Zgodovina slovenskega slovstva.

Spisal in založil:

Julij plem. Kleinmayr,
c. k. profesor v Kopru.

1881.

Natisnila tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.

Zgodovina
slovenskega slovstva.

Spisal in založil:

Julij plem. Kleinmayr,
c. k. profesor v Kopru.

1

in

ıica .vdu-

„Kdor svojih slavnih prednikov ne časti, njih naslednik biti ne zasluži.“

Slomšek, 1862.

Predgovor.

„Zerno do zerna pogača.“

Sprejmi, mili narod slovenski in posebno ti, učeča se mladina naša, ovo malo zgodovino slovenskega slovstva.

Slovstvo je sploh zercalo vsacega naroda, v katerem se jasno kaže, ali on v svojem življenji napreduje ali nazaduje. Slovstvo je cvet omike, slovstvo priča, kaj zamore narod sam iz sebe; ono je merilo moči narodove, merilo spoštovanja, katerega sme zahtevati strani drugih narodov. Slovstvo nam svedoči, je le narod vreden, da biva na svetu.

Zanimivo in ob enem prepotrebno je toraj vsacemu, da si ogleda delovanje na duševnem našem polji; kajti zgodovina našega jezika je zgodovina našega naroda.

Jezik naš je vez, ki nas druži; jezik je vseh naroda inov jednostno, največje bogastvo.

Prebirajmo in oglejmo si tedaj djanja sprednikov in ›vremenikov naših na polji književnosti in slovstva; navdu-

šujmo, modrimo se; spoznavajmo okolnosti, našemu duševnemu razvitku, pravej omiki in blagotvornemu napredku koristne! Odpravljajmo škodljive zapreke; delajmo neutrudljivo in spolniti hočemo čestno nam namembo. Ljubimo, gojimo, izobražujmo svojo milo materinščino; hranimo jo v svoj najdražji zaklad! Bodimo ponosni s svojimi darovi; dota nam je dana obilna; čverstega telesa, blagega serca, bistrega uma in jasnega duha doseči nam je dozor, veljavo, srečo in čast!

V Kopru, leta 1881.

J. pl. K.

I.

O jeziku in delitvi po narečjih.

Učenjaki devajo vse jezike, kar se jih govori na sve tu po vzajemni podobnosti po Šafařik-u v štiri ali pa po Schleicher-u v tri rede in med temi so spet znamenja, ki kažejo, da so tudi ti iz jednega in istega vira. Pervi red ima v sebi jezike enozložne, drugi prilepne in tretji pregibne. Kar se v tretjem redu s skloni in spregami, to se v drugem zaznamnja z raznimi nastavki in pridevki ali prilepki. Vsak red ima mnogo razredov. Slovani in ozirom Slovenci sklanjamo in spregamo in smo tedaj iz tretjega reda. Sploh smo iz tega reda vsi oni, ki pripadamo indoevropskemu plemenu. Ta šteje osem razredov in sicer: 1. indiški, 2. iranski, 3. greški 4. latinski, 5. litvanski, 6. slovanski, 7. celtiški, 8. germanski razred. Slovanski je najbliže litvanskemu in sanskritskemu, ki je stari, Indom sveti jezik, ki se je zlasti po braminih zgodaj olikal.

Slovani, ova velika betev indoevropskega plemena, se razširjajo po vzhodni Evropi in sosednem delu Azije, po jugo-vzhodnem delu Evrope, kakor tudi po srednjem njenem delu ɔt ostanki naroda slovanskega, nekdaj dalječ na zahod sega-ˈega. Slovani tedaj zavzemajo dežele od Šumave na vzhod ·tri do Urala k mejam činskim, od morja baltiškega in lenega do morja jadranskega, egejskega in černega, v številu ιzo 86 milijonov duš.

Verjetno in skoraj gotovo je, da so govorili Slovani kdaj enako; ali knjiga slovanska nima jezika, kateri bi bil pravi oče vsem sedanjim. Knjižno se tak jezik skazati ne dá; torej tudi v tem pomenu ne moremo govoriti o staroslovanskem jeziku. Kar so se prikazali na pozorišči zgodovinskem, so bili Slovani razdeljeni na več rodov in v njihovih pervih bukvah so znati uže mnogotere razlike; vendar so tim manje, čim stareje so knjige. Slovani smo tedaj: Slovenci in Slovaki, Rusi in Rusini, Serbi in Sorbi, Poljaki in Bolgari, Čehi in Hervati. Njih govor imenujejo nekateri „jezike“ in nekateri „narečja“. Nam se dopada bolj slednje mnenje.

Uže v davnih časih so se bili Slovani razkrojili v južno-vzhodno in severnozahodno vejo, katerih sedaj vsaka dve glavni narečji razločeva. Po tem takem štejemo štiri glavna narečja: jugoslovansko, rusko, česko in poljsko.

Jugoslovansko govore: Bolgari, Serbo-Hervati in Slovenci; rusko: Velikorusi, Malorusi, Rusini; česko: Čehi in Moravani, Slovaki, Lužičani in poljsko: Poljaki. Ta narečja vendar niso tako različna, kakor bi si mislili. Kdor jedno istih povsem in temeljito pozna, bode tudi ostale zamogel razumeti.

Razdelitev pa se je dosihmal različno podalo; naj tu nekoliko o tej zadevi spregovorimo.

Večinom se ločijo slovanski govori na dvoje, v dva reda, v dve versti ali veji, jugovzhodno in severozahodno ali zapadno (Dobrovsky, Šafařik) pa tudi samo vzhodno in zahodno (Viktorin), severno in južno, zgornjo in spodnjo.

Šest narečij štejejo tisti, kateri po izgledu učęnjaka Grimma, ob jugu imenujejo Slovence, Serbe in Bolgare, ob severu pa Ruse, Poljake, Čehe ali pa po izgledu našega Kopitarja, zgorej Lužičane, Čehe in Poljake in spodej Ruse, Slovenoserbe in Slovence. Sedem slovanskih jezikov loči Šafařik in po njem so se ravnali premnogi, če tudi so jih včasi vverstivali po svoje, tako n. p. Jungmann, Schleicher, Hattala, Viktorin. Osem pa jih našteva naš Matija Majar, ki pravi, da govorimo štiri glavne in štiri manje književne

jezike. Po deset jih kaže Dobrovsky v dveh redih, Miklošič, Šembera pa v sorodnosti s staroslovenščino v jednej versti, i. t. d.

Za nas Slovence so po misli Jož. Marnovi znamenite one razredbe, ki so nam podali ali slovenski strokovnjaki sami ali pa one, ki so jih o slovanskih govorih postavili: Dobrovsky, Šafařik, Miklošič.

Pervi naš slovničar Adam Bohorič loči v naslovu k slovnici svoji, leta 1584. osmero slovanskih jezikov: slovenski, ruski, rusinski, poljski, česki, lužicki, dalmatinski in hervatski in petero pisav: latinsko-slovensko, glagoliško, rusinsko in rusko.

Matija Majar, ki je pisal leta 1848, kako izobraževati slovanski jezik, pravi, da se jezik deli na štiri narečja: česko, poljsko, ilirsko in rusko in narečja se dele na podnarečja in ova zopet na raznorečja. V svojej „Uzajemni slovnici“ leta 1863. pa nam poda svojo razredbo natančno; štiri glavni jeziki so mu: ruski, hervatsko-serbski, česki, poljski in neglavni jeziki: bolgarski, gorotansko-slovenski, ogersko-slovenski in lužicko-serbski.

Dobrovsky, pervi slovanski jezikoslovec, imenuje govore „narečja“ ter pravi, da se po gotovih znakih dajo vrediti v dve versti. K pervi prišteva: rusko, staroslovensko, ilirsko, hervatsko, slovensko in k drugej: slovaško, česko, lužicko-serbsko, spodnje lužicko in poljsko.

Šafařik, slavni jezikoznanec in zgodovinar je tudi mnogokrat pisal o tej zadevi, tako n. p. v slovstveni povestnici leta 1826., v slovanskih starožitnostih leta 1837 in v slovanskem narodopisji leta 1842. On pravi, da ima „jezik“ slovanski več narečij in dvojni govor. Jugovzhodnemu govoru pripada „reč“ ruska z narečjem: velikoruskim, maloruskim in beloruskim, reč bolgarska z bolgarskim in staroslovanskim ali starobolgarskim, reč ilirska s serbskim, hervatskim in gorotansko-slovenskim. Zapadnemu govoru spada reč poljska s poljskim in kašubskim, reč česka z ogersko-slovenskim in

češkim, reč lužicko-serbska z zgornje lužickim in dolnje lužickim in reč polabska.

Dr. Miklošič, staroslovenski jezikoslovec in učenjak je spisal primerjajočo slovnico slovanskih jezikov in imenuje naše govore „jezike“ ter jih razversti po sorodnosti ali bližnji podobnosti z nekdanjim cerkvenim, pismenim jezikom, ki ga „staroslovenskega“ imenuje. Razredil jih ni v nobene verste; red jim je sledeči: staroslovenski, novoslovenski, bolgarski, serbski, maloruski, velikoruski, češki, poljski, gornjeserbski in dolnjeserbski. V njegovi jezikoslovni razredbi nam je jako všeč, da pervi knjižni jezik imenuje „staroslovenski“ in da je perva pristna hčerka staroslovenščine ravno naša slovenščina, da si mu v teh rečeh oporekajo še mnogi jezikoslovci. To so tedaj razredbe, katere do sedaj izmed vseh najbolj slovijo.

Najbolj zapadni odraslek slovanskega naroda, Slovenci, so s časom v razne dežele razkosani, svojo skupno ime sem ter tja skoraj pozabili in mesto njega začeli rabiti deželska imena: Kranjci, Primorci, Korošci, Štajerci i. t. d. Vendar se je skupno ime popolnoma tudi med prostim narodom ohranilo in to posebno pri štajerskih, pri koroških in primorskih Slovencih, ki svoj jezik tod povsod imenujejo „slovenski“ jezik. Vedno bolj razširjajoča se zavest, omika in zavednost pa skupnemu imenu zopet staro veljavo zadobiva. Naš narod šteje blizo 1½ miljona duš in biva v deržavi slavne habsburgske hiše na Kranjskem, v Primorji, na spodnjem Štajerskem in južnem Koroškem. Sem spada ob enem 30.000 prebivalcev videmskega okrožja na Italijanskem in blizo 55.000 duš na Ogerskem in sicer v Zaladski, Železni in Vesprimski županiji.

Izmed vseh jugoslovanskih narečij je serbsko-hervatsko slovenskemu najbolj sorodno, kakor sta si tudi naroda bližna soseda. Iz te velike sorodnosti, zlasti iz posebnosti, po katerih se ta jezikovska skupina od drugih loči, se sme sklepati, da sta ta dva naroda vkljub pozneji zgodovini, v katerej se zmirom ločena pokazujeta, v prestarem času bila soseda tam

v zakarpatski pradomovini, od koder so Slovenci uže v šestem stoletji v Panonijo prišli, kmalo potem pa se pomaknili v alpske in kraške pokrajine. V sedmem stoletji so za njimi prišli Hervati in Serbi in se zopet v njihovem sosedstvu naselili.

II.

Razdelitev slovstvene zgodovine.

Čestiti svoje dobrotnike, ceniti njih lepe dela in znamenite zasluge, je nam ravno tolika dolžnost, kakor njih slavne izglede posnemati. „Kdor svojih prednikov ne pozna, ne česti, njih naslednik biti ne zasluži.“ Zasluge glavne pa so nam one, ki so bile velicega upliva, velike pomembe na razvoj naroda našega, ki so podloga razvitku duševne nam izomike, duševnega napredka. V cenitev teh je neobhodno treba nekake slike, nekakega zercala, ki nam svedoči duševno stran naroda našega in to sliko zadobimo po zgodovini našega slovstva.

Razložbo duševnega živenja našega naroda, po priobčenej mu književni besedi, imenujemo: „slovstvo slovensko“ in razložbo slovstva, njega izvir, razcvit, njega osode, imenujemo: „zgodovino slovenskega slovstva“.

Najstarejša zgodovina slovanskega roda in odrasleka slovenskega je v mračni temoti; vsa preiskavanja najmarljivejših in boljših zgodovinopiscev niso mogla povsem razkriti ove temote. Stari klasiki nam tu in tam pripovedujejo kaj malega o Slovanih, katere pa vendar natančno niso poznali. Z gotovostjo večjo o Slovanih še le pripovedujejo okoli šestega stoletja: Jornandes, Menander, Procopius in drugi in tudi bizantinski zgodovinopisci, od šestega stoletja pričenši, jih bolj pogostem in natančneje opisujejo.

S kerščanstvom je narod vdobil pravo pisanje, a vendar zamoremo terditi, da so tudi stari Slovani, kakor drugi narodi,

iz početka uže svoje misli z različnimi čertami in podobami zaznamovali. Oni so „pisali“, kar je toliko pomenjalo, kakor „risati“, „barvati“. Ker vendar na ovi način niso zamogli vseh svojih misli natančno zaznamovati, so si poslednjič za vsak glas posebno znamenje, pismenko izmislili. Da so pa uže zgodaj in to pred devetim stoletjem brati in pisati znali, nam priča razun besede „pisati“, ki je v vseh narečjih slovanskih jednakega pomena, tudi Ditmar Merzeburgski, ki govori o napisih, s katerimi so paganski Slovani, Obotriti, svoje malike popisavali. Toliko več velja to od južnih Slovanov, ki so z izobraženim Grekom in Rimljanom neprenehom občevali. Prej ko ne so taisti uže zgodaj poskušali, greško ali latinsko abecedo za slovanščino prikrojiti ali si pa po izgledu taistih novo azbuko sestaviti. Iz dosedanjih preiskav jasno sledi, da so Slovani zelo zgodaj čertinino pisanje poznali, da so svoje čerte, vreze imeli, katere so s tenkim šiljastim orodjem vpisavali v bukov les (bukev, bukve), da je bilo to pisanje združeno z verskimi zadevami, da so bili le bolj svečeniki in knezi (knjiga) vajeni ove pisave in da so ovo pisanje najprej in najbolj rabili pri števi1kanji in prerokovanji. Svoje misli in umenja so toraj razodevali najprej „rezljaje“, potem slikaje in koncem pisaje. Černorizec ali mnih Hraber piše o pismenih slovanskih v desetem veku: „Prěžde ubo Slověne ne imehû knig, nû čr'tami i rezami č'těhû i gataahû, pagani sûšte“. Imeli so svoje „rune“, kakor paganski Germani in pravom piše Sim. Ljubić: „Čerte su jim služile za brojeve, a rieze za gatanje; s toga ni čerte ni rieze nebiahu knjige, t. j. pismena, naime glasovni znaci, nu samo slikovni. Te su se rieze činile na dervu i na kamenu. U tu sverhu upotrebljavali su dervo, nazvano bukva, udielano na način rabuša (roš, rovaš) prutova, štapa i. t. d. kano obljubljena tvar za uriezanje znakova, te odatle: bukva — littera — čerta — riez.“

V paganstvu je bila duhovska in deželska oblast sklenjena v jednej osobi; kerščanstvo pa je to ločilo. Knez je bil Slovanom verhovni svečenik ali viši duhovnik in vladar vsega

plemena. In ker izvirati besedi „knez“ in „knjiga“ iz iste korenine, nam kaže to, da so jim duhovni bili tudi pervi pisatelji ali knjižniki.

Pričetkom jasnejše nam zgodovine, pa so Slovanom služile tri pisave, kar nam pričajo spominki staroslovenski, pisani nekaj v glagolici, nekaj v cirilici in nekaj v latinici. Slovani so tedaj imeli troje pismo: 1. čisto slovansko ali glagolico, 2. greško slovansko ali cirilico in 3. latinsko slovansko ali latinico. Posnemali so nekaj časa tudi svoje nemške sosede ter pisali z nemškimi čerkami; ali sedaj jih popuščajo in bodejo v kratkem povsem zginile. —

Treba je, da zapustimo polje slovansko in pridemo k nam Slovencem.

Zgodovino slovstva našega naravno razdelimo v dva glavna oddelka: A. zgodovina staroslovenskega slovstva in B. zgodovina novoslovenskega slovstva. Staroslovensko slovstvo se je pričelo v devetem stoletji po duhovnih redovnikih ali menihih in je napredovalo največ po duhovnikih nekaj v glagolici, nekaj v cirilici in nekaj pa v latinici, najprej v cerkvenih in potem tudi v deržavnih rečeh. Vspeh je bil po raznih krajih različen, dokler so se po tiskarstvu žive narečja hitreje povzdigati jele v knjigo in so pojenjavale prejšnje književne govorice. Obče rabljeni književni jezik je pa bil po naših krajih latinski; njega je izpodrinil potem nemški in sedaj mu nastopa pot: jezik slovenski.

V zgodovini staroslovenski ločimo: 1. glagoliško slovstvo in 2. cirilsko slovstvo.

Dasi novoslovensko slovstvo po znamenitih „brizinskih spominkih“ sega morda celó v deveto stoletje in v naslednjih, kakor bodemo razvideli iz oddelka: „slovenščina pred Trubarjem“ ni brez sledu, pričelo se je znatno vendar še le v šestnajstem stoletji po novoverstvu. Ono sega tedaj od leta 1550. do denašnjih dni.

Novoslovenski oddelek delimo v tri dobe: 1. doba, za koje je slovenski jezik služil samo bolj za cerkvene sverhe,

to je od Primož Trubarja do Jurij Japeljna, ali od leta 1550. do 1770. — 2. doba, v kojej je slovenščina za cerkvene sverhe in v pouk književnikom ter prostemu ljudstvu služila, ali od Japeljna do „Novic“, to je od leta 1770.—1843. in — 3. doba, od leta 1843. do denašnjih dni, ko je jezik postal stalno sredstvo razvitku za vse strani naroda našega.

Ker se pa do sredi preteklega stoletja v našem slovstvu o umetnej poeziji ne more govoriti in ker so še le leta 1779. pričele „Pisanice“ gojiti skupno delovanje in potem na novo leta 1830. „Čbelica“, zamoremo tudi razdeliti naše umetno pisemstvo, s posebnim ozirom na poezijo v tri dobe: 1. od „Pisanic“ do „Čbelice“, to je od leta 1779. do leta 1830. s pervakom jej Vodnikom, 2. od „Čbelice“ do „Novic“, to je od leta 1830.—1843. s kraljem slovenske lirike Fr. Prešernom in 3. od leta 1843. pričenši. V tej sluje na pesniškem polji Koseski — Stritar, Jenko, Levstik i. dr.

Prav duhovito deli našega slovstva zgodovino prof. Lad. Hrovat v štiri dobe. Pervo „slovenščina se vzbudila“, prično s Trubarjem in kaže, kako hitro se je pisemstvo naše pe protestantih probudilo in jelo razcvitati se. V drugej dobi „slovenščina dremlje“ nam svedoči, da je blaga devojka, materinščina, videla, da še ni čas ustati, in da je položila nježno glavico ter zadremala. Ona dremava in dremava še dolgo časa, dokler da ne pride tretja doba „slovenščina ustala“. Tu zakliče Vodnik na dan, na delo in pisemstvo se okrepi, probudi, oživi. V tej dobi nam našteva štiri mogočne stebre bodočemu razvitku: „Val. Vodnik, Jernej Kopitar, Mat. Ravnikar in France Metelko“. V četerti dobi „slovenščina deluje“, nam priča, da je bilo poslopje „pod streho“, zidano na štiri mogočne stebre; sedaj se lehko izdeljuje, dalje doveršuje, na vse strani širi — treba še urno „notranje oprave, pohišja, kinča“.

III.

Temelj slovanski vedi.

Posamezni rodovi slovanski so likati jeli svoje narečja ter jih pisati, in tako so se njihove narečja povzdignile v knjižne jezike, nektere prej, nektere slej. Čim bolj pa so se živi jeziki pisali in razvijali, tim bolj je pešala staroslovenščina, ktere narodi celo niso več poznali. Ona je starala in se res tudi postarala, da je bila uže komaj poznana. Poznali pa so jo učenjaki slovanski, kteri so se jeli ž njo pečati in spoznali so tudi, kako terdne ima še korenine, kako močno je bilo nekdaj in biva še sedaj njeno deblo, da mu rast ne mine, ako vcepijo se mu novine. Sprevideli so, da ravno po tej stari, čestitljivej govorici se utegnejo Slovani spet spoznati in razmetani in razklani rodovi se v duševnej vzajemnosti skleniti, da ime njihovo ne zgine in ne mine nekdanja njihova slava. Iz tega nagiba in v ta namen so jeli preiskovati in prebirati stare knjige slovenske ter dajati jih na svitlo, da posvetijo in pokažejo pravo pot do prave izomike milega nam jezika.

Možje, strokovnjaki, ki so neumorno delali in delom še delajo na tem veleважnem polji so izmed Slovencev: Valentin Vodnik (1758.—1819.) Jernej Kopitar (1780. do 1844.) Urban Jarnik (1784.—1844.) dr. France vitez Miklošič (r. 1813.) v tem oziru sedaj pervak, kateremu nasledvajo med učenem svetom mnogi bistri učenci. Na vzhodu je zasledoval te vede A. Vostokov († 1864.) kateremu je sedaj med vztočnimi Slovani naslednikov brez števila. Znanstveni temelj slovanske vede zgodovinsko-jezikoslovne je bil pa položen po českih učenjakih. Uže leta 1745. je dal na svitlo svetovalec česke dvorne kancelije Jan. Jordan obširno zgodovinsko delo „De originibus slavicis“. Sledil mu je očak kritičnega preiskavanja Gelasius Dobner in drugi. Ali nad vse delavce, kteri so obdelavali pismenstvo z večjim

ali manjšim vspehom, se je povzdignil očak slavistike Jože Dobrovsky (1753.—1829.) On je stvaritelj prave vednosti jezikoslovne. Njega delovanje je uplivalo na celi narod in to na veke. On ni Slovenec, ali uplivuje na Slovence in je prava podloga slovenskemu domu. On je spisal n. p. česko slovnico, naslovom „Lehrgebäude der böhmischen Sprache, Prag, 1809." in je bil pervi, ki je zasledil več verst slovanskega glagola. Tako, kakor je on glagol vredil za Čehe, je kasneje vredil ga Metelko za Slovence. Kakor pri glagolu, tako je delal pri drugih plemenih besedí, da je namreč izločil korenike, potem razločil in razkrojil izpeljanke in sestavljenke, ter tako določil: korenine, deblo, tvorke in gibke, češ, da bi razkril umetni stroj čistemu jeziku. Dobrovsky je spisal staroslovensko slovnico, naslovom „Institutiones linguae slavicae veteris dialecti", 1822, in je postopal, kakor v novem jeziku; iskal korenike, krojil sestavljenke, ločil gibke in tvorke — vse primerjevaje z novejimi narečji. S tim delom je odperl rov do našega starega zaklada; njegov vir je nevsahljiv. On je zbudil dramečo slovenščino in napotil na delovanje; on je tudi tu kažipot novoslovenščini. Šli so za njim nadaljevaje in ozirom še gredo možje: J. Kopitar, dr. Miklošič, Jagić, dr. G. Krek in dr. in zaklad Dobrovskega početja imamo založen v predragocenih knjigah našega rojaka dr. France vitez Miklošiča. Bil pa je Dobrovsky tudi mož za to, da prične tako poslo; bil je vsestransko izobražen, bister kritik, strog jezikoznanec, umen orijentalskih jezikov. Imel je v rokah prepise najstarejih slovanskih rokopisov. Njemu je bilo mogoče, sestaviti historično-kritično slovnico za staroslovenščino, katera je bila po smerti blagovestnikov v vednej spremembi po raznih narečjih. Ko je bilo Dobrovskega delo končano, je rekel J. Kopitar: „Dobrovsky ima povsod kacega več ali menj vrednega tekmeca; tukaj pa je on sam mojster in strokovnjak." Tako je napravil prevrat. Mnogo se je sicer zmenilo od časa Dobrovskega v delokrogu slavistike, mnogo njegovega dela in njegovih nagledov je nekako zastarelo — ali zasluge njegove

o poznavanji slavistike, kjer je kerčil še le stezo, ostanejo vedno neumerjoče.

Ker bi bilo prav in spodobno, da tudi mi vsaj nekoliko poznamo tega velikana jezikoslovne vede, naj tu slede male čertice o živenji Dobrovskega. Rodil se je od českih starišev 17. avgusta 1753. v Jermetu pri Rabu na Ogerskem. Oče mu je bil vojak, podčastnik, ki je takrat v taborišči tamkaj bival, ter se potem preselil v Klatavo, na Českem. Šolal se je mladi Dobrovsky v Nemškobrodu in Klatavu ter kasneje na vseučilišči v Pragi. Leta 1771. je bil spoznan kot „magister philosophiae“ in je dobil po takratni šegi akademično plemstvo z naslovom „nobilis de Lauro“. Leta 1772. je stopil v jezuitski red, a ko se je red prihodnjega leta odpravil, se verne Dobrovsky na vseučilišče ter biva ondi do leta 1777. V semenišči se je najbolj poprijel starih jezikov in je uže pričel misliti na slovansko jezikoslovje. Poučeval je ob enem svoje sotovarše v arabskem, kaldejskem in sirskem jeziku. Leta 1776. pride za domačega učitelja modroslovja in matematike v slavno hišo grofa Nostic-evo, ki je bil pokrovitelj lepih umetnosti in ved. Ostal je tam do leta 1787. ter se seznanil z najveljavnejšimi možmi domovine svoje. Slavni zgodovinar Pelzel, njegov nadzornik, napotil ga je na zgodovino in literaturo in baš v družbi s Pelzelnom je izdal: „Scriptores rerum bohemicarum“. Leta 1786. ga posvetijo v duhovnika in mu kmalo na to podelijo mesto vodje Hradiškega semenišča. Ko pa so bila leta 1790. vélika semenišča odpravljena, vernil se je Dobrovsky k Nosticu. Odslej je živel samo vedi in znanstvu. Po pozivu „česke družbe za umetnosti in vede“ je potoval leta 1792. na Švedsko, da poišče spomenike zgodovinske in slovstvene, koje so Švedi iz Česke odnesli časom 30letne vojne. Na tej poti si je tudi ogledal Rusko ter preiskoval tamkajšne arhive, knjižnice in znanstvene zavode. Leta 1794. je potoval po Nemškem, Italijanskem in po naših avstrijsko-slovenskih krajih. Obhodil je tedaj vse slovanske narečja, preiskovaje spomenike, pri-

merjevaje narečja, opazovaje šege in navade. Plod svojega terdnega spomina, bistrega uma, neutrudnega delovanja je založil v obilnih knjigah v podlogo slavistike.

Umerl je pri svojih prijateljih 6. januarja 1829. Dobrovsky je pisal mnogo. Palacky nam navaja 57 spisov, večjih in manjših. Med druzimi so razun pred navedenih, nam Slovencem važna „Slavin“ leta 1806. in „Slovanka“ 1814. do 1815. nekak časopis v zvezkih, kot poslanec iz Česke za zgodovino, starožitnosti in slovstvo vseh slovanskih plemen.

Mimo njega nam je velike hasni Pavl J. Šafařik, (1795.—1861.) ki se je svoje dni preživo pečal s slavistiko, najstaršo zgodovino našo in literaturo. Priobčil je svoje studije v sledečih delih: „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten“, 1826. — „Ueber die Abkunft der Slaven“, 1828. — „Slovanske starožitnosti“, 1837. — „Serbische Lesekörner“, 1833. — „Památky dřevniho pisemnictvi Jihoslovanov“, 1851.; — „Glagolitische Fragmente“, 1857. — „Ueber den Ursprung und die Heimat des Glagolitismus“, 1858. i. t. d.

Vaclav Hanka, (1791.—1861.) učenec Dobrovskega, knjižničar na českem muzeji, se je tudi trudil na polji slavistike.

Spominki, koje so obelodanili ti možje in njim nasledniki, so toliko boljši in lepši, kolikor starši da so. Prepisovali so pervotne pozneje in spreminjali vsak po svoje. Toraj so v tacih prepisih tu hervatske in bolgarske, tam ruske in česke besede in oblike. Vse spominke pa, ki segajo v staroslovenščino in so pisani ali tiskani, deva dr. vitez Miklošič v štiri rede: 1. slovenske in sicer: a) slovenske κατ’ ἐξοχήν in b) bolgarske, 2. serbske, 3. hervatske in 4. ruske. Rački, Jagić in Ljubić jih delijo v 1. a) panonskoslovenske, b) bolgarskoslovenske, 2. a) hervatskoslovenske, b) serbskoslovenske, 3. ruskoslovenske starejše in mlajše.

Vsi ti spominki pa so pisani ali v glagolici, ali v cirilici, ali pa tudi v latinici.

IV.

O azbuki.

Imeli smo toraj pričetkom troje pismo: glagoliško, cirilsko in latinsko. Da se „cirilica“ tako imenuje po blagovestniku, sv. Cirilu, katerega ime se včasih tudi čita „Kyrillos, Kiril, Cyrillus“, je po sebi umljivo; raznoverstne pa so razlage o pojemu „glagolica“. Tako se n. pr. terdi, da je glagolica a) iz „glagol“, t. j. čerka, pisme, b) iz „glagol“, t. j. četerto pisme v azbuki ali c) „glagol“, t. j. beseda, govor; d) iz „glagol“, t. j. slovo in glagolske pismena so toraj „slovenske pismena“; e) iz „glagolati“, t. j. zveneti, glasiti se ali pa naposled f) iz „glagolati“, t. j. govoriti.

V nekaterih knjigah se imenuje „glagolica“ tudi „bukvica“. Po času pa, po kterem je glagoliško pismo poleg starih spominkov dobivalo razne imena, se je zvalo: pismo slovensko, bolgarsko, hervatsko, ilirsko, jerolimsko ali jeronimsko; cirilica pa se je zvala najprej pismo: slovensko, rusko, serbsko, redkejše: hervatsko in glagolsko.

Kakor so nam dve, ozirom tri pisave, tako govori sporočilo tudi od dveh pričetnikov, ali prav za prav od treh. Ti so: sv. Jeronim (umerl leta 420.), sv. Ciril (u. 868.) in sv. Klemen (u. 916.) učenec Metodov in pozneje škof v Velici na Bolgarskem. Ustmeno sporočilo pripisuje glagolico Jeronimu, cirilico Cirilu in mnogi so bili doslej te misli ali zgodovinske preiskave kažejo nasprotno. Da je sv. Ciril zložil neko pisavo za Slovane, to priča zgodovina uže tisoč let in sicer so bili učeni dolgo te misli, da je sedanja „cirilica“ njega iznajdba. Pozneje so prišli na dan spisi, kateri pričajo tudi o sv. Klemenu „da je izmislil druge oblike pismenk, ki bi bile bolj določene, kot jih je iznašel modri Ciril“. V Iverskem samostanu na Atoški gori imajo greško pismo, ki mu je gotova letnica 982, in v tem pismu je ime duhovna „Juri iz Hierisa“ glagoliški podpisano. — Leta 1047. je prepisal v Novgorodu

duhovnik Upir Lichyj za vladika Vladimira Jaroslaviča bukve „prerokov“ v sedanji „cirilici“ in konec spisa pove razločno, da ga je prepisal iz starega rokopisa, ki je bil pisan s „kjurilico“. Drugo zgodovinsko spričevanje za „cirilico“ po gotovi letnici pa je „Ostromirov spominek“, ki ga je tudi v Novgorodu in tudi iz starejega spisa prepisal diakon Gregorij in kakor konec bukev sam pové, pisal od dne 21. oktobra 1056. do maja 1057. Za glagolico bi bila tedaj gotova letnica 982. in za cirilico pa 1047. Glagolica bi bila toraj stareja od cirilice. V tem se vjemajo zdaj učeni razlagavci in jezikoznanci in tudi v tem, da „glagolico“ pripisujejo Cirilu in „cirilico“ pa Klemenu.

O tem, katera slovenska pisava je stareja in kdo je ktere pričetnik, se je mnogo uže pisarilo. Našteli bi lehko blizo 20 imenitnih mož, ki so se bavili s tim vprašanjem, n. pr. Dobner, Dobrovsky, Kopitar, Šafařik, Vostokov, Grigorovič, Bodjanski, Miklošič, Hattala, Rački i. t. d. Sicer pa pravda o izvirnosti, starosti slovanske azbuke še teče.

Miklošič piše, da je Ciril pri Slovanih uže našel neko pisavo, katero je porabil, iz greške doveršil in za jezik modro vravnal in ta je tedaj: „glagolica“. „Cirilica“ pa, katero Ljubić naravnost „klementico“ imenuje, je skoraj vsa greška; tudi po vnanje bolj doveršena in razločna od „glagolice“. Kakor se cirilska pisava ravna po greški, tako se vjema staroslovenski jezik z greškim, kateri mu je bil rojak, podloga, izgled v olikovanji in obrazovanji. In kakor je greški jezik krasen in bogat, tako je tudi staroslovenski bogat v koreninah, gibki in tvorki ter silno gibčen in tedaj prav zmožen sprejemati v sé lepoto in bogastvo greškega jezika. Po vsej pravici piše učeni Nemec Schlözer, od leta 1762. bivajoč na Ruskem, o staroslovenskih prevodih: „Ko sem bral legende in prestave cerkvenih očakov v slovenskem jeziku, stermel sem nad bogastvom, krasoto in krepkostjo njegovo v glasu in izrazih.“

V.

Staroslovenščina.

Pervi književni jezik slovanski je tisti, v katerem sta v devetem stoletji učila in pisala ss. Ciril in Metod, v katerem so govorili in pisali nju učenci in nasledniki, v katerem so pisane najstarše cerkvene knjige slovanske, ki so se nam ohranile v starodavnih prepisih. Ta jezik se imenuje v starih slovanskih in neslovanskih knjigah jako različno in tudi strokovnjaki zadnjih dob nam hranijo razno mu imenovanje, tako n. pr. mu pravi Dobrovsky „slavica vetus“, Šafařik „staroslovanščina, cirilsko, cerkveno ali starobolgarsko narečje;“ dr. Miklošič pa mu veli „staroslovenščina“, ali „jezik staroslovenski“, ter nasvetuje ob enem sledeče: „Pervi knjižni jezik slovanski se je pozneje po bolgarskem, serbskem, ruskem mnogotero spremenil in ta, tako spremenjeni jezik, ki je v rabi sedaj še v vzhodni cerkvi, naj se imenuje cerkveni jezik slovanski“. Mnogoteri učenjaki oporekajo dr. Miklošiču, a vendar piše leta 1874. v „Formenlehre in Paradigmen“: „Die altslovenische Sprache ist nach meiner trotz aller Einwendungen unerschüttert gebliebenen Ueberzeugung die Sprache der pannonischen Slovenen um die Mitte des neunten Jahrhundertes.“ Njegovi teoriji se protistavljata dva nazora. Vsled pervega, kojemu jih pripada le silno malo, je staroslovenščina mati vseh slovanskih narečij; vsled drugega je staroslovenščina jezik, katerega so govorili Bolgari v devetem stoletji. Starobolgarska teorija ima dan denes največ pripadnikov in zagovornikov.

Jezikoznanci se uže blizo sto let pečajo s težkim vpra- š ·jem o domovini staroslovenščine. Navesti hočemo tu ne- k era mnenja. Jan. Jordan meni, Ciril se je posluževal b garskega narečja, kojemu se je privadil v Carigradu in k ega so Moravani lehko umeli. Lucius in Schönleben kažeta n kraje okoli Tesalonike. Matija pl. Miechov imenuje jezik

ruskih cerkvenih bukev „serbski“ in tudi Dobrovsky je pričetkom bil mnenja, da je slavonski cerkveni jezik serbsko narečje, a kasneje terdi, da je bilo to „staro, nepopačeno serbsko-bolgarsko-macedonsko“ narečje. Vostokov meni, domovina staroslovenščini zamore biti Moravska, Panonija ali pa Bolgarska. Šafařik je bil perve leta za bolgarsko teorijo, a pred smertjo je povdarjal panonsko domovino ter se približal Jernej Kopitarju, ki je misli, staroslovenščina je jezik, „quae ante mille fere annos viguit inter Slavos Pannoniae“.

Vprašanje je težavno in njega rešitev prepustimo bodočnosti. To pa je gotovo, da hrani staroslovenščina vsim sedanjim narečjem in tudi novoslovenščini, v sebi prestare oblike in gotove pravila ter se sme imenovati serce ali središče našemu jezikoslovstvu. Na njo se sme opirati, po nji se sme ravnati naša mila slovenščina.

VI.

Slovensko slovstvo.

A. Staroslovensko slovstvo.

1. Brizinski spominki.

Pravi početek staroslovenskega slovstva sega v sredo devetega stoletja; vendar ni dvomiti, da so se slovenski pradedi uže pred Cirilovo dobo sem ter tja poskušali v pisanji. Save, Drave so bregovi, kjer se je gotoviti jel mladi cep, in pervi cvet, ki ga je pognal, se imenuje: „Brizinski spominki“ ali „Karantanski spiski“.

Najstarejši ostanki slovenskega jezika so namreč trije spiski starega rokopisa, ki se je našel leta 1807. v knjižnici v Monakovem, med knjigami brizinske bukvarnice, v nekih duhovnih bukvah „vademecum“ škofa Abraham-a. Spis je tje dospel iz knjižnice brizinske na Bavarskem. Ker so tedaj

domá iz mesta Freising-a ali Brizna, se imenujejo „brizinski“. Pisani so nekako čudno z latinico in nam kažejo, kako nespretna je bila perva poskušnja, t. j. raba latinskih čerk za slovenščino, ker latinska abeceda nima v sebi vseh glasov našega jezika. Posebno težavo so delali pervemu pisatelju sičniki in šumniki, nosniki in pologlasniki.

Slavni Dobrovsky je bil mnenja, da je najstarejši tretji spominek „spovedna molitev“ in na to, da je po starosti pervi spominek „očitna spoved“ in koncem drugi spominek „homilija“. Dozdevalo se mu je, da je drugi spisek najmlajši, češ, ker je v njem nekoliko českih in drugih neslovenskih oblik. Terdil je, da je spisal „spovedno molitev“ škof Merzeburgski Boson, leta 970.; da jo je prenaredil sv. Vojteh za Čehe; po česki besedi pa da jo je poslovenil Slovencem brizinski škof, leta 1020. Una dva spiska sta bila po njegovi misli spisana leta 950. ali pa uže leta 900.

Naš učeni rojak Jernej Kopitar pa je misli, da je pervi spominek v tem rokopisu pisan ravno tako, kakor neke besede v latinskem darilnem pismu pripisane, ki jih je napisal sam Abraham, nekdanji škof brizinski; samo da so slovenske zbog druzega peresa ali pa zbog različne starosti pisarjeve malo debelejše od onih. Tedaj spada, veli Kopitar, pervi spominek v deseti vek.

Radi drugega spiska je sodil Dobrovsky po oblikah „vygnan“ mesto „izgnan“, „modliti“ mesto „moliti“ i. t. d., da je bil, kakor smo uže rekli, na posled preveden iz češčine na slovenščino. Kopitar pa je spričal z Urban Jarnikovo knjigo, ki se je naslovom: „Etymologicon linguae slovenicae per Austriam interiorem“, obelodanila leta 1834., da rabijo Slovenci koroški v sestavljenih besedah predlog „vy“ mesto „iz“ še dandanes, tako tudi „dl“ prav po česki govorici v besedah: šidlo, kridlo, motovidlo i. t. d.

Po vseh okoliščinah, koje našteva J. Kopitar v svoji knjigi „Glagolita Clozianus“, v kteri je tudi rokopis brizinski z latinico in cirilico natisnen, sodi le ta rojak naš, da je pisal

vse tri spominke ali škof Abraham sam, ki je bil „Gorotanec“, Carantanus, ali kak učenec ali učitelj njegov; posebno pa terdi Kopitar to, da je pisala, morda po Abrahamovem narekovanji 2. in 3. spominek ravno tista roka njegovega, baje nemškega učenca, katera je pisala neke druge latinske pisma Abrahamove, za to, ker se zamenjuje v le teh spisih soglasnik „b“ pogostom s soglasnikom „p“, ravno tako, kakor na več mestih 2. in 3. spominka. Po mnenji Kopitarjevem izhajajo tedaj vsi trije spominki brizinski, ki nam oznanjajo še dan denašnji govorico praočakov, gotovo iz desetega stoletja.

Ker so v srednjem veku zlasti gornje kraje, koder so stanovali Slovenci, radi imenovali „Carantania“ in je posebno rad latinski pisal to ime J. Kopitar, je berž, ko je spoznal, da so oni spisi slovenski, jim dal naslov: „Karantanski spisi“. Ko so se ti spisi našli, je bila obča radost v krogu zavedajočih se jezikoznancev in ponosom piše Dobrovsky svojemu prijatelju J. Kopitarju: „Gratulor vobis Krajnciis, quia antiquissimum manuscriptum habetis“.

Sedaj se sploh terdi, da so le-ti spominki iz desetega stoletja, kojemu mnenju nekateri, n. pr. nemški učenjak Schmeller, oporekajo. Spisali so vendar le gotovo te spominke blagovestniki, ki so od une strani koroškim in tudi drugim Slovencem oznanovali sveto vero, zlasti med letom 769. in letom 1000. Škof Abraham, kojemu se vsaj delom pripisujejo, je bil vladika v Freisingu leta 957.—994. Uže leta 974. je prejel od cesarja Otona II. v dar Loko, ki se še sedaj „Škofja Loka“ velí, z okolico vred. Tudi pozneje so imeli brizinski škofje posestva na Kranjskem.

Beseda tim rokopisom je dosti lepa in čuditi se je, da se ptuji, neslovenski upliv skoraj nič ne pozna; vidi pa se novoslovenski upliv očitno v premnogih besedah in oblikah. V občem se vendar le bolj vjemajo s staroslovenščino.

Vsi trije spisi so verskega ali cerkvenega zerna. Razglasili so se večkrat in to najprej v „Neuer literarischer Anzeiger“ leta 1807. V drugič jih je oznanil Dobrovsky, leta

1814., ki jih je sam v Monakovem videl, prepisal in vesten prepis Kopitarju vposlal. Leta 1825. je jeden oddelek priobčil Fr. S. Metelko v svojej slovnici. Leta 1827. sta jih priobčila ruska učenjaka P. Kõppen in Al. Vostokov in leta 1837. Jernej Kopitar v glasovitem: „Glagolita Clozianus“, kjer jih je zgodovinsko in jezikoslovno pojasnil. Kasneje sta te spise priobčila l. 1854. in ozirom l. 1861. in 1865. Anton Janežič in dr. Fr. Miklošič.

Za nas so na vsak način velike pomembe.

2. Glagoliško slovstvo.

Staroslovenske ali „panonske“ spominke, kakor jih dr. Fr. Miklošič imenuje, ločimo po azbuki, v katerej so pisani, v glagoliške in cirilske. Razloček ne zadeva samo pisavo, temveč tudi starost; kajti nekateri glagoliški izvirniki pripadajo ob enem najstarejšim spominkom staroslovenskim in sploh slovanskim.

Do leta 1830. ali prav za prav do leta 1836., ko se je obelodanila slavnega J. Kopitarja znamenita knjiga „Glagolita Clozianus“, je bilo učenemu svetu le bolj isto glagoliško slovstvo znano, katerega domovina in polje je stara Hervatska, v zmislu Konstantin Porfirogeneta, to je: del denašnje Istre, Primorje, del Hervatske in Dalmacije do reke Neretve, z bližnjimi otoci. A njega pisani spominki, z gotovim letnim števílom, ne segajo delj v preteklost, kot do trinajstega stoletja in vendar narodne pravljice pričetek glagoliških pismen sv. Jeronimu pripisujejo in toraj začetek glagoliškega slovstva uže v peto stoletje stavljajo. V novejšem času nam je strogo znanstvena veda marsikaj razkrila in gotovo nam je sedaj, da se je glagolica v drugej polovici devetega stoletja uže pisala. To nam priča zgodovina, to nam pričajo studije jezikoznanske in spominki glagoliški, tako n. pr. ona greška listina z glagoliškim podpisom, leta 982. i. dr.

V glagoliškem slovstvu gre ločiti dve dobi. Perva sega od devetega do trinajstega stoletja. V tej dobi so čerke bolj okrogle, jezik jako čist in pervotno lep in bogat. Druga sega od trinajstega stoletja do naših dni. Čerke so bolj voglate, jezik vedno bolj popačen, napolnen raznih ptujk. Nekateri delijo to drugo dobo v dva razdelka: pervi od trinajstega stoletja do leta 1836. in drugi od leta 1836., ko je J. Kopitar priobčil „Glagolito Clozianus“ do denes.

Najstarši spominki slovenskega jezika so nastali v devetem stoletji, v Panoniji in so bili napisani s pismom, ki se je takrat imenovalo „slovensko“ in potlej „glagoliško“. Jezik se je delom sprejel, v manjši ali večji spremembi, v cerkveni jezik istih slovanskih narečij, ki h greški cerkvi spadajo in je še dan denes cerkveni jezik istih Slovanov, ki so rimski cerkvi zvesti ostali. Vse razlike med jezikom, ki ga vidimo v najstarejših spominkih in med sedanjim jezikom, izvirajo iz dvojnega uzroka. Pervič se vsak jezik, ki je po več krajih razprostert, deli na narečja, kar velja tudi za govorico panonskih Slovencev. Drugič se sploh vsi jeziki spreminjajo v teku stoletji in tudi naš jezik zdaj ni to, kar je bil pred jezero let. Dasiravno je naš jezik uže v devetem stoletji nekaj različen bil od pravega, čistega staroslovenskega jezika in se je od istega časa nekako spremenil, se vendar terditi zamore, da je sedanja slovenščina staroslovenščini silno podobna v glasovih, v sličnosti imen in glagolov in v besedah.

Res je sicer, da je število glagoliških spominkov iz perve, znamenite dobe, koje do sedaj poznamo in posedamo, še majhno in redko, a spominki sami na sebi so zdatni in neprecenljivi. Glagoliški rokopisi iz one dobe, v katerej se staroslovenščina še v popolnej čistosti in lepoti vidi, in ki so povsem last panonskih Slovencev, so poleg Miklošiča ti-le:

1. „Čveteroevangelije Zografskega samostana“, na gori Atos; „Codex Zographensis“. Nekako pomankljiv ostanek, ki obsega 304 listov, od kojih 17 (41.—57.) mlajšega izvira, v knjižnici Petrogradski. Ponatisi v J. J.

Sreznevskega knjigi: „Drevnie glagoličeskie pamjatniki“, Petrograd, 1866.

2. „Glagolita Clozianus“, obsega homilije greških cerkvenih očakov. Dvanajst listov v Trient-u, dva v Inomostu. Delom priobčeno po dr. Miklošiču in J. Kopitarju. To bi bili le redki ostanki obširnega glagoliškega rokopisa iz enajstega stoletja, katere je naš slavni Kopitar leta 1836. na Dunaji priobčil. Kar nam je ostalo, obsega dva govora Janeza Zlatousta, a) govor sv. Atanazija in b) sv. Epifanija. Po misli Kopitarjevi se je spominek spisal v Panoniji hitro po Metodovi smerti, ali pa hitro po prihodu Metodovih učencev, v Bolgariji. Še v petnajstem veku je bil rokopis, ki je baje obsegal blizo 300 strani, cel in prekrasno v zlatu, srebru in dragih kamenih vezan, v posestvu oblastnika otoka Kerke (Veglia) Janeza Frankopanskega. Leta 1482. umre Frankopan v Benetkah in njegove knjige so raznesli ter oropali tudi imenovani „codex“ vsega lišpa. Posamezne liste so vdobili prijatelji Frankopanovi in tako je tudi sprejel duhovnik na otoku Kerku Lucas de Reynaldis nekaj listov. S tim duhovnikom se v Benetkah seznani vitez Breisacher, ki je imel posestva na Tirolskem. Reynaldis mu podari rokopisne ostanke. Po vitez Breisacherjevi smerti, l. 1509. pride njegovo posestvo in tudi bogata knjižnica v last drugim plemenitim rodovinam in koncem je vse to podedoval grof Pariz Klotz v Trientu. Kopitar je dobil rokopis slučajno v roke. Opozoril ga je na to zgodovinar Pavl Frenheim.

3. „Evangelij iz „skitъ“ sv. device Marije“, na gori Atos. Zove se tudi „Marijini kodeks“, a J. J. Sreznevskij ga je imenoval „Atosko evangelije“. Obsega 171 listov; v posestvu V. J. Grigoroviča v Odesi. Izpiski v Sreznevskega knjigi.

4. „Evangelij Asemani;“ 159 listov; sedaj v vatikanski knjižnici v Rimu, kamor se je leta 1736. iz Jeruzalema preneslo. Konec manjka. Priobčil France Rački v Zagrebu, l. 1865.

5. „Evangelij Ochrida;“ 2 lista; sedaj v lasti V. J. Grigoroviča; priobčil Sreznevskij.

6. „Macedonski list“, homilija „Ephraem-a“; priobčil J. J. Sreznevskij.

7. „Liturgija Sinajska;“ 3 listi; sedaj v Petrogradu.

8. „Bolgarska abecednica“, ali „abecenarium bulgaricum“; najdena v knjižnici v Parizu.

9. „Palimpsest Bojanski“, 109 listov; še ne povsem razložen. Bojana, mesto pri Sofiji, Srêdьcь.

10. „List Sinajski“, 2 lista, koje je C. plem. Tischendorf z gore Sinajske donesel.

11. Podpis „Juri iz Hierisa“ na greškem pismu, na atoškej gori; z letno številko 982.

Verh tega je pa iz perve dobe tudi nekaj cirilskih rokopisov, katerim so glagoliška pismena in stavki primešani. Pričakovati je, da se nam tekom let še marsikak spominek ove znamenite glagoliške dobe razkrije.

Druga doba se prične s trinajstim stoletjem ter je v jezikoslovnem oziru mnogo menj važna nego perva; a ona šteje veliko večje število rokopisnih in tiskanih spominkov. Staroslovensko-glagoliški jezik se je čedalje bolj zanemarjal in na novo obračal. Pri vsakem prepisu se je kaj prenaredilo; tako se je stara moč in krepost jezika zmirom bolj zgubljala.

Iz te dobe imamo naj različnejše spominke: zakone, listine, pisma, nagrobne in cerkvene napise, kakor tudi precejšno število tiskanih del. Tiskalo se je posebno v Benetkah in Rimu in časom reformacije v Tübingen-u, na Nemškem. V najnovejšem času je bila po prizadetji slavnega Šafařika tudi v Pragi prekrasna glagoliška tiskarnica napravljena, kjer so leta 1854. prevažni: „Památky hlaholského pisemnictví“ na svitlo prišli.

Da je sem ter tja v glagoliških spisih druge dobe toliko rusizmov, izvira odtod, ker so glagolitje, mislivši, da se je časom preganjanja staroslovenščina v svojej nekdanji čistosti na Ruskem ohranila, mnogo izrazov iz ruskih knjig povzeli.

Denašne dni se rabi glagolica samo še nekoliko v cerkvenih bukvah dalmatinskih Slovanov senjske škofije.

Da moramo tudi mi, Slovenci, še spominke glagoliške imeti, nam svedoči Linhart, ki terdi v svoji zgodovini, v 2. zvezku, str. 357: „Kranjci so pisali svoj jezik glagoliški še v šestnajstem veku; cirilski nikdar“ in v opombi pravi: „da se glagoliški rokopisi še nahajajo, da je Trubar namesti glagoliških nesrečno jel rabiti čerke latinske in da je takrat Ljubljana prišla ob glagoliško tiskarno.“ Dokazov, katerih nam je Linhart obljubil, nam ni podal, ker ga je smert prehitela.

J. Kopitar je Linhartu oporekal, češ, da to ni verjetno — a vendar ima Linhart nekako prav, kajti leta 1560. so Jugoslovani za svoje rojake napravili na Nemškem glagoliške in leta 1561. cirilske čerke; in knjige, ki so jih tedaj slovenski pisali P. Trubar, Jurij Dalmatin, Bohorič i. t. d. sta hervatski in serbski prepisovala zlasti Anton Dalmatin in Stepan Konzul, Istran. Ta je bil s Trubarjevim novim zakonom, ki ga je prepisal v glagolico, uže leta 1559. v Metliki, kjer se je posvetoval z nekaterimi, ki so ga hvalili, da bode to pismo umevno in koristno Slovanom od Jadre do Carigrada in uni je šel leta 1561. iz Ljubljane na Nemško. To nam priča P. Šafařik leta 1864.

Pervi slovničar, Adam Bohorič, ima v svojej slovnici obe pisavi: cirilico in glagolico. Razlaga ji in kaže se, da je dobro poznal obé. Obeh pisav omenjajo naslednji slovničarji novoslovenski, pa tudi nekateri drugi domači pisatelji in o. Marko Pohlin ima v svoji slovnici l. 1768. glagolico in cirilico v posebni prikladi. V dokaz, da nam Slovencem prejšne stoletja ni bila neznana glagolica, imamo v novejšem času mnogo prič. Blaž Kumerdej pripoveduje, da so bile nedavno pri podružnici v Lancovem na Gorenskem glagoliško pisane mešne bukve. Križka duhovnija pri Teržiči je, kakor se bere v starih listinah, tožila nekega „Presbyter Glagolita“, kateri je tudi iz glagoliških bukev bral sv. mešo in na to mu je ljubljanski škof T. Kren to reč ustavil. Dobilo se je po Sloven-

skem še več takih spominkov; tako so n. pr. v Dolini pri Terstu, v župniški knjižnici glagološki zapisniki, „kvadirne ali legistri“, od leta 1605. do 1610. Ti zapisniki so nam v dokaz, kako so tačas čislali in njegovali slovenski praočetje svoj jezik in kako marljivo ga rabili duhovni v cerkvenih opravilih in uni morebiti celo tudi v djanskem živenji. Tako ima Černiška cerkev poleg Gorice v starem „misalu“ glagološki napis, ki spričuje, da se je v Kamenah pri Černičah še leta 1580. „etsi exceptionaliter“ slovenska meša pela, in to v navzočnosti videmskega škofa in vseh istih, ki so bili ž njim. In tako je upati, da se jih vdobi v prihodnje še več takih dokazov, in se koncem spozna pravi stan slovenske glagolice.

3. Cirilsko slovstvo.

Zgodovinsko je gotovo, da so se okoli leta 500 razprostirali Slovani od sinjega do bledega morja, zasti ob Labi. Za Karola velicega pa so se prikazali peteri slovanski rodovi na zgodovinskem obnebji: karantanski, hervatski, moravski, česki in polabski. Živeli so ti rodovi prosto; vladali so jim lastni knezi, vladike in vojvode. Posamezne družine so se razširile v deržave. Perva taka deržava je bila na zahodu československa, časom mogočnega vladarja, imenom „Samo“, 623.—658. Na jugu ste se ustanovile hervatska in serbska, med l. 620.—640. in še istega stoletja se na spodnji Donavi l. 678. naselijo Bolgari ter v devetem stoletji zaslovijo s Slovenci. Sploh je bilo to stoletje velevažno. Takrat so se prosteje gibati jeli Slovenci in Hervati (Ljudevit, Zdeslav); moravske Slovane je vladal Mojmir (do leta 846.) kojega deržavo je vterdil sinovec njegov Rastislav (do leta 870.) in prav povzdignil Rastislavov stričnik Svatopluk (Svetopolk, do l. 894.) Rastislav je povabil k sebi blagovestnika Cirila in Metoda na Velehrad, katera sta uže prej pridobila bolgarskega kneza Bogorisa za sv. vero in na Velehradu se je dal kerstiti česki vojvoda Bořivoj (871). Poljsko deržavo si je postavil l. 860.

Ziemovit, sin Piastov, in rusko na vzhodu l. 862. Rurik. S Češke in Moravske je prišlo keršćanstvo na Poljsko l. 966., časom Mečislava; na Rusko pa iz Bolgarske, s pisavo vred časom Vladimira, l. 988.

Ko so prispeli Slovani v svoje domovje, so bili pagani. Sprejela jih je kerščanska cerkev. Prizadevali so si v ta namen mnogo greški, italijanski, nemški verski učitelji a upliv ni bil zdaten.

Tedaj pošljejo severni knezi l. 863. v Carigrad h greškemu caru Mihajelu III. prošnjo, rekoč: „Naša deržava se je pokristjanila a učiteljev nimamo, da bi nas vodili in učili ter nam sv. bukve razlagali. Mi ne umemo ne greškega, niti latinskega in jeden uči tako, drugi drugače in po takem ne razumemo sv. pisma, ne njegove moči. Pošlji nam toraj učiteljev, kateri nas bodo znali besede sv. pisma in nja pomen učiti.“

Berž povpraša car svoje svetovalce in ti ga opozorijo na solunska brata, na Cirila in Metoda, ki se potem podata proti severu. Tu razlagata v domačem jeziku sv. vero, sestavita abecedo in poslovenita potrebne sv. bukve. Radostno so poslušali Slovani v svojem jeziku verske resnice in kazalo se je, da bode seme, katero sta blagovestnika sejala, rodilo obilno sadú. Ciril in Metod sta postala največja dobrotnika. Med tem, ko je sv. pismo drugim evropskim narodom še nekaj časa nepristopno in samo izklenivna lastnina duhovščine bilo, so ga slovanski rodovi po nja prizadetji uže v devetem stoletji v domačej, mičnej besedi slušati in brati zamogli.

Treba je, da tu, opiraje se na obširno delo dr. Jan. Ev. Bily-a, prestavljeno po J. Majcigerju „Zgodovina sv. apostolov slovanskih, Cirila in Metoda“, male čertice podamo o živenji in delovanji teh dveh blagovestnikov.

Ciril in Metod.

Roditelji so jima prebivali v Solunu, imenitnem pomorskem mestu, v pokrajini macedonski. Oče se je imenoval

Lev in je bil visok častnik v vojski cesarja greškega; ime materino ni dovelj znano. Imela sta sedem otrok, med katerimi se je naj mlajši Konstantin, pozneje Ciril imenovan, leta 827. rodil. Ciril je zgubil očeta v svojem štirinajstem letu a za siroto je poskerbel tedanji deržavni pečatnik Teoktist. Vzel je mladega Cirila v Carigrad, kjer je užival z mladim cesarjevičem Mihajelom jeden in isti pouk. Napredoval je v modrosti, učenosti, izobraženosti in v pobožnosti. Čeravno ga je hotel Teoktist v namestnika jedne pokrajine imenovati, se je vendar le rajše posvečil duhovskemu stanu. On postane mnih po pravilih očeta Bazilija. Kot mlad duhovnik se je uže pokazal ostrega branitelja prave vere, nasproti naukom krivoverskim. Ostro je besedoval proti Fotiju.

Na to se poda na goro olimpsko, kjer je uže brat njegov Metod, kot puščavnik živel. Tudi Metod je bil kerščansko izrejen in izobražen. Po očetovi volji je vstopil v pervo v javne službe, ki bi ga dovedle do česti in slave. Slovanščine je bil uže od doma zmožen, kajti Solun je bil istega časa pol slovanski in ker je Metod slovanski znal, je postal cesarski namestnik v strumski pokrajini. Častna služba se Metodu ni dopadla; želja vroča ga je odpeljala na olimpsko goro kjer se je po učenosti in čednostih med redovniki odlikoval.

Svitlo pot apostolsko, kot blagovestnika narodov paganskih, nastopila sta Ciril in Metod pri Kozarih. Ovi narod, uže na pol pokristjanen, se oberne do greškega cesarja, da mu pošlje blage in umne učenike sv. vere. Vsled tega ide Ciril h Kozarom; da mu je bil Metod v pripomoč, je sicer verjetno, a ne dokazano. Tu je našel Ciril ostanke Klementa, mučenika in papeža rimskega.

Po slavnem poslovanji pri Kozarih sta šla naša brata v Carigrad, kjer je bival Ciril pri cerkvi „sv. apostolov“ in Metod kot opat v samostanu Polihromskem, ednem najbogatejših. V ti dobi, kakor se nam v imenovanej knjigi piše, je dozorela v njih velikotvorna misel, da postaneta apostola slovanskemu narodu. Ker sta spoznala, da višega obraženja člo-

veškega brez pisanja ni mogoče, sta želela, sestaviti pismo, primerno slovanskim glasovom, kar se je Cirilu posrečilo.

Kmalo na to prične Ciril prestavljati sv. pismo v slovanščino. Najbolj učeni možje in zgodovinarji se v tem zlagajo, da je to bilo prestavljeno v narečji staroslovenskem, katero se je istih dob govorilo. Pervo svoje poslanstvo sta Ciril in Metod opravljala med sosednimi Bolgari. Tu sta velikim vspehom delala in vesele vesti in novice o teh rečeh so prihajale preko mej do sosedne Morave, k dvoru Rastislava. Vsled uže omenjene prošnje do Mihajela III., sta se podala blagovestnika leta 863. v kraljestvo velikomoravsko. Sprejeta z veliko čestjo in slavo, sta neumorno delati pričela. Oznanovala sta sv. vero, podučevala sta v branji in pisanji, vpeljala sta po redu službo božjo ter skerbela, da si iz naroda samega odgojita sposobnih duhovnikov. Tako sta delala med moravskim ljudom 4½ leta. Na to se napotita v Rim, kjer je papeževal Nikolaj I. V spremstvu sta imela nekaj obraženih mladenčev, katere sta mislila vredne škofovske česti. Na poti sta povsod pridigovala. V južnih predelih dežele je vladal oni čas sin Privinin, Kocelj, prebivaje na Blatnem gradu. Narod se je tu od vseh strani zbiral, da posluša v domačem jeziku sv. vere besedo.

Med časom potovanja je umerl papež Nikolaj I. in bil mu je naslednik, l. 867. Hadrijan II. Ko prideta naša brata v Rim, jih sprejme s čestjo, s katero se redko sprejemajo kralji. Prej pa, da je papež po želji Rastislava ju za škofa cerkve moravske posvečil, sta morala popolnoma spričati pravovernost svojo; na to ju posveči v škofe. A Ciril močno zboli in kratkem ga smert odvzame marljivej in plodonosnej delavnosti. Truplo njegovo se je pokopalo v cerkvi sv. Klementa, katerega ostanke sta blagovestnika v Rim donesla.

Ciril se je odlikoval z gorečnostjo, Metod z dostojno modrostjo. Med tem, ko se je Metod s papežem poganjal o vredjenji novega cerkvenega obreda, se je Ciril o uku in delovanji obeh na Moravi proti neprijateljem boril. Metod, po-

kopavši dragega mu brata v Rimu, je bil zdaj sam; celo breme apostolskih opravil je zdaj glavno na njem ležalo. Serce ga je vleklo na Moravsko, k predragi čedici. A žalibog so med časom nastali hudi in žalostni boji, radi kojih se Metod ni zamogel podati v Velehrad; ostal je pri Kocelj-i. Ustanovilo se je novo cerkveno okrožje moravsko-panonsko, katero se je naznanilo po uredni poti iz Rima v Solnograd in Pasavo. Ako je ta reč uže sama na sebi bila nameram nemških škofov nasprotna, tako jih je morala okolnost, da so se pri ustanovitvi te cerkvene stvari izcela preskočili, ne le razžaliti, temuč jim tudi dokazati, kam da Rastislavova misel nameruje.

Med časom se očitajo Metodu tri pregrehe: 1. njegovo seganje v pravice škofov solnogradskih, 2. vvedenje slovanskega jezika pri službi božji in 3. njegov nauk. Šlo je namreč za veronauk o izhajanji svetega duha. Na pritožbe inostranske je papež odposlal škofa Jakinskega Pavla, leta 874. kot poslanca svojega na Nemško in v Panonijo s pismi za Metoda, v katerih mu je slovansko božjo službo prepovedal; pa tudi s pismi na kralja Ljudevika, v katerih je pravice stolice, kakor tudi pravice Metodove v Panoniji krepko branil. Kar nasprotniki Metodovi niso dosegli pri papeži, to so si prizadevali na Moravskem brez papeža. Ker so imeli pri Svatopluku, nasledniku Rastislava, svoboden pristop in ob enem podpore strani nemškega dvora, so ponavljali napade na Metoda. Svatopluk se jim je prepuščal v vsem, česar so le zahtevali. On jim je brez velicega upora dal v roke Metoda in škofje bavarski so imeli shod radi Metoda pričo Svatopluka, moravskega kralja. Popadli so blagovestnika in zvezanega odposlali dalječ na Bavarsko, kjer so ga dve leti in pol v ječi deržali. Vzbudili pa so se vernemu služabniku mogočni pomočniki. Vsle prošnje Kocelj-a je papež Hadrijan energično zahteval osvobo denje Metodovo; kar se je naposled zgodilo.

Bojni hrup je nekako prestal in Metod je v novo priše k Svatopluku, kojemu je z očetovsko resnobo očital zakriv

nad domačo stvarjo in nad Rastislavom. Metodov nauk ni bil brez upliva.

V tej dobi se je tudi pokristjanil česki vojvoda Bořivoj in s tim je postala cerkev moravska mati česke. Skup z Bořivojem so se dali kerstiti, ako ne vsi, gotovo mnogi iz družbe njegove. Časi so nastali bolj pokojni, a vendar so nasprotniki Metodovi še vedno zapletke kovali. Vsled teh je moral iti Metod k papežu Janezu VIII., ki je želel, da neprilično stvar vredi. Metod se na mnogotere vprašanja v Rimu povsem opraviči, na kar ga Janez VIII. na novo poterdi in mu dovoli obred slovanski. Tako je izšel Metod kot zmagovavec iz nevarnega boja, v katerega se je moral podati s terdovratnimi neprijatelji svojimi.

Poslednji dnevi, katere je naš blagovestnik pri svoji stolni cerkvi na Velehradu preživel, so bili bolj mirni. Da je v doverševanji apostelskega svojega dela brez zaprek zdaj nekoliko napredovati zamogel, je pripomogla okolnost, da je od leta 882. vsakter upliv nemškega cesarja Arnulfa na Svatopluka prestal. Umerl je Metod 6. aprila, leta 885. Komaj se je bila raznesla žalostna ta vest, obžaloval in objokoval je ves narod britko zgubo.

Brata, Ciril in Metod, sta nam tudi v tem oziru posebnega spomina vredna, ker sta bila perva učena spisatelja v jeziku domačem. Temelj je položil Ciril uže v Carigradu, predno se je podal na pot v Blatnograd, sestavivši pismo in prestavivši „branje sv. evangelija“. Delo je bilo končano v štirih letih s prestavo glavnih tedašnjih bogoslovnih in liturgičnih knjig, kakor so:

1. Psaltir;
2. Paremejnik, branje iz starega zakona;
3. Časoslov, breviar;
4. Služabnik, liturgar;
5. Trebnik, rituale in
6. Oktoih Damaskina, knjiga spevov cerkvenih.

Teh bogoslužnih knjig večji del je bil brez dvombe uže za živenja Cirila, med 855.—869. prestavljen iz greškega; ostanek pa je doveršen po njegovi smerti, med letom 868. in 885. Pri tem delu niso male udeležitve imeli mimo sv. Metoda tudi najbolj marljivi njegovi učenci, sosebno: Klemen, Navm, Angelar, Sava in Gorazd; pervi rodom Bolgar, drugi Moravan in od Metoda naslednikom imenovan.

Kaj je razun teh prestav Ciril še pisal in v katerem jeziku, greškem ali slovanskem, je težko naročito reči; akoravno se dvomiti ne da, da je pisal. O Metodu pa priča legenda po škofu Klemenu pisana, da je osmero polemiških govorov brata svojega v „slovenski“ jezik prestavil. Panonska legenda, kojo je baje Gorazd spisal, priča, da je Metod preložil v slovenski jezik uže po smerti brata svojega vse kanoniške knjige sv. pisem. Verh tega še nomokanon, knjigo cerkvenih zakonov in knjige cerkvenih očakov. Tako sta Ciril in Metod, izurjena v vedah in pisanji, položila temeljni kamen k razvitku literature slovanske, ozirom slovenske in po pravici poje češki pesnik:

„Več, kot ostrih mečev na tisoč,
Storila je „ciril'ce“ tiha moč!“

Kakor Ciril in Metod, tako so bili tudi: Klemen, Navm, Angelar, Sava, Gorazd vneti za razšir prave vere in zdatne izomike domače. Ko so pa po smerti blagega Metoda očitni sovražniki njegovih načel staro preganjanje zopet pričeli, so morali vsi svojo čedo zapustiti ter se v Bolgarijo odmakniti. Kako marljivo da so tamkaj delali, priča njih blagi spomin še pri sedanjih unukih in tudi njih dela, ki so se sem ter tja do naših dni ohranila. Njih najznamenitejši slovanski učenci in pisatelji so bili: Konstantin, bolgarski škof, Grigorij, Ivan Eksarh, Božidar Doksov, mnih Hraber in cesar Simeon, ki je caroval v Bolgariji od leta 888. do leta 927. Ovi preslavni mož ni samo druge pisatelje v njih znanstvenih delih vsestransko podpiral, temuč se tudi sam na slovstvenem polji poskušal.

Na ovi način se je tekom 65 let, t. j. od leta 862. do 927., staroslovenščina z mnogimi preimenitnimi spisi obogatila. Po pravici se zamore reči, da je bila doba do Simeonove smerti za njo „zlati vek". S smertjo mnogo zasluženega cesarja vendar ni po vsem prestala delavnost na polji slovstva domačega; še zmirom se je delalo in pisalo, kakor nam mnogi in različni rokopisni odlomki slavno spričujejo, a jezik je vedno bolj zgubljal svoje pervotne čistote in čverstobe ter se na novo spreobračal.

Zgodovina cirilskega slovstva se da deliti v tri dobe.

Perva doba sega od devetega stoletja do mongolskega upada v Rusijo, to je do leta 1238. in tedaj do trinajstega stoletja. V tej dobi je jezik čist, pravilen, lep in domač. Spominki te dobe so za jezikoznanstvo največje vrednosti.

Druga doba teče od trinajstega stoletja do koncem šestnajstega stoletja. Iz te dobe je še velika množica rokopisov, kateri so vendar uže močno z rusizmi in novejšimi izrazi napolneni.

Miklošič, ki v občem strogo loči panonske spominke od nepanonskih in pripisuje pervim jezik panonskih Slovencev, nam našteva kot povsem panonsko-cirilske spominke:

1. „Sasavsko evangelije", „Savina knjiga"; 129 listov, priobčil Sreznevskij in drugi. Imenuje se tudi „Remsko evangelije". Zgodovina temu rokopisu je znamenita. Česki vojvoda Vratislav, hraber in velikodušen mož, je okoli l. 1030. ustanovil samostan Sasava na Českem. Opat mu je bil Prokop, ki je po zaukazu Vrastislava vpeljal slovansko liturgijo v samostanu. Še po smerti učenega in zvedenega Prokopa, l. 1053. je trajala slovanska vredba do leta 1096. Rokopis, ki je baje uže nastal, in mu je bila v pisavo cirilica, so potem vdobili o[illegible] benediktini, pozvani iz Dalmacije v samostan poleg Prage. P[illegible]ljali so ti mnihi cirilskemu pismu še glagoliške spise in so k[illegible]go dragoceno zvezali. To knjigo so vdobili, časom verskih p[illegible]ucij na Českem, husiti ter jo hranili mnogo let. Po izo[illegible]nji husitov so posamezni njih oddelki hoteli vstopiti v

iztočno vero in da bi se carigradskemu patrijarhu prikupili, mu pošljejo to dragoceno knjigo v poklon. Patrijarh jo po posredniku proda v Trientu lotringskemu kardinalu Karl de Guis, nadškofu v Remsu. Ondi so knjigo še bolj olepšali, platnice jej z zlatom prevlekli, pridjali jej nekaj sv. ostankov in jo rabili, da so francoski kralji pri kronanji na njo prisegovali. Francoska je imela to knjigo v posebni česti. Dolgo so imeli njeno pismo v nekak „sanscrit“ a koncem preteklega stoletja je uže svet pozvedel, da je remska sveta knjiga staroslovensk spominek. Časom francoske revolucije je huda osoda zadela to knjigo. Oropala se je vsega kinča in listine so se kot nerabljivo blago potisnile v zakotek. Kasneje so se po ukazu Napoleona posamezni deli zopet zbrali, vredili in shranili v knjižnici v Remsu.

2. „Supraselski rokopis“, 185 listov, od teh 118 v licejski knjižnici v Ljubljani, ostanek v lasti grof Zamojskega v Varševi. Rokopis obsega 24 legend svetnikov in 22 homilij greških cerkvenih očakov, iz enajstega, morda celó iz desetega stoletja. Priobčil dr. Miklošič l. 1851. in delom Sreznevskij. Našel se je spominek v samostanu Supraselskem na Ruskem. Manjka mu pričetka in zveršitka; tudi v sredi je tekst sem ter tja pokvarjen. Prišel je „kodeks“ okoli leta 1550. na Rusko; po jeziku se vidi, da je bil pisan v Panoniji.

3. „Catecheses Cyrilla“, 2 lista; priobčil J. Grigorovič v „Izvêstija imp. akademii naukъ“ in Sreznevskij.

4. „Evangelij V. M. Undolskij“, 2 lista; sedaj v muzeji v Moskvi; priobčil J. J. Sreznevskij.

5. „Psalter Sluck“, priobčil J. J. Sreznevskij.

6. „Evangelij Novgorodski“, 2 lista; priobčil Sreznevskij.

7. „Macedonski list“, obsega oddelek „prologa Joanna“, eksarha bolgarskega; priobčil J. J. Sreznevskij.

Razun teh strogo panonskih spominkov cirilske dobe je še mnogo ostalin stare slovstvene dobe, ki se pa bližajo po-

sameznim narečjem. Te nepanonske spominke delimo po onih rodovih, koji so sprejeli staroslovenščino kot cerkveni jezik, v štiri razrede: to je v bolgarske, serbske, hervatske in ruske.

Bolgarskemu razredu pripadajo starega slovstva spominki: 1. „Psalter Bologn-ski“ — 2. Apostol slêpčenskij monastyrь“ — 3. „Evangelije Ternovsko“ — 4. „Patericon Mihanović“ — 5. „Apostol Strumica“ — 6. „Monocanon“ i. t. d.

V razred serbski in delom razred hervatski se vštevajo: 1. „Evangelije Atosko“ — 2. „Kermčaja“ — 3. „Apostolus Šišatovacensis“ — 4. „Evangelium Šišatovacense“ — 5. „Psalter Branko Mladenović“ — 6. „Novi zakon in psalter Hvalь“ — 7. „Evangelij Nikolja“ i. t. d.

Ruskemu razredu pripadajo: 1. „Ostromirski evangelij“ — 2. „Homilija Gregorija Nazijanskega“ — 3. „Turovski evangelij“ — 4. „Pandekte Antioha“ — 5. „Izbornik Svjatoslavski“ i. t. d.

Tretja doba cirilskega slovstva se prične s šestnajstim stoletjem. Jezik je zmirom bolj pešal in slabel; na Ruskem so se celo mnogi mongolizmi vmes vgnezdili, kar nam je zelo razumljivo. Vravnal je bil Rusko nekaj Vladimir, nekaj Jaroslav do l. 1054.; lepo se je pričela razcvitati in krepiti, kar prihrumijo Mongoli, in celih dve sto let vzdihuje pod njihovim gospodstvom, 1238.—1480.; reši jo Ivan veliki, presnuje in vterdi Peter veliki, 1689.—1725.

Uže koncem petnajstega stoletja se je sploh želelo, da bi se pokvarjena staroslovenščina, na katere nečistosti so uplivale vnanje in notranje razmere in neljube okoliščine, v novo počedila, poravnala, popravila. Zatorej se je tedajšni car Bazilij Ivanovič, ki je svojo deželo mongolskega trinoštva rešil, na carigradskega patrijarha s prošnjo obernil, mu moža poslati, ki bi bil v to delo povsem zmožen. Ta mu pošlje leta 1512. mniha Maksima Atoškega, prav učenega in zvedenega jezikoznanca in poznatelja čiste staroslovenščine. Devet let se je Maksim trudil in popravo obrednih knjig srečno dognal.

Ali v preveliko škodo skliče car tako imenovane „slovstvarje“, da bi Maksimovo prestavo še enkrat pregledali. Ker ti možje niso duha prave staroslovenščine poznali in umeli, so brisali in po svoje prenarejali, kakor se jim je poljubilo. Ker se je Maksim, pravega prepričan, temu ustavljal, se je pričel hud prepir, ki je dolgo trajal in slednjič s tim končal, da so Maksima v ječo vergli, ker se je v tem prepiru caru zameril. Umerl je po 33 letnem zaporu, l. 1556., pravi mučenik dobrej stvari. Če so se ravno pozneje še nekolikokrat tega dela lotili, je bila vendar poprava obrednih knjig še le leta 1667. in sv. pisma, l. 1751. doveršena. Pa tudi s tim si staroslovenščina nič ni opomogla, ker so bila pravila, po katerih se je popravljalo, duhu staroslovenščini povsem nasprotna. —

Tako je staroslovenščina uže v najstarejših časih prav krepke in mogočne korenine pognala. Kako veličansko drevo bi bilo s časom zraslo, če bi ga ne bilo nemilih okoliščin dušilo in v rasti zaderževalo. Reči pa moremo s ponosom, da se tako zgodaj nobeden kerščanski narod s tako obilnim slovstvom ponašati ne more. Na ovi način se je pri nas osnovalo cerkveno slovstvo, ki je čedalje bolj naraščalo in napredovalo. Naše slovstvo je toraj, kakor katero si bodi, cerkvenega početka in mu je bilo skoraj da do zadnje dobe zvesto. Še le v drugej polovici osemnajstega stoletja je nastal velik prevrat.

Da so pa mile govorice staroslovenske, kakor nam jih kažejo pervi pismeni spominki, doma med ljudstvom tako naglo utihnile, k temu so pripomogle razne viharne sile, zlasti med letom 886. in 907. Vendar se je tod preminjala govorica naj menj, ker se je z narodnim jezikom vjemala, in naravno bi se bila lehko razvijala, ako bi ji vnanje okolščine ne bile tako neugodne. Te ji niso bile prijazne in toraj se je zgodilo, da so nas Slovence pri tej čestni dedovini zamog[l] prezreti drugi rodovi in nas nekateri še sedaj prezirati hoče[jo]. Res je, da se je marsikaj v jeziku spremenilo, a s časom s[e] sploh vsak jezik, dokler živi in se govori, spreminja in sice[r]

sam po sebi, po raznih rodovih, po daljavi krajev, po gorkejem ali merzlejem podnebji in pa, kakor so prišli narodi v dotičje z raznimi mejaši. — —

4. Slovenščina pred Trubarjem.

Uže početkom srednjega veka, ko je gnala poezija v Nemcih pervo svoje cvetje, ko so na svetovno pozorišče stopili vojvodi koroški, je bila slovenščina po slovenskih krajih jezik, kateri je rabil tudi višji gospodi pri občilu. To svedoči pesnik trinajstega veka Ulrik Lihtensteinski. Ta romantični vitez, kateri je preoblečen v „Venero“ potoval po planinskih deželah proti Veneciji, pripoveduje, da ga je slovenski deželni knez pozdravil s slovenskim nagovorom: „Búge was primi gralva Venus“. Slovenščino je govoril tudi koroški narodni dvor. Enako je veršila v štirnajstem in petnajstem stoletji naša materinščina precejšno nalogo.

Motili bi se, če bi terditi hoteli, da se naš jezik pred protestantsko dobo ni pisal. Uže dve sto let pred Trubarjem so slovenski pisali po samostanih na Kranjskem; tako se je ohranil odlomek neke pesni v čast sv. Mariji, pisan z latinskimi čerkami v štirnajstem stoletji. V petnajsti vek pa stavi slavni dr. Fr. Miklošič slovstven novoslovenski spominek, ki ga je našel v ljubljanski knjižnici in ga razglasil l. 1858. v „Slavische Bibliothek“ ter leta 1865. v „berilu za osmi gimn. razred“, in v šoli vipavski se je učil naš učeni Sig. Herberstein leta 1496. slovenščine poleg nemščine. Dokaz tedaj, da se je naš jezik uže učil, pisal in vporabljal. V to nam ob enem priča pervi slovničar Berlogar, ki je slovnico slovensko in slovensk slovarček sestavil za vporabo slavnemu cesarju Maksimilijanu I.

Sedem let pred Trubarjevo delavnostjo se je prevel v lovenščino „štajerski rudarski red“. Mnogostransko je tedaj ıbila slovenščina pred protestantizmom.

A tudi v uradu samem zasledujemo rabo njeno. Koroški vojvodi, kateri so precej dolgo časa bili ob enem gospodarji kranjski deželi in Gorici, so se postavljali v slovenskem jeziku in so slovenski prisegali. Kako da so se ustanavljali ti gorotanski vojvodi, o tem je brati sem ter tje; poslednjič v Cvetniku Janežičevem. Pomenljive so bile dotične šege in navade, pomenljiva vprašanja, ki jih je kmet dajal novemu vojvodu. Herder je to povest, naslovom „Fürstenstein“ kot nemško pravljico opeval; da je pa izvirno slovenska bila, očitno kaže zgodovina in vojvodski stol.

Slovenščina je toraj služila pri ustanavljanji, slovenščina je pa ravno tako tudi služila vsim drugim, dotičnim obravnavam. V to nam je priča kronist Ivan Vetrinjski, ki je živel okoli leta 1280.

Še starejši od „brizinskih spominkov“ ali vsaj toliko star je slovenski napis na vojvodskem stolu, ki na Gospesvetskem polji, blizo poldrugo uro od Celovca stoji. Kakor sploh zgodovinarji terdijo, je stol in napis iz dobe Ingua, poslednjega vojvoda Slovencev, proti koncu osmega stoletja. Še dan denašnji so sledeče besede brati:

VERI
MA SVETI VERI
PRAVDO BraNI VDOVE.

Ti knezi, ako so tudi bili nemške kervi, so morali pred cesarskim sodnim stolom in v deržavnih zborih govoriti slovenski jezik. Dolžnost je bila knezu, da je n. p. v lovskih prepirih, kakor Enej Silvij v „Descriptio Asiae et Europae“ piše, se vedno posluževal slovenščine.

Da se je slovenščina tudi v štirnajstem in petnajstem stoletji rabila, nam priča marsikaka ostalina, tako tudi n. p. rokopis, katerega je profesor Janko Pajk priobčil leta 1870. in katerega Terstenjak in Radič pripisujeta letu 1486. ali pa letu 1493. Rokopis obsega štiri slovenske prisege župana, svetovalcev in porotnikov Kranja. Prezanimiva listina, pisana z nemškim čerkopisom v jeziku, v katerem vidimo kakor v

zercalu mešanje domačega in ptujega življa, nam kaže, da so v istem ozbiljnem času, ko je Turek vsak dan na duri naše domovine terkal, verli mestjani v Kranji, starem glavnem deželnem mestu imeli pravico uradno v slovenščini občevati. Razvidi se, da se je slovensko pismo v posvetnih zadevah vpotrebljevalo in veseljem čujemo, da je slovenski meščan v petnajstem stoletji od svojega sodnika v domači besedi hotel sojen biti, da so župani, svetovalci in porotniki mestni ondaj v slovenščini svojo zvestobo kralju, deželskemu vojvodu in mestu prisegali. Rokopis „Kranjskega mesta“ se mora prištevati dragocenostim naše literature.

Da se je pa res uže pred Trubarjem rabila slovenščina pri sodiščih, nam priča zgodovina petnajstega veka. Ko je namreč leta 1489. samostanu cistercijenzov v Zatičini na Dolenskem preskerbel predstojnik Ivan plemeniti Apfalteru za administracijo samostana in zastopanje v pravdah posebnega pravdnika, čegar uradni jezik je bil slovenski, ni bilo temu nič izvanrednega; povsem navadno in opravičeno se je zazdevalo. Vidi se, da je za cesarja Friderika III. (1439.—1493.) kateri je bil zeló prijazen našim deželam, in časom Maksimilijana I. (1493.—1519.) imel jezik naš veliko prostost. Poleg tega naj se opomni, da se v „urbarijih“, iz petnajstega veka nam ohranjenih, kakor n. p. v „urbariji“ iz Velesovega, leta 1438. in onem iz Mokronoga l. 1498. dobijo krajna in svojska imena tako pravilno pisana, da to sme služiti v zercalo poznejšim navadam. Kateri jezik pa je bil v občem po slovenskih krajih deželni gosposki jezik v petnajstem stoletji se apodiktično ne da terditi, ker pogrešamo dotičnih virov. Morebiti slovenski, morebiti neslovenski; dokumente so večinom vničili požari, potresi in druga pustošenja, katera so zadela ob enem deželna poslopja na Kranjskem koncem petnajstega in početkom šestnajstega veka.

Stanovi kranjski so imeli svoje zbore dolgo prej, nego je prišla kranjska dežela v oblast slavne habsburgske hiše. Imeli so svoje zbore, ko so národni koroški vojvodi

vladali deželi in tudi uže pred njimi, ko so narodni mali dinasti gospodovali posameznim delom, iz kojih se je sestavila Kranjska. Kateri jezik pa jim je bil glavni, to je še odperto vprašanje, katero potrebuje v poterditev novih, srečnih najdeb. Vendar, da so imenovani stanovi v dobi protestantizma, ko so zdatno pospeševali narodni živelj s subvencijami za jezikoslovne in didaktične namene, bili pravedni slovenščini, kolikor se je dalo, o tem je mnogo dokazov.

Da so tudi duhovniki, kateri so v prejšnih stoletjih prišli v slovenske kraje, da bi oznanovali kerščanstvo, največ poslani od solnograških nadškofov in od oglejskih patrijarhov, vsaj za svojo potrebo si zapisovali molitve slovenske in spisovali sem ter tja kako obredno knjižico, je več nego verjetno in po spominkih, katere smo uže prej omenili, dokazano. Kako visoko pa je čislal slovenski jezik v štirnajstem veku celo habsburgski dvor, o tem svedoči predgovor nemškemu prevodu Durandijevega dela: „Rationale Divinorum officiorum“, katero se je prevajalo po ukazu vojvode Albrehta s kito ter se dogotovilo leta 1384. V tem kodeksu se bere v predgovoru odstavek: „Zu dem drittem Male die Messe wirt begangen in windischer Sprache durch sache der braittunge (radi razširjenja volje) und gemainhait (splošnosti) wann (ker) chain ainige (nijeden drug) sprach an ir selber so weit getailet (tako dalječ razširjen) als di man Windische nennet.“ Ta stavek, kateri se je, kakor P. pl. Radič leta 1879. piše, do sedaj vse premalo cenil, in ki se bere v knjigi, pisani po ukazu avstrijskega kneza habsburgske hiše, nam dokazuje, da se je tudi sv. meša v štirnajstem veku sem ter tja skoraj povsod v slovenskem jeziku brala; tedaj v resnici ni veršila slovenščina malega naloga!

Da je tedaj Trubarjevo mnenje, katero leta 1582. v drugej izdaji novega zakona najodločneje izreka: „Uns und männiglich ist bewusst, dass vor 34 Jahren (tedaj leta 1548.) kein Brief oder Register, noch weniger ein Buch in unserer Sprach zu finden war und man meinte, die windische und

ungarische Sprach seien so grob und barbarisch, dass man sie weder schreiben noch lesen könne“ krivo in da je Primož Trubarjevo besedovanje v predgovoru k „evangeliji sv. Matevža“: „vom ino nom je vedejoč, de le ta naša slovenska beseda do seh mal se nej z latinskimi, temuč le ta krovaška s krovaškimi puhštabi pisala. Iz tiga vsaki more vejditi, de nas le tu pisane inu tolmačovane, kir nemamo obeniga nauka oli exempla, zdaj na pervu težku stoji . . . .“ nekako nerazumljivo, ker skoraj ni mogoče, da bi Trubar ne bil bral uže pred njim pisana slovenska pisma. Krivo pa je tudi mnenje drugih imenitnih mož, n. pr. Jurij Dalmatina, Linharta in Jernej Kopitarja samega, ki piše v vvodu k svojej slovnici l. 1808.: „Es ist nicht wahrscheinlich, dass die krainische Sprache vor der Reformation je wäre geschrieben worden“. To je uže dokazal Miklošičev rokopis iz petnajstega stoletja, iz katerega se ob enem vidi pomanjkljiva pisava latinska v slovenskem jeziku in J. Pajkov rokopis „kranjskega mesta“. A mimo tega imamo, kakor smo videli, še mnogo drugih dokazov in pričeval. Gotovo je še več takih pisem slovenskih, ki jih pa še kriva prah, zapuščenost in tmina.

Gotovo je tedaj, da se je slovenski jezik pisal, delom z latinico, delom v nemškem čerkopisu, uže pred šestnajstem stoletjem in da ni samo služil veri in cerkvi, temuč tudi v posvetnih zadevah.

Pervo slovensko slovstvo ali bolje rečeno: spisovanje novoslovenskih knjig pa se začne v šestnajstem stoletji, ko se je protestantizem po slovenskih krajih začel razširjati. Duh pa, ki se je uže prej pričel razširjati po našej pervotno čistej slovenščini, duh nedomačega upliva v jeziku, je ostal tudi v tej pervi dobi, ki nam je zasvetila s protestantizmom, kateremu je bila glavna naloga, kako bi novo vero razprosterl in ra[z]trosil med našim ljudom. Zanimiv komentar tej podobi na[m] je Trubar napisal, o tedanjih Slovencih praveč: „Koji pa na Kranjskem, na spodnjem Štajerskem in Koroškem biva[jo], se obnašajo po šegi in lastnosti nemški, se oblačijo

razun žensk, večinom po nemški in gosposka, grofi, vitezi, plemenitaži, mnogi mestjani, duhovniki in redovniki govorijo nemški, a neobraženi deželan govori samo slovenski“.

Iz tega dvojezičenja nastala je v starejšem slovenskem pisemstvu ona mešanica, katero dobimo pri pisateljih novoverskih in katero nam tudi večinom kažejo poprotestanske dobe pisatelji do Japeljna in Kumerdeja. A vkljub temu se je vendar le osnovala književnost in sicer v pervej versti cerkveno slovstvo, ki se je čedalje bolj naraščalo in napredovalo.

Kdor ve, kako osodo so imeli Slovenci in koliko sprememb se je veršilo po njih krajih, vé tudi, koliko se je moral ozirom na lepoto, čistoto in pravšnost do šestnajstega stoletja spremeniti njih jezik. A prišli so po pervej novoslovenski dobi boljši časi in pričela se je zopet mila nam materinščina gladiti, likati, čediti, po izreku pesnika Znojemskega, ki se glasi:

Lepi veji rast pustite,
Ptuje kali jej trebite,
Sočne vejice redite,
Suhih prazno ne cepite!

B. Novoslovensko slovstvo.

I. doba.

1550.—1770.

Nekako temna nam je prešlost. Ko je bil vladeželjni Arnulf pozval Madjare zoper Svatopluka in so močne čete prihrule ter Slovence v njihovem starem sedežu podjarmile, se je nekaj naroda našega odmaknilo proti Karpatom v Slovakijo, nekaj po Kranjskej proti Adriji in nekaj jih je ostalo v stari domovini.

Čestna stara mati, omikana staroslovenščina je morala iti iz domovine svoje; sestrice so jo rade gostoljubno sprejele; ona se je razcvitala in se še razcvita. Jedna njena hčerka je ostala doma a brez blažene matere se dolgo ni zamogla razvijati; terdo je spala in spala mnogo let. Celó domačinci so jo zanemarjali ter poprijemali se ptuje omike, ptujih šeg. Slovenščina si ni zamogla opomoči a vendar je niso zaterle vse jednake nezgode; pod trulim truplom je klila krepka iskrica v rudoru prostega naroda.

Po preganjanji slovenskega obreda in ozirom slovstva domačega, bila je grozna puščoba na književnem polji in to do šestnajstega stoletja. Duhovniki so se večinom latinskega bogočastja poprijeli in slovenščina je zginila iz svetišč in mesto nje se je vporabljevala latinščina in nemščina. Slednja se je čedalje bolj širila v javnem in v domačem živenji. Ohranil pa se je naš jezik v borni koči slovenskega deželana, pri revni mizici delavnega kmetiča, da si je bil uže nekako izg[illegible]l iz poslopij gospodskih. Ova temota pa je pričela po č[illegible] zginjati; burja je pojenjala in na novo je zazelenelo slovs[illegible]no polje.

Uže slavni cesar Maksimilijan I. je bil nekak prijatelj in podpornik slovenskega naroda. Bogato nadarjeni potomec

svetle habsburgske rodovine, ki se je poleg češčine naučil tudi slovenskega jezika, v katerem mu je bil učenik poznejši škof Berlogar, je mnogo sinov našega rodu, tako n. pr. škofa Slatkonijo, škofa Ravbarja, učenjaka Sigm. plem. Herbersteina in druge imel bliže ali dalje okoli sebe in v resnici je v njegovem času uže blizo bila srečneja doba narodne povzdige.

Probudil jo je veljak izmed naroda našega in spodbuja slovenskemu pisemstvu je bila nova vera na Nemškem, od koder se je njeno seme naglo po naših deželah razsejalo. V pervi polovici šestnajstega stoletja se je namreč protestanski nauk tudi po Štajerji, Kranjskej in po Koroškem močno vgnjezdil; k njemu so spadali skoraj vsi členi višje gospode, mnogi mestjani in velik oddelek prostega ljudstva. Z naukom tim pa se je tudi pričelo novo delovanje na književnem polji. Oznanovalci nove vere, dobro spoznavši, da le z narodnim jezikom uplivati zamorejo, so se pri svojih delih pričeli posluževati slovenščine. Služila jim je slovenščina v cerkvene sverhe. Naše novoslovensko slovstvo je tedaj, kakor katero si bode, cerkvenega početka in mu je bilo dolgo časa tudi zvesto. Pervi, ki je pričel protestantstvo v sredini slovenskih dežel oznanjevati in ob enem k probuditvi slovenskega delovanja spodbujati, je bil:

Primož Trubar, mož, katerega zasluge na slovstvenem polji se še vedno premalo čislajo in to posebno radi tega, ker je bil oznanjevalec novih, starej veri nasprotnih načel. On je in ostane na veke naš slovstveni Kolumb.

Rodil se je leta 1508. v Raščici, vasi ležeči blizo turjaškega gradu, tri ure južno od Ljubljane. Njegovi starši so bili prosti, marljivi, pošteni ali zelo revni kmetovalci. Šolal se je v Reki l. 1521., potem v Solnogradu in na Dunaji ter moral po izgledu revnih slovenskih sinov živeti o milodarnosti blagočutnih dobrotnikov. On sam hvali glavnega mu dobrotnika takratnega teržaškega škofa Peter Bonhoma, kateri mu je po posvečenji v mašnika podelil službo slovenskega duhovnika v Terstu. Na to je prišel v Loko blizo Rateč in za

županika v Laški terg. Okoli leta 1544. je zadobil čestno mesto korarja v Ljubljani.

Tedaj se je protestantizem razprostiral ne samo po Nemškem, temuč tudi po Avstrijskem in celo Slovenci so se ga poprijeli.

V Ljubljani je Matija Klobnar, stanovski pisar, v pervo osnoval shode novovercev ter tudi na vse načine po svoji zgovornosti pregovarjal iste katoliške duhovnike, kateri so tu in tam uže priterjevali nekaterim načelom nove vere. Trubar, ki je uže prej posebno proti kmetskim vražom pridigoval in je leta 1532. uže okoli Celja novo vero po malem in na tihem oznanjeval, stopi sedaj na leco in ostro beseduje proti sprejemu rešnjega telesa po le jednej podobi. Da je imel precej hudo borbo se svojimi nekdanjimi tovarši, ki so se starih načel vestno deržali, si lehko mislimo. Podpirali so ga pa stanovi kranjski, kateri so bili v istej dobi še jako uplivni.

Stanovi, združeni z mestnim starešinstvom bele Ljubljane, podelijo Trubarju, katerega mišljenje je uže povsem protestantsko postalo, mesto pastorja v bolnišnični cerkvi ljubljanski.

Mož je moral biti posebno dober govornik, ker čujemo, da so njegove govore radostno poslušali stanovniki, uradniki in ogromno število mestjanov. Ljubljanski škof si je prizadeval, da odstrani novega pastorja — a v pervem hipu je bilo vse zavstonj! Stanovi so, izvzemši malo številce, vsi sprejeli novo vero ter z vso močjo branili osobno svobodo Trubarjevo. Dolgo so se potezali, da ostane njih ljubljenec v Ljubljani, ali časom so se vendar morali vdati in leta 1547. je Trubar moral bežati na Nemško. Prej uže je bil radi varnosti nekaj časa na deželi po Kranjskej in povsod, kamor je prišel, je oznanoval nc . načela in to z mnogim vspehom. Svoje delo izpolnuje ti ložeje, ker ljubljanski škof Kacijanar ni hotel ravno kerva razdražbe delati in ker si je Trubar pridobil novih tovarše novih spretnih pomočnikov, tako n. pr. bivšega korarja V rja i. dr.

V to se okoliščine nekako spremene. Škof teržaški umre, ravno tako škof ljubljanski in novovoljeni škof Urban Tekstor se krepko ustavi protestantizmu. On prične z vso ostrostjo postopati proti priveržencem nove vere in to, ker je videl, da zamore na način oterpnosti v resnici katolicizem pešati. Mlačnost zanj je skoraj splošna postala, a vendar vkljub tolikim napotam Tekstorju serce ne upade. On, sin revnih Kraševcev, se krepko v bran stavi toliko in tako močnim nasprotnikom.

Strani Ferdinanda si pridobi ukaz, da se ima takoj zapreti: Primož Trubar, Pavl Vinar, Jurij Dragolič. Pervi pozve o tej zadevi in pobegne na Nemško. Na prošnjo kranjskih stanov sicer v novo zadobi dovoljenje, da sme priti v domovino; a ker tu ni smel več javno delovati, se takoj napoti na Nemško. Živel je tamkaj kot pastor v Rotenburg-u, kjer se je oženil, v Kempten-u in Urah-u.

Ko je Trubar še v domovini bival ter tu s slovenskim ljudstvom občeval, je živo spoznaval, da primanjkuje narodu našemu duševne omike. Otožnega se je čutil, vidši svoj narod brez v narodnem jeziku pisanih knjig. Slovstveno delovanje je spalo merličevo spanje; nobeden se uže dolgo ni bavil s slovenskim jezikom; ljudstvo je pogrešalo domačega kruha. Uže tedaj je Trubar mislil na mogočo prestavo sv. pisma, a ni mu bilo dovoljnih sil. Želja njegova je vedno živahneja in silneja postajala in po mnogih zaprekah mu pride do sverhe.

V Rotenburgu napiše dvoje bukvice po slovenski s tako imenovanimi nemškimi čerkami, namreč: keršanski nauk („Anu kratku podučene, s katerim vsak človik more v nebu priti.....“) in abecednik s keršanskim naukom vred („Ane bukvice, iz tih se ti mladi inu preprosti Sloveni mogo lahku v kratkem času brati naučiti . . . . .“) Oboje so bile natisnene v Tübingen-u na Vürtembergskem l. 1550. z zmišljenim podpisom: „Sybenburgen, durch Jernei Skurianic“. — To tedaj pervi knjigi novoslovenski. Večinom so potovale v domačijo. Ob jednem duševni promet med Nemčijo in našo domovino. Takrat, ko se je narodni jezik vpotrebljal jednak mogočnemu kažipotu

nove meri dušnega in čustvenega živenja; tedaj, ko se je ta jezik pošiljal v tiskani knjigi med beroči svet in se ob jednem domá popularizoval; tačas, ko je slovenščina nekako pravico in veljavo zadobila, se je ovi jezik, v kar nam je mnogo dokazov, pričel ob jednem rabiti v občilu boljših krogov. Učeča se mladina je z ljubeznijo gojila narodni jezik ne le doma, ampak tudi po visokih šolah na Dunaji, v Solnogradu in po inih deželah: v Tübingen-u, kjer so posebno na kranjske stipendiste neposredno uplivali slovenski prelagatelji sv. pisma.

Tri leta kasneje se seznani naš Trubar s **P. Pavl Vergerijem** (Vergerius) nekdanjim škofom koperskim (1536. do 1549.), ki se je bil tudi preveril in se sestal s Trubarjem v Vütenbergu, kjer sta se posvetovala. Oba moža je gmotno podpiral bivši načelnik štajerskej zemlji **Hans Ungnad** (roj. 1493. umerl 1564. 27. dec.), ki je malo ne svoje imetje žertoval izdaji slovenskih knjig. Hans Ungnad vitez Sonneg-ski je bil najstarši sin cesarskega komornika Hans Ungnada, kojemu je podelil cesar Friderik leta 1462. grad Sonneg v junski dolini na Koroškem. Mladosti leta je preživel na dvoru Maksimilijana I. Kot načelnik na Štajerskem se je boril l. 1532. in 1537. proti Turkom. Leta 1540. postane najvišji poveljnik notranjeavstrijski. Časom protestantizma je zapustil domovino in se podal leta 1554. na Saksonsko, kasneje na Vürtembergsko.

Trubar se je lotil sedaj sv. pisma. Tisk je prevzela Morhard-ova tiskarna v Tübingen-u; ker je pa P. Vergerij tamkaj radi slabega podnebja zbolel, preselil se je tiskarnični oddelek v Reutling.

Vergerij je bil nestalen, slavohlepen človek, kateri je vse zasluge samemu sebi pripisoval. Če bi hoteli njegovi besedi verovati, bi morali reči, da je bil le on glavna osoba in T[illegible]ar navaden dninar. Drugače govori o tej zadevi Trubar sa[illegible] v predgovoru pervemu delu sv. pisma. On pravi: „Ko je [illegible]ergerij na Nemško prišel in za mene poizvedel, me je pi[illegible]ieno povprašal, če hočem biblijo posloveniti. On da hoče p[illegible]agati s telesom, blagom in kervjo. Odgovoril sem mu,

da mi ni dovelj moči, ker ne znam povsem hebrejskega in greškega in ker se slovenski po raznih krajih razno govori. Prevzeti pa vendar le hočem prestavo, če se mi pridružita dva kranjska ali štajerska duhovna in dva Hervata. Pisal sem potem na razne kraje ali z veliko silo sem poizvedel za jednega samega, kateri je med pripravo v potovanje umerl. Kasneje sem vdobil hervatskega duhovnika; on pride in prinese s seboj hervatsko biblijo v rokopisu, katero je, vsled terditve, l. 1547. pohervatil. Jaz in Vergerij sva se razveselila in hotela sva osnovati potrebne priprave, a hervatski duhovnik nam zaverne, da nima časa dolgo se tù obotavljati. Dokazati nama je le hotel, da uže poseda jednako prestavo in da se naj toraj ne trudiva. Zavstonj sem ga rotil, da naj ostane, zavstonj mu je Vergerij obljuboval, da mu hoče neko dosmertnino poskerbeti — on se z biblijo odpoti in ni ga bilo več.“

Trubar se nam tu odkritoserčnega kaže; on čisla in omenja zasluge Vergerijeve a razvidno je, da je pervi in zdatni delavec vendar le Trubar bil. Vergeriju v slavo smemo šteti, da se je delovanje vnovič in to precej hitro probudilo, da je on v to sverho pridobil bivšega prošta **Brencij**-a in mnogo nemških knezov. Trubarju je bil Vergerijev upliv potreben a nasproti bi ne bil Vergerij brez Trubarja ničesar učinil. Vergerija l. 1556. in 1557. ni bilo pri tisku in vendar je delo napredovalo.

Trubar je najprej poslovenil evangelij sv. Matevža, ki se je obelodanil l. 1555. in to z latinskimi čerkami. Istega leta je priobčil abecednik v latinici. („Ta evangeli sv. Matevža, zdaj pervič v ta slovenski jezik preobernen. V. T.“ [Vergerij, Trubar]. — „Ene bukvice, iz katerih se ti mladi Slovenci mogo lahku brati inu pisati naučiti“. — „Catechismus v slovenskim jeziku, 1555. N. V. T.“) Istega leta je prišla na svetlo: „Ena molitov tih kerščenikov, kir so za vo te prave vere preganani“.

Dve leti kasneje se je natisnil pervi del novega zakon naslovom: „Ta pervi del tiga noviga testamenta, zdaj perv

v ta slovenski jezik skuzi Primoža Truberja zvesto preobernen, Tubingae 1557.“ V tej knjigi je ob enem obilen nemško-slovenski predgovor, slovenski koledarček in „register“. Drugi del se je priobčil na štirikrat in to od l. 1560.—1577.

Razun naštetih knjig je dal Trubar natisniti keršanski nauk z nekoliko psalmi in „duhovnimi“ pesnimi. Ponatisnene so bile te bukvice v Ljubljani l. 1579. To knjigo je pomagal izdelovati tudi Krelj z nekaterimi drugimi možmi. Leta 1580. je poslal Trubar na Kranjsko poslovenjen spis: „formulae concordiae“. Leta 1582. je prišel v Tübingen-u na svetlo: „ta celi novi testament“. V drugem delu jemlje Trubar slovo od svojih rojakov Slovencev.

Uže l. 1560. so klicali Trubarja iz Kempten-a v Ljubljano, da sprejme mesto rednega pastorja v „špitalski cerkvi pri mostu“. L. 1561. meseca marca zapusti se svojo družino Kempten in ide najprej v Urah. Sedaj še ni zamogel oditi z Nemškega, kjer je bila njegova navzočnost potrebna. On zadobi pastorstvo v Urahu in je bil ob enem „imenovani pastor kranjskih stanov“, kateri so ga na vsak način v domovino hoteli. Odposlali so meseca aprila posrednika v Urah. Trubar pride, a kmalo zopet odide. Dopis kranjskih stanov, 17. julija 1561. pravi: „Trubar je sicer prišel a nas je zopet zapustil. Šel je čez Tirolsko v Urah in to pot doveršil v 20 dnevih. V njegovem spremstvu sta bila dva mlada duhovna, Matija Popovič in Ivan M. Maleševec, katera mu bodeta pomočnika. Tudi neki domačinec, ki se bode tiskarskega učil, je bil ž njim. Peljal je s seboj mnogo knjig.“

Trubar, pridši v Urah, je kmalo spoznal, da mu nista pomočnika nobene hasni in on jih tedaj odpravi v spremstvu Jurij Cvetič-a v domovino. Leta 1562. mu dojde boljša moč iz Kranjskega **Jurij Juričič**, duhovnik, ki je služil na leto sto goldinarjev.

Pričetkom poletja 1562. je Trubar v novo odpotoval na Kranjsko. Odslej živ promet literarni med Urahom in Ljubljano. Tudi je tiskarna gmotno napredovala. Maksimilijan

podari uraškemu zavodu l. 1561. štiristo goldinarjev, vojvoda Kristof vsako leto tristo i. t. d. Hans Ungnad odpošlje l. 1561. razumnega posrednika vsacemu knezu in prosi v obče v podporo, katero je tudi od mnogih strani vdobil. Knjige, ki so se tiskale, se večinom niso mogle razteržiti, temveč so jih morali večidelj brezplačno razdeliti. Tudi v Ljubljani je bila sedaj mala tiskarna, kojo je baje Ivan Mandel (Mandelec) ustanovil.

A Trubarju tudi sedaj niso cvetele rožice v domovini. Marsikomu je bil prihod neljub. Vsled škofove prošnje ukaže cesar Ferdinand (1556.—1564.) uže 30. julija istega leta, da se naj takoj zapro: „Primož Trubar, Janez Šerar, Jurij Juričič, Jurij Mušič, Gašp. Pokavnec, Stradijot in Matija Klobnar, ker so sovražni, duhovnemu predstojništvu nepokorni in krivi preroki.“ Ob enem se je ukazalo stanovom in zastopstvu ljubljanskega mesta, da teh osob ne smejo varovati. Ukazi so bili ostri, a vendar se niso spoštovali. Stanovi so celo cesarju ponižno pismo pisali, v katerem prosijo posebno za Trubarja. Meseca novembra dojde ponovljen ukaz, da se mora Trubar izročiti. V novo prosijo stanovi in pravijo, da bi se „svitl. cesarju Trubar gotovo dopadal, ker je jako ponižen, pošten, odkritoserčen, miren in bogaboječ“. Trubarju se ne zazdeva več varno ter ide na Goriško in tam na raznih krajih pridiguje, a tudi od ondot se je moral pobrati.

Leta 1564. umre cesar Ferdinand in razdeli avstrijske dežele. Nadvojvoda Karol zadobi Štajersko, Kranjsko, Koroško s Primorjem. Bil je vnet katolik, ki je sklenil proti protestantizmu ostro ravnati. V pervo prepove daljši pouk strani protestantskih pridigarjev. Iz Metlike, Novomesta in Kerškega se hitro odpotijo pastori in ljud v novo sprejme staro vero. Jednako je bilo na Gorenskem, kjer se je novoverstvo v Bled Loki, Radovljici in Begnah doslej vterdilo.

Tudi Trubar je tedaj moral pobegniti. Poterli so m ob enem cerkveni red, ki je bil leta 1564. v Tübingen-u p slovenski natisnen. Na to pride kot pastor v Laufen (n

Nekar-u) in priobči: „ta celi psalter Davidov“ 1566. Preden mine leto premestijo ga v Derendingen, ne dalječ od Tübingen-a.

Domovina mu je bila ljuba in rajše bi bil med domačim ljudom, a osoda mu tega ni pripustila. Sicer je še enkrat prišel na Kranjsko a zopet zasede konja in odjezdi na Nemško. Stanovi so se bali, da jih nadvojvoda ostro kaznuje. Oni so odsihmal Trubarju vsako leto natančno izročili obljubljenih dvesto tolarjev, koje je blagi mož večinom v podporo tiska slovenskega in v podporo revnim vporabljal. Sploh se hvali njega človekoljubje, nesebičnost in dobrohotnost. Odslej ni več videl kraja, v kojem se je njemu mila materinščina razlegala. Umerl je po kratkej bolezni 28. junija 1586. Dva dni poprej, na smertni postelji je bil poslovenil zadnje verstice „hišne postile“ Lutrove, ki je pa prišla poslovenjena še le po njegovi smerti l. 1595. v Tübingen-u na svetlo. Leta 1586. je navadno pridjal podpisu svojemu ta-le prislov: „P. T. bivši redno posvečeni in imenovani korar ljubljanski; župnik v Loki pri Radečji, v Laških toplicah, pri sv. Jerneji; kaplan pri sv. Maksimilijanu v Celji; slovenski pridigar v Terstu; po pregnanstvu pastor v Rotenburg-u, Kempten-u in Urahu; vnovič pastor slavne kranjske dežele; potem v Rubiji na Goriškem in na to v Laufen-u, sedaj v Derendingen-u.“

Zapustil je dva sina; stareji Primož, rojen v Rotenburg-u, bil je pastor v Kilchberg-u in mlajši Felicijan, rojen v Kempten-u, l. 1580. pastor v Ljubljani in kasneje v Grünthal-u na Nemškem.

Primož Trubarju se imamo zahvaliti, da se je zanemarjena slovenščina v šestnajstem stoletji zopet pisati pričela. On je slovstvo vnovič probudil in svetu dokazal, da naš jezik ni tako okoren, kot se je tedaj mislilo. Pisava njegova je še slaba in duh nemški a pozabiti ne smemo, da je vsak pričetek težaven in da se je naš Kolumb po nemških mestih šolal ter da mu ni bilo pripuščeno v dotiki ostati z narodom našim. Vendar so njegove zasluge velike; on nam je pot odperl in polje vgladil.

Pričetkom je rabil nemške čerke, kasneje latinico. One čerke, kojih glas je bil jednak v nemščini, je prihranil. Drugače mu služi z v c, zh mu je bil č, ſ = s, ſh = š, s = z, sh = ž, ſzh = šč. Veliki S pa mu je rabil za S in Z, tako tudi Sh za Š in Ž; pa tudi ſ in s, ſh in sh je mešal; u je pisal za u in v; i za i in za j. Soglasnike ponavlja: offruie, pulli i. t. d.

Pisava mu je bila precej pomanjkljiva, prestava sem ter tja napačna ali on sam ni bil morda mnenja, da je popolen. Spoznaval je, da mu je pravopis okoren, da še marsikaj ni vravnanega: „Jaz upam, da pridejo za menoj možje, ki bodejo pričeto, nepopolno delo izboljšali in doveršili a tudi pričetniki niso zaničevanja vredni, čeravno niso vedno prave poti zadeli.“

Brez njega bi bili še dolgo stradali duševnega kruha in bi bili zaostali za sosedom. —

Pervi pričetek biblije prevodov probudi:

Jurij Dalmatin-a, da tudi poskusi sveto pismo prevesti. Rodil se je na Kerškem in zamerl 31. avgusta 1589. v Ljubljani. Prestavil je „p e n t a t e v h“, ki se je l. 1578. natisnil in „s v. p i s m o“. Jezik mu je boljši od Trubarjevega. On uže boljše loči sikavce in šumevce in se približuje v pisavi drugim slovanskim narečjem. Oblike so mu sem ter tja čisteje in germanizmov je le malo.

Kranjski, koroški in štajerski stanovi so vsled prošnje Dalmatinove l. 1580. sklenili vnovič prosvetiti sveto pismo, kar se je tudi, ker se je slovenski natis v Ljubljani prepovedal, v popravljenem pravopisu l. 1584. na Nemškem zgodilo. Nek stanovnik namreč hitro sprevidi, da se prestavi „sv. pisma“ po Trubarju in po Dalmatinu ozirom na jezik in pisavo nekako ločite. Treba je tedaj bilo nekakih stalnih pravil. Sicer je uže Berlogar, učitelj cesarju Maksimilijanu, koncem petnajstega stoletja, kakor se poroča, sestavil pervo kratko slovensko slovnico in slovarček, a berž ko ne je bila nepoznana in radi tega se naprosi ravnatelj kranjskih učilnic **Adam Bohorič**, da ustanovi večjo edinost in pravilnost v pisavi. Ovi izvedenec

spiše na prošnjo stanov, naslovom: „Arcticae horulae succisivae de Latino-Carniolana literatura ad latinae linguae analogicam accommodata, unde Moscoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boemicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur ..... Witebergae, 1584. 8.“ slovensko slovnico v latinskem jeziku. Tu je ustanovil čerkopis, ki se je imenom „bohoričica“ do najnovejših časov ohranil. Slovnica je sicer še pomanjkljiva a v isto dobo dobra. Za latinski ablativ mu služi naš rodivnik s predlogom „od“; mestnika in druživnika še ne pozna.

Slovanom moravskim in panonskim je rabila „azbuka“. V drugih spomenikih našega jezika je razun Trubarjevega „katekizma“ pa „abecednika“, ki sta bila l. 1550. z nemškimi čerkami tiskana, samo latinica, s kojo sta najstarejša spomenika brez kakega pravopisnega pravila pisana. Novoverci so iskali pravila a ga s pervega niso mogli zaslediti. Po nemškem izgledu in vodilu so sestavljali tudi oni in jemali za nekatere glasove po dve ali več čerk. Po Bohoriču se je nekako boljše vodilo vpeljalo a podvojenost je še ostala.

Spisal je ob enem nekatere „svete pesni“, katere je morda sam skoval. Po rodu je bil ovi učenec slavnoznanega reformatorja Filip Melanchthon-a, baje iz Dolenjskega.

Četerti v tej družbi je bil:

Boštjan Krelj (Sebastianus Krellius). Bil je pomočnik Trubarjev, kojemu je pripomogel v izdajo „kerščanskega nauka s psalmi“. Umerl je leta 1569. Poslovenil je tudi samostojno Spangenbergovo „postilo“, naslovom: „Postila slovenska, to je kerščanske, evangeliske predige verhu vsaki nedelski evangelion ....“, koje pervi del je izšel l. 1567. v Ratisboni. Vsa „postila“ je bila natisnena v Ljubljani l. 1578. Je[illegible]k mu je boljši od Trubarjevega; člena ni tako pogostoma. Se[illegible] ter tja je nekako hervatil.

Vsi pisatelji ove dobe so bili novoverci in njih spisi so se ostro prepovedali. Po deželi so jih pobirali; kjer so se na[illegible]i, so se vničili, v mesta dovažali in na javnih tergih se-

žigali. Pričela se je tako zvana „protiprotestantska reformacija“, ki je mnogo duševnega blaga vničila. Tako so samo v Gradecu 8. oktobra 1600. blizo 10.000 knjig požgali; isto se zgodi leta 1601. v Ljubljani in drugod.

A ravno spisi Trubarja in njegovih sodelavcev so nam neizmerne važnosti. Ti možje niso bili jezikoznanci, razun Bohoriča. Oni so pisali, kakor je govoril narod. Jezik je, kakor sedaj; če ni prav pisan, krivi so nekoliko oni, ki ga niso umeli po glasu; jezik se v 300 letih v bistvu ni spremenil. Po vsej pravici terdi tedaj naš Kopitar: „Jezik v protestantskej bibliji šestnajstega stoletja še ni ostarel a drugače je, če primerjaš Luter-ovo nemščino se sedanjo ali pa Montaigne-jevo francoščino se sedanjo francoščino.“ Res je sicer, da so oni štiri možje, ki so našo slovenščino v teku kacih 30 let za pisavo slovniški vredili in pokazali, da ima slovanščina neko nerušljivo jedro v sebi, naš jezik v mnogo ptujih spon vkovali, da so slovenščino oblekli nemški, da so jej stavili večinom nemške podloge — a bili so pričetniki in to „z dušo in telesom“.

Slovenščina se je bila hitro vzbudila, toda sprevidela je, da še ni čas ustajati. Ona zadremlje — dremava in dremava še dolgo časa! Za nekaj dobe je zopet vse potihnilo; samo sem ter tja se je pokazala kaka mala cvetličica na slovstvenem polji. Možje, ki so se v tej dobi v pisemstvu skušali, so bili osamljeni; vsak po svoje, brez podpore, brez vzajemnosti.

Tu naj navedemo imena glavnejših, s kratkimi opazkami:

Kren Tomaž (Chrön), ljubljanski škof. Ko so se meje stavile razprostiranju nove vere in je slovenščina skoraj da v novo prospala, jo je v pervo nekako zdramil isti mož, ki jo je velel preganjati zbog vere iz knjig. Kren sicer ni preganjal slovenščine, temuč luterstvo — a zadelo je to tudi knjige slovenske.

Kakor „reformatorjem“, tako je tudi načelnikom „pro reformacije“ v dosego njih namer rabil narodni jezik, in tu v tej dobi se je po največ občevalo slovenski, da si je

istem času verske in politične reakcije ptujščino poleg narodnega življa v družbinem in javnem živenji vedno tiščalo na pervo mesto, hoteče prevladati se svojo močjo in uplivom. A v občilu je bila vendar le slovenščina glavni jezik in tudi dolgo potem je ohranil narodni jezik svoje gospodarstvo, do katerega so ga bila privela narodno misleča deželna in mestna zastopništva.

Reformatorji so pridobili slovenščini tako čast, da so morali protireformatorji v stolnici ljubljanski slovenski oznanjevati božjo besedo in to je delal celo škof sam, če je sploh hotel omehčati serca odličnim svojim poslušalcem — a tudi pisemstvo se je moralo ponoviti.

Ljubljanski škof posloveni in priobči l. 1612. „evangelije in liste“. Tiskalo se je delo v Gradecu, kajti ljubljansko tiskarno so razdjali. Doživela je knjiga štiri natise in sicer: 1612., 1672., 1730. in 1741. Drugi natis je preskerbel Schönleben; tretji je bil posvečen tedanjemu škofu grof Schrattenbachu in četertega je vredil župnik Paglovec. Pisava je še precej robata. Mnogo podvojenih: ll, mm, nn, ss, tt; tudi člen se obilno rabi.

Kako nujni potrebi se je s to katoliško in ob jednem narodno knjigo vstreglo, nam naj bolj svedočijo mnogi natisi.

Tomaž Kren se je rodil od imovite mestjanske družine v Ljubljani 13. novembra 1560. ter je umerl 10. februarja 1630.

Mikec Miha, dr. sv. pisma in ljubljanske stolne cerkve dekan, je navdušen po škofovem delovanji, sestavil „katekizem“ v slovenskem jeziku. Kakor škof Kren, tako je tudi on dal tiskati svoje delo na svoje stroške in je izdal knjigo v Augsburg-u. Naslov temu delu je: „Ta mali katechismus ali kerščanski nauk; spisal Miha Mikec; Augsburg 1615.“

Čandik Janez, ud jezuitskega reda, rodom iz Višnje gore, je oskerboval natis Krenove knjige. Samostojno je priobčil knjigo: „Catechismus Petra Canisia, tu je kristijanski nauk; skuz' Janeza Čandika, 1618.“

Kastelec Matija, korar v Novomestu (1620.—1688.) verli mož, bil arhitekt. Spisal osem knjig in je ob enem branje med ljudstvom širil. Izdelal je tudi majhen slovarček: „besedišče kranjsko“ 1680.

Schönleben Janez Ludovik (1618.—1681.) v najširjih učenjaških krogih nekdaj dobro znani pervi kranjski zgodovinar in predhodnik Valvazorjev na lokalno-zgodovinskem polji, je pridjal svoji l. 1672. tiskani izdaji Krenove knjige: sedem duhovnih pesni, kratek katekizem in nekatere molitve. Predgovor obseza njegove nazore o narečjih slovanskih in o slovenskem pravopisu. Schönleben, kojemu je oče bil Nemec, razlaga v predgovoru „postnim pridigam“ da njemu vrojeni jezik je le slovenski a vendar „ad faciliorem populi intelligentiam“ gerdo nemškuje.

Joannes Vipacensis, a st. cruce de Leonelli, kapucin, rojen v sv. Križu pri Vipavi, umerl l. 1714. v Gorici, je priobčil od l. 1690.—1700. štiri zvezke „slovenskih pridig“. Polen humora, šale; jezik mu je namešan. On ima germanizme in italijanizme a poseda „rythmus oratoricus“ in tudi enklitike uže dobro rabi. — —

Pričetkom 17. stoletja se je ob enem na Koroškem slovenščina nekoliko dramila. Svedok nam je v to občeznani zgodovinar:

Megisser Jeronim, redovnik, ki je priobčil: „Annales Carinthiae“, o katerih v najnovejši dobi znamenit avstrijski zgodovinar terdi, da kažejo mnogo stvarnih različnosti od starejih virov ter so tu in tam pomanjkljive in nekoliko neverjetne. Njegovo drugo delo: „Dictionarium quatuor linguarum, videlicet germanicae, latinae, illyricae, quae vulgo sclavonica appelatur, et italicae“ to je slovar štirih jezikov, se je priobčil večkrat in sicer „auspiciis supremi Carinthiae Capitanei opera societ. Jes. Ch. collegii“. On rabi ablativ; šumevci so oni Bohoriča; služi mu tudi: th, w, y in dvojni soglasniki: ff, tt, mm i. t. d. Umerl je leta 1616.

Alazija da Sommaripa fra Gregorio, redovnik v Vidmu; živel okoli 1604. Priobčil je italijanski in slovenski slovar: „vocabolario italiano e schiavo“, ki ima v sebi kratek navod, kako se priuči človek po slovenski i. t. d. V prilogi ima molitve, pesni nekdaj živečih Slovencev, imena najnavadnejših denarjev, domače pogovore i. t. d. Pisal je nekako po italijanskem: duc, vernic, gljudi, chiast, cuala i. t. d. mesti: duh, vernih, ljudi, čast, hvala.

Basar P., duhovnik, katerega delo „pridige na celo leto“ jasno priča o popačenej mu pisavi.

Paglovec France (1679.—1759.), župnik v Šmartnem na Tuhinskem. Čestitljiv mož, ki je ustanovil pervo hranilnico na Kranjskem. Bil je čverst ekonom, ki je jeseni kupoval žito in ga spomladi prodajal po isti ceni; jemal od goldinarja tri „reparje“, plačeval pa dva. Ustanovil je farno kroniko in imel domačo šolo za dijake in oni so morali otroke poučevati. Ljudstvo ga ima še v spominu. Pisal je mnogo, toda tako, kakor ondotni govorijo. Preskerbel je tudi četerti iztis Krenove knjige. Navadno se je na priobčenih delih podpisal: „skuzi mujo eniga mašnika z gorenske kranjske strani“. Japelj ga hvali dobrega jezikoznanca, kar je berž ko ne le radi tega terdil, ker mu je bil učenik.

Sem spada, ne toliko po jeziku, v katerem je pisal, temveč bolj po predmetu, ki ga je obelodanil, naš veleslavni:

Valvazor Ivan Vajkart, vitez; grajščak, kojemu se po vsej pravici prideva naslov notranje-avstrijskega in posebno kranjskega Herodot-a.

Pod Leopoldom I. (1657.—1705.) prišla je v občem vednostim zopet boljša doba, le žalibog, da je takó malo časa trajala. Mnogo mož je takrat jelo zopet pisati, vendar večidelj ne v materinščini, temuč nemški, italijanski, latinski. Iz lepega števila naj tu opozarjam le na nekatere odlične veljake našega rodu, ki so bili s slovečim svojim imenom svoji širši in ožji domovini ponos in slava. Tako je n. p. jezuit Martin Bavčar, iz Solkana pri Gorici domá, pečal se z zgodovino slo-

venskih dežel. Spisal je v latinskem jeziku „noriške zgodbe“, ki so zlasti radi svoje natančnosti velike hvale vredne. Janez Dolničar (Thalnitscher von Thalberg) lotil se je težavnega dela, da je imenitnosti in zgodbe ljubljanskega mesta od najstarejih časov sestavil. (1714.) Z goriško zgodovino pa se je posebno učeni Athems pečal in v tem oziru mnogo koristnega spisal.

Enako sta Schönleben, oče in sin, nabirala povesti in pravljice, ki v domačo zgodovino segajo. To je porabil kmalo potem neutrudljivi Valvazor za svoje veliko, v mnogih ozirih neprecenljivo, v nemškem jeziku pisano delo. Celo življenje in vse premoženje je ta slavni mož v to obernil, da je stare spise, grajska pisma, narodne pripovedke, z jedno besedo vse bukve in reči v roke dobil in porabil, ki so o domačih rečeh kaj naznanjale ali omenjale. Daroval je život in imetje projavi povesti slovenskih pokrajin. Pisal je večinom v latinskem in nemškem jeziku — a večina njegovih ogromnih in čislanih del tiče Jugoslovane.

Rodil se je od viteških staršev v Ljubljani 28. maja 1641. in je umerl v veliki revščini meseca septembra 1693. na Kerškem. Potrosil je svoje veliko premoženje v natis bukev in napravo takrat dragih bakrorezov in moral je konečno svoj zadnji grad, da celo svojo knjižnico prodati, da si je hranil najmanjše potrebe živenja. Po pravici poje o Valvazorju nekdanja „Čbelica“:

Za Kranjsko premožen,
Za Kranjsko učen;
Za Kranjsko ubožen,
Za Kranjsko rojen;

in tudi mi zamoremo s pravim ponosom ovega moža svojega sorojaka imenovati.

Izmed šestnajst njegovih del je za nas najvažnejše glavno delo o stari povesti kranjske zemlje, naslovom: „Ehre des Herzogthums Krain“, (Slava vojvodine Kranjske), katero se je od leta 1876.—1880. v Novomestu zopet obelodanilo. Tu

nam je učeni veljak v debelih štirih knjigah jako obširno, znamenito in zanimivo poročal: o naših očetih, njih zgodbah, navadah in šegah, o domačih mestih, gradovih, cerkvah in vaseh, o deželnih napravah in postavah i. t. d. V drugej knjigi nam tudi pripoveduje: o cirilici, glagolici, o nošah in običajih našega naroda. Ova knjiga ima tedaj bogat izvor kakor v obziru na domače zgodovinarstvo, tako tudi v obziru na narodni živelj; bogat izvor za spoznavanje starosti in bitstva slovenskega národa. Sicer pa je bil neumorno za slavo svoje domovine delajoči mož napotén na samega sebe, ni zatorej čudo, da se v velikanskem delu marsikaj ni tako posrečilo, kot bi se moglo zgoditi, da je bilo delo razdeljeno. V strokovnjaškem smislu mu razven nemškega predelovavca Erazma Franciscija ni zvesto pomagal nikak drug sodelovavec nego njegov plemeniti prijatelj, hervatski pesnik Pavl Vitezović.

Razun ovega neprecenljivega dela, bi še lehko imenovali: „Passionsbüchlein" z lepimi bakrorezi; „Topographia ducatus Carnioliae modernae" 300 bakrorezov; „Topographia arcium Lambergianarum"; „Metamorphosis Ovidiana", z bakrorezi; „Topographia ducatus Carinthiae, 200 bakrorezov; „Topographia Carinthiae Salisburgensis"; „Theatrum mortis humanae tripartitum"; „Charta geographica Carnioliae"; „Charta geographica Carinthiae"; „Satirischer Ovid"; „Lumen naturae" i. t. d.

Učenost se je tedaj koncem sedemnajstega stoletja in pričetkom osemnajstega širila in tudi pri nas močne kali pognala, a slovenščina, jezik materini se je vedno bolj pačil in pisava je vedno bolj oslabela. Pričeli so se nekateri možje truditi z novo vredbo slovenske slovnice a to vse še brez pra[illegible]e podloge in brez željenih nasledkov. Sploh se je v pervi pol[illegible]vici osemnajstega stoletja borno malo spisalo slovenskega, le [illegible]ater **Hipolit Novomeški** je razun svojega slovarja še tu[illegible] Bohoričevo slovnico dal pod svojim imenom ponatisniti. Ro[illegible]l se je l. 1684. in umerl l. 1722.; bil je menih v Novo-

mestu in se z jezikom našim mnogo pečal. Pri izdelavi slovnice nekda ni poznal Bohoričeve. Ko je pa za njo zvedel, jo je natančno pregledal in svojo tako popolnem prenaredil, da se zamore „drugi natis“ Bohoričeve imenovati. Celo predgovor je epitomiral. Naslov tej knjigi je: „Grammatica latino-germanico-slavonica, ex pervetusto exemplari ad modernam loquendi methodum accommodata, a plurimis expurgata mendis, et germanicis aucta dictionibus, a quodam linguae slavicae amatore. Labaci, formis J. G. Mayr, inclytae prov. Carnioliae typogr. 1715.“ Spisal je ob enem latinsko-nemško-slovenski slovar, ki je delom rokopis ostal: „Dictionarium trilingua latino-germanico-slavonicum et germanico-slavonico-latinum“ ter oskerbel l. 1719. prevod „Tomaž Kempčana“. Prestava ni preslaba, čeravno je še glede pravilnosti jezikovne močno pomanjkljiva. Preložil je ob enem na slovenski jezik Amos Komenskega „Orbis pictus“. Škoda, da je ostala ta izverstna narodna knjiga za našo mladino v rokopisu! —

Tu moramo na dalje imenovati našega temeljito izobraženega učenjaka:

Jan. Žiga Popovič-a. Priobčil je razun mnogo drugih knjig v nemškem jeziku učeno knjigo: „Untersuchungen vom Meere“, v katerej je pokazal redko učenost in nepremagljivo ljubav do domovine in naroda. Tu v teh „preiskavah“ je učeno gradivo premišljevanj in razprav, tičočih se prirodoslovja, rastlinstva, zemljepisja in besedoslovja. Verh tega je v rokopisu zapustil precej dobro „slovnico slovenskega jezika“. On je pervi sprožil misel, da se mora latinica za slovenščino pomnožiti. Njegovo idejo je še le izveršil Fr. Metelko. Mi obžalujemo, da ni šel Popovič povsem med slovenske pisatelje in da ni oral ledine na našem polji. On, verl učenjak, ki je mnogo znamenitega v nemščini priobčil, bi nam bil silno koristil; vendar ostane Popovič tudi med nami slavljen, ker je svetu pokazal, da nismo zadnji narod na zemlji.

Rodil se je leta 1705. v Arclini pri Celji na Štajerskem in je bil profesor nemščine na dunajskej univerzi. Umerl je l. 1774. v Petersdorfu.

Omeniti hočemo še tri osamele delavce: jednega na Kranjskem, jednega na Goriškem in jednega med Slovenci na Ogerskem.

Pervi je topliški župnik **Žig. Gol** (Goll), sploh velik prijatelj slovstvu — o tem pričajo mnoge knjige iz njega ostaline — ta mnogostransko izvedeni in učeni duhovnik nam je zapustil mnogo zapisnih knjižic in drugih zapiskov, v katerih se dobijo daljše in krajše beležke o slovenskem jeziku.

Drugi je **Štefan Kemperle**, župnik v Ločeniku pri Gorici, ki nam je zapustil obširneji rokopis „evangeljskih prestav“. V dokladi „majhen slovar“, kjer pove pisatelj, kako se kakej reči pravi po: „kranjsko, po koroško in po slovensko“. On tedaj še razločuje med podnarečji. Pisava v občem, kakor takrat splošno, precej okorna in robata.

Tretji je surdanski župnik na Ogerskem **Štefan Küzmič**. Poslovenil je „novi zakon“ za ogerske Slovence in ga priobčil pervič v Hali (Halle) l. 1771.; kasneje se je še večkrat ponatisnil v Požunu; leta 1848. v Köseg-u, pomnožen z „žoltarjem“ Sandor Terplana. Obema rabi madjarski pravopis; tudi ne rabita pred r^{om} zamolklega e. Razun nekaterih izrek, ki malo po ptujem diše, nekaterih deležnikov sedanjega časa, glagolov doveršnih in nekoliko nepotrebnih „členov“, je pisal Küzmič vse po domače, tako, kakor ogerski Slovenci govoré in izgovarjajo, tedaj tudi ü mesti u: prišao, prijao, erkao, meo, krsto; pokleknoti, povrnoti i. t. d. Mnogo mu je ob enem deležnikov preteklega časa: spravivši, pokleknovši, slišavši. Doveršniki mu ne služijo za pravi sedanji čas. —

Koncem te nekako žalostne dobe je delovanje na polji sl enskega slovstva tako propadlo, da se je zamogel pokazati j k, kakor ga kaže oni redovnik, ki je med soredovniki, ka t so v skerbi za naše ljudstvo po samostanih vzbujali in poživ lj knjigo njegovo, najbolj zaslovel, namreč Pater Marko Pohlin.

Oče Marko Pohlin, sin Antona meščana, se je rodil v Ljubljani 13. aprila 1735. Hodil je v latinske šole k jezuitom; vstopi l. 1755. v samostan k bosim Avgustinianom v Mariabrunn-u poleg Dunaja, imenovan „pater Marcus a s. Antonio Paduano“. Ondi doverši nauke bogoslovne, postane redovni pridigar v Ljubljani, od koder se podá l. 1775. na Dunaj redovniškim bogoslovcem za učitelja; l. 1781. pride za prednikovega namestnika spet v Ljubljano, postane l. 1784. okrajni tajnik; l. 1791. prednikov namestnik na Dunaji, kjer je, od l. 1794. duhovni voditelj samostanskim novincem v Mariabrunn-u za boleznijo v nogah umerl 5. februarja 1801.

Marko ni bil vsakdanji človek. To se uže pozna iz njegovih mnogoterih pisanj, kajti pisaril je toliko in o tako raznih stvaréh, da pred njim v slovenskem slovstvu nikdo ni tolikanj in da nekateri celo terdijo, da se ž njim začenja nova doba slovenskega pisemstva. Do sedaj so bile razun slovnic in slovarjev vse pisanja le duhovske obsége, odslej so pa pričeli tudi posvetne ali deželske reči pisati. V to je oče Marko mnogo pripomogel, čeravno od druge strani tudi marsikaj zmedel, popačil. Pisaril je po latinski, italijanski, nemški in slovenski in spravil je na dan kacih 20 knjig, v rokopisu zapustil kacih 10. Iz pisave naslovov njegovih bukev uže vsak lehko sodi, kolika je bila njegova učenost v slovenščini. Delavnost mu je vendar le bila vsestranska. Priobčil je: „Abecedika“ 1765.; „Molituvne bukuvce“ 1767.; „Kraynska Grammatika“, 1768.; „Limbar med ternjam“, 1768.; „Ta male Katekismus Petra Kanisiusa“, 1768.; „Marianske Kempensar“, 1769.; „Misl za mertve moliti“; „Popisuvanje živlenja S. Floriana“, 1769.; „Dyjanje lepeh čednost“, 1771.; „Sveti postni Evangelyumi“, 1771.; „Pet Ss. Petkov, mesca Sušca“ 1774.; „Usakdane kruh“, 1777.; prestava „kais. Patent von der Militärbeschreibung“, 1777.; „Bukuvce za rajtenge“, 1781.; „Mathia Schönberg oppravk tega človeka“, 1781.; „Tu malu besedišč

sive parvum dictionarium trilingue", 1782.; „Jannesa Nep. Tschupicka pridege na Nedele čes lejtu", 1785.; „Bild und Wahrheit", 1785.; „Kmetam za potrebo inu pomoč", 1789.; „Glossarium Slavicum", 1792.; „Patroni menstrui", 1793.; „Uganke", 1788. Mimo tega mnogo, mnogo druzega gradiva raznih strok: n. pr. „Te odperte ali odklenene duri", 1768.; „Kraynska kronika kratkega popisuvanja vse žlaht spomina uredneh rečy, katire so se kadej na slavenski zemli pergodile"; „Chronicon ordinis Augustiniani"; „Memoria Academiae Operosorum Labacensium", 1781.; „Koku se puste nauki visokeh šol po kraynsku dapovedati", 1781.; „Petnajst pergajnajočih arrečy ali premislekov, zakaj se more katoliška vira vsem sedanem viram naprejuleči"; „Perve Moysesove buqve", 1778. i. t. d.

Pisariti začel je l. 1765. in uže l. 1768. pride pervikrat na svitlo slovnica njegova v nemškem jeziku, obširnim naslovom: „Kraynska Grammatika, das ist die crainerische Grammatik oder Kunst, die crainerische Sprach regelrichtig zu reden und zu schreiben, welche aus Liebe zum Vaterlande und zum Nutzen derjenigen, so selbe erlernen oder in selber sich vollkommentlicher üben wollen, bey ruhigen Stunden, mit besonderem Fleisse verfasst, zum Behuffe der Reisenden mit etwelchen nützlichen Gesprächen versehen und mit vollkommener Genehmhaltung hoher Obrigkeiten zum Druck befördert hat P. Marcus a s. Antonio Pad., des uralten Eremitenordens der Augustiner-Discalceaten Professor-Priester bei St. Joseph auf den Landstrassen. Laibach, gedruckt bey Joh. Fr. Eger. 1768." — Znamenit je uže vvod, v kojem kaže s[illegible] „[illegible]zikobrodje" in razodeva svojo gorečnost in delavnost o[illegible]m na prejšne in tedanje pisatelje slovenske. Pohlin, koje[illegible] slovnica je slabejša od Bohoričeve, noče o nobeni prejšni sl[illegible]nici vedeti in samega sebe pervega jezikoslovca imenuje. N[illegible]čeval in koval je tako, da nikdar takega. Tu iz vvoda

nekatere prilike: za nemško besedo: „Ursache“ je skoval: „a-reč“, češ „Sache“ je reč in „ur“ pomeni iz začetka; ker je pa „a“ v abecedi tudi pervi glasnik, tedaj: „areč“. Lepo je slišati čudnega možaka, kako je hotel dokazati, da je „buh“ in ne „bog“ prav pisano, rekoč: b je pervi soglasnik in pomenja boga očeta, v sredi je u, pomenja boga sinu, koncem je h, ki znači sv. duha. Druge, na novo skovane besede n. p.: listmarnek = dijak, slapotstvo = poslanstvo, krišenamen, šircejte i. t. d. On loči mejsc = luna in mesc = mesec, mejstu = mesto in mestu = kraj i. t. d. po zgolej različnosti v pisavi.

Za predgovorom so na posebnem listu vdete nelično natisnene in slabo razlagovane pismena cirilske in glagolske. Slovnica ima tri dele: a) „od bessedne začetnoste“. V sklanji ima sedem sklonov: „imenuvavc, rodnik, dajavc, tožnik, vekavc, zmaknik, spremuvavc“. Tu tudi nekako skladje, t. j. slovarček, v katerem so besede koreninske, izpeljane, sestavljene. b) „od skupskladanja teh bessedy“; c) „od dobropisnoste“. Tu tudi razklada latinsko čerkopisje po svoje, ter pravi, da na primer c rabi sem ter tje q: cirkuv ali cirqua; l časi ll: dalla, volla; q redkom: buque, quas; ſ, ſh, s, sh je pisal nasproti Bohoriču ravno narobe. Njemu tudi služi w: wodem — ich steche in bodem — ich werde, sem wila — habe geschlagen, sem bila — ich war gewesen, i. t. d.

Potem razlaguje „kluke“, govori o spevorečnosti, določuje: „raje“, „skoke“; kaže, kako se pesnice kujejo in podaja v to nekake prilike, n. p.:

„Pišeta, pure, race, koštrune, kopune, telleta“. Naposled ima nekatere pogovore. V resnici čudna „roba“ v čudnej obliki!

Leta 1783. pride ova slovnica, nekako popravljen[illegible], vnovič na svitlo. Sedaj jo loči v pet oddelkov: „beročno[illegible], zavyanje, besedna začetnost, skupskladanje in dobropisnost“.

„Slovnica je pervi pripomoček, da se jezik ohrani, dru[illegible]i pa slovar“, tako je besedoval Marko ter l. 1782. priobč[illegible]:

„Tu malu besediše treh jezikov, das ist: das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. Quod est: Parvum Dictionarium trilingue, quod conscripsit R. P. Marcus a S. Antonio Paduano Augustinianus Discalceatus inter Academicos Operosos Labacenses dictus: Novus. . . . . .“ V predgovoru se zopet vsa njegova šegavost glasi, tako n. p. „Le en odgovor je ta predgovor, s katirem se otšem unem koker en Kratérus odgovoriti, katiri so že poprej, predn so te bukve videli, veliku čez leta Dictionarijum, čez njega besede, čez tehisteh zastopnost inu branje veliku govoriti imeli. Mene ni tu govorjenje nekar v ti narmajnši reči ostrašelu. Le tolkajn več je mene užgalu moje delu naprejgnati . . . . .“ Slovar je v veliki osmerki.

Posebne važnosti je knjiga, katero je na predlog dr. Etbin Henrik Coste „historično društvo kranjsko“ leta 1862. natisniti dalo, naslovom: „Bibliotheca Carnioliae“. Rokopis, koji se hrani, ima dva dela. Pervi del, zaveršen l. 1770. obsega dobo od stvarjenja do Kristovega rojstva, a drugi, začet l. 1788. razpravlja daljno povestnico. Po obširnej razpravi, kjer pripoveduje, da je sramota, ako v domovini izhajajo knjige, katere niso pisane v slovenskem jeziku, in da je njemu skerb tej zadevi opomoči, očita svojim nasprotnikom marsikako pikro. Povestnica mu seza do leta 55. in osnova kaže, da je imela biti „kronika“ zelo obširno delo. V tem bibliografičnem sadu, kateremu je v jezikoslovnem oziru cena jako dvomna, nam je zapustil Pohlin za spoznanje slovenskega slovstva osemnajstega stoletja važno delo, katero do istihmal ni imelo primere.

Iz dosedanjega opisovanja spozna lahko vsak, kako je pis il Marko latinski, nemški in slovenski in kake vrednosti mu je jezikoslovje. Mnogo njegovih knjig pa se je vendar mo io razširilo, tako n. p. „bukvice za rajtenge“ in „Kratkočas ugranke inu čudne kunšte iz wele šole. Od Petra Kumras 1788, na Dunaji“.

Večkrat se tudi čita, da je po njegovem prizadevanji oponovila se bila družba: „Academia Operosorum“, t. j. „lublanska teh delavneh modrina“, v katerej je bil Marko s priimkom „Novus“. Če je temu resnica, bi bila to največja zasluga Pohlinova, ki je zopet zbral več učenih in delavnih Slovencev v literarno skupino. Ti možje so kerčili in orali ledino slovenščine. Mnogo bistrih, za narodovi napredek vnetih in izobraženih mož se je zedinilo in vesela spomlad je po njih naši materinščini zasijala. Možje, izhajajoči iz ove „akademije“ so slovensko pisanje vedno bolj vgladili in vravnali. Pričeli so ob enem boj s popačenim jezikom Pohlinovim. Ova družba je poslovenila veliko koristnih knjig, tako: „Opravek človeka“, „Pridige“, „Kmetom za potrebo in pomoč“, i. t. d. Čeravno se v teh knjigah slovenščina silno pači, so se knjige same vendar le priljubile. Iz te družbe sta nam tudi sloveča moža, slovenski pisatelj Jurij Japelj in verli pesnik Valentin Vodnik, kateri je oče Marku za odhodnico mično pesnico spel, v koji obžaluje „akademija“ odhod „krajana Pohlina“.

Čita se tudi, da je Pohlin priobčeval „Pisanice od lepih umetnosti“, kar ni povsem resnično. To delo Marko sam pripisuje Teržičanu Feliks Devu, bosemu avgustinjanu, imenom društvenim: „Utilis“.

Marko sam je imel mnogo zvestih naslednikov; med temi so bili n. p. F. J. Repež, Ig. in Fr. Taufferer, A. Conti, M. Redeskini, J. N. grof Edling, J. Dev, M. Crabat, A. Clementini in drugi. Vzbudil pa si je bil tudi nekaj nasprotnikov, kateri so njegova načela presojevali in sem ter tja pikro popravljali. Tu hočemo le nekatere omeniti. Pervi je bil Matija Čep (Choep) „učenik jezičnik“ na Dunaji, ki se je oglasil zoper Pohlinovo slovnico. Drugi uže znani J. Ž. Popović, kateri je tudi zapustil rokopis: „Crisis über die krainerische Grammatik des P. M. Pohlin . . .“ Tretji, ki je zavračal samolastno novotarenje Markovo, je bil Jože Hasl (r. 1733. v Celji, u. 1804. v Dolu pri sv. Jakobu). Četerti je bil Os.

Gutsman, ki je ostro nasprotoval Pohlinovim načelom. Peti je bil Valentin Vodnik, kateri je s perva pisaril po Markovo, a kasneje njemu nasprotoval: „Pohlin je stare mejnike prestavil, od prejšnih slovnic odstopil; pisal, kakor ljubljanski predmestjani govore; ni gledal na čistost jezika. On je odveč nemčeval, mesti, da bi bil slovenil . . . . .“ („Ljubljanske novice“ l. 1768.)

Šesti, kateri je zlasti hudo zdelal bornega Marka, je Jernej Kopitar. V slovnici svoji piše obširno razpravo in pravi: „Trubar je bil pervi, ki je pričel pisariti v novoslovenščini, Dalmatin je bil nedovoljno izobražen, Bohorič je bil izučen slovničar, Marko pa, ki o Bohoriču besedice ne čerhne, ki o Trubarju samo mimogrede govori, ki o „cirilici“ kakor nevednež pisari, ki Dalmatina omenja, da mu napake očitava, Marko, ki obsodeva vse pisatelje prejšne dobe, kaj je bil on? — Po nesreči se je moral zaljubiti v naš jezik; njegova ljubav je jeziku več škodovala, kot bi bilo škodovalo njegovo zaničevanje in čertenje“.

Možje pa, ki so dejansko poravnali mnogo Markovih krivd, bili so Matevž Ravnikar, Matija Čop, France Metelko in česar ti možje niso dosegli, dosegel je vitez Fr. Miklošič po učenih spisih svojih, razpravah, slovnicah in slovarjih.

Povsem pa vendar ne smemo obsojati marljivega Pohlina. Bil je rojen mestjan in je tudi kasneje večinom kot menih v mestu, dalječ od domovine, bival; toraj je le malokrat pravo, čisto slovenščino čul. A navdušen je bil v napredek za narod svoj; marljiv je bil in tudi mnogo, da premnogo spisaril. Res je, da so bile te knjige v jeziku, kakor bi bil on mesto Trubarja naš Kolumb — a vendar se tudi marsikaka zasluga najde. Bil je neutrudljiv buditelj boljšej dobi; njemu velja izrek: „et voluisse juvat“. Imel je gotovo vročo željo, da koristi narodu svojemu, ali sile so mu bile preslabe. Prijatelj je bil našemu narodu in gotovo ima tudi nekoje zasluge o domovini in slovenskem ljudu; vnel je mlajšim ukaželnost in ljubezen do pisemstva in dal razumnim povod na pre-

mišljevanje; on je morda negativno več koristil, nego pozitivno pokvaril.

V občem pa je ta doba, po odstranbi protestantske vdeležitve, prav turobna. Vidi se, kako malo zamore storiti najboljši človek, pri najboljši volji, če je osamljen. Tako se je vboga slovenščina ksala in omika Slovencev je toliko zaostala, da smo bili skoraj narodom v zasmeh in oporeko.

II. doba.

1770.—1843.

Daniti se je pričelo, zarja je napočila. Prav je imel pater Marko, pisaje: „v novejši dobi bode uže svetila jasnejša luč“.

Po „reformatorski“ dobi se je, kakor smo videli, še zmirom kak posameznik, za narod in domovino vnet mož prizadeval, da dela in goji nekako zapuščeno polje slovenske pismenosti ali trud njegov je ostal večinom brez posebnih nasledkov. Slovenščina je spala, zaraščena v prahu in mahu. Nemci in drugi sosedi so jo čertili, domačini se nje sramovali. Na kmetih ni bilo potrebnih šol in čuditi se ni, da je odivjačenost in nevednost tako splošna postala. Krivo je bilo temu, kakor vselej in povsod, pomanjkanje dobrih šol; le ondi, kjer so take osnovane, zamore se ljudstvo izobraziti, omikati, poplemeniti.

Po tergih in mestih se je učila nemščina, latinščina — a o slovenščini ni bilo ne duha ne sluha. Sinovi slovenski so znali verlo pisati nemški in latinski, govoriti spretno italijanski, francoski a v materinščini ni jih bilo čuti, kakor hitro so mestno suknjo oblekli. Slovenske knjige bile so le redke in slovnice izmed tisuč učenih Slovencev še jeden poznal ni. Jednako tudi pri duhovenstvu. Po tri župnije si lehko pr[...] hodil, poprej, ko si slovenski evangelij našel in če je k[...] znal do dobrega „svet. pasion“ čitati ali pa sv. evangelij p[...] vedati, je bil ljudem kakor prerok imeniten. Veliko duho[...]

nikov je bilo med Slovence poslanih, kateri še niso slovenskega berila poznali; cerkovnik jih je v saboto naučil sv. evangelij čitati, katerega so v nedeljo na leci ljudem z veliko težavo povedali. Ni bilo dobiti slovenskih pridig; jih pa tudi duhovniki pisali niso. Tako še v drugej polovici osemnajstega stoletja!

Okoli leta 1770. se je pa bilo naenkrat nekoliko verlih in izobraženih mož zbudilo, ki so slovenščino čedalje bolj čedili in likali. Sicer obsega tudi ova doba veliko verozakonskih in pobožnih del a tudi druga književna dela so se zgotovila in ob enem se je kazalo marljivo delovanje na polji domačega pesništva. Najimenitnejša pa je ova doba v jezikoslovnem oziru; mi jo zamoremo imenovati „učenjaško" ali „doktrinarno", kajti skoraj da vsak boljši književnik te dobe se je pečal ali s popravo slovnice slovenske ali pa z nabiro potrebnega gradiva za domač slovar, tako: Gutsman, Zelenko, Japelj, Kumerdej, Debevec, potem Vodnik, Kopitar, Šmigovec, Danjko i. dr.

Ker je omika Slovencev v resnici toliko zaostala, da smo bili narodom o zasmeh, je moral biti jakega serca oni, ki se je upal zaničevanega jezika lotiti in obuditi med narodom duševno živenje in to je storil Gutsman na Koroškem, Volkmar na Štajerskem in Jurij Japelj na Kranjskem.

Pravega pričetnika druge dobe slovstvene zgodovine novoslovenske pa zamoremo imenovati Jurij Japeljna.

Jurij Japelj se je rodil 11. aprila 1744. v Kamniku na Gorenskem. Male šole je zveršil doma; v latinske je hodil v beli Ljubljani. Ondi je dostal tudi modroznanske in duhovniške. Izučil se je mnogoterih jezikov starih in sedanjih narodov evropskih; znal je mimo greščine, latinščine in hebrejščine še nemški, italijanski, francoski a tudi slovenskega, materinega jezika ni pozabil. Izurivši se za duhovski stan, dosegel je čest dohtarja sv. pisma.

Kakor mila vijolica, ki na skrivnem cvete, tako je Japelj pravljal svojo službo in bil podoben dragemu kamenu, ki se na skrivnem sveti. Služil je pervo v Terstu 12 let kaplanom;

potem si ga izvoli ljubljanski škof radi učenosti in blagega serca v dvornega kaplana in tajnika.

Med tem časom se je uže pričelo vspešno delovanje družbe „modrine delavnih“ in uže je posijala vesela vigred naši materinščini.

Sploh se je pisanje v slovenskem jeziku še le časom Josipa II. zopet z nekakim veseljem in v boljši meri pričelo; prava probuda narodnega živenja in slovstvenega delovanja pa ima svoj pričetek v „pojožefinski“ dobi a tudi časom Marije Terezije se je nekoliko na bolje obernilo.

Okoli leta 1770. pa je bilo Slovencem vendar še najvažnejih pripomočkov potrebno; potrebno jim je bilo „svetega pisma“ in to posebno duhovnikom, kateri so še slabo slovenili in kruh besede božje vernim rojakom sploh le slabo lomili. Iz latinskih ali pa nemških knjig so po verhi mlatili in lehko se ve, da je bilo ozirom na jezik več plev, ko pa zerna. Imeli so tam pa tam pismo Dalmatinovo ali katoliškega še ne. Bistra glava Japeljnova to potrebo razvidi, serce sklene, lotiti se berhkega a tudi težavnega dela in posloveniti „sveto pismo“. Da ne bi opešal v težavnem delu, poišče si modri Japelj dobrega tovarša Blaž Kumerdej-a, iz Bleda na Gorenskem doma. Segla sta si v roki. Kar sta si namenila, sta tudi srečno dopolnila.

Da bi se pa poslovenjalo prav in dobro, za to je bilo izbranih in naprošenih šest presojevavcev, kateri so se shajali po večkrat na teden. Razun Kumerdeja so tu pomagali: **J. Rihar**, župnik pri sv. Petru v Komendi; **Jože Škrinar**, rojen v Ljubljani; župnik pri materi božji pred mostom, kasneje dekan v Gorjah; umerl 1825. Poleg Kumerdeja najbolj marljivi sodelavec Japeljnov. Njemu se pripisuje 6. 7. in 9. del sv. pisma in mnogo „predgovorov“ v latinskem in slovenskem jeziku. Izogibal se je „člena“. Na dalje **Modest Šraj**, bivši župnik pri sv. Jakobu na Savi, ki je dodelal 3. in 4. del sv. pisma; **Wolf Matevž**, župnik v Bohinji in **Traven Anton**, iz Doba;

dohtar sv. pisma in župnik na Ježici, kasneje profesor bogoslovja v Ljubljani; umerl 1807.

Vsled velicega truda vseh teh verlih mož je prišel leta 1784. pervi del „svetega pisma novega zakona", v Ljubljani na svitlo. Istega leta se natisne tudi drugi del „novega zakona".

Japelj ni bil samo priden pisatelj, temuč tudi učenik in skerben dušni pastir. Pri sv. Petru v ljubljanskem predmestji je bil oskerbnik duhovskega záloga Schilingovega in vodnik duhovstva. Ondaj ga je vverstil škof svojim svetovavcem. Od leta 1793. do 1795. je bil župnik in dekan pri sv. Kancijanu na Ježici in po tem dekan na Naklem. Za osobne njegove zasluge se mu podeli zlata svetinja. Pozvan v Ljubljano, da sprejme to čestno znamenje, se napoti peš od daljnega mu kraja. Kolikor večja je poštenega in marljivega moža vrednost, toliko večja je njegova ponižnost.

Med tem se zgotovi „svetega pisma" stari zakon od l. 1791. do 1802. in tako se je vročej želji slovenskega duhovenstva postreglo. Res je sicer, da so Japeljna marljivi možje v ovo sverho podpirali a vsim tim je bil on „oko in pero"; njemu največja zasluga. Razun svetega pisma je spisal tudi: „veliki katekizem" v Ljubljani 1779., ki se je trikrat ponatisnil (1787. 1793, 1809.) „liste in evangelije" (1787.) i. t. d. Njegov zadnji spisek je bil „Ribiči ljudi" t. j. poslovenjena pesen: „piscatores hominum", natisnena v Celovcu l. 1803.

Nenatisneni spisi njegovi so ti le: velika nemško-slovenska slovnica, naslovom „Slavische Sprachlehre" in letno številko 1807.; na dalje: „Arcticae horulae Adami Bohorič . . . . nunc redivivae". Prestavljena spevoigra „Artaxerxes" po italijanski P. A. Metastasia in nekatere poslovenjene pesni Mendelsohn-a, Gellert-a, Kleist-a i. drg.

V knjigah verlega Japeljna in njegovih tovaršev je v bese[illegible] marsikaj, da bi bilo lehko boljše, a saj se dobi tudi med či[illegible]m zernjem vselej kaka smet in ni ga pisatelja, kateri ne b[illegible] mel kaj posebnega. Jezik mu je vendar le v občem precej

gladek in lep; pisal je po Bohoričevo, veliko bolje od „reformatorjev“, pa se vendar ni mogel členu do dobrega odkrižati, da si je spoznal uže Bohorič, da ga ni v slovenščini.

Japelj ni ostal na Kranjskem, temuč je prišel v Celovec na Koroško. Tu je postal l. 1799. korar. Močno so ga štovali in ga tudi imenovali vodnikom mladim duhovnikom. Pozneje je bil ob enem nadzornik ljudskih šol kerške škofije.

Nekdaj je bilo korarstvo kerške škofije toli imenitno, da so v stolnej cerkvi delili to čast le duhovnikom plemenitega rodu. Pervi prostanec je bil Jakob Pavlič, kasneje knez in škof kerški; drugi je bil naš Jurij Japelj, kateremu ni število plemenitih dedov temuč le plemenitost učenosti in čednosti in pa število zaslug stezo na višje verstila. A še višja služba je bila učenemu Japeljnu odmenjena: škofovi sedež v Terstu. Veseli glas, da je izvoljen škofom teržaškim mu je dospel na mertvaški oder. Umerl je 11. oktobra 1807. in počiva pri sv. Rupertu pri Celovcu.

Bil je pravi rodoljub, iskren prijatelj slovstva in vede, in igla najblažejih naših delavcev. Zaslužil si je s koristnimi svojimi knjigami in blagim mu delom, da mu hvala živi v lepem spominu Slovencev.

Glavni sodelavec mu je bil: **Kumerdej Blaž,** iz Bleda doma. Rodil se je l. 1738. ter umerl leta 1805. Ondaj, ko je pomagal Japeljnu sv. pismo poslovenjati, vodja ljubljanskih šol, kasneje nadzornik ljudskih šol okroga Celjskega na Štajerskem. Tudi on se je trudil v izomiko jezika našega ter kot zastopnik „doktrinarne“ dobe spisal 234 pol „primerjajoče slovnice“. V njej primerja slovenščino drugim slovanskim narečjem. Mimo materinskega jezika je obravnaval: „rusko, rutensko, bolgarsko, serbsko, hervatsko, česko, poljsko in slovaško“. Preden jo dodela, prehiti ga smert, 1805.

Glavneji pisatelj te dobe, ki je pisemstvo na slovensko-Koroškem vzbudil, je bil, kakor smo uže omenili: **Osvald Gutsman,** redovnik iz tovarštva Jezusovega. Rodil se je l. 1727. v Grabštani na Koroškem; umerl v Celovcu l. 1790.

Najprej je obelodanil l. 1770. v Celovcu majhne bukvice, naslovom: „Christianske resnice“. Pisava je tu skoraj povsem v koroško-slovenskem podnarečji. Očitno se ustavlja hrabri Gutsman pater Markovim novotarstvom; pri vsem tem pa vendar še sam močno hira, kar tiče čistosti jezika, pravilnosti oblik — ali kje so bili takrat dobri, merodajni izgledi? Čuditi se tedaj ne smemo, če pomislimo, kaki so bili takrat časi, kake razmere našega jezika, a Gutsman je bil marljiv in je še do boljega dospel.

Opravljal je v Celovcu službo slovenskega duhovnika v cerkvi sv. duha in imel tù priliko, seznaniti se do dobrega s slovensko govorico, s slovenskim podnarečjem slovenskih bivalcev celovške planjave. Seznanil se je tudi s pat. Markom in marljivo prebiral takrat izhajajoča književna dela. Pričel je sestavljati, zbirati, piliti in priobčevati. Da utemelji v pisavi večjo edinost, sestavi na prošnjo svojih prijateljev in soduhovnikov kratko slovnico slovensko, ki je v Celovcu l. 1777. pervikrat beli svet zagledala in v nekojih letih več natisov doživela. Naslov ji je: „Windische Sprachlehre, verfasst von Oswald Gutsmann, k. k. Missionarien in Kärnten“, in obsega 148 strani z geslom: „nil discit, qui sine ordine discit“. Knjiga zapopada marsikako dobro drobtinico in ji je uže predgovor zelo znamenit. Tu poudarja Gutsman potrebitost lepe, čiste slovenščine pri družbinskem in javnem govoru ter navdušuje sorojake, da „pilijo, ličijo, čedijo“ slovenščino. V čerkopis mu služi „bohoričica“ a kaže se nam precejšnega prijatelja „cirilice“. Slovnico je v občem za isti čas prav dobro sestavil in se vsacemu barbarizmu, čeravno jih je še tu in tam kaj ostalo, krepko protistavljal.

Uže leta 1777. je pisal Gutsman, da mu je volja izdelati i[n] priobčiti nemško-slovenski slovar in to tim preje, čim več [m]u bode sodelovavcev. Obljubo svojo je verli mož spolnil in [ž]e leta 1789. smo iz njega rok sprejeli imenovani slovar. [Na]slov mu je: „Deutsch-windisches Wörterbuch [m]it einer Sammlung der verdeutschten, windischen Stamm-

wörter und einiger vorzüglicheren, abstammenden Wörter; verfasst von Oswald Gutsmann; Mit obrigkeitlicher Genehmhaltung. Klagenfurt, Druck und Verlag bey Ignaz Al. edl. v. Kleinmayr, k. k. i. oest. Guber. und Landschaftsbuchdrucker 1789". v vel. kvart. str. 567 in z geslom „quot linguas calles, tot homines vales". — Čeravno je slovar nekoliko z nemčizmi namešan, se vendar le zamore za isto dobo dosti dober imenovati in to posebno, če pomislimo, da misli človek nehotoma rajše v istem jeziku, katerega boljše zna in da govori po nevedoma na oni način z domačimi besedami po ptuje, ako se nauči ptujega jezika bolje od materinega; ako pomislimo naposled, da se godi na svetu vse s časom, ne pa mahom. Vendar se naš Gutsman mnogo odlikuje od pater Marka. Pomagali so mu pri nabiri sestavljenega gradiva nekateri duhovniki iz junske doline in nekateri redovniki koroški. Tu tedaj delo gorotanskega Slovenca s pripomočjo gorotanskih Slovencev, v kar se slovar odlikuje po podnarečji. Na poštenje mu verujemo, če terdi, „da je bilo treba veliko muke in truda, da je bilo priobčenje slovarja dolgotrajnega dela, da je delal brez samohlepnosti in le v korist domorodcem in narodu . . ." Tako je marljivo in vztrajno delal v mirnej osamelosti neutrudljivi Gutsman, kojemu je serce plamenelo v povzdigo, razvoj in liko jezika našega.

Med tem, ko se je posebno marljivo tudi cerkveno slovstvo obdelovalo, v kar nam razun mnogo drugih manj ali več vrednih molitvenih knjig, lepo število pridig i. t. d. priča in so nam v poterditev imena: **P. Paskval**, **Škerbina**, **Švab**, **Ranft**, **Šerf** in druga, je bil za Slovence na Štajerji in njih vzbujo marljiv „veseli pevec" **Lavoslav Volkmar**, duhovnik; rojen l. 1741. pri Ljutomeru in umerl 4. februarja l. 1816. blizo Ptuja. Bil je pevec slovenskih goric. Njegove „F a b u l e i n o p e s m i" je Murko l. 1836. v Gradecu priobčil. Beseda mu res da ni vglajena a je vendar le domača in prijazna, kakor jo slišimo v „slovenskih goricah". Ni bilo domače veselice, da je ne bi bil oveselil s kako kratkočasno pesnico, ki

so jo ljudje hitro pobrali, prepisali, razpošiljali in jih še dandenes popevljejo, čeravno ni veliko pesniškega duha in ognja v njih.

Mimo tega je Volkmar za poučenje mladine skerbel in sam mnogokrat poučeval, tako tudi za spodnje latinske šole. Imenitne so tudi Volkmarove „cerkvene pesni“, „pridige na vse nedele ino praznike“, „kerščanski navuk“ i. t. d. — —

V teh letih vesele probude bi imeli še marsikaterega moža, koji zasluži, da se častno imenuje. Tu in tam se je jeden ali drug oglasil in po svoje pripomogel velikej narodni izomiki. Tako n. p. je nabiral slovensko narodno blago, narodne prislovice, pesni in pregovore: **Janez Mihelič,** rojen v Kropi na Gorenskem. Do natisa ni prišlo.

Marljiv ud „akademije“ je bil jezuit in učitelj pesništva v Ljubljani **Martin Naglič,** rojen v Loki. Na dalje **Jakob Zupan,** dober pevec in skladatelj, ki je spevoigri „Belin“ h katerej je besedo napravil pater Damascen, skladbo pridjal. Spel je tudi mnogo drugih pesnic, ki so polne narodnega sočutja. Bil je učitelj v Kamniku.

Damascen Janez, oče; Feliks Dev, rojen v Teržicu; bil je avgustinec in profesor bogoslovja v Ljubljani. Kot ud „akademije“ se je imenoval: „Utilis“. Umerl je leta 1786. „Belin“ se je priobčil v knjigi: „Skupspravljanje kraynskeh pisanic lepeh umetnost“, koje delo pripisuje oče Marko Devu. Osobe v operi so: Belin, solnce; Burja, Sejvina, Flora, Sadjanka.

Makovič Anton, rojen v Kostanjevici; bil je magister anatomije in kirurgije in zdravnik v Ljubljani. On nam je priobčil v slovenskem in nemškem jeziku: „Vprašanja in igovore o kirurgiji“, v Ljubljani 1782. Jezik slaboten. a onem polji je delal: **Jože Fanton de Brun,** dohtar odroslovja in zdravilstva; Ljubljančan, zdravnik v Idriji. Priočil je dve knjigi: „Bukve od živinskih bolezni, za netske ljudi 1784“ in „Bukve od kug“ l. 1792.

Dalje nam je omeniti sledeče može:

Debevec Janez, spovednik in učitelj veroznanstva pri nunah v Ljubljani. Leta 1795. je v pervo pričel slovenski jezik razlagati prihodnim duhovnikom in jim predavati slovensko slovnico; ali vojska, modricam nikdar prijazna, ustavi uže leta 1797. to početje in še le leta 1817. se je ova lepa stolica zopet ponovila. Hrani se še v rokopisu Debevčeva slovnica, ki mu je v ta namen služila. Spisal je tudi nekaj pobožnih knjig.

Golmayr Jurij, dr.; prošt v Ljubljani, kjer je umerl leta 1822. Rojen v Lešah na Gorenskem. Spisal mnogo, tako n. p. „molitvene bukvice“ l. 1783., ki so baje doživele sedemnajst natisov.

Stroj Janez, škof. tajnik in kasneje župnik na Igu, blizo Ljubljane. Spisal „sveto mašo“, ki je veliko natisov doživela. Prestavil je to delce iz francoščine v nemščino in potem v materinščino, 1783.

Breznik Anton, duhovnik v Žavcu na Štajerskem; spisal je neko večno pratiko, ki je radi mnogih gospodarskih novic v isto dobo važna. Jezik mu je precej slab in okoren.

Zelenko Jurij, spodnjega Štajerja Slovenec, ki je poskušal slovensko slovnico v slovenščini predavati in je leta 1791. izdal svojo slovnico, ki je na vso moč slaba. U. 1827.

Narodno blago je po nazoru Mihelič-a **Digmas Zakotnik,** rojen v Šiški pri Ljubljani, avgustinec, ki je večinom živel v Šleziji in tam umerl, leta 1793., marljivo nabiral.

Slednjič bi bili iz teh let imenovati: **Pavl Knobelj,** učitelj v Kranji, kjer je izdal „štiri pare kratkočasnih in novih pesni.“ Jedno delce slabše od druzega in po pravici jih povsem neestetičnim pritštevamo; **Klementini Anton**, korar v Ljubljani, spisatelj „križevega pota“ l. 1808 **Reya Andrej,** 1801., prestavatelj „katekizma“; **prof Kern;** duhovnik **Martin Hrovat** in vitez **Wolfstein Janez** zdravnik na Dunaji, ki je spisal po ukazu vladarstva: „Kratk podučenje o živinskih bolezni“. 1792. Iz te dobe imam

sploh več ukazov in poukov, koje je vlada priobčila v slovenskem jeziku, kar je k omiki slovenščine nekako pripomoglo.

Od srede sedemnajstega do srede osemnajstega stoletja ima naše znanje o rabi slovenščine po uradih verzél, katera je očividna. Na to so se še-le pričeli objavljati važni zakoni, ukazi, razpisi v slovenskem jeziku, vštric razglasom v nemškem jeziku, a časi stoji slovenščina tudi perva. Hrani se še obilno starih zakonov, v slovenskem jeziku od leta 1768. — 1790. priobčenih. Prestave so sem ter tja dobre; ne samo beseda, temuč tudi duh tih prestav je slovenski. — —

Med udi „akademije“ je bil tudi Linhart, kojega ime je v zgodovini naši zlasti slavno.

Linhart Anton se je rodil leta 1756. v Radovljici na Gorenskem. Ko se je izšolal, je hotel v jezuitski red vstopiti ali red se je po višjem ukazu za nekaj časa raziti moral in naš Linhart ni mogel svoje želje spolniti. Postal je kasneje okrožni komisar in tajnik deželnega glavarstva ter okrajni šolski nadzornik. Umerl je leta 1795. Kot ud „akademije“ se je imenoval „Agilis“. On ni bil samo izversten učenjak v skoraj vseh strokah in prédmetih človeške vednosti, temuč tudi marljiv in zaslugepolen pisatelj, kojega slava pripada delom nemški, delom slovenski, domači literaturi.

Uže v mladosti letih se je rad pečal s pesništvom in sicer najprej v nemškem jeziku. Komaj je bil 17 let star, je uže l. 1773. v lepej odi opeval zasluge tedanjega knezoškofa ljubljanskega grof Herberstein-a.

Leta 1780. je spisal in v Avgsburg-u priobčil žaloigro v nemškem jeziku: „Miss Jenny Love“. Leta 1781. je dal na svitlo: „Blumen aus Krain“ in „Poetisches Tagebuch“. V tej knjigi je marsiktera dobra prestava n[illegible]odnih pesni slovenskih, tako n. p. „Pegam in Lamb[illegible]rgar“, naslovom: „Der Turnier zwischen den beiden Rittern L[illegible]nberg und Pegam; ein krainisches Volkslied mit deutscher U[illegible]ersetzung“. Prestava, stavljena v šestomerih, je precej p[illegible]sta.

Njegova zgodovinska knjiga, naslovom: „Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Oesterreichs“ 1788. do 1791. je jako dobro delo in je skoraj vsacemu izobraženemu Slovanu znana. Žalibog ni dokončana. Knjiga obsega dva zvezka. V pervem prične s staro zgodovino in ide do naselitve Slovencev na Kranjskem; v drugem zvezku pa do Karola Velicega. Njega lehko imenujemo pervega kritičnega zgodovinarja v Slovencih. Kakor historiki jugoslovanski v vvodu k zgodovinam svojih plemen obširnejše razpravljajo o Slovanih v obče, primerjajoči njihove običaje, jezik i. t. d. tako tudi Linhart v drugem zvezku zgodovine svoje o njih obširno govori.

Posebne zasluge za slovensko slovstvo pa si je pridobil s tim, da nam je podal dve igri v slovenskem jeziku. Obe ste se tiskali in potem v ljubljanskem gledišči predstavljali. Naslov pervi igri je: „Županova Micika“, šaloigra v dveh dejanjih, ponarejena po nemškej „die Feldmühle“. Naslov drugi: „Veseli dan ali Matiček se ženi“, šaloigra v 5 dejanjih. Prevel jo je po francoski igri: „le mariage de Figaro“ ter jej, kakor pervi, vtisnil naroden duh. Natisnila se je tudi v Vinc. Franul-ovi knjigi: „Saggio grammaticale italiano-cragnolino“ l. 1811. Obe igri niste samo goli prestavi, temveč prosta izdelka, ozirom na narodne slovenske šege in navade, ter na narodno življenje. Kažeti nam resnično podobo slovenskega življenja in mimo tega nas druga še posebno spominja ličnosti francoskega okusa. Ona je prosta, neprisiljena in vsakemu lehko umljiva. Sploh je Linhart ozirom na dobri mu okus hvalevredno uplival na sovremenike. Škoda, da ni vseh svojih sil posvetil slovenski pismenosti! — —

Doslej smo strani posameznih pisateljev uže marsikako dobro cvetlico navedli; ozirom na snovo jim ni kaj očitati vendar so še sem ter tja imele napako, ki je ovirala, da niso zamogle učenemu in obraženemu svetu prikupiti. Pisa jim je bila večkrat še precej okorna, nepopolna, nameša' Pervi, ki je to napako spoznal a tudi za prave pomočke ve(

odpraviti je; ki je slovenskemu jeziku gladek tek, ličnost, večjo čistost in nekako lepoto podaril in domače spise tudi bolj omikanim prijetne storil, bil je večnega spomina vredni Vodnik. Ž njim se pričenja prava probuda v književnosti naši.

Valentin Vodnik nam sam opisuje svoje živenje; sam sebi nekako prerok, češ, „žverglal bom, dokler se mi piščal ne razkolje“.

„Rojen sim 3. svečana 1758. v gorni Šiški na Jami per Žibertu iz očeta Jozefa in matere Jere Pancè iz Viča. Devet let star popustim jegre, luže inu dersanje na jamenskeh mlakah, grem volán v šolo, ker so mi oblubili, da znam nehati, kader očem, ako mi uk nepojde od rôk. Pisati inu branje me je učil šolmaster Kolenec 1767; za pervo šolo stric Marcell Vodnik franciskanar v Novim Mesti 1768. inu 1769. Od 1770. do 1775. poslušam per Jezuitarjih v Lublani šest latinskeh šol. Tiga leta me ženejo muhe v klošter k franciskanarjam, slišim visoke šole, berem novo mašo, se z oblubami zavežem; al 1784. me Lublanski škof Herberstein vun pošle, duše past.“

„Krajnsko me je mati učila, nemško inu latinsko šole; lastno vesele pa laško, francosko, inu sploh slovensko. Kamenje poznati sim se vadil 1793.“

„Z očetam Marka Pohlin, Diskalceatam se iznanim 1773., pišem nekaj krajnskiga inu zakrožim nekitere pesme, med katirmi je od zadovolniga Krajnca komaj enmalo branja vredna. Vselej sim želel krajnski jezik čeden narediti. Baron Žiga Zois inu Anton Linhart mi v leti 1794. naročita, Kalender pisati; to je moje pervo delo, katiro tukaj vsim pred oči postavim, de se bodo smejali, inu z menoj poterplenje imeli. Če bom živel, očem še katiro noro med ludi dati; naši nastopniki bodo sai imeli kaj nad nami popravlati inu brusiti. Pisano na Gorjuh v bohinskeh gorah 1. Rožnicveta 1796.“ —

Mimo samostanskega živenja mu je bilo dovoljeno, se še n go pečati z vedo in slovenskim jezikom. Tudi njega je v p o spodbudil Marko Pohlin ter ga je primoral v pesni-

kovanje. Perve Vodnikove pesnice so se priobčile v knjigi: „Pisanice od lepeh umetnost, na tu lejtu 1781.“

Ker je za cesarja Josipa nastalo več samostojnih duhovnij po deželi, je razun drugih tudi Vodnik poslan v pastirstvo in služi v Sori, v Bledu, v Ribnici in koncem v Koprivniku, v Bohinji. Tu se seznani z velikim slovenskim mecenom Žiga baron Zois-om, ki mu je bil odslej zvest prijatelj, svetovalec in dobrotnik. On mu naroči „koledar“ spisati, kar Vodnik leta 1795. stori, naslovom: „Velika pratika ali kalender.“ Ali tudi v Koprivniku mu ni bilo obstanka; pozvali so ga v Ljubljano, kjer je pri sv. Jakobu služboval, 1797. Leta 1798. postane na ljubljanskej gimnaziji učitelj pesništva in govorništva.

Ko je bil leta 1798. Jakob Penzelj, učitelj pesništva, odpuščen, razpisana je bila preskušnja za izpraznено mesto. Vodnik, takrat mestni kaplan, je sklenil udeležiti se ovega „konkurza“. Vsled dobrega poročila in lepih ved, ki jih je pričala skušnja, imenovan je bil učiteljem. Marljivo se je ob enem udeleževal delovanja „akademije“ ter je prestavljatelje sv. pisma vestno podpiral s svetom in djanjem. Imenoval se je tudi mnogokrat strani škofijskega konzistorija pregledovalcem knjig. Med tem ga prijatelji naprosijo, da zbere svoje, po različnih časopisih raztresene pesnice. On to delo doverši ter ga priobči, naslovom: „Pesme za poskušino“, 1806.

Po smerti gimnazijskega vodja je postal Vodnik 21. julija 1806. začasni „prefekt“ gimnazije in je to službo opravljal do 7. aprila 1807., ko jo je Hladnik prevzel. Vodnik pa zadobi stolico za zgodovino in zemljepisje.

Po nameravanem novem načertu imel se je zgodovinski pouk povsod pričeti z domačo povestnico. Ker pa za zgodovino kranjske zemlje ni bilo pripravne knjige, naročila je vlada, spretnejše učitelje v spisovanje omenjenega dela spodbuditi. Vodnik se ponudi, zgodovino spisati in jo uže l. 1807. doverši. Knjiga, ki se je l. 1808. kot „učna“ poterdila, ima naslov: „Geschichte des Herzogthums Krain, des Gebiethes von Triest und der Grafschaft Görz“;

Wien, 1809. Spisana sicer v nemškem jeziku, toda s slovenskim peresom in sercem. Rabila je učencem druge šole do leta 1848. Pomnožil jo je prof. Richter.

Leta 1797. je uže pričel izdavati slovenski list, naslovom: „Lublanske Novice Jann. Fridr. Egerja"; ali v epigramu l. 1802. sam pripoznava, da za ovo povzetje tedaj še ni bilo ugodnega časa.

Ko se prične boj s Francijo, je pričel naš Vodnik perve vojaške pesni kovati, katere so kmalo domače in obče narodne postale. Francozi dojdejo na to, leta 1809. tretjikrat, si kranjsko deželo na francoski način vredijo in Vodnik, ki je tudi francoščino v gimnaziji oskerboval, zadobi ravnateljstvo vseh nižjih in srednjih šol ljubljanskih. Dosedanji licej je vdobil ime: „écoles centrales" in je bil razdeljen v zdravniški, kirurgični, inženirsko-stavbarski, pravo- in bogoslovni oddelek. Gimnazija se je skerčila na tri razrede, v katerih se je učila zgodovina, zemljepisje, latinščina, francoščina, računstvo, nauk o merah in utezih in kot neobligaten predmet italijanščina. Vodja novej gimnaziji je bil Valentin Vodnik, kateremu so ob enem izročili ravnateljstvo rokodelskih in obertniških šol. V tej dobi je prestavljal francosko slovnico v slovenski jezik in ob enem pripravljal v natis slovensko slovnico, naslovom: „Pismenost ali gramatika." Jako marljivo je tudi delal na slovensko-nemškem slovarju, ter pustil l. 1813. pervi oddelek tiskati.

Na čelo „pismenosti" je stavil pesen: „Ilirija oživljena", slaveča Napoleona I. s tega, ker je iz nekojih jugoslovanskih pokrajin, podložnih njegovi oblasti, zložil zemljo „Ilirijo". Ta politična pesen, kakor sploh Vodnikova velika sklonost do Francozov, mu je toliko neprijateljev vzbudila, da je leta 1813., ko so Francozi odšli, zgubil svoje mesto ter je živ l samo od 200 gold. za predavanje italijanskega jezika. S kal m sočutjem je mož pozdravil l. 1814. mir, se vidi iz pesni, kje nabroji cvetje za slavodobitnika. Bilo mu je sedaj prav tes › živeti ali vendar je prav marljivo delal v razvitek slovei kega jezika in domačega slovstva. Pečal se je z numiz-

matiko, heraldiko ter skoraj vse starejše spomenike in druge rimske ostanke razložil in natančno opisal. Veljal je v tem času za izvedenca v starinstvu, v kar priča, da je vdobil leta 1818. nalogo po deželnem poglavarstvu, preiskati mozaik, kateri se je bil našel pri prenarejenji kapucinskega terga.

9. prosinca leta 1819. je poročal licejski ravnatelj vladi žalostno vest, da je prej ta dan, 8. prosinca 1819. začasni učitelj italijanščine, Valentin Vodnik, ob $10^3/_4$ uri zvečer umerl za mertvudom.

Valentin Vodnik-ove zasluge se niso samo čislale na Kranjskem, temveč živel je in vedno živi pri vseh Slovencih in zavednih Slovanih. Po odhodu Kopitar-jevem iz Ljubljane, je bil skoraj da jedini, prav marljivi in v slovstvenem oziru delavni domorodec v sredini Kranjske. Njegova zapuščina literarna se je na javni dražbi prodala. Med njo so bile njegove, do istihmal še ne povsem priobčene pesni, katere so po tej poti prišle v roko Matija Kalistra, bivšega ljubljanskega knjižničarja. Po smerti Kalistrovi jih vdobi knjižničar Kastelec in prav na javni dražbi jih je potem leta 1868. kupila „Matica slovenska“ v Ljubljani, ki je, vredništvom France Levstikovem, leta 1869. priobčila v lepej knjigi vse Vodnikove pesni. V tej zbirki so nekatere v pervikrat natisnene ali po rokopisu nekoliko prenarejene v razdelku „različne pesni“. Potem ima 2. „basni“, 3. „pesni iz pisanic“, 4. „uganke“, 5. „pesni, zložene po narodnih“, 6. pesni, preložene“, posebno Anakreonta, 7. „pesni brambovske“, 8. „narodne pesni nabrane“.

Pesni njegove, koje so se uže poprej obelodanile, so bile ali posamezno natisnene, ali po časopisih raztresene ali pa v njegovih zbirkah: „Pesme za poskušino; v Ljubljani, natisnene per Joanezu Recerju, 1806.“ 8. 46 str. To je slovst[illegible] novoslovenskemu perva knjižica, o kateri se reči sme, da [illegible] klasična, da je umetna, pa v duhu naroda slovenskega. Rav[illegible] se je Vodnik vsled šolskega nauka najprej po ptujih izgle[illegible] latinskih in nemških; pozneje pa je popeval v domačem du[illegible]

Ker je bil meščanskim stražnikom leta 1806. duhovni pastir, jel je pesnik svoje rojake užigati na boj ter jim je v smislu nemških Kollinovih prosto, pa v narodnem duhu zložil: „Pesmi za brambovce, 1809." 8. 16 str. — Andrej Smole (r. 1800, u. 1840.) je v „gajici" dal na svitlo dokaj razširjeno in lepo zbirko, naslovom: „Pesme Valentina Vodnika; v Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik. 1840", 8. str. 131. Po tej zbirki Smoletovi so mlajši Slovenci še le prav spoznavati jeli Vodnika in mnoge njegove pesni, zložene slovenskemu narodu, · so postale res narodne.

Druga Vodnikova dela razun pesnic, so:

1. „Abecéda" za p'erve šole, leta 1811. strani 32.

2. „Abecéda ali Azbuka, Das ABC-Buch, L' Abécé", za perve šole. Natisnil Recer, 1812, strani 16 s posebno modrim „ogovorom na vučenike".

3. Velika pratika ali Kalender" in sicer „za tu lejtu 1795." — „za tu prestopno lejtu 1796." in za to „lejto 1797." Mimo koledarja je vverstil razne poduke, hišna opravila za vsak mesec, popis kranjske zemlje, spise obertnijske, rokodelske in podučne; tudi pesnic in kratkočasnih prigodeb ni manjkalo. Mesti te „velike pratike" je izdajal tiskar Eger „malo pratiko", ker je bila perva ljudem preobširna in predraga.

4. „Kuharske bukve"; iz nemškega poslovenjene; v Ljubljani 1799. 8. str. 176. Ko se je leta 1858. praznovala stoletnica Vodnikovega rojstva, posmehoval se je nekdo, in pravil: „tega Vodnika časté; saj je bil berač, ki je zložil par pesnic in kuharske bukve." A ravno ta knjiga kaže pravega narodnjaka. Vedel je dobro, da so matere perve odgojiteljice in da jim je treba lepe slovenščine vcepiti. Prava jez je le ta.

5. „Lublanske Novice od vseh krajov celiga vejta" so izhajale vredništvom V. Vodnikovem od leta 1797. o 1800. Politično-podučen časopis je prihajal perva dva leta o dvakrat na teden na pol pole v mali osmerki. Leta 1799. 1800. je izdajal „Novice" samo jedenkrat na teden. Dona-

šale so razun novic iz vseh krajev, v pristavkih vsakoršne razglase, oklice, žitno ceno, umerle i. t. d. V tem listu je Vodnik narod dramil in klical na delo; lene budil in nevedne učil. Za letom 1800 je povzetje slovenskega časopisa za nekaj let zaspalo ter se še le v pervi polovici 19. stoletja zopet probudilo. Dokler so bili Francozi v Ljubljani, se je sicer izdajal tudi vladni list v francoskem in slovenskem jeziku, t. j. od leta 1810. do 1813. naslovom: „Télégraphe officiel", ki je leta 1811. 31. julija ponatisnil Vodnikovo „Ilirijo oživljeno" s pristavkom „. . . une ode nouvelle on il peint l' Illyrie renaissant à la voix de l' Empereur Napoléon . . . et la version litterale que l' auteur luimême — M. l' Abbé Vodnik, Directeur du Gymnase de Laybach — en a donée en latin. Le style de la pièce originale est, au jugement des conoisseurs plein de mouvement et d' énergie . . ."

6. „Keršanski nauk za ilirske dežele, vzet iz katehizma za vse cerkve francoskiga cesarstva" 1811, str. 133. Mnogo ukazov francoske vlade. Knjigo je poterdil ljubljanski škof leta 1810. V drugem oddelku ima pri četerti božji zapovedi vprašanje: „ktire dolžnosti imamo posebno proti Napoleonu in zakaj?"

7. „Pismenost ali gramatika za perve šole; v Lublani; natisnil L. Eger, 1811" 8. str. 190. Rabila se je ova slovnica kot učna knjiga na malih šolah v Ljubljani in sicer toliko časa, da so bili Francozi v deželi. Kar slovnice same tiče moramo opomniti, da se Vodnik glede reda ne ravna po nobenej prejšnji. Po sintaksi govori o sestavi besedi. Ali je Vodnik to slovnico proste volje spisal, ali pa po ukazu vlade, ni gotovo. „Pismenost" sama ima šest delov in v 1. se razlagajo „čerke, v 2. besede, v 3. vezanje, v 4. izobrazenje besed, v 5. glasova mera in v 6. prepone." Tako nam je dal Vodnik pervo, čisto slovensko in v krepkih izrazih zgotovljeno slo · nico. Bil je, kakor v vezani tudi v nevezani besedi nasle · nikom res „vodnik", začetnik znanstvenega imenoslovja, kate so sprejeli Metelko in drugi.

8. „Počétki gramatike, to je pismenosti francoske gospoda Lhomonda, izsluženega vučenika per visokih šolah v Parizu. Za latinske francoske šole v Ilirii. Prestavil Vodnik. V Lublani, per Jan. Retzerju. 1811“ 8. str. 118. Takrat potrebna knjiga, ker so se v latinskih šolah francoščine učili.

9. „Deutsch-Windisch-Lateinisches Wörterbuch. Slovar nemško-slovensko-latinski. Verfasst von Valentin Vodnik.“ Dolgo časa se je mož trudil nad tem delom, katero je imelo biti največje in najslavnejše Vodnikovo, a vendar ni doživel, da bi se bilo dotiskalo. Uže leta 1802. so časopisi nemški o delu pisali in rekli, da se dogotavlja in leta 1813. je „télégraphe officiel“ napovedal ovi slovar ter je prinesel pervo polo na ogled. Vodnik se je mučil nad slovarjem do leta 1812. in nabral je uže nad 30.000 besed. V podlogo mu je služil slovar Adelung-ovi. Ko so ga odstavili, je prosil, naj mu dado vsaj toliko pokojnine, da bo mogel živeti in svoj slovenski slovar izdati. Potem mu naj dado še kako knjižničarsko službico, ali pa naj se mu podeli ravno izpraznjeno mesto kanonika v Ljubljani. Dosegel ni ničesar . . . a vendar še pridno nabiral. Nabiral je najpreje doma med narodom; po hribih in dolinah, dalječ od mest, dobro vedè, da je v mestih jezik pokvarjen. Česar ni našel doma, iskal je pri sosedih in pri starej materi, čestitljivej staroslovenščini. Pokazal nam je pravo pot.

Po njegovi smerti dojde delo v roke M. Ravnikar-jeve, ki ga je izročil Fr. Metelku, ki prepusti ogromno gradivo „slovenskemu društvu“. Po dobroti nepozabljivega našega slovstvenega podpiratelja, knezoškofa ljubljanskega **Anton Alois Wolfa** se je potem pervi del priobčil. Po nasvetu dr. Janez Bleiweis-a je prevzel vredništvo temu delu verli Matej Cigale in leta 1860. dojde na svitlo, naslovom: „Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Herausgegeben auf Kosten des hochw. Herrn Fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf. Erster Theil A—L, Vorw. XIII. 8. str. 984 in Zweiter Theil M—Z str. 985—2012. Laibach 1860, Blasnik.“ Druzega dela

ovega velicega slovarja še nimamo, t. j. slovensko-nemškega dela. Upamo pa, da bode po skerbljivosti sedanjega knezoškofa dr. Jan. Zlatou. Pogačar-ja tej stvari kmalo boljše in gotovo se bode potem obširni znanstveno-doveršeni slovensko-nemški del ponosno pridružil pervemu, s katerim se naše slovstvo po pravici ponašati zamore.

10. „Babištvo ali porodničarski vuk za babice. Pisal dr. Janez Matošek, c. kr. vučenik porodničarstva na visoki šoli ino zdravnik v porodnišu. V Ljublani 1818“ 8. str. 247. Spisovatelj javno imenuje „Balant Vodnika“ kot prelagatelja ovega dela ter v predgovoru piše: „dali so mi se pregovoriti gospod vučenik Balant Vodnik, znanî slovenčan, de so mojo nemško ino česko besedo tolmačiti se lotili.“ Lotil pa se je ovega dela, ker se mu je plačalo, da bi si polajšal siromaški stan. Prestavljal je ob enem nekatere vladne ukaze, za kar je še le na dan smerti plačilo vdobil.

Na ovi način je naš nepozabljivi Valentin mnogo pripomogel, da se je slovenščina razcvela, obrusila, opilila. „Vodnik se je zavedal, da je sin matere slovanske, da je njegov narod veja velikanskega Slovanstva, da smo Slovenci neposredni potomci starodavnih Panoncev in navdušen te zavednosti, delal je za vzbujo naroda svojega do ure zadnje!“ Njemu je bila slovenska beseda čedalje bolj čista, ker je sosebno od leta 1811. varno pazil, kako govori terd, neokužen Slovenec. Jezik mu je bil sicer v primeri z našo dobo manje vkreten ter bolj lokalen; ali na drugej strani vidimo, da mu je vendar krepak, naroden in da je „korak za korakom napredoval“, dokler se mu „ta piščal iz drina ni razkljala.“

On je na polji naše proze 1. množil besedovni zaklad ter nabiral besede. V tem oziru ga posebno pohvali učeni Dobrovsky (pismo leta 1806.), 2. je bil pervi, ki je priobčeval „Novice“, ki so mati naših verlih „Novic“, 3. je poznal pravila za pisa iz narodne govorice, 4. je stavil slovenščini bolj terdne m nike, ki so jih bili prejšni pisatelji zmotili i. t. d. A tudi polji pesništva mu ide slava. On je gotovo pervi, duho

pričetnik naše pesniške dobe. On je slišal in občutil mile glasove vile slovenske in prav pietetno zaklikne:

Kar mat' so učili,
Me mika zapet',
Kar stari zložili,
Za njimi posnet.

tedaj je 1. stare, narodne pesni nabiral, opilil, olikal ter zopet narodu vernil in 2. je skladal nove in sicer v narodnem duhu. Zasledil je kmalo pravo mero in pravo pravilo. Razun navadnih mer mu posebno služi greški „choriambus“ (— ᴗ ᴗ —) kateremu je po potrebi pridjal krajšino. Njegova modrica je sploh čversta Gorenka, krepka, rudečelična hči narave. Njegove pesni so čiste, zdrave. Njegova „Vila“ je posrednica med ljudsko pesnijo in med vzvišenem pesništvom. Da pa ima Vodnik tudi napake, tega mu zameriti ne smemo; saj je bil le buditelj!

Bil je jako poštena duša, učencem dober oče, blagega možkega a vendar veselega serca, toraj v družini kratkočasen tako, kakor v nekaterih spisih, posebno v pesnicah; a njegova šala je vedno pristojna.

Bil je mož srednje, krepke postave; priljuden, pohleven pobožen — pa rad vesel; rodoljub z dušo in telesom. Če tudi se je v prevelikem veselji nekoliko predalječ podal in zapel: „Ilirijo oživljeno“ ter se zameril vladi, je bil vendar vseskozi Avstrijec, zvest deržavljan. Tako je bil vzor pravemu slovenskemu rodoljubu, po katerem še denes Slovenci imamo geslo: „veri, domu, cesarju.“ Vodnik je duševni oče naroda slovenskega; oče poeziji in prozi domači. Po Vodniku se je navdušil: Urban Jarnik, Dolinar, Bl. Potočnik, Kopitar, dr. Zupan, M. Čop, Smole; po njem in ž njim je delovati pričel M. Ravnikar, Fr. Metelko, Zalokar i. drg. Trojica v slovenskem pesništvu je l. 1819 med seboj občevala: Vodnik, Koseşki, Prešeren. A naš V[illegible]nik se je tudi tako proslavil pri vseh Slovencih, da so obh[illegible]li, po nazivu dr. Bleiweisa, dr. Coste in dr. Tomana, v s[illegible]nici l. 1858. v Ljubljani stoletnico njegovega rojstva jako p[illegible]mično in z veliko častjo. Njemu na čast in na slavo so

spisali verli slovenski domorodci obilno slovensko-nemško knjigo, imenom: „Vodnikov spominek“, ki je prišel na svitlo z njegovo podobo v Ljubljani l. 1859. in v katerem je živenje ovega slovečega pesnika, slovenskega pisatelja in jezikoznanca na drobno opisano. Ostanki njegovi počivajo pri sv. Kristofu v Ljubljani. Prijatelji so mu leta 1819. omislili najprej spominski kamen z latinskim in potem l. 1839. s slovenskim napisom. Vsako leto se mimo tega spominja hvaležni narod v raznih krajih in po raznih mestih smerti in delovanja V. Vodnikovega. Po vsej pravici ga je kralj naše lirike, dr. France Prešeren v svoji pesni: „V spomin Valentin Vodnika“ čestno proslavil. Za Prešernom so preslavljali Vodnika mlajši pesniki slovenski, tako: Bilec, Cimperman, Fr. Cegnar, Hitzinger, dr. Greg. Krek, Lujiza Pesjakova, dr. Lovro Toman, Praprotnik, Umek, Virk, M. Vilhar in drg. Manjše in večje životopise in čertice o Vodniku so nam podali: M. Čop, Kosmač-Danecki, Mat. Majar, Navratil, Zakrajšek in profesorji: L. Hrovat, Ant. Janežič, Fr. Levec, Macun, Jož. Marn, dr. vitez Miklošič, Pleteršnik in Valjavec.

V občem moramo biti hvaležni možu, ki je toliko storil za narod naš. Zavedel se je in navdušen te zavednosti, delal je za narod in ljubo mu domovino slovensko.

Večni mu spomin. —

V dobi francoske začasne vlade v Iliriji se je domačemu našemu jeziku skazovala nekaka pozornost. Narodno živenje je prehajalo tudi v družbo in to gibanje narodnega duha je čez domovinine meje segalo v sorodne kraje po Štajerskem in Koroškem. Osobito v Gradecu se je krepko javila narodno-slovenska zavest med tamošnjimi slovenskimi naselniki. Tim potrebam v praktičnem živenji južnega Štajerja so po izpodbudi Slovencem prijaznega svetovalca Jos. Alojz. plem. Justel-na, ustregli stanovi štajerski in so leta 1812. ustanovili stolico slovenskega jezika. Skriptor tamošnji licejalni knjižnici **Ivan Primic** je vdobil to profesuro, katera je bila po splošnem vverilu nepogojno potrebna „graščakom in uradnikom, zdrav-

nikom in častnikom.“ Primic je bil namreč uže nekoliko let prej v graških krogih pokazal Slovenca in po njega trudu se je tam l. 1810. ustanovila „societas slovenica“ t. j. „slovenska akademija“.

Janez Primic se je rodil v Zalogu, pri Šmariji, leta 1785.; umerl leta 1823. kot profesor vseučilišča v Gradecu. Spisal je sledeče knjige: „abeceda“ za Slovence, kateri se hočejo slovenski brati naučiti, Gradec 1812; drugi natis 1813. Potem: „Novi nemško-slovenski bukvar.“ Vsebina tej knjigi so nekatere naloge, pripovedke, pravljice i. t. d. Natisneno v Gradecu, l. 1814. V knjigi je ob enem mnogo zelo zanimivih slovničnih in zgodovinskih opomb. Tu tudi popis Trubarjevega živenja in delovanja. „Nemško-slovensko branje“, ki zapopada lepe pravljice, basni, pogovore, pesni, uganke in obris zgodovine starih Slovanov. „Prava pot dobremu“, povest, preložena iz angleškega.“ V Gradecu, l. 1812. Jezik mu je še precej dober in gladek.

Kakor smo uže povdarjali je začelo nekako svobodnejše gibanje med Slovenci. Na naših šolah so bile uže tu in tam moči, ki so dobro uplivale na slovensko mladino. Tako je bil na mariborski gimnaziji profesor dr. Janez Gottweis, pesnik, ki je ljubil slovenski jezik. Njegov učenec je bil Šmigovec.

Šmigovec Janez (Jan. Leop. Schmigoz) se je rodil leta 1786. v Halozah. Po doveršenih studijah je bil kasneje oskerbnik grof Athemsovih posestev na Štajerskem. Spisal je in leta 1812. priobčil še precej dobro slovnico, naslovom: „Theoretisch-practische windische Sprachlehre, durch viele Uebungsstücke zum Uebersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuche versehen, herausgegeben von Johann Leopold Schmigoz. Grätz 1812.“ 8. str. 319. Tu med raznim gradivom marsikaka dobra drobtinica. Dobrovsky je v svoji „Slovanki“ hvali in tudi Metelko jo čestno omenja. Nagovarjal je Šmigovca v to delo nadvojvoda Ivan, ki je kasneje zdatno pripomogel, da so smele izhajati „Novice“. Šmigovec je umerl leta 1829.

Pričetkom našega stoletja je bil vodja ljubljanskega semenišča sloveči M. Ravnikar, bogoslovcem profesor dogmatike, na liceji pa učenik keršćanskega nauka, nedeljski govornik in ravnatelj; vnet podpornik slovenskega jezika.

Matej Ravnikar se je rodil 20. septembra 1776. na Vačah poleg Save; sicer ubožen, toda bistroumen je prišel v Ljubljano v šolo, postal po dokončanem modroslovji bogoslovec; po naukih, v treh letih doveršenih l. 1802. za mašnika posvečen koj učenik dogmatike. Leta 1809., v dobi francoski, kancelar vseh šol, pozneje voditelj liceja, l. 1817. korar in leta 1827. svetovalec in opravnik pri primorskem deželnem glavarstvu. Leta 1830. izvoljen za škofa teržaškega. Umerl v Terstu po neutrudnem in blagovitem pastirjevanji 20. novembra 1845.

Mimo tega, da je v občem spodbujal v lepo, čisto slovenščino, je tudi spisovati in na svitlo dajati jel slovenske bukve in to v čistem, krepkem narodovem jeziku. Njegova dela so: „Perpomoček Boga prav spoznati ino častiti, ino pot prave sreče . . . Prestavleno iz nemškega in sem ter tje pomnoženo. V Lublani 1813.“ Knjiga je doživela l. 1816. in 1820. še dva natisa. „Sveta maša . . .“ Knjiga se je prikupila in trinajst natisov doživela. „Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi“ 1815. 1816. in 1817. „Abecednik za šole na kmetih“, v Ljubljani 1816. „Male povesti za šole na kmetih“, v Ljubljani 1816. in 1822. „Keršanski katoliški navuk . . .“, v Ljubljani 1822. in „Petere Mojzesove bukve“, ki so ostale v rokopisu.

Ravnikarjeve knjige so se močno razširjevale in rade prebirale. Mnogi so jih prebirali radi lepe, čiste slovenščine. Sicer je naš dr. France Prešeren zelo zbadljivo pušico spisal Ravnikarju ali vendar zamoremo reči, da so njegove knjige, kar t[illegible] čistega jezika, prav zanimive. Trudil se je sploh v lepo, če[illegible] materinščino, kar sam povdarja v vvodu k zgodbam sv. pisr[illegible] kjer piše: „Ne le mi Kranjci, šestdeset milijonov ljudi go[illegible] slovanski jezik in vsim pridejo naše bukve v roke in gerdo

jelite, če nam očitajo, da smo vso besedo skazili." Bil je za slovenščino vnet in mnogozaslužen in vedno je pazil, da se ravna po govoru nepopačenega deželana. Opomnil je na ovi način marsikaterega, da je pazil na ljudski govor, ker se sploh pravi duh le pri istih razodeva, ki nerazdeljeno v materinščini mislijo in živé.

Druga njegova zasluga pa je stolica slovenskega jezika v bogoslovnici. V francoski dobi se je poučevala slovenščina v latinskih šolah in na njeni podlogi francoščina. Po onej dobi so se spet prestvarile šole in slovenščina je zginila. Ravnikar je živo čutil, kaj se pravi, brez znanja slovenskega jezika mlade duhovnike pošiljati med narod slovenski. Kako so ti možje narod poptujevali, kako kvarili njegov jezik, ker se ga nikdar učili niso! Da se temu opomore, nasvetoval je uže Kopitar, naj se vsaj bogoslovcem napravi stolica slovenščine. V istem smislu se oberne Ravnikar do veljavnega baron Žiga Zoisa in do učenega Kopitarja in posrečilo se je tej trojici, da je cesar France, leta 1817. to stolico dovolil. Smeli so tudi prihajati pouku slušatelji licejski. Sad te naprave se je hitro pokazal; kmalo smo dobili dokaj pravilno pisanih knjig.

Ravnikar, razumen mož, je našel svojim namenom primerno pot in kako je čestljivi škof tje do konca svojega živenja za slovenščino skerbel, nam kaže njegova lepa ustanova v denarjih, s katerimi se mora slovensko slovstvo vsestransko podpirati. On je zasadil peško, vzrastlo drevo, in še raste više — zasluge njegove so velikanske; on je pravi steber slovstvu našemu!

Verstnik tema dvema možema je bil na Koroškem **Urban Jarnik**, ki se prav imenuje „koroški Vodnik". Rodil se je 11. maja 1784. na Potoku v zilski dolini in zamerl kot župnik Blatnogradu 11. junija 1844. Bil je visokoučen, iskren Slovan a ves vnet za slovenščino in drago mu domovino. Poznal je sa slovanska narečja. Njegova dela so: „Slovenska slovnica" l. 1829. „Versuch eines Etymologikons der lovenischen Mundart in Inneroesterreich" v

Celovcu l. 1832. Ovo učeno delo zasluži, da se nanj opozoruje vsak izobraženi Slovenec. Razprava je po Dobrovskega navodu z velikim trudom sestavljena; razodeva razširjeno podlogo in bode še dolgo svojo ceno ohranila, kajti jedro vsakteremu jeziku je v koreninah, iz kojih narašča in se razcvita jezik. Prav iz njih se vidi, kako lep in bogat je jezik slovanski sploh in slovenski posebej. Skoraj 1500 slovenskih korenik je nabral pisatelj in jih primerja s staroslovenskimi, s poljskimi, českimi i. t. d.

Jarnik je spisal omenjeno delo uže l. 1830., kar je razvidno iz predgovora. V tem spominja tudi, da so ljudje vseskozi povpraševali po slovenskem slovarju in da je uže nabral nad 20.000 besedi. Mnogo in marljivo je v resnici nabiral za „slovensko-nemško-latinski slovar“, katerega je uže pripravil v natis. Uže so bile perve štiri pole natisnene, ko je založnik zavolje prevelike obširnosti dalji natis ustavil. Nekaj njegovih odlomkov se hrani. Na dalje je spisal in priobčil leta 1822. „Kleine Sammlung solcher altslavischer Wörter, welche im heutigen windischen Dialecte noch kräftig fortleben; Ein Beitrag zur Kenntnis der alten hochslovenischen Büchersprache von U. J.“ s prav zanimivim predgovorom. Verh tega slovenske pesni. Ob času, ko je v sredini slovenski zarad neugodnih neprilik pervi slovenski časnik uže prospal; ob času, ko so se tudi vladni francosko-slovenski listi poizgubili, ustanovila se je v Celovcu lepa cvetlica, ki še sedaj izrastke poganja, ali ne več v ovem lepem smislu, kot nekedaj; bil je to poučno-znanstveni list „Carinthia“. V pervih letnikih ima „Carinthia“ razen mnogih znanstvenih sestavkov „o sledu Slovanov, o njih zgodovini, o njih šegah, navadah i. t. d. tudi mnogo prestav slovenskih pesni in nekaj izvirnih slovenskih. Med njimi prav čedne lirične pesni, z znamenjem „Rajnki“. Prej ko ne je bil to naš Urban Jarnik, ki je takrat kot mestni kaplan v Celovcu služboval. Pesen, ki se je posebno starejim Slovencem okoli Zile kot narodna žalostinka prikupila je „Damon Meliti“. Tudi v „Čbelici“ je nekaj gradiva njegove lirične muze.

Mimo tega imamo od njega tudi nekatere druge spise, n. p. „Sadjerejo“; „Zbirko lepih ukov za mladino“, ki obsega basni, pripovesti, pravljice in pesni i. t. d. Bil je prav marljiv, delaven in učen mož in radi tega tudi obče spoštovan; bil je znan po slovanskem svetu. —

Dobrovsky, res začetnik boljega jezikoslovstva slovanskega, je l. 1809. pervič in leta 1819. drugič dal na svitlo svojo izverstno slovnico „Lehrgebäude der böhmischen Sprache“ ter je nekoliko spremenil česki pravopis. Jednako misel je na Štajerskem snoval **Peter Danjko** (Dainko). Rodil se je Danjko leta 1787. blizo Radgone. Zadnje leta je bil častni korar, konzistorijalen svetovalec, dekan pri Velikej Nedelji in poslavljen z „zlatim križcem s krono“. Zamerl 22. februarja 1873. v visokej starosti. Jeden bolj rodovitnih in zasluženih pisateljev ovega časa med štajerskimi Slovenci. Priobčil je razna dela, tako „Začetek slovenskega učenja“ leta 1816. Leta 1822. je v Radgoni spisal in leta 1824. v Gradecu na svitlo dal slovnico v štajersko-slovenskem podnarečji, naslovom: „Lehrbuch der windischen Sprache.“ Ker se mu je „bohoričica“ v slovenščini preveč pomanjkljiva zdela, ji je nekaj pismenk pridjal, katere vendar niso dopadale Slovencem. Razun nekaterih manjših pobožnih knjig Danjkovih se v tej pisavi ničesar ni tiskalo. Prenaredbe so nekoliko po cirilskih pravilih, a nič kaj lepe. Razun tega je rabil ê za é in y za ü, i. t. d.

Še Metelku ova novotarija ni bila všeč, čeravno je on sam kasneje nekake nove čerke nasvetoval.

Znano nam je v občem, da pismo latinsko ne zadostuje za vse glasove, ki jih imamo v slovenščini in posamezni so si tedaj pomagati hoteli. Nastali so razni nasveti, nastala je kasneje, posebno radi „metelčice“ abecedna vojska, o katerej hočemo še govoriti. Oni Metelko, ki je kasneje sam svoje „čirečice“ nasvetoval, je rekel o Danjku: „Schon Pater Marco versuchte dem Mangel abzuhelfen, aber es gelang ihm so wenig, wie dem Peter Dainko . . .“ in „hätte sich Dainko mehr an

den Schmigoz gehalten; allein — quilibet abundet in sensu suo.“ Tedaj nekako pravdanje uže tukaj. Sploh pa ga ni naroda, ki bi v svojem slovstvu ne bil imel jednake „čerkarske pravde“. Imeli so jo Latinci, Italijani, Angličani; Čehi, Serbi i. t. d. kaj čuda, da smo jo tudi mi imeli! Italijanska, ki jo je sprožil Trissino l. 1524. v Rimu, je geslo dala učenemu Čopu. Borba je bila huda; „metelčica“ je propadla, a ona je vsaj živela — „danjčica“ pa še tega ni.

V občem pa Danjkova slovnica vendar le hrani nekako veljavo. Veščak je na dalje izdelal in priobčil „Slovenische Sprachlehre für Deutsche“; nabiral delj časa za „nemško-slovensko-latinski slovar“; priobčil „Zbirko narodnih in cerkvenih pesni na Štajerskem“ in „Posvetne pesni med slovenskim narodom na Štajerskem.“ Prestavil je povest „Izidor“ in podal svojim sorojakom precej dobro delo „Čbelarstvo“, leta 1831. Mimo tega še nekaj pobožnih knjig. — —

Ostra veda se je med jugom vpeljala po Slovencih, ki so o nekdaj v obče z neko posebno ljubeznijo gojili znanosti jezikoslovne. Tako se v tej dobi izvanredno odlikuje mlajši verstnik Vodnikov Jernej Kopitar, kojega nazivlja učeni Mat. Čop: „europäische Celebritaet“, kojemu pravi Miklošič: „sagacissimus philologus, vir celeberrimus“ in koji je bil po J. Grimmovih lastnih besedah „monstrum scientiarum“.

Jernej Kopitar, slavni jezikoznanec slovenski, sin kmetskih starišev, se je rodil 21. avgusta 1780. v Repnjah, vasi Vodiške duhovnije na Kranjskem.

Ko vidi oče, da sin ni slabe glavice in da ga nauk veseli, pelje ga, devet let starega pastirčka v Ljubljano, kjer se je potem tako dobro učil, da pervo malo šolo za pol leta dokonča, v tretji pa je bil uže pervi izmed vseh. Tudi v viših šolah so ga vedno med perve šteli.

Takrat živeči blagotvornik slovenski, baron Žiga Zois vzame odrastlega v hišo za učenika svojemu sestrincu. Ko sestrinec na Dunaj odide, priderži blagi dobrotnik Kopitarja,

kateri se mu je bil neizrekljivo prikupil po učenosti in vedah, za svojega tajnika in knjižničarja. Kar je bil Mecena Horacu in drugim pevateljem latinskim, to in še več je bil baron Žiga Zois Vodniku, Kopitarju in mnogim tedanjim pisateljem slovenskim. Pri njem si je bil Kopitar opomogel do velike učenosti in premožnosti. Ker se je Kopitarju sedaj še bolje godilo, nego prej, ostane pri Zoisu po doveršenih šolah gimnazijskih in licejskih še osem let, od leta 1800 do 1808. Med tem časom se je samotež učil mnogoverstnih, koristnih in lepih naukov. Navadil se je francoski, italijanski, angleški in se tudi z naravoznanstvom in prirodopisjem marljivo pečal. Posebno veselje pa je imel do greškega. Po latinsko je znal pisati, da malokdo tako. Da tudi slovenščine ni zanemarjal, to se vé in delovanje njegovo spričuje, da je uže leta 1808. dokaj poznal vso slovanščino.

Dokler je bil še pri baron Zoisu, je prihajal Zoisovi rodovini slovenščine razkladat naš pervi pesnik Valentin Vodnik. Leta 1806. pusti vojaški poveljnik Bellegarde, po odhodu v Kotor, svojo hčerko ž njeno učenico vred v Ljubljani in ker se ove dve niste razumele slovenskim ljudom, ju je, na poziv, poučevati pričel naš Kopitar. Ker pa nima pripravnih bukev, za to si mora sam spisovati pravila slovnična. Vodnik je isti čas uže spisoval svojo slovnico in ker je le odlašal, da jo priobči, za to mu Kopitar smehom trikrat zažuga, da ga bode on prehitel. Vodnik se temu žuganju posmehuje ali njegova nevera spodbuja mladega Kopitarja tako, da začne Vodniku vkljub nemško-slovensko slovnico spisovati. Tako je nastalo pervo njegovo slovstveno delo vsled borbe z Vodnikom, kterega je v listih do svojih prijateljev rad obiral, dasiravno se ž njim očitno ni nikdar prepiral.

Leta 1808. je bila slovnica v Ljubljani uže natisnena in tal dobro sestavljena, da je ni bilo boljše. Naslov ji je: „Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten, Steyermark. Laibach bey Wilhelm Heinrich Korn, 1808.“ 8. str. 48 vvoda in 460 strani. V

nji bistroumno primerja Kopitar slovenščino našo z drugimi slovanskimi narečji. S tim delom je dokazal, koliko sme slovansko jezikoznanstvo od njega pričakovati. Med tem, ko se je tiskala slovnica, odide Kopitar na Dunaj, kjer je mnogo starih spisov našel in na to obširen dodatek k slovnici priobčil. Slovnica ima štiri razdelke, vendar ni vravnana po slovničnih zahtevah, kar se pojasnuje iz njenega ranega spočetja. V pervem razdelku „Einleitung“ govori o Slovanih, največ poleg Schlözerja, o Cirilu in Metodu, poleg Nestorja, o narečjih slovanskih, posebej o slovenščini in njeni pismenosti. V drugem „Elementarorthographie“, piše o azbuki, o Bohoričevem pravopisu, o razvijanji naše slovenščine od leta 1550. do 1808. V tretjem „Etymologie“ razklada besedoslovje, vzlasti oblikoslovje in v četertem „Nachschrift“ doveršuje z Dunaja pervo našo književno dobo in slovstveno vzajemnost po bukvah slovenskih in hervatskih, v latinskem, glagoliškem in cirilskem pravopisji. O slovnici sploh piše M. Čop: „Diese Grammatik gehört zu den einflussreichsten philologischen Arbeiten, die auf dem Gebiete der slavischen Literatur erschienen sind. Sie ist überreich an hellen Blicken, überraschend neuen Ansichten und gesunden Urteilen.“

Ker je Kopitar med tiskom na Dunaji bival, je prevzel popravo tiskovno V. Vodnik, kar nam Kopitar sam priterjuje in vidi se, da sta oba, če tudi včasih „inimici rei“ prej in slej, po Zoisu, bila si „amici personae“. —

Na Dunaji se Kopitar v pervo odloči za pravoslovje ali to ga nič kaj ne veseli. Čez dve leti ga popusti; stvarjen je bil drugim naukom, posebno slovanskemu jezikoznanstvu. Vedé, da je na Dunaji za jezikoznanca v cesarski pridvorni knjižnici največ pripomočkov, zaprosi za službo v njej. Izpolne se mu želja. Čeravno zadnji uradnik ove knjižnice, zadobi leta 1814. čestno povelje, da se v Pariz napoti in vse bukve, katere so Francozi leta 1809. odpeljali iz pridvorne knjižnice dunajske, nazaj pripravi. To čestno povelje mu je bilo zelo po volji, ker si je uže zdavnej želel, da vidi sloveči Pariz. Od ondot je šel

v London in v Oxford, znamenito mesto radi znanostnega razvitka. Uže poprej je videl Prago, Berolin, Lipsijo, Norinberg, Monakovo; pozneje Venetke, Bologno, Rim, Milan in več drugih mest.

Srečno vernivši se na Dunaj, se seznani in potovarši s serbskim pesnikom narodnim Vuk Stefanović-Karadžićem. Kopitarju gre zasluga, da je Vuk (1787.—1864.) hitrejše zbiral serbske narodne pesni in dajal jih na svitlo, da je spisal pervo slovnico in slovar serbskega jezika po govoru prostega naroda, da je vredil serbski pravopis in narodni jezik ločil od cerkvene slovenščine ter povzdignil ga v književni jezik, da je postal učitelj svojim rojakom in povsod, kjer se proslavlja Vuk Stefanović-Karadžić, se ob enem hvalno imenuje Jernej Kopitar. Prijatelj mu je bil na dalje uže prej v Ljubljani Jož. Dobrovsky in složno sta delovala tudi ta dva učenjaka in ravno Kopitarju gre zopet slava, da je izšla za staroslovenščino preznamenita knjiga Dobrovskega: „Institutiones linguae slavicae veteris dialecti.“ Prijatelji so bili Kopitarju mimo Šafařika, mlajšega Matija Čopa in mimo drugih slovanskih nemški nekateri velikani učenosti, n. p.: Göthe (1749.—1832.), J. Grimm (1785.—1863.), F. Humboldt (1769.—1859). Bopp, Schlegel i. drg. Seznani se ob enem na Dunaji s Kopitarjem takrat mladi a ukaželjni Miklošič, Kopitarju slavni učenec, naslednik in podedovalec neprecenljive slave. V kar je Kopitar podlogo podal ali samo pervotno narisal, to se je doveršilo po Miklošiču, kojega s posebnim ponosom svojega imenujemo. Da je resnica, da nam je Kopitarjeva zasluga, če nam je vednost rodila Miklošiča, pričajo Miklošičeve knjige, priča Miklošič sam v mnogih spisih in hvaležnost, kojo mu je skazal po priobčenji znamenite knjige: „Barth. Kopitar's kleinere Schriften sprachwissenschaftlichen, geschichtlichen, ethnographischen und rechtshistorischen Inhaltes; herausgegeben von Fr. Miklosich, I. Theil, Wien, 1857.“ 8. strani 384. Viri, iz kojih so po-

sneti do sedaj priobčeni spisi, so: „Annalen der Literatur und Kunst“, „Vaterländische Blätter“, „Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst“, „Wiener allgemeine Literaturzeitung“, „Intelligenzblatt“, „Museum“, „Wiener Jahrbücher“. Nasledovati ima še druga knjiga.

Leta 1836. priobči Kopitar svoje imenitno delo: „Glagolita Clozianus“. Po njej je zaslovel Kopitar po Evropi, med vsim učenim svetom, kjer se bavijo z jezikoslovjem slovanskim in primerjajočim jezikoznanstvom. Poleg Dobrovskega „Institutiones“ je Kopitarjev „Glagolita“ poglavitna podloga nadaljnemu znanstvenemu raziskovanju o pervem književnem jeziku slovanskem, o njegovi domovini in razmeri proti sedanjim, i. t. d. Nanj se sklicujejo jezikoslovci slovanski in neslovanski. — Po Kopitarju se razreduje knjiga v tri razdelke: 1. „Prolegomena“. Tu so učene razprave o spominku samem, o njegovem pismu, o glagolici in cirilici, o cerkvenem jeziku slovanskem, o Karantancih in njihovih spominkih i. t. d. 2. „Opus ipsum“ t. j. Klotzov spominek v pervotni skupni in drugotni razločni pisavi, tiskan z bolj občnimi čerkami cirilskimi, v staroslovenščini z greškim virnikom in latinskim prevodom ter z nekaterimi primerami. 3. „Epimetron“. Kratka slovnica in slovar slovanskega cerkvenega jezika z obojo azbuko. Slovnica je popolnejša od Dobrovskove, posebno glede na pravopisje in glasoslovje. Učenjaki so se sedaj bolj ozirati jeli na staroslovenščino in na naš jezik novoslovenski in vzbudila se je nova doba v jezikoslovnem preiskovanji slovanskem.

Leta 1840. obelodani drugo knjigo: „Hesychii Glossographi discipulus et epiglossistes Russus in ipsa Constantinopoli sec. 12.—13 . . .“ „Hesychius“ se tudi razdeljuje na troje: 1. „Praefatio“, 2. „Codicis Vindob. pars graecorussa“, 3. „Appendix Miscellanea“. Bolj občne in žive pomembe je tretji oddelek, v katerem Kopitar nazna[illegible]a, opisuje ter po svoje presojuje razne jezikoslovne stvari, gre[illegible]e in latinske, spominke glagoliške in cirilske, reči maloru[illegible]e, poljske, česke, bolgarske, hervatske in novoslovenske. Po [illegible]h

razpravah so nastale med učenjaki razne hude borbe, katerih nektere še sedaj niso dognane.

Tako je kerčil Kopitar cesto temeljitejši studiji slavistike. Prebivaje na Dunaji, je imel priložnost seznaniti se z literaturami in razmerami ostalih Slovanov in veden od izgleda Dobrovskega, je marljivo se oziral po vseh delokrogih slovanskega pisemstva, literature, zgodovine in jezikoznanstva. Gledal je vendar pred vsem na ostro znanstveno stran studij slovanskih. Veliko učenega je na ovi način po raznih listih in časopisih napisal ter marljivo vredoval znanstvena lista: „Annalen der Literatur und Kunst“ in „Jahrbücher für Literatur.“ O sadu te delavnosti Kopitarjeve piše M. Čop: „Die kritisch-philologischen Aufsätze sind vortrefflich wegen ihres durch Scharfsinn, Gelehrsamkeit, fruchtbare Ideen ausgezeichneten Inhaltes und ihrer originellen Darstellungsweise.“

Leta 1880. so Slovenci praznovali stoletnico Kopitarjevo; če jo kdo zasluži, zaslužil jo je naš veleum, Jernej Kopitar. On je pervi Slovenec, ki je tudi obče pripoznan slovanski jezikoznanec in učenjak perve verste. Njegove zasluge so ogromne. Tudi novoslovenščina mu mora znati hvalo. On je bil pervi, ki je v novoslovenščini opozoril na glagole „doveršne“ in „nedoveršne“, katere pozna v staroslovenščini uže Dobrovsky. On je sistematično napadal ptujizme, zlasti „člen“. Ž njim bi lehko pričeli pravo, očiščevalno dobo. Na dalje je nastavil dva nazora — za pravopis in skladnjo. V oziru skladnje je izrekel zoper M. Pohlina, ki veli: „die crainerische Sprach in die Regeln bringen“ to pravilo: „Ne jezika v pravila vprezati, marveč pravila v jeziku iskati in po jeziku posneti.“ Tu je vglasbil pravo struno, ki poje vsim narodom; jezik morejo in smejo spreminjati do nekake meje veliki pesniki, veliki govorniki a nikdar ne slovničar; on mora dokazati: „tako je v narodu, tako piši ti, da boš pisal pravilno“ — ne pa: „piši, kakor ti ukazujem jaz“. V tem smislu govori Kopitar še drugje: „Der Grammatiker soll treuen Bericht geben, wie die Sprache

ist, aber nicht dieselbe reformieren wollen" in „Die Lexikographen und Grammatiker sind nur Statistiker, nicht Gesetzgeber der Sprache; sie sollen treu intervenieren und beschreiben." — V pravopis pa terdi: „vsak jezik mora imeti toliko jednostnih čerk, pisljivih z jednim potegljejem, kolikor ima glasov". Zdihoval je po novem Cirilu in bil pričetkom nasprotnik Gaju in njegovi pisavi, ki je prav za prav „husitica". Gaj jo je po nasvetu Janeza Kollarja (1793.—1852.) in Šafařika (1795.—1861.) v pervo vdomačil na Hervatskem. Tudi mi smo se je poprijeli.

Mimo čiščenja v novoslovenščini pa je Kopitar veliko pripomogel k pojasnjenji v zadevah staroslovenščine; deloval je po načelih in na podlogi Dobrovskega, kojega je tu in tam popustil, prehitel ter šel naprej po lastnej mu poti. Kar je česki Dobrovsky, kar ruski A. Vostokov, to je po svoje slovenski Jernej Kopitar Slovanom v njihovem slovstvu.

Kopitar je bil ob enem oster kritik in po pravici ga imenuje dr. Hanuš v „Slavische Bibliothek" leta 1858. „den grössten slavischen Kritiker unseres Jahrhundertes". Imel je oster um, ostro besedo, ostro pero in ker je bil krepak v klasičnem in modernem jezikoznanstvu, ga tudi Neslovani, n. p. Novogreki, Rumuni, Albanci niso mogli begati v svojih slovstvenih in jezikoslovnih domnévah. „Censor" v slovanskih, rumunskih in novogreških knjigah je vzlasti zanimal se o poslednjih. Nastala je marsikaka preznamenita književna borba, v katerej se je Kopitar sovdeleževal; tako n. p. borba o istiniti greški izreki, borba rumunska o narodu in pravopisu, borba česko-slovaška o staročeskih spominkih, t. j. posebno o rokopisu Kraljedvorskem in Zelenogorskem, borba ilirska, slovenska „abecedna vojska" i. t. d.

Kopitarjeva zasluga je dalje, da nam je, kakor smo uže rekli, vednost rodila Miklošiča, da imamo na Dunaji, v Gradecu, v Pragi in po drugih vseučiliščih stolice za slovansko filologijo, da se v Parizu, v Berolinu, v Lipsiji in po drugih nemških univerzah predava slovansko jezikoznanstvo. On se je potegoval,

da se je v Ljubljani jela poučevati slovenščina. Po slovanski učilnici v Parizu snovala se je okoli leta 1844. tudi v Rimu stolica za pismenstva in jezike slovanske in vsled poziva papeževega bi jo bil moral vravnati naš Kopitar. Dokaj je tedaj pripomogel naš rojak po svojem delovanji!

V znamenje posebnega štovanja mu podeli papež Gregorij XVI. „red sv. Gregorija“; pruski kralj Friderik Viljem IV. ga proslavi z „viteškim redom za velike zasluge“. Bil je pravi ud kraljevskega društva naukov v Berolinu in več drugih učenih društev. Leta 1844. mu podeli cesar Ferdinand I. službo pervega varha c. k. pridvorne knjižnice s čestnim nazivom „dvornega svetovalca“ . . . a uže 11. avgusta 1844. je slavni naš rojak zamerl. Pljučna sušica mu je končala živenje. Ž njim nam je negodna smert odvzela visoko učenega Slovana, katerega niso čislali samo učeni možje skoraj cele Evrope, temuč še celo kralji in cesarji.

Njegovo truplo počiva na dunajskem pokopališči Marksovem. Prijatelji in čestilci so mu omislili spominek s sledečim napisom: „Bartholomaeus Kopitar, Carantanus, natus in pago Repnje ad Aemonam, d. 23. m. Augusti 1780. in slavicis literis augendis magni Dobrovii ingeniosus aemulator, obiit Vindobonae, d. 11. m. Augusti, 1844.“

„Kjer česti se modrost, tam se imenuje moj sin“ — sme ozirom na Kopitarja, Slovenca, klicati Slovenec in kedar „v zbor učenih, vedi slava, stopi moder, bistra glava, vse jezike sveta zna . . . svet posluša modrovine, se začudi koncu tmine“ in povprašuje: „Kdo je mar?“ tedaj lehko odgovorimo s ponosom:

„Taka glava korenine
Je slovenski oratar!“

Veselejše dnove naše narodne probuje bi smeli z nekako pravico tudi s Zoisom pričeti, kajti brez Zoisa bi se ne bilo toliko pisateljev vzbudilo in tudi tisti, ki bi se bili, bi ne bili mogli tako vspešno delati. On je naš pravi „mecen“, podpiratelj ove dobe slovenskega slovstva, vzbuditelj Kopitarju in Vodniku in uže to mu je velika zasluga za narod slovenski.

Žiga baron Zois se je rodil leta 1747. v Terstu. Njegov oče Mihael Angelo Zoja je bil Lombard iz Bergama, ki se je kot premožen kupec preselil v Terst ter si pridobil tako premoženje, da se mu je posrečilo najeti ali nakupiti rudnike po Kranjskem, Koroškem in Štajerskem. Skerbna cesarica Marija Terezija ga je poplemenitila in ga radi patriotizma do Avstrije iz prostega stanu v baronski stan povzdignila. Ko je namreč Avstrija, časom Marije Terezije, po sedemletni vojski zdihovala v veliki denarni stiski, je Mihael Angelo Zoja blagodušno 40.000 gld. položil na oltar domovini. Tako redko domoljubje, koje bi nam moralo biti v izgled, je svitla cesarica obdarila s tim, da ga je poslavila z baronskim stanom in ker se „Zoja“ (po toskanskem narečji „gioja“ „biser“) veli „Edelstein“ se je Zoja imenoval baron Zois Edelsteinski. Sina sta mu bila slavni Žiga Zois, čegar zasluge za slovenski narod so neumerljive in Karol Zois, učeni botanik.

Angelo Zois se preseli v Ljubljano, kjer je mladi Žiga perve šole doveršil. Kasneje se je učil na viteški akademiji v mestu Reggio. Tam se je seznanil z italijanskimi pesniki in si mnogo pridobil v dober okus in presojo. Na to pride domu, postane kupec ter se mora ob enem učiti raznih znanosti. Učitelja sta mu bila verlo znani matematik Gruber in Maffei. Kupčija z železom se je vedno bolj razširjala in Zoisovo ime je bilo uže poznano in to radi mogočstva in radi učenosti. Učena društva so ga imenovala svojim udom. Mnogo se je pečal z natoroznanstvom in sploh z vedo ter svojo hišo odperl našim pisateljem: Kumerdeju, Japeljnu, Linhartu, Vodniku, Kopitarju in drg.; vsa inteligencija ljubljanska se je tam shajala. Vsim je bil bogati in blagi Zois prijazen in dobrohoten. Umerl je leta 1819. 10. novembra; zadnja leta je mnogo terpel. Tergalo ga je po kosteh in ga tako skljućilo, da se je le v posebnem vozičku po sobah svojih vozariti zamogel. Ne s[illegible]no navduševal, podpiral in spodbujal je naše duševne moči in [illegible]im bil dobrotnik, prijatelj in oče — temuč tudi njih spise je [illegible]ro kritikoval ter samostojne sestavke priobčeval. Tako se je [illegible]a-

krat trudil milijonar v prospeh materinščini naši. Ondi, kjer ni denarne pomoči, mora ves trud domoljubov brez vspeha ostati in taka bi se bila morda pač tudi Vodniku in drugim pisateljem godila, ko jim ne bi bil bogati, za svoj narod goreči Žiga Zois s svojo podporo na strani stal. Združena moč vseh teh rodoljubov je postavila še le terdno podlogo slovenski omiki in zasejala rodovitno seme, ki je vedno gosteje in obilniše poganjalo, dokler je naša narodnost, naše pisemstvo pred poginom vsaj nekoliko zagotovljena bila.

Ime „Žiga baron Zois-a" pa ostane z zlatimi pismenkami v zgodovini domovine naše; kdor je storil to, kar on, živel bode v hvaležnem spominu, dokler bode naroda slovenskega kaj! — —

Po Zoisovi in Vodnikovi smerti so se pisatelji nekako razkropili a tudi tu imamo mnogo mož, kojih imena hočemo hvaležnostjo zabilježiti:

Franul Vinko de Weissenturn, dr. v Terstu, ki je prestavil leta 1811. Kopitarjevo slovnico v italijanski jezik, naslovom: „Saggio grammaticale Italiano-Cragnolino, composto da Vincenzo Franul de Weissenturn, dottore di legge. Trieste, 1811", 8. strani 355. V praktičnem oddelku je ponatisnen Linhartov „Matiček". V prikladi majhen slovarček.

Zalokar Janez, rojen 26. junija, leta 1792. v Šmarjeti pri Vinici na Dolenskem; duhovnik in zadnja leta oskerbnik kmetijskega verta v Ljubljani, kjer je umerl 7. septembra, leta 1872. v visokej starosti. Spisal je „Nauk od slovenskih čerk", 1825.; „Nauke in molitve za mladost", 1825.; „Kratko poučenje v keršanskih resnicah", 1826.; „Nauk o gospodarstvu" ter tudi nabiral gradivo za slovensko-nemški slovar.

Verdinek Jurij, duhovnik (1820), spisal mnogo pobožnih knjig, kojim je jezik nekako slab.

Ješenak Janez, duhovnik (1821.), spisal: „Bukve za pomoč inu prid kmetam, vkup zložene za Slovence."

Barla Mihajel, (1823.) Slovenec iz Ogerske; protestantski pastor; priobčil blizo 600 pesen, naslovom: „Krszcsanszke nove peszeme knige szpravlene evangyeliesanszkim gmainam.“

Krempelj Anton, duhovnik, rojen leta 1790. pri Radgoni, umerl 1844. Priobčil nekatere molitvene knjige in dva zvezka pridig. Najvažnejše njegovo delo je pa „Dogodivščina štajerske zemlje“, ki je v obče precej dobro osnovana. Njegov jezik pa je terd, okoren in slab. Po vsej pravici mu poje Prešeren:

„Nisi je v glavo dobíl, si dobíl le slovenščino v krémplje;
Duh preonemčeni slab, vôljni so kremplji bili.“ —

Bedenčič J.; župnik pri sv. Petru v Ljubljani; spisal in priobčil nekatere knjige pobožnega zerna.

Dolinar Luka, župnik, rojen v Loki na Gorenskem, leta 1794.; umerl 24. avgusta 1863. Spisal „pesme za celo leto“.

Baraga Friderik, rojen v Doberničah na Dolenskem 29. junija leta 1797.; kaplan pri Kranji in v Metliki; zadnje leta misijonar v Cincinatu, v Ameriki. Spisal „dve duhovne pesni“, v katerih ne jemlje nobenega ozira na lepoto jezika in stihotvorstvo in še nekatere druge knjige pobožnega zapopadka. Umerl 19. januarja 1868.

Posebno pa se odlikuje na Goriškem Stanič in na Koroškem Ahacelj in Andrejaš.

Stanič Valentin, (Stanig), rojen 12. februarja l. 1774. v Bodreži, prav prijetni vasi na levem bregu Soče, četert ure nad Kanalom. Perve šole doverši v Gorici in ide v tretji razred v Celovec, kjer mu je bil Ahacelj sošolec. Oba jednih misli, krepkega dela. Višje šole je obiskoval v Solnogradu. Posvečen v mašnika, pride kaplan v Banjšico na Goriško. Leta 1819. je postal korar in l. 1828. višji ogleda ljudskih šol goriških. Zamerl 29. aprila 1847.

Krepko je zmiraj podpiral slovensko slovstvo. Ker je takrat le malo knjig v Gorici vdobiti bilo, si jih je iz druzih

slovenskih krajev naročeval in jih posebno slovenskej mladini razdajal, kar je slovenskemu knjigoterštvu mnogo koristi donašalo. Nad lepim petjem je vsigdar veselje imel in zatorej je tudi sam od časa do časa kako manjšo pesnico zložil in zapel.

Spisal je: „Pesm per predomišlovanji Jesusoviga terplenja“ 1807.; menda prevedena iz latinskega. Razdelil je to knjigo med narodom, ki ovo pesen še vedno popevlje. Dalje „cerkovna pesm“, „pesme za kmete ino mlade ljudi“ in „na moje lube šolarje in šolarce.“ Večidelj ovih pesni ima v predmet kmetova opravila, prošnje za lepo vreme, za dež, pšenico; pesni o mlatvi, o seji i. t. d. Izvirnih malo; večinom le prestave iz nemškega. Naj lepša je „pesen od deklice, katera je v šolo hodila“.

Na dalje je sestavil molitveno knjigo, ki je pa v jezikoslovnem oziru vse graje vredna. Pomisliti moramo, da je pisana leta 1826., tedaj časom, ko so bili Vodnik, Kopitar, Ravnikar in drugi pisatelji našo slovenščino uže dosta vgladili in jo tako očedili, da so isti čas ravno duhovni pisatelji na Kranjskem prav lepo slovenščino pisali; ali Staničeva knjiga ni samo prepolna germanizmov, nego tudi slovničnih napak je mnogo v njej; da, niti pravopis ji ni pravilen in dosleden. Tako n. p. piše: dodelen, nass, cerku, molitu, aifer, vus, usih, hčast, vondajavic, pomozg i. t. d.

„Drugi perstavik starih ino novih cerkvenih ino drugih pesm“, 1826. in „Druge pesme za kmete ino mlade ljudi“, 1838. Tu so prestave iz Hölty-ja, Bürger-ja, Stollberg-a, Mathissohn-a, Blumauerja, Voss-a in drugih nemških pesnikov. O estetični veljavi teh pesnic nam ni treba govoriti; uže nemški proizvod večji delj ni bil kaj prida, potem si lehko vsak misli, kaka mora nepravilna prestava biti. Na dalje je prestavil po Bürgerju: „Cesar in prelat“ in iz nemških bukvic monakovskega društva zoper mučenje živali „kratke povesti“.

Opravil je Stanič, da se je počela v Gorici „šola za luhoneme“ leta 1842. in se poganjal, da bi se osnovala

pri Slovencih „družba miloserčnosti do živali“. Pa še veliko več dobrega je storil; bil je jako blagega in ponižnega serca, vedno priljuden in vesel; rad se je šalil in kaj poštenega zapel, kar nam tudi kaže njegova pesen „o vinski terti“, ki jo je zložil štiri leta pred smertjo. Zanimiv je pristavek, ki ga je pridjal tej pesni, ko jo je „Novicam“ poslal. On piše: „Vaš preprijazni spomin me je, mojstra-skaza v pesništvu tako navdušil, da sem se še jenkrat spravil na „pegaza“; sprejmite to drobtinico, a ne sodite jo preostro, kajti pojem le, kakor mi serce veli; ušesa so mi jedino merilo, in slovnica mi ni zmiraj v glavi.“

Napak mu resnično ne smemo preostro očitati, kajti pomisliti moramo, da po lastnih mu besedah ni bil pesnik, ampak le pevec; petje mu je bilo višje vrednosti nego podložena beseda. Želel je, da se petje razširi in to željo je tudi dosegel. V občem pa ima Valentin Stanič mnogo zaslug za goriško-slovenski narod; pohvaliti nam je njegovo plemenito serce, dobro voljo, njegovo vztrajnost in delavnost ter reči: „Poštenjak si bil; storil si mnogo za naš narod, več nego je bila tvoja dolžnost. Hvaležen ti bodi spomin!“

Ahacelj Matija, rojen 24. svečana 1779. v št. jakobskej fari, v rožni dolini na Koroškem, in zamerl kot gimnazijski profesor za matematiko, kmetijstvo in naravopisje, dne 23. novembra 1845. v Celovcu. Sam je sicer le malo v slovenskem jeziku spisal, a bil je od nekdaj Slovencem naj bolj iskren prijatelj in podpornik. Ko je pokojni knez Anton M. Slomšek kot bogoslovec leta 1822. v celovškem semenišči slovenščino predaval, se je uže Matija Ahacelj, kot iskren rodoljub slovenski in takratni licejalni učitelj, temu napredku zelo vradostil. Ko se je pa Slomšek kot spirituval v Celovec povernil, je bilo Ahaceljnovo veselje popolno. Veselo sta si roke podala in Slomšek je na Ahaceljnove stroške vse slovenske bukve za semenišče nakupil, kolikor se jih je le dobiti dalo. Uže takrat sta osnovala ta dva moža nekako malo „slovstveno slovensko družbo“. Od časa do časa so se zbirali celovški

slovenski rodoljubi in bližnji sosedje v Ahaceljnovi gostoljubni hiši ob večernih urah, so tamkaj novo izdelane sestavke in pesni brali in jih po vzajemni kritiki popravljali in likali. Tako so delale marljive čebelice!

Tudi Ahacelj je bil po izgledu svojega prijatelja Staniča v lepo petje ves vnet in izdal je leta 1838. lepo zbirko naslovom: „Koroške ino Štajerske pesme, enokoljko popravlene ino na novo zložene; na svetlo dal Matija Ahacel, cesarsk, kraljev vučenik v celovških viših šolah." Zbirka je bila leta 1838. pervikrat, istega leta „pomnožena" drugikrat in leta 1855. „zopet pomnožena" tretjikrat ponatisnena. V prilogi so napevi raznim pesnicam. V predgovoru navdušuje v lepo petje ter pravi „lepo vas prosim, ljubi bratje in sestre slovenskega rodu, posebno vas mladenče in mladenčice, opustite gerde pesni. Nikar gerdo, temuč le pošteno petje vam pravo in stanovitno veselje daja. Pojte le, pa pojte pošteno in najte, da se vaših pesnic slavni glas po dolinah razlega, po hribih razodeva in po gorah do nebes vzdiguje." V zbirki, ki ima še dandenes veljavo, so delom staro-narodne v popravljeni obliki in delom nove, koje so zložili mimo Anton M. Slomšeka in Mih. Andrejaša tile možje: Fel. Globočnik, Hasnik, Krumpak, Jože Lipold, Jak. Strašek, Orožen, Urek in Vodušek.

Miha Andrejaš, (Andreaš) je bil sin slovenskih kmetskih staršev in je prinesel ves trojni dar narodnega petja s seboj na svet. Bil je namreč samouk, ki se je rodil v rožni dolini na Koroškem, 28. septembra 1762. Izučil se je najprej tkalčije, potem še le samotež brati in pisati pa tudi pesni in popevke kovati. Ob delavnikih je tkal, ob praznikih in nedeljah pa prebiral knjige, zlagal slovenske pesni „od svojega živenja" in druge posvetne in pobožne pa tudi poučne. Bil bi to pravi slovenski Hans Sachs. Dvajset let po smerti tega samouka — umerl je leta 1821. — je doletela dve izmed njegovih pesnic „večerno" in „nedelce" čast, da ju je ponemčil sloveči nemški pesnik Gabr. Seidl in popisal tudi njegovo živenje. —

Še marsikaterega vlastenca stare dobe bi lehko imenovali, ki je samostojno po „svoje“ obdeloval pisemstvo naše, a omeniti hočemo le še imena treh mož, ki so starejim sorojakom še v spominu.

Kvas Koloman, od leta 1823. profesor vseučilišča v Gradecu; rojen 29. novembra 1790. na spodn. Štajerji. Pravi vlastenec stare dobe, ki je spisal slovensko slovnico, katera je ostala v rokopisu. Zamerl leta 1867.

Bonca J., oče franciskan pri Gorici, učitelj orijentalnih jezikov v samostanu na Kostanjevici. Bavil se je mnogo s slovenščino ali tudi njemu ni bil dar napredka.

Veriti France, rojen leta 1771. v Vidmu od terdih italijanskih staršev in tedaj nekak slovenski „Chamisso“. Spoznavši potrebo popolnega znanja slovenskega jezika, se je leta 1800. z vso marljivostjo tega dela poprijel. V treh letih se je slovenščine popolnoma naučil, da ni samo slovenski govoril, temveč tudi kmalo prav gladko slovenščino pisal. Njegova dela so: „Življenje svetnikov“, štiri knjige; pervič l. 1828. in drugič l. 1831. natisnene; „Razlaganje sv. evangeljev za vse nedelje in praznike“, 1830.; „Keršansko-katoliški nauk za odrašene ljudi“, 1834.; na dalje povest „Feliks na poti“. Jedno poslednjih del je bilo: „Perpravljenje k smerti“, ki je leta 1841. na svitlo prišlo. Razun tega je marljivi in čestitljivi mož še veliko druzega zgotovil, kar se nam v rokopisih hrani. Beseda mu je precej vglajena, lehko umljiva, ne preolišpana, modro osnovana. Zamerl je mnogozasluženi Veriti 16. julija leta 1849. kot korar v Novomestu na Dolenskem. — —

Čeravno je prišlo po vsej naši domovini še precej pobožnih knjig, poučnih spisov in strokovnjaških razprav na svitlo, je vendar le v letih od 1817. do 1830. veselje za slovensko pisanje nekako omagovalo. Naj važnejše slovstveno delo v tej dobi pa je brez dvombe bila Metelkova slovnica. Le njej se imamo zahvaliti, da je slovenski jezik v tako kratkem času takó čist in v svojih pravilih doveršen postal, kakor morebiti

nobeno drugo slovansko narečje. Treba je, da si tedaj Metelkovo delovanje nekoliko bolj ogledamo.

France Serafin Metelko se je rodil 14. julija l. 1789. v Škocijanu pri Dobravi na Dolenskem. Šolal se je v pervo v Novomestu in potem v modroslovskih šolah v Ljubljani. Bilo je o francoski vladi, ko vstopi l. 1810. v bogoslovje „comme elève des ecoles centrales d' Illyrie.“ Privadil se je nemščine, francoščine in uže prej italijanščine. Za mašnika posvečen leta 1814. pride kot kaplan v Gorje in od tam uže leta 1815. za stolnega kaplana v Ljubljano. Istega leta postane duhovni voditelj v semenišči, kojemu je bil vodja M. Ravnikar.

Takrat je nastala občna želja, da se zopet ustanovi stolica za slovenščino. Uže so imeli tako učilišče v Gradecu, kjer je slovenščino poučeval Janez Nep. Primic in tudi v domačiji se je posrečilo Ravnikarju, Kopitarju in Zois-u jednako stolico ustanoviti. Metelko je bil leta 1817. pervi očitni učenik slovenskega jezika in na to tudi vstopi med profesorje licejske. Po smerti Vodnikovi je ob enem sloveniti začel vladne ukaze in razglase ter začasno učil italijanščino na liceji.

Razun tega je uže leta 1818. sam od sebe jel pripravnike za ljudske šole učiti, kako je brati in pisati jezik slovenski in kako je to razlagati učencem na kmetih.

Metelko je učil brez pripravne knjige; Vodnikove slovnice si ni upal rabiti in Kopitarjeva mu je bila nekako preobširna. V občem je takrat misel živela, naj se Slovanom, pisajočim z latinico, pomnoži njihova abeceda po azbuki. Zastopal je to misel uže prej J a n. Ž i g a P o p o v i č in sedaj J a n e z P r i m i c na Štajerskem in J e r n e j K o p i t a r ter F r a n c e B i l e c (1784.—1824.) na Kranjskem. M. R a v n i k a r pa je naklonil Metelka v ustanovitev nove abecede. V ta namen so se leta 1820. sešli na Dunaji: Dobrovsky, Kopitar, Ravnikar, Metelko, Kalister, Šlakar in posvetovali so se o napravi jedinega slovenskega in celo občeslovanskega pravopisa. Uže Dobrovsky je spremenil češki pravopis in tudi Metelko skuša sedaj napraviti primerne čerke za slovensko pismo.

Med tem je zložil po Dobrovskega slovnici novo slovensko slovnico, kojo je priobčil leta 1825. naslovom: „Lehrgebäude der slovenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen. Laibach, Eger, 1825.“ 8. str. 296. Vse, kar je pozneje slovniškega pisanja, ima Metelkovo v podlogo in kdor koli se je želel dopolno izučiti slovenščine, se je moral lotiti tudi Metelkovega dela. Njena krepost ostane stanovitna; ona je skoz in skoz globoko premišljena. Veselo so jo sprejeli in vsestransko presojevali: Slomšek, Jarnik, Kopitar, Dobrovsky in Šafařik. Kako osodo pa je imela njegova pisava „metelčica“, hočemo kasneje govoriti; tu le daljni vspeh verlega Metelka.

Da se mladina novemu čerkopisu privadi, spiše Metelko: „Abecednik za slovenske šole v c. k. deržavah. V Ljubljani, 1829.“ in „Abecednik nemško-slovenski za šole v c. k. deržavah; v Ljubljani, 1830.“ Da bi pa manjšim potrebam ustregel, spiše malo slovnico: „Slovenische Sprachlehre. Ein Auszug aus dem Lehrgebäude der slovenischen Sprache im Königreiche Illyrien, für Anfänger, Lehramts-Präparanden und Lehrer an den slovenischen Volksschulen. Laibach, 1830.

Spoznavši, da je treba, da se uče tudi drugi nauki v materinem jeziku, priobči leta 1830. iz nemškega preloženo knjigo: „Številstvo za slovenske šole v c. kr. deržavah“, pisano v „metelčici“. Tihemu potoku podoben je tudi med abecedno vojsko marljivo pisaril ter v „bohoričici“ priobčil „Berilo za male šole na kmetih“, Dunaj, 1834. in „Berilo za drugi klas malih šol na kmetih“; v Terstu, 1846. Javno je tedaj uže zopet rabil „bohoričico“, v katerej je spisoval do leta 1847. Tako je leto 1847. ravno v „bohoričici“ priobčil iz francoščine preložen knjigo: „Serce ali spoznanje in zbolšanje človeškiga serca, katero je ali božji tempelj ali p hudičev berlog.“

Po ustavi leta 1848. je nova svoboda napočila in prosteje gibati so se jeli tudi Slovenci. Na Dunaji se jaderno ustanovi družba „Slovenija“, v Ljubljani pa „društvo slovensko“. Pervi je bil predsednik dr. Miklošič; drugemu naš dr. Bleiweis. „Slovensko društvo“, kojemu je tudi pripadal Fr. Metelko, je sklenilo, da izda slovenski slovar, v kar prepusti Metelko Vodnikov slovar s svojimi spiski vred. Med tem pa je Metelko, svest si obljube, da hoče vedno pospeševati razvoj jezika našega, priobčil: „Anhang der Vorrede des Lehrgebäudes der slovenischen Sprache, vom Professor Fr. Metelko.“ V tem pristavku sta 2. in 3. „brizinski ali karantanski spominek“ in „evangelij sv. Joana.“

V miru je Metelko naj rajši pečal se s slovenščino; marljivo je prebiral časnike in knjige, vzlasti slovenske. Slabel je telesno na očeh, nikakor pa na duhu. Vidi se to uže iz tega, da je poslednji dve leti svojega službovanja bil jako delaven. Ker je slovenščino učil le še v dveh viših razredih, je pà v zborih „zgodovinskega društva“ pogostoma govoril iz slovstva slovenskega in zgodovine njegove. Govoril je Metelko le-tù po nemški in ob kratkem so se naznanjale omenjene tvarine po „Novicah“ leta 1857.; obširnejše pa po „Mittheilungen des historischen Vereines“. Mnogo spisov je zagledalo beli svet. Konečno jame pešati in boleha skoraj dve leti. 27. decembra 1860. mirno zaspi. Ž njim je ugasnila velika zvezda na obnebji slovenskega slovstva. Njegovo ime se bode vedno lesketalo v zgodovini našega slovstva in hvaležnim sercem se ga bodejo zanamci spominjali.

Bil je prijatelj čiste slovenščine; mešanica iz vseh narečij mu je bila krivica nad častitljivim jezikom slovenskim. Jezik mu ni bila igrača, ki bi ga vsakdo šemil po praznih domišljijah; jezik mu je bil dar božji. Spoznaval je, da je treba čistiti, likati, izobraževati jezik naš. On sam je napredoval „korak za korakom“ in delal je do svoje sive starosti, podoben „tihemu potoku, ki rosí lepe senožete in ravne polja“.

Treba je, da si še ogledamo osodo „metelčice“ in da nekoliko pojasnimo slovensko:

„Abecedno vojsko“. Zlasti od leta 1825. prihajale so na dan bukve, pisanę v dokaj lepi slovenščini. Marsikterega izmed svojih učencev je Metelko zbudil in hitro so se tudi nekoji poprijeli njegove nove abecede. Pervi, ki je pisariti jel o in v „metelčici“ je bil **Janez Zalokar** (1792.—1872.); drugi, ki je pisal nekoliko v „metelčici“, bil je **Blaž Potočnik**, (1799.—1872.), ki se je pridružil „krajnski čbelici“. Tretji je bil **France Jelovšek,** ki je v družbi z **U. Jerinom** in **Burgerjem** priobčil v novem pismu „Kerščanski nauk za slovenske šole“, 1831. Rodil se je leta 1793. v Ljubljani ter zamerl v Novomestu leta 1868. Zapored so prihajale šolske knjige v novem čerkopisu na svitlo. Vlada sama je podpirala to početje in pripustila „metelčico“ v deržavne šole. Množili so se pisatelji in skerbeli ne le za šolsko mladino, tudi za prosto ljudstvo, za narod slovenski. Med njimi je bil goreč Metelkovec **Jože Burger**. Rodil se je 31. marca l. 1800. v Krašnji ter umerl kot župnik 24. junija leta 1870. v Šmartnem pri Litiji. Poslovenil ter večinom v „metelčici“ priobčil je razne knjige, tako: „Nedolžnost preganjana in poveličana, povest iz pisem Kr. Šmida,“ 1832.; „Evstahij, povest iz pisem Kr. Šmida,“ 1832.; „Pomoč v sili, po Krist. Šmidu“, 1832. in „Premišljevanje sv. Terezije.“ Priobčil je ob enem duhovite sestavke takrat slovečega pridigarja ljubljanskega **Anton Pekec-a,** rojenega v Stopičah, 1803.; umerlega v Ljubljani 1833.

Množili pa so se tudi neprijatelji „metelčici“. Pervi, ki je očitno, vendar ne s pravim imenom vzdignil se proti „metelčici“, bil je „Horatius“, t. j. dr. **Jakob Zupan**, ki je oster spis priobčil v „Carinthiji“ leta 1831. naslovom „Cirillisirung des windischen Alfabetes“. Koj mu odgovori **J. Burger** ter pravi, da ima nova pisava uže mnogo pripadnikov in sicer na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem.

V novo se mu **Zupan** oglasi ter mnogo piše v imenovanem časopisu o pravopisu, o abecedi, o posameznih čerkah, o Metelkovi „žabi“ (x) i. t. d. Odgovori mu vodja Metelkovcev Burger. Pričela se je tedaj vojska na Koroškem, kedar je dr. **Fr. Prešeren** v drugem zvezku „krajnske čbelice“ v zabavljici „nova pisarija“ na Kranjskem poprijemal presilno književno in nravno čiščenje, purizem, v prozi in poeziji. Ločili so se tako slovenski pisatelji po duhu, ločili so se po čerki. Eni so pisali v „danjčici“, drugi v „metelčici“ in eni pa — in teh je bilo največ — v „bohoričici“ n. pr. **Albreht**, prošt v Novomestu, r. 1782., umerl 20. novembra 1848., **Ziegler Janez**, (Ciglar) župnik v Višnjigori; r. 1792. pri Ljubljani, umerl 11. aprila 1869., **Baraga Friderik, Veriti** in drugi. V to izide leta 1832. v Gradecu nova slovnica in nov slovar, spisal **Anton J. Murko,** doht. sv. pisma in učitelj; naslovom: „Theoretisch-practische Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slovenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarns westl. Districten“ in „Slovenisch-deutsches und deutsch-slovenisches Handwörterbuch“. Slovensko-nemški del l. 1832. in nemško-slovenski leta 1833. V slovnici strogo napada „metelčico“ in se opravičuje, zakaj da je rabil „bohoričico“. Veselim sercem naznani to delo v „Carinthiji“ l. 1832. „Ljubomir“ t. j. **Anton M. Slomšek** ter pozdravlja zopet „bohoričico“. Leta 1832. izide v Celovcu **Urban Jarnikova** knjiga „Versuch eines Etymologikons“. Jarnik je bil sicer prijatelj Metelkove slovnice a nasprotnik njegovej pisavi, tedaj priobči delo v „bohoričici“. Tudi Murko poprime za pero ter ostro piše proti novotarijam; med drugim pravi: „Štajerski Slovenci smo bili s Kranjci lepo združeni v pisavi, k-[illegible]or smo v govoru; zdaj pa se vzdiguje neka književna razli[illegible]., kakor stena kitajska, ki proti nas razdeliti, kar ni in ne n[illegible] re dobro biti ne na jezikoslovno ne na ljudsko omiko.“ T[illegible]ko je z besedo in djanjem na Štajerskem poderl „danjčico“ i[illegible] ob enem „metelčico“ A. J. Murko; na Koroškem djansko

Urban Jarnik in ondi pričeto „abecedno vojsko“ sklenil je Ljubomir. Pa komaj potihne ta boj na Štajerskem in Koroškem, kar se vname še huje na Kranjskem.

Na Kranjskem je „metelčico“ hudo pičila takrat izhajajoča „krajnska čbelica“, ki se je posluževala „bohoričice“ in je tudi naravnost poprijemala novo pisarijo. Uže v 3. delu spusti dr. Fr. Prešeren nekatere „seršene“ in v sonetu „čerkarska pravda“ se sproži na novo vojska. Tudi drugi Slovani so se sedaj vtikali v ta boj, tako n. pr. **Ladislav Čelakovsky** (1799.—1852.), katerega spis proti „metelčici“ je priobčil učeni **Matija Čop** (1797.—1835.) v „Illyrische Blätter“, 1833. Čopove opombe bile so klic na boj in res se oglasijo Metelkovci. Na to pride na svitlo Čopov odgovor: „Slovenischer Abc-Krieg“, kojemu je nekoliko grenko odgovoril **Jernej Kopitar**: „Ein Wort über den Laibacher Abc-Krieg.“ V tem spisu poprijema Kopitar českega učenjaka Čelakovskega, slovenskega učenjaka M. Čopa in našega pesnika Prešerna. V to odgovor Čopov „Abc-Krieg Nr. 2“ in „Abc-Krieg Nr. 3“, kjer bistro zavrača in uže nekoliko osornejše poprijema Kopitarja in Metelka. A tudi Prešeren se hoče maščevati ter pridene poslednjemu Čopovemu spisu: „Literärische Scherze in August Wilhelm v. Schlegels Manier. Vom Doctor-Dichter P.“ Tu ostro napada Kopitarja v peterih zbadljicah: 1. Error typi kaže, da po Zois-u je Kopitar le Zoilus; 2. Apél in čevljar po Plinijevi pravljici v sonetu, da „le čevlje, t. j. slovnico, nikdar pa ne estetike — sódi naj Kopitar“; 3. relata refero v nemškem jeziku, da po „Mémoires de Académie Celtique“ bi slovnica l. 1808. ne bila njegova, marveč Zoisova; 4. hoc scio pro certo, quoties cum stercore certo, v katerem se po nemški omenja „Thersites“, očita mu na zadnje „ingenium suile“; in 5. da v boji, kdor nima sicer orožja, popada navadno „cepec“. S „cepcem“ tedaj se konča glasovita pravda l. 1833.

Razvidno je, da je bila „pravda“ huda, plamteča. Metelko pa je bil med tem časom povsem miren, tih in se je uže tu

in tam v javnem poprijemal „bohoričice“. Pečal se je s „homeopatijo“ in le na tihem se vrinil v imenovano vojsko. Borba pojenja in „bohoričica“ zopet zadobi za nekaj časa staro veljavo. Fantiči pa so celo po Ljubljani peli „metelčica — žabičica — umerla“ in Prešeren sam ji je zložil nagrobni napis „da vsi homeopati — ji niso mogli pomagáti“. V občem je sicer ta abecedna vojska mnoge razperla, nekatere hudo ranila, nekaterim celo zgrenila njihovo delovanje na slovstvenem polji; pa je tudi mnogo vzbudila in vžgala. — —

Po smerti veselega pesnika Valentin Vodnika se je obnebje slovenskega pesništva žalostno potemnilo. Bilo je bati, da bo mlada, komaj pricvetela cvetličica naše poezije, zapuščena in zanemarjena, zopet poveniti morala. Posamezni pisatelji in slovstveni delavci so vse bolj delali na polji slovnice in slovarja in ova doktrinarnost je skoraj vse drugo potlačila. Leta 1830. se pa v novo probudi veselo živenje na slovstvenem polji. S tim letom je prišlo novo napredovanje za slovensko slovstvo; oživelo se je zopet pesništvo, v katerem se narodno živenje najjasnejše dokazuje. To se zgodi po ustanovitvi lepoznanskega lista, ozirom zbirke lepoznanske: **„Krajnska čbelica“**. Toliko bolj je vse Slovence „Krajnska čbelica“ razveselila, ker so prej jednake duševne hrane precej pogrešali. Izdajal jo je Kastelec. Do leta 1833. je štirikrat in leta 1848. petokrat obrojila. Čeravno so se nekateri pervemu zvezku posmehovali, se je vendar pri sledečih zvezkih posmehovanje v občno veselje in čudenje spremenilo. Da si je ravno „čbelica“ pervič samo štiri roje dala, jej mora vendar vsak Slovenec hvalo znati, da se je na ta način bilo vzbudilo domače pesništvo. Mnogo prav ličnih pesnic je prišlo po „čbelici“ med Slovence, ki so jih kot prihodnice lepših časov z veliko radostjo sprejemali. V „čbelici“ pa so se ob enem zopet zedinile nekoje pesniške moči in med mnogimi delajočimi silami našel se je tudi ženijalni lirik dr. France Prešeren, ter je osobito sredstvom „čbelice“ svoje misli sipal po milih mu pokrajinah slovenskih.

Vek devetnajsti se sploh lehko zove — vek slovanski; kajti v njem so vzbudili se sinovi matere „Slave“, nekateri prej, drugi slej. Prednji med njimi: češki, poljski, serbski — budili so slednje ter vabili v kolo vzajemnega delovanja. Tudi Slovenci so verlo delo pričeli in to nam priča „čbelica“. Da je vzrojila in da so združeni spet domovini prepevati jeli mladi pesniki, povod temu je dal učenosti velikan, profesor in kasneje knjižničar **Matija Čop** (1797.—1835.). Iz „čbelice“ same, katere vredovanje je oskerboval tedanji knjižničar **Miha Kastelec** (1796.—1868.), pa je razvidno, da je k njenemu vzroju največ pripomogel in postal tako pervi „Čbeličar“:

Dr. Jakob Zupan. On je rodil „čbelico“; njegovih pesnic se v pervih treh zvezkih dobi največ. V tretjem zvezku je dotedanjim „Čbeličarjem“ Prešeren sprožil lastne mu seršene in med drugimi dr. J. Zupanu, kateri je pikal in zbadal rad druge, zapel tudi najprej:

„Ni bratec, vsaka ž'val lesica,
In epigram ne vsaka p'šica.“

Rodil se je Zupan 4. julija 1785. v Prevojah pri Berdu blizo Kamnika. Bil je duhovnik, dohtar sv. pisma ter profesor bogoslovja v Ljubljani, kjer je še leta 1833. služil — a zamerivši se duhovski oblasti in gosposki, bil je uže leta 1836. v pregnanstvu v Celovcu, na Koroškem, kjer je vsled dolgega bolehanja zamerl 6. februarja 1852. Priobčeval je navadno svoje pesni pod slovom „S“ ter nam kaže v svojih delih ne samo v jeziku veliko učenost, temuč tudi v povestnici.

Dopisoval si je svoje dni z raznimi veljaki; tako z Mat. Ravnikarjem, Kopitarjem, Primicem, Metelkom in drg. Poseben pobratim pa mu je bil Matija Čop. Mnogo njegovega gradiva je raztrešenega po raznih časopisih; dopisoval je: „Carinthiji“, „Carnioliji“ in v „Illyrische Blätter“.

Drugi „Čbeličar“ je **Miha Kastelec.** Rojen v Zatič[illegible] na Dolenskem leta 1796.; umerl je kot knjižničar v pok[illegible] 22. oktobra, leta 1868. v Ljubljani. Oglasil se je bil v „Il[illegible]rische Blätter“ uže leta 1828. po slovenski in nemški; vre[illegible]

val je potem „čbelico“ ter v njej popeval pesnice pod slovom „M. K.“ ali pa „M. Kastelic“. V njegovih pesmarijah veje neka mehkužna otožnost in otožna mehkužnost in ne zastonj ga povprašuje Prešeren:

„Zakaj pač muhe moj lovi Kastelic?
Prodajat' misli jih namest čebelic.“

Sploh je bila njegova pesen brez vzvišene misli. Njemu ni bila iskra, koja proizvodu uma pritisne pečat ženija. Nekoliko boljša je pesen „cesarju Francu“.

Tretji je bil **Blaž Potočnik**, s podpisom „P“. Utihnil je kmalo ter se pečal s „homeopatijo“. Rodil se je leta 1799. v Naklem na Gorenskem; bil je duhovnik in konečno jako priljubljen in česten župnik v Št. Vidu pri Ljubljani. Umerl je 20. junija, leta 1872. Pisati je začel leta 1826. ter je pisal in prepeval v „bohoričici“, „metelčici“ in „gajici“, v vezani in nevezani besedi. Izdal je tudi leta 1849. slovensko slovnico, naslovom „Grammatik der slovenischen Sprache“, ki se je hitro kot poučna knjiga vpeljala. V „metelčici“ je priobčil: „Svete pesmi za vse velike praznike in godove med letom,“ Ljubljana, 1827. Mimo tega je bil vrednik „Ljubljanskega časnika“, ki je izhajal od leta 1849. do 1851. Pesni njegove, kojim je večinom napeve sam zložil, so kaj mične, domače, lepe. Marsikako pesen je prav dobro zadel in postale so sem ter tja uže narodne, tako n. pr. „Pridi Goren'c“, „Ko dan se zaznava“, „Povejte tovarši“, in drg. Prešeren je blagoserčnemu in dobrovoljnemu Potočniku podal seršena:

„Popred si pel, zdaj pa homeopatiš,
Popred si čas, zdaj pa živenje kratiš.“

Ignacij Holzapfel je četerti v tej družbi; zaznamovan čerko „H“ ali ***. Rojen v Teržiču leta 1799.; zamerl zan v Ribnici leta 1868. O njegovi poeziji povprašuje Prešeren ɔdé na njega ime:

„Kako bi neki sladke pel Lesničnjek?“

Peti je **Jurij Kosmač**, pod slovom „J. K.“ Rodil se je v Danih poleg Loža na Notranjskem, leta 1799. Bil je pisar v knjižnici ljubljanski; zamerl 1. oktobra leta 1872. Kasneje je po raznih časnikih priobčeval male povesti, pravljice i. t. d. ter prestavil „Ido Togenburgsko“. O njegovi poeziji sodi Prešeren:

„Kdor govoriti kaj ne vé,
Vreme hval' al toži;
Kdor pevcev peti kaj ne vé,
Od letnih časov kroži.“

Šesti je dr. **France Prešeren**, najprej z znakom „dr. P.“ poslej „dr. Prešern“. O Prešernu kasneje bolj obširno. Tudi sebi je zložil seršena:

„Smé nekaj nas, ker smo Prešérnove, biti prešérnih;
Pésen kaže dovelj, kàk je naš oče krotak.“

Sedmi je **Jurij Grabner,** doma v Št. Jerneji na Dolenskem; rojen 4. aprila, leta 1806. Bil je tedaj pravoslovec, potem postal bogoslovec, duhovnik in zamerl v Ljubljani 21. julija l. 1862. Njemu velja seršen:

„Ne čudi se, neslane
Da pesni bodo brane;
Lej pure vabi: puri, puri!
In božje vol'ke: šuri, muri.“

Urban Jarnik je osmi, ki se je prikazal v „čbelici“ s podpisom „J. U.“ Ker je slovenil Ezopove basni, mu velja pšica:

„Pravljica, po Ezóp' od vas zapeta
Več nima slasti, kakor jed pogreta.“

Deveti je **Emanuvel Jožef Kovačič,** ki se je podpisoval s čerkami „E. J. K.“ Rojen leta 1808. v Čatežu na Dolenskem. Zamerl kot kanonik in šolski ogleda v Terstu leta 1867. Pisal je po slovenski in nemški. Bil je goreč pisatelj, kojemu velja seršen:

„Prišli za nas bi bili zlati časi,
Ko bi vsak klasik bil, kdor Krajncam kvasi.“

Deseti je **Janez Ziegler** (Ciglar) rojen v Udmatu pri Ljubljani leta 1792.; zamerl župnik v Višnji gori 11. aprila leta 1869. Pisaril je nad 40 let; podal nam marsikako lepo povest, delom izvirno, delom preloženo. Njega in njegovo poezijo draži seršen:

„Višnjani, kam ste svoj'ga polža djali?
Za Pegaza smo pevcam ga prodali."

Jernej Levičnik, doma iz Železnikov, rojen 18. avgusta l. 1808.; — jedino živeči „Čbeličar" — dohtar sv. pisma in dekan v sv. Mohoru, v zilskej dolini na Koroškem. Gledé na njegovo ime, poje Prešeren:

„Kako bi néki prave pel Levičnjek?"

Jože Žemlja iz Breznice na Gorenskem; rojen leta 1805.; umerl, župnik, leta 1843. Dober jezikoslovec in domoljub, ki se je poskušal v raznih poezijah, n. p. „Jek od Balkana", „Sedem sinov".

Miha Tušek, dohtar zdravilstva in zdravnik v Ljubljani. Rojen pri sv. Lenardu, leta 1803.; zamerl leta 1843. Poskušal se je po raznih časopisih.

To so možje, kojih delovanje nam priča „Krajnska čbelica". Razun njih sta v petem zvezku le še nova:

Janez Čop, rojen 1810; brat Matijev; uradnik na Dunaji; zamerl leta 1845. in

Šnajder Matija, nekdaj kaplan v Žabnici na Koroškem.

Če si ogledamo slovstvo raznih narodov, vidimo, da je vsako le s časom se razvijalo, korak za korakom napredovalo po zakonih, ki izvirajo iz zgodovine ter iz značaja posameznih ljudstev in njihovih zemljepisnih razmer. Vsa so potrebovala po več stoletij, da so dospeli narodi višjo stopinjo. Res vgle-*amo, kakor pri nas, posamezne može, kateri se nam zde ed drugimi čisto nove, velikanske prikazni; kateri so vsak im za-se več storili v malo letih, kot drugih preveliko pred iimi in za njimi. Vsak tak mož, velikansk orjak, je pa izstel iz svojega časa, iz svojega naroda. —

Vodnik je najpervo poskusil naš jezik lepo vbirati po umetnih stihih in rimah in za njim nam uže dojde čez nekaj let — izvanredna prikazen, velikan doveršene lirike, ki je ob enem narodna in umetna; pravi klasik slovenski, katerega delovanje uplivuje na celi národ!

Vsak omikan narod ima v literaturi moža, kterega ne česti, ne hvali samo, kterega zares ljubi, kakor svojega prijatelja; vse mu je lepo na njem, vse ljubo, še celó njegove napake; rad se diči in ponaša ž njim in gorje mu tujcu, kteri bi se lotil njegovega ljubljenca — greh se mu zdi vsaka beseda, ktera bi ga kolikaj grajala; greh se mu zdi še premerzla hvala. Vsak narod ima moža, kterega si misli z vzvišeno, čisto slavo. Kar je Angležem Villiam Shakespeare (1564.—1616.) Francozom Jean Racine (1639.—1699.) Italijanom Dante Alighieri (1265.—1321.) Nemcem Jovan Volfgang Goethe (1749.—1831.) Rusom Aleksander Puškin (1799.—1837.) Poljakom Adam Mickievič (1798.—1855.) to je Slovencem dr. France Prešeren (Preširen, Prešern). Vreden je, da ga ves narod česti, čisla, ljubi; da se slovenski ljud ponaša ž njim!

Predočiti nam je tedaj nekaj glavnejših čertic iz živenja in delovanja moža, ki je pri Slovencih dospel verh Parnasa kot pravi umetnik in pesnik. Predočiti nam je našega neumerlega pesnika, predočiti preslavnega:

dr. France Prešerna.

Na pokopališči Kranjskem stoji spominek iz rudečega mramorja in če se solnce približa iznad krasnih gorâ, zarudi kamen, ptica se vsede nanj ter pije ostalo rosico — drugače je vse mirno in tiho „od zore do mraka, od mraka do dne“.

Tu pod gomilo leže strohneni ostanki France Prešerna, pervega pesnika Slovencev, ljubimca narodovega. Njega čisl[illegible] in ljubi mestjan in kmetovalec, njegove pesni se glase p[illegible] najkrasnejših besedah in v borni bajtici, v salonu zavedajoč[illegible] se odlične gospice, v okrogu dijaškem in vojaškem. Hrab[illegible] kmetiški mladeneč poje s Prešernom na večer: „Luna sij[illegible]

kladvo bije . . ." in na drugem mestu vidimo odrastle deželane, ki gredé k nabiri, veselo pojo: „Pet čevljev merim, palcev pet . . ." in tako delj.

Prešeren je v resnici naroden pesnik; pesni njegove postale so ljudske; on sam pripada narodu po svojej delavnosti, po mišljenji, čutenji in po rodu. Rodil se je 3. decembra, leta 1800. v Verbi, mali vasici na Gorenskem. On sam opevlja rojstni mu kraj, kojega iskreno ljubi. A ne samo rojstni kraj mu je pri sercu, temveč tudi domovina, kar razvidimo po marsikaki pesnici in po nekaterih versticah „Kersta pri Savici".

Gotovo ni bilo brez pomembe, da je v otročjih letih uže gledal lepo Gorensko, katero neki sloveč anglešk popotovalec imenuje „najlepšo dolino na svetu".

Bil je sin bolj revnih, kmetiških staršev — oče mu je bil ob enem ribič, imenom Šimen in mati Marija — ki ga pošljeta kot dečka v Ribnico, da se tamkaj vadi vsled prošnje verlega mu strica, Kopanjskega župnika pri Bonavent. Humelji, ribniškem dekanu, v najpervo potrebnih šolskih učbah. Nekateri pisatelji denašnjega dne terdijo, da je bilo bivanje Prešernovo v Ribniški dolini velicega upliva v kasneje njegovo delovanje. Ribničani so namreč od nekdaj znani radi naravnega humora in zdrave šale. Prešeren, mlad deček, ki je tamkaj bival, se je baje nekoliko navdal ove lastnosti. Satirični duh njegov se razvidi v „Novi pisariji" in v posameznih epigramih in seršenih; a satira Prešernova ni tako ostra in bodljiva, ko Henrik Heine-tova (1799.—1857.)

Ko doverši ljudsko šolo, se poda leta 1811. v gimnazijo ljubljansko in od tod na Dunaj, kjer se izuči pravoslovja ter postane „jezični dohtar". Seznanil se je na Dunaji z mnogimi veljaki, tako tudi s Čelakovskim (1799.—1852.), ki se uže v mladosti pečal z narodno poezijo, živetjem narodov ovanskih. On našega Prešerna posebno vzbuja v književno lovanje ter mu ob enem vcepi gorečo ljubezen do domovine ovanske. „Največ sveta," poje ves navdušen naš Homer v Kerstu pri Savici", otrokom sliši Slave."

Kakor Ljubljani, je moral tudi na Dunaji mladi Prešeren za svoj živež sam skerbeti. Poučeval je kot učitelj v „Klinkovströmovem“ zavodu. Tu mu je sreča za učenca naklonila mladenča, deželana, ki sluje zdaj med pervimi pesniki nemškega naroda, duhovitega grofa Anton Auersperg-a (Anastasius Grün, r. v Ljubljani l. 1806.; umerl 1876.). Kakega upliva je bil Prešeren na Grün-a, kako lepo je podpiral in pospeševal Grünove perve, poetične produkcije, kako lepe nazore o svetu in zgodovini mu je takrat še mladi France podajal, nam kaže pesnik „des letzten Ritters“ sam v svojej pesni „v slavo Prešernovo“. V tej pesni poje med drugim:

„Er war mein Lehrer einst! aus dumpfen Hallen
Entführt er mich zu Tiburs Musenfeste,
Zum Wunderstrand, wo Maros Helden wallen,
Zur Laube, wo der Tejer Trauben presste,
Zum Cap Sigeums, dran die Wogen prallen,
Wie Waffentosen, wie zu Priams Feste.
Auf dieses Todten Herz leg ich die Hände gerne,
Die Weltenseele quillt, vom Mark zersplittert,
In's Dichterherz zu ruhigem, klaren Kerne,
Das Licht, das rings verirrt in Funken zittert,
Im Dichterherzen sammelt sich's zum Sterne.“

Tudi Prešeren je, spomnivši se svojega nekdanjega učenca, podal malo četirikitično pesnico „Tri želje Anastazija Zelenca“ in pesen „Ženska zvestoba“ je v svojej bitnosti mnogo podobna humorističnim baladam Grünovim — a loči se uže v tem, da je način prizora in pripovedovanja prav izrastel iz najglobejšega rudora serc pravega Slovenstva.

Kar tiče prave svobodoljubnosti, je naš Prešeren še skoraj prekosil Grün-a; a duhu Prešernovemu ni mogla takrat stroga „censura“ škodovati in vendar je bila marsikatera njegovih pesni in naj bode na pervi pogled še tako nekriva, ker izreka svobodno gibanje duha človeškega, očiten protest proti preostremu nadzorstvu literature. Toraj ne samo Nemec zamore

reči: ob času, ko si še nihče ni upal čerhniti besedice o svobodi, je to uže učinil Grün; marveč tudi Slovenec lehko terdi: „a, stoj, dragi sosed! tudi nam je bil v istej dobi mož jednake veljave, tudi naš narodovi ljubimec France bil je svobodnjak in to v pravem pomenu besede in umotvori njegovi so krasni biseri, o katerih v temeljiti kritiki izveden Nemec piše: „Wir erklären diese Gedichte nur mit jenem Massstabe messbar, der an die ersten Geister jeder Nation gelegt wird“. —

Leta 1828. popusti Dunaj, se poda v Ljubljano, kjer je dobil cesarsko službo pri višem denarnem uradu. Vedna jednakost pisarskega živenja mu prične merzeti; čutil se je v tesnih oklepih in razumno nam je, da pesniško navdušeni France ni zamogel obstati v jednakih okoliščinah. On izstopi in vstopi v odvetniško pisarno dr. Chrobat-a, očeta naše pesnice, gospé Lujize Pesjakove. Naravno je, da se pesniki, ki uže po svoji natori bolj živo in globoko čutijo, nego vsakdanji človek, le težko in malokedaj sprijaznijo z realnim živenjem. Odvetnik Chrobat, spoznavši Prešernove lastnosti in ob enem njegove zmožnosti, mu je bil prav oče in zvest prijatelj. Mnogo let je radi tega Prešeren pri Chrobatu službоval; bil je delaven, a nikdar pedantičen.

V tej dobi se prične — kakor smo uže rekli — v občem na slovenskem slovstvenem polji novo živenje. Tu vidimo marljive delavce, izvedene može: Čopa, Smoleta, Metelka, velikana Kopitarja in druge, katere vsak Slovenec s ponosom imenuje „svoje“ rojake. Vsi ti možje so pridno obdelovali slovstveno polje ter neprenehoma orali narodno ledino in to z mnogim vspehom.

V kolo teh pisateljev, učenjakov, izvedencev na polji znanstva stopi naš Prešeren, ženijalni, navdušeni pesnik, ki prične govoriti se svojim narodom v lepotekočem, milem, narodnem jeziku — in zvesto je poslušalo hvaležno ljudstvo pesnikove glasove: France je postal ljubimec naroda slovenskega!

Leta 1830. izide „Krajnske čbelice“ pervi zvezek, v katerem so bile uže nekoje Prešernove pesnice. Tu vidimo redko prikazen, da še le po dokončanem 30. letu pesnik stopi v javnost. Zreli pesnik, ki tako milo in zopet tako dereče na blage strune svoje srebrosvitle harpe brenka, da se mora vsak človek omečiti in če bi bil same skale! Prešeren sicer ni še le takrat pričel peti, temuč je le kot mož opilil, olikal, kar nezrelega je mladeneč spel. Nasledek temu je neprecenljiva popolnost poezije. Pri Prešernu je vse celotno, doveršeno. Knjiga njegova je „umotvor“ v pravem pomenu. Poznal je nalogo pesnikovo in je nam tudi razkril; bil je pravi pesnik. Bil je le prenesrečen; premnogokrat je ropotalo peklo, premalokrat svetilo solnce upa. Raznokrat ga je ranila „nesrečna ljubezen“ s strupenim osom, kar nam premilim glasom opevlje. Uže geslo njegovo, ki se glasi:

„Sim dólgo úpal in se bál,
Slovó sim úpu, strahu dal;
Sercé je prázno, srečno ni,
Nazaj si up in strah želí.“

nam doveljno odkriva živenje njegovo. Živeč v razporu z lastnim sercem, vedno v stiskah radi gmotnih zadev, v vednem boji se svetom, prične mu živenje merzeti in temneti. Pridruži se temu britka žalost, ko vidi, kako se je takrat, ljubljeni mu materinščini godilo. „Primerjati se da, kakor Malavašič pravi, labudu, ki preganjan in ranjen od nemilih viharjev po samotnem jezeru živenja plava; išče, česar pa doseči ne more in kmalo v žalosti svojega serca milo zdihuje, kmalo v nevolji nestanovitnost in goljufivost britko toži.“

Uže leta 1835. mu je odvzela nemila smert blagega prijatelja M. Čopa in ko potem leta 1840. njemu jedini prijatelj Andrej Smole umre, čutil se je povsem osamelega, zapuščenega. Kako da je čislal in ljubil svojega prijatelja, nam sam opisuje v lepih pesnicah.

Vedno bolj in bolj popusti tovaršije; Ljubljana ni bila več za njega. Žalil ga je pogled po svetu, ki ga je boljše po-

znal, ko kdo drugi; žalil ga je tudi pogled v samega sebe. Čutil se je samega.

Leta 1847. se preseli v Kranj ter prevzame samostojno advokacijo. Istega leta priobči svoje pesni, naslovom: „Poezije dóktorja Francéta Prešérna. V Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik, 1847.“ 8. str. 191. Posamezne oddelke ove knjige si hočemo kasneje nekoliko ogledati; tu naj le pervič podamo v prevodu kritiko Nemca Rizzi-ja leta 1849. v „Deutsche Monatsschrift“.

„Nek stud se nas polasti, piše Rizzi, če si kako knjigo, bodi si še tako dobro, ogledamo, katero je uže poprej censura opilila — a duhu slovenskega pesnika Prešerna se censura bližati ni mogla in vsaka njegova pesen je svedočba nekdanjih dni. Spisal je te pesni pesnik, ki se je rodil v kmetiški hiši in si prisvojil skoraj da liko vseh evropskih narodov in je, nadarjen z redko pesniško zmožnostjo, domačemu slovstvu, za koje je gorelo njegovo serce, pokazal nove, doslej neznane poti. On je vvedel sonet, osmoverstno kitico, tercino, špansko vjemo in vzhodno gazelo v slovstvo slovenskega pesništva in to vse ne v slabih poskušnjah temveč v popolni doveršenosti. Zadel je pravo obliko, v baladi pravi, narodni glas i. t. d.“

A mi ne občudujemo pri Prešernu samo doveršenosti oblike, temveč bistvene misli, po katerih v resnici spoznamo, da je „koryphäe“. —

V Kranji je živel nekoliko bolj mirno. Vsak človek je poznal „dobrega dohtarja“ ter ga čislal; posebno radi so ga imeli otroci, ki so se mu vedno na ulicah pridruževali ter ga toliko časa nadlegovali in prosili, da jim je podal iz svojih žepov sladkarije. Veselje je bilo pri taki priliki občno. Mladina ga je nevede ljubila. Ali kmalo preterga Morana, stroga bo-[illegible]nja smerti, to lepo vez ter nam vkonča našega Franceta. [illegible]merl je po hudej bolezni 8. svečana, leta 1849.

Literarne zapuščine ni bilo najti. Kar se sploh govori o [illegible]ej, človek težko verjame, ker bi bilo prežalostno. Čestokrat [illegible]namreč terdi, da se je mnogo njegovih poezij, tako n. pr.

vsa Byron-ova Parizina, prestavljena, jedna novela, jedna drama, veliko liričnih pesni i. t. d. vničilo. Mogoče bi sicer bilo, kajti pero je bilo našemu ljubljencu za ono dobo, kar je tudi znano o Bürgerju in Blumauerju, nekoliko preostro in drugič mu v občem olikani svet iste dobe ni bil posebno prijazen. O tej zadevi je poročal naš veljak dr. Janez Bleiweis v knjigah „slovenske matice“ zadnjih let. —

Dandanes raste število onih, ki Prešerna resno časte in ljubijo, vedno bolj. On je s svojimi umotvori neizmerno storil v narodno vzbujenje in oživenje. Njegove pesni so v marsikakem mladeniškem rudoru vžgale sercé, da je vedno bolj plamtelo za domovino in materinščino. Tudi nježnemu spolu bi v polnej meri jednako želeli. Ženstvo odgojeva pri vseh narodih mladino v otročjih letih; matere imajo tudi pozneje velik upliv v sinove in premnogokrat v očete. Take matere, take žene se dobe po vseh deželah. A tudi one naj bi bolj, nego do sedaj, poznale slovenskega velikana Prešerna in gotov nam je upliv njegovih pesni na vekov večne čase!

Še le po smerti Prešernovi so Slovenci spoznavati jeli, kaj in koliko da so zgubili. V tem smislu deli naš pesnik osodo vseh večjih mož, kojim veljate verstici:

„B’la je taka osoda vedno slavnih veljakov,
Da jim slovelo ime, ko jih zagernil je grob.“

Pogreb njegov je bil velikansk. Slovenci vseh krajev so pripotovali v Kranj; „narodna vojska“ kranjska ga spreme z vojaško čestjo do groba.

Leta 1852. so stavili nekateri čestitelji njegovi na Kranjskem mirodvoru nagrobni kamen z napisom:

„Dr. France Prešerin,
rojen v Verbi 3. decembra 1800, umerl v Krajnji
8. februarja 1849.

Ena se Tebi je želja spolnila,
V zemlji domači da truplo leži.“

Resnične so te besede, katere je sam spel na grobu svojega pobratima Smoleta. On leži v zemlji slovenski, v predragi deželi, ki jo je ljubil ves čas, v kateri „očetje so naši sloveli“, katera „zdaj grob ima komaj za nas“. Spavaj sladko, ljubljenec dragi, v domovini premili, sladke sanje senjajoč med narodom hvaležnim, koji hoče zasluge tvoje ceniti, ker si mu prižgal veselo luč lepše bodočnosti! Lehka naj bi bila tvojim kostem zemljica slovenska! — —

V naših dneh je pričelo „pisateljsko društvo“ svoje delovanje s slavnostjo prerano umerlemu Prešernu. Veršila se je svečanost 15. septembra l. 1872. V tem, ko se je Boris Miranov veličestni in vso slavnost izborno risajoči „pozdrav“ delil med zbrane Prešernove čestitelje, odkrila se je iz domačega mramorja izdelana spominska plošča na rojstnej hiši. Tam se bere v zlatih čerkah:

„V tej hiši se je rodil
dr. France Preširen
3. decemb. 1800.
Slovensko pisateljsko društvo
15. sept. 1872.“

Z britkostjo in ob enem vzvišeno radostjo so navdali verli glasovi slovenski zbrano ljudstvo, broječe na tisoče:

„Prešeren budi, Prešeren nas vodi,
Na delo za njim, na duševni boj!
Pravici udani, luči, svobodi,
Naprej za svoj dom, navdušeni roj!
Prešerna vihra pred nami zastava,
Voditelju, pevcu, zakličemo Slava!“ — —

Razvideli smo, da je bilo Prešernovo živenje grenka kupa, da se mu ni nasmehnila sreča, da mu je dala ljubezen polno mnogo „morilnega strupa“, dokler ga je zazibala v pokoj bela smert. „Terpel je, da se mi veselimo“. Marsikdo sicer še dandenes poreče „Prešeren je bil samo pesnik ljubezni; ljubezen je temelj vseh njegovih poezij. Podal nam je zvezek pesni o

ljubezni in druzega nič". — Temu lehko odgovorimo „Berite to, kar vam je malenkostino, berite s sercem in brali bodete dvakrat, trikrat, — čestokrat!" Tu se nam odpira pogled v svetove, kjer vlada resnica in kamor pride, kdor se je očistil v britkih skušnjah. Iz vseh verstic blišči žarovito hlepenje po sočutji, ki je le v idealnem živenji doma, ki strinja bolj srečna bitja, kot je človek, zato ne gre iskati sploh „navadne ljubezni" v Prešernovih pesnih. Po nježnem in umetnem pevanji, h kateremu ga je čista ljubezen spodbujala (glej Jož. Stritarjev vvod „Preširnovo življenje" v knjigi „Pesmi Franceta Preširna"; izdala Jož. Jurčič in Jož. Stritar; v Ljubljani 1866." in spis Fr. Levec-a v „Zvonu" l. 1879. „Dr. Franc Preširen"). je Prešeren dobil glas najboljšega slovenskega lirika in pesnika subjektivnosti. A tudi pevec „brez upa" se je konečno terdi osodi udal, kar nam sam opevlje z britkim glasom.

Hegel čisla Shakespear-a, ker je on Romeja, kateremu glavni patos je ljubezen, nam narisal ob enem v zvezi z drugimi okoliščinami. To hvalevredno zvezo najdemo tudi pri Prešernu; tudi on je združil, posebno v sonetnem vencu, ljubezen do drage s plamtečo ljubeznijo do domovine in tožbo radi temne domovinine osode s tožbo in žalovanjem o svoji lastni nesreči. Domoljubje je drugi glavni čut našega pesnika, katerega sam na stran stavi svoji ljubezni. Mimo tega neprestano hrepenenje po idealu. On je pravi pevec „disharmonije" med idealom in realnim živenjem v podobi nesreče, ljubezni. „Nesreča njegove domovine in lastna nesreča so le posamezni deli vesoljne nesreče".

Govoriti nam je še, kar tiče posameznih poezij vsebine in občne veljave; spuščali pa se ne bodemo v daljšo razpravo, ker je to delo uže mojstersko doveršil prof. Jož. Stritar.

Knjiga Prešernova, leta 1847. obsega: 1. pesni, 2. balade in romance, 3. različne poezije, 4. gazele, 5. sonete in sonetni venec in 6. „Kerst pri Savici". Temu sta pridjala izdatelja nove izdaje l. 1866. 7. „Dodatek", nenatisnenih in tudi uže kdaj kje natisnenih, toda do zdaj še ne zbranih pesni.

„Pesni“, katerim imamo večinom uže krasne napeve, slovenski ljud najbolje pozna. Dalječ čez meje slovenske se glasé mili občutki „Strunam“, „Ukazi“, „Pod oknom“, „Mornar“, „Vojaška“ in drg. V pesnih je Prešeren povsem izviren. Njemu sta bila učenika: lastno serce in pa narod. Težko bi bilo reči, katera izmed vseh je perva in najlepša. Sploh pa imajo vse, kar je pesniku najboljša slava, poleg najvišje umetnosti povsem naroden značaj. Čutila so globoka in ob enem mila in dereča. Pesen „Pevcu“ nam kaže globoki propad in temno noč. Pesen „Nezakonska mati“ pa se višje ceni, kot enaka pesen nemškega velikana Goethe-ja.

V občem stavi našega pesnika med perve liriške pesnike celega slovanskega naroda: milina jezika, izvirne misli, vedna prememba meril, najčistejši stihi, krasna vjema, čisto narodni duh in visoka umetnost v izobrazbi predmeta.

Pri „baladah“ opazujemo povsem krasno obliko, občudljivo prostost in vendar izvirne misli ter viharen in strašen konec. Povzel je tvarino iz sedanjosti, le v „Povodn. možu“ in „Turjaški Rozamundi“ iz preteklosti. Balada „Zdravilo ljubezni“, ki je najlepša v tem smislu, se večkrat primirja z najboljšimi slavnega Uhland-a. V tem oddelku je tudi izverstna prestava Bürgerjeve „Lenore“, ki se bere, kakor izvirno delo. V nekaterih cvetlicah, tako v „Hčere svet“, „Učenec“, „Dohtar“, nam kaže plastičen razvitek djanja. „Orgljar“ nas uči, da je stvarnik pesnikom razdelil različne darove in da ima vsak pravico peti, kakor mu serce veleva. Sem ter tja nam zopet razvija živahnost fantazije, tako v „Povodn. možu“. Tudi v tem oddelku je, kakor pri pesnih, jezik gladek, jasen; oblika priležna mislim, naj bodo resne ali pa šaljive.

V oddelku „različne poezije“ je satira „Nova pisa-ja“, katero je spel pričetkom delavnosti svoje, leta 1831. sana je z duševno umetnostjo in sem ter tja bodečo šalo. tira nam je dandenes, ko so se razmere spremenile in na lje obernile, le še živ spominek nekdanjih neljubih časov. hočemo satiro razumeti, je treba, da poznamo razmere one

nevkretne in lepoznanskega polja razvitku nasprotne čase. Kranjsko duhovenstvo one dobe, ki je v občem za duševni razvoj mnogo in zdatno delovalo, je postalo nekako protivno slovenskej literaturi. Jedini stan, ki je doistihmal temeljito delal na slovstvenem polji, bil je merodajni, duhovenski stan. Ko se pa prične razvijati lepoznansko polje, ko se pokažejo prave subjektivne pesni, mile romance, balade, je postalo duhovenstvo nekako nezaupljivo. To je denes zginilo in Prešernova satira je le še ternjevi spomin žalostne nam preteklosti.

Satirični duh se razvidi ob enem v „epigramih". V tem oddelku ste dalje, prekrasna elegija „Slovo od mladosti" in „Perva ljubezen", ki ste si sestrici po podobi ali ne po duhu. Druga je izmed najmlajših in perva izmed najstarših in bolj zrelih. Tu se nam kaže brez zagrinjala pesnikovo serce. Krasna je ob enem njegova „glosa", ki je v satirični obliki lepa „apoteoza" pesnikova.

„Gazele", ki slavijo Prešernovo čisto ljubezen, so jako nježne in milodoneče; tako v pervej versti četerta. Jezik ima v „gazeli" neko posebno sladkost in mehkobo, ki se povsem prilega tej prijetni, orijentalski cvetlici.

„Soneti" so kaj lepi in dobri izdelki. V sonetih vidimo živenje pesnikovo. V pervo njegovo književno delavnost, potem njegovo ljubezen, njegove tuge, prepir radi „gajice" in „metelčice" in slednjič temne obrazce njegovega životarenja. Konečni sonet „Memento mori" nam razodeva vso britkost in osamelost v pesnikovi duši. Pesnik nam v sonetih sploh podaja najglobejša čutila svojega serca in najčistejše misli svojega duha. Hitro je spoznal krasno sestavo ove logične oblike vseh pesniških izdelkov in nam je podal v resnici povsem popolnomostine sonetne cvetličice, v katerih globoka reka zrelih občutkov mirno teče v ozko odločenej ji strugi. Njemu je b posebno dober sluh v melodijo stihov. — „Sonetni vene je posvečen „Primicovi Juliji", do katere platonična ljubeze je bila znana. V sonetu je bil Prešernu učenik slavni italijansl pesnik Francesco Petrarca (1304.—1374.) in to ne toli j

duhu, kot po obliki. Če primerjamo Prešerna s Petrarkom, vidimo, da, če je morda Petrarkova pesen nježneja, je Prešernova globejša; če Petrarka bralca boža z neko sladko harmonijo, mu Prešeren globoko v serce sega.

Konečno nam poda pesnik „Kerst pri Savici“, kjer nam v osobah Čertomira in Bogomile, ki sta pagansko vero v kerščansko in pozemsko ljubezen v nadzemsko spremenila, spreobernenje svojega lastnega mišljenja pokazuje. On poveličuje idejo kerščanstva in njeno zmago nad paganstvom po poti prave, čiste ljubezni. Sem ter tja vpleta občutke lastne mu nesreče med posamezne epične oddelke. Vvod je zelo viharen, dereč; „kerst“ sam jako občutljiv, nježen in uže bolj liričen. Kaže se, da je le bolj lirik in ne epik. „Kerst“ tedaj je, kakor Stritar terdi, „pravi finale“ veličestni simfoniji, ki se razkriva po vseh poezijah njegovih. Mojstra se nam kaže Prešeren, ko opisuje serditi boj, ko opevlje rajski kraj, ko opisuje Čertomira, Bogomilo.

Da premnogokrat djanje preterga in nam vdevlje lirične izraze o lastnej mu nesreči, mu lehko opustimo; saj nas ravno v „kerstu“ odškodujejo: lepota vzajemne dikcije, miloglasje doveršenih stanc in tercin, preživi popisi in plastične podobe.

Poezije nam v občem kažejo, da je bil Prešeren v pesnika stvarjen. Prebiraje jih, se ne moremo načuditi njegovim novim, visokim mislim, ki jih nam razgrinja v merjenej besedi. Jezik mu je lep, čist in zvoni tako krasno, da se človek ne more naposlušati. Vnet je bil v čisto materinščino, vendar je pikal „prestrogi purizem“ in se obče evropskih ptujk ni izogibal.

Izpregovoriti nam je še nekoliko besed o Prešernu, stvarniku slovenskega pesniškega jezika. Valentin Vodnik se je še boril s pesniško mero in njegove umetne pesni so [illegible]jidelj posnete po narodnih. Bil je otrok svojega časa a pet[illegible]st let za Vodnikom se je mnogo spremenilo. Jezik je v li[illegible]ji in izobražbi napredoval. Malokedaj se je za našega jezika [illegible]redek storilo toliko, kakor pervih trideset let sedanjega letja. Pomisliti nam je samo, koliko slovnic je prišlo tista

leta na svitlo; tako Kopitarjeva, Vodnikova, Franul de Weissenturnova, Šmigovčeva, Danjkova, Metelkova in Gutsman-Jarnikova; pomisliti nam je dalje, da se je za Francozov naš jezik jel javno učiti in da so slovenščini leta 1817. osnovali svojo stolico. V tem času pa je rastel naš ljubljenec, v tem času se je učil Prešeren, ki je z neumorno pridnostjo marljivega, dovzetnega učenca družil svojo čudovito duhovitost in silno nadarjenost za pesništvo. Prešeren, piše Levec, ni več dvomil, kako bi pel. Po ruskem in germanskem izgledu vzel je priglas za podlogo in osnovo pevske mere in poprijeli so se vsi slovenski pesniki brez sile, brez ugovora tega pravila. A ne samo pevske mere, Prešeren je osnoval vso vnanjo obliko slovenskemu pesništvu. On je pervi pel v možki in ženski asonanci in v nibelungski strofi. Prešeren je pervi pel tercine in glose, otave rime in sonete; on je pervi pel doveršene šestomere, gazele, epigrame, romance in balade, elegije in satire. On je obogatil naše slovstvo z vsemi glavnimi pesniškimi oblikami in vse to po marljivosti svoji. Poleg svoje bistroumnosti učil se je vztrajno ves čas svojega živenja. Korenito je poznal greško in latinsko, italijansko in francosko, angleško, nemško in slovansko slovstvo in kar je pri drugih omikanih narodih našel lepega, to je prinesel domov, v slovensko pesništvo. A ne samo prinesel, temveč prestvaril in prerodil je vse tako, da je njegova lirika ob enem umetna in narodna in da so njegove poezije prava narodna knjiga. —

Prešeren je tudi mnogo pesnic sestavil v nemškem jeziku. Nekatere je priobčil, druge se še hranijo. To nemško pesništvo Prešernovo velja le bolj za dobo od leta 1833. do leta 1835. Leta 1838. je priobčil v „Illyrische Blätter“ sonet „An die Slovenen, die in deutscher Sprache dichten“, v katerem pravi, da naj rajše pojejo slovenski, kar jim bolj pripada, ker je naravno.

V kasnejih letih so se poezije Prešernove večinom uže prestavile v druga slovanska narečja in tudi v nemški, angleški in italijanski jezik. — —

Prešeren je bil srednje postave; prej velik nego majhen ali precej krepak; imel je podolgoličen obraz, mala usta in posebno drobne oči. Nosil je navadno dolge lase, pa temno obleko. Obraz njegov bil je inteligenten, a govoril je le malo. Prava posebnost mu je bila, da je rad kaj dvoumnega povedal; čeravno se mu je to, kar je imel na jeziku, uže prej na obrazu bralo. Ustnice so se mu gibale, oko se mu je svetilo, ves obraz je prerokoval, da dojde zopet nekaj. Njega so v družbi radi imeli, ker je bil v občem tih človek in ni nobene družbe kalil. Veljal je za duhovitega, ženijalnega moža.

To v kratkem male čertice o možu, ki je in ostane najslavnejši pesnik slovenski, ki sluje po umotvorih pri vseh Slovanih in kojega ime se je uže čestno imenovalo pri Neslovanih. Mi pa s pravim ponosom lehko izkliknemo:

„. . . dokler solnce jarko svet ogreva,
O njem spomin na zemlji bode tekel;
Ni tujec, licemerstvo ne lažnjivo,
Ne sterga venca svitlega mu z glave;
Slovanom vsim ime je njega živo!“

Lepo število obče omikanih in za vsak napredek vnetih mož živelo je okoli leta 1830. v mestu ljubljanskem. Pervaki tedanjega socijalnega živenja bili so advokatje dr. Baumgarten, dr. Oblak, dr. Chrobat; profesorji: Kersnik, Martinjak in osobito Schulz-Straznicki, slikar Langus, nemški pesnik pl. Hermannsthal, slovenski lirik **dr. France Prešeren** in Andrej Smole. Izmed duhovenstva smeli bi sem prištevati Potočnika in dr. Jakob Zupana. Ožjemu krogu je ob enem pripadal Emil Koritko a pravi pesniški orakel, prava duša omikanemu društvu bil je Čop. Prijateljem Prešernovim pa bi smeli šteti mimo duhovitega dr. Jakob Zupana, kojemu je osoda blizo jednako nasprotna bila, v pervi versti: Matija Čopa in Smoleta ter deloma Koritka.

Matija Čop se je rodil 26. januarja 1797. v Žirovnici, mali vasi brezniške fare na Gorenskem. Bil je tedaj najbližji

sosed in rojak tri leta mlajšemu Prešernu. Pervih šest latinskih šol zverši Čop v štirih letih (1810.—1814.) a modroslovje l. 1816. na liceji v Ljubljani. Bil je vedno pervi in najodličnejši dijak, vendar se je mimo šolskih ukov še izuril v več ptujih jezikih: nemščine ga je naučila šola, v italijanščini mu je bil učitelj V. Vodnik, francoščine se je privadil delom sam, delom v šoli, španskega in angleškega učil se je iz svoje pridnosti. Jeseni l. 1816. gre na Dunaj, da doverši tretje leto modroslovja a l. 1817. vstopi vsled želje materine v ljubljansko semenišče, kjer se pridno poprime hebrejskega in slovenskega jezika. Leta 1819. napravi učiteljsko preskušnjo, izstopi l. 1820. iz bogoslovja ter prevzame službo profesorja na Reki. Tam je bil svojim učencem izversten učitelj, dober oče in skerben vodnik. Nauči se do dobrega hervatskega jezika ter se seznani se starimi pesniki dubrovniškimi in z glagolsko in cirilsko pisavo, a tudi ruščine in poljščine se je nekoliko privadil, v kar mu je pripomogel profesor Baz. Klučenko. Leta 1822. pride kot profesor v poljski Levovo, kjer je služboval tri leta na gimnaziji. Leta 1825. pa prevzame na levovskej univerzi profesuro latinskega in greškega jezika. Težko ali lepo nalogo izverševal je čestno a serce mu je hrepenelo po gorkem jugu, po svojih domačih ljudeh in tako se mu, vsled njegove prošnje, podeli leta 1827. služba humanitatnega profesorja „poetike“ na ljubljanski gimnaziji. Mladi učeni rojak se toraj poverne v svojo rodno zemljo, a tu je le kratek čas učiteljeval na gimnaziji. Leta 1828. umre Matija Kalister, tedanji knjižničar ljubljanske biblijoteke in vlada imenuje kot njemu naslednika, veleuma Čopa. Leta 1832. prosi Čop za službo dvornega knjižničarja na Dunaji. On sicer mesta ni vdobil a prošnja je radi tega zanimiva, ker nam priča, da je Čop umel in večinom tudi gladko govoril in pisal devetnajst jezikov. Ti jeziki, o kojih znanji je imel uradna spričevala, so: slovenski, nemš[illegible] latinski, greški, italijanski, francoski, angleški, poljski, špans[illegible] staroslovenski, ruski, serbski, češki, lužickoserbski, portugals[illegible] provencalski, starofrancoski, madjarski, hebrejski. A teh jezik[illegible]

ni samo govoril, pisal, umel, nego znano mu je bilo na tanko slovstvo vsacega teh jezikov; v vseh teh jezikih prebiral je slavne pesnike, pisatelje. Imel je samo jedno strast — knjige, v katerih je vedno tičal in znano je, kako je prijatelj Prešeren norca delal se iz njega ter imenoval ga dihurja — ki noč in dan žre knjige . . . . Iz „abecedne vojske“ je še le poznal svet slovenski, koliko korenite učenosti je posedal Čop in koliko se je domovini nadejati od njega. A naglo, nepričakovano in tragično se poderó vse te lepe misli, vse vesele nadeje, katere so gojili prijatelji Čopovi. Utonil je pri kopanji v Savi, med Šmartnim in Tolmačevim, 6. julija 1835. Navzoč je bil prijatelj Kastelec, a rešiti ga ni več zamogel. Kmetje izvlečejo Čopa iz vode — mertvega. Velikan učenosti, biser naroda slovenskega — bil je mertev. Neizmerno je bilo žalovanje; tugovala je vsa Ljubljana. On počiva poleg Valentin Vodnika; spominek mu je iz kararskega mramorja; napis je sestavil Prešeren. Najlepši spominek pa mu je stavil Prešeren s tim, da je njemu na čast zložil in njemu posvetil največjo pesen svojo „Kerst pri Savici“ in da mu je poleg lepo se glaseče nemške zložil tudi znano slovensko elegijo, katere zveršitek je vsacemu povzet iz serca:

„Naj se učenost in imé, čast tvoja, rojak, ne pozabi,
Dokler tebi dragó, v Krajni Slovenstvo živi!“

Mnogo ima Čop zaslug za Slovenstvo. Perva zasluga je ta, da nam je od leta 1829.—1831. spisal „literarno zgodovino slovensko“. Šafařik je uže leta 1826. priobčil znamenito knjigo: „Geschichte der slavischen Sprache und Literatur, nach allen Mundarten“, a bila je še pomanjkljiva, v kar si naprosi pomočnikov v boljšo izdajo. Slovenski oddelek je potem prevzel učeni Čop ter meseca junija, leta 1831. poslal Kopitarju rokopis, obsezajoč 50 velikih pol. Na podlogi Čopovega rokopisa doveršil je Šafařik uže leta 1833. zgodovino slovenskega slovstva a na svitlo prišla je stopprav po njegovi smerti l. 1864.

Druga zasluga je ta, da je bil Matija Čop pravi oče „Krajnski čbelici.“ Čop jo je prav za prav vrejeval, on jo je popravljal in vterdil. V tretjo zaslugo bi mu šteli, da je v „abecedni vojski“ Slovence junaško vodil ter s svojim ostrim in učenim peresom vse nasprotnike stare naše abecede srečno premagal. Dalje pa mu je tudi to v zaslugo, da je bil Prešernu, kakor tudi drugim tedanjim pesnikom slovenskim v vseh pesniških in krasoslovnih stvareh izversten učenik, véren svetovalec in nezmoten vodnik. Posebno lepa in idealna je bila zveza med Prešernom in Čopom. —

Našemu pervemu liriku Prešernu je bil na dalje iskren prijatelj **Andrej Smole**, kojemu v spomin lepo-doneča pesnica. Rodil se je Smole imovitih starišev sin, 18. novembra l. 1800. ter je umerl 30. novembra, leta 1840. v Ljubljani. Iskren rodoljub, vnet za vse, kar je bilo lepega, umetnega, podpiral je naše slovstvo in sam tudi nabiral slovensko narodno blago. Iz njegove zbire so „balade ino pesmi med krajnskim ljudstvam péte“ v 3. bukv. „Krajnske čbelice“.

Na blizo istem polji je deloval **Emil Koritko**, ki je slovensko narodno blago premarljivo nabiral, da ga pred poginom reši. Skoraj vso Kranjsko je osobno obhodil, po starih pesnih povpraševal, jih zapisoval in sestavljal. Koritko je na ovi način nabral pet precej obširnih zvezkov, ki so se tiskali 1839.—1844. v Ljubljani, naslovom „Slovenske pésmi krajnskega naroda.“ Koritku so tudi nekatere rokopise izročili: Ravnikar, Rudež, Smole, Prešeren in Kastelec.

Rodom Poljak (r. 1813.) prišel je kot prognanec leta 1827. v Ljubljano, kjer je meseca januarja l. 1839. umerl. —

Slovence počela je dramiti „Čbelica“ a Hervate Ljudevit Gaj s tovarši po „Ilirskih narodnih novinah“. Gaju je bila na pameti „Velika Ilirija“, obsezajoče Slovence, Hervate in Serbe. Vsi ti veljali so mu za „Ilire“, ker so bili prebivalci nekdanje rimske pokrajine „Illyricum“ pod katerim imenom so za Konstantina Velicega razumevale se vse pokrajine med Donavo, Sinjim in Černim morjem. K priverženccem te pomisli, o ka-

tere razvitku, ozirom na slovensko pisemstvo še kasneje govorimo, je pripadal znanec in prijatelj Prešernov, naš slovenski rojak:

Stanko Vraz. Rodil se je 30. junija 1810. v Cerovci, občine žerovinske, med Ormožem in Ljutomerom na slovensko Štajerskem. Početne šole je dognal v Svetinjah in Ljutomeru ter gimnazijo v Mariboru. Leta 1830. prične kot modroslovec v Gradecu v pervo delati za slovensko slovstvo. Onda se je združilo več slovenskih mladenčev v povzdigo našega pisemstva, tako: Anton Murko, Oroslav Caf in drugi. Stanko pa se je največ časa posvetil slovanskim narečjem in duhu narodne slovanske poezije. Od leta 1837.—1840. je nabiral slovenske narodne pesni po Kranjskem, Koroškem, Štajerskem in Ogerskem. Vešč glasbi, zapisaval je sam napeve, kakor jih je slišal iz ust pevcev in pevic. Razun tega je izdal povesti **Dragotina Šamperl-a** s svojim predgovorom, budeč Slovence na skerb za slovensko slovstvo. Leta 1838. se preseli v Zagreb, zbog izdavanja narodnih pesni slovenskih; tudi drugi prijatelji in podporniki slovenske književnosti: Murko, Miklošič, Muršec, Caf i. t. d. zapustivši Gradec, šli so za krušnim.

Občeval je Vraz z odbranimi Slovani svoje dobe; slavni P. J. Šafařik ga nagovarja, da mu kaj priobči o slovenskem slovstvu in Čelakovsky je prevel na česko več narodnih pesni Vrazovih. Uže od mladih nog se je posvetil narodni stvari in hotel je na polji našega slovstva nekaj večega početi, kar priča pismo Prešernu, leta 1837. pripovedajoče, da v društvu z Miklošičem nabira tvarino za tekmeca „Krajnski čbelici“, proseč Prešerna, da mu pošlje kaj doneskov. Meseca novembra istega leta pa je Vraz uže povsem stal v kolu štokavskih pisateljev in pesnikov. Njegov prehod je bil učinek njegovih studij in u[illegible]ek močne „ilirske“ dobe. Opustiti slovenščino in zjediniti s[illegible] „ilirščini“, glasila se je vest književna, na katero je dušo in telesom prisegal Stanko Vraz, a merzil Prešeren. Od te d[illegible] razkol med dvema pesnikoma. Ne čuteč Stanko pozvanja z[illegible]ravništvo, dal mu je slovo in se posvetil književnemu delu.

Izdal je „Djulabije“ v Zagrebu, 1840. — „Glase iz dubrave žerovinske“, v Zagrebu, 1841. — „Gusle i tamburo“, 1845. Leta 1842. pa je osnoval z drugimi narodnjaki časopis „Kolo“, članci za literaturo, umetnost in narodni život. V zabavniku „Iskra“ l. 1844. priobčil je „Pesme ostavljenoga“ in „Put v gornje strane“. Razun tega je dopisoval v razne časopise in knjige. Kot tajnik „matice ilirske“ vredoval je od l. 1847. sam „Kolo“. —

Meseca maja 1851. donesli so časopisi žalostno vest, da blagega Stanka ni več. Sklenil je 24. maja v Zagrebu. Nemila smert je prerano ugasnila sijajno zvezdo na slovanskem obzorji. Prerano je obmolknil sladki glas na kvar lepoznanske književnosti jugoslovanske.

Vraz je bil visoke rasti, černih lasij in černe brade. Neka skrivna otožnost mu je vladala na obrazu, koja se ni razvedrovala razun, kedar je bil govor o bodočnosti Slovanstva. Vešč je bil vseh slovanskih narečij in tudi drugih evropskih jezikov. Vzgojen je bil v krasnih vedah; na persih Vile pevkinje se je navzel čarokrasne, samo pesniku umljive miline in nikdar se ni polastil drugega peresa, nego li peresa belih golobic Parnasa.

V obilni ostalini Vrazovi je mnogo slovenskega blaga. Umetno blago javlja perve pesnikove poskušnje, polne visokega in blagega uma; nekaj pa je pesni drugih slovenskih mož: **Modrinjaka, Cvetka, Šamperla** i. t. d. Narodno blago obsega mnogo nad tisoč narodnih slovenskih pesni, zapisanih od leta 1844. do leta 1847.; potem precej narodnih pripovesti, pravljic, ugank, iger, vraž i. t. d. Vse to je podarila „matica hervatska“ našej matici.

Razun svojih del dal je Vraz še na svitlo zbirko slovenskih narodnih pesni, naslovom „Narodne pěsni ilirske, koje se pěvaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj in zapadnoj Ugarske“ v Zagrebu, l. 18 . Podpisal se je „Stanko Jozipović Vraz, Sloven Cerovčanin.“ Te pesni, broj jim je 114, deli Vraz davorije, balade in romance,

Vraz je bil izkren vzor slovensko-hervatskega domoljubja. Za njegovo slovstveno delovanje se mu je zdela Slovenska preozka; posvetil je pero Hervatskej a vendar je bil in ostal Slovenec, kar pričajo posamezne poezije in občna vdeležba izobraženih Slovencev pri Vrazovi slavnosti leta 1880. Nekako preostro ga sodi naš Prešeren, ki poje:

„Victrix causa Diis placuit, sed victa Catoni;
Stanko Slovencev uskok, Vraz si narobe Katon."

Med tem, ko je slovensko slovstvo v občem prav verlo in veselo napredovalo, se je mila nam materinščina tudi na Koroškem in Štajerskem čedalje bolj razvijala in vedno lepše in bolj krepke kali pognala. Zbujalo se je vedno več mož v povzdigo slovenskega jezika in izomiko naroda našega in večinom dobra dela so nam ti marljivi domorodci zapustili. Na čelu vseh teh pa je stal preslavni lavantinski škof in knez:

Anton Martin Slomšek. Rodil se je v prijazni vasi Ponkovske fare, ki se Slom imenuje in od koder se tudi priimek izpeljuje, blizo Celja na Štajerskem 26. novembra 1800. Starši so mu bili imoviti kmetiški ljudje, ki so ga poslali, mladega, bistroumnega dečka v Celje, da se izšola. Tam mu je uže zbudil iskrico rodoljubja gimnazijski profesor Zupančič. Po doveršenej gimnaziji ide Slomšek v semenišče celovško, kjer je ob enem vse druge bogoslovce v slovenščini poučeval. Po dokončanih šolah in sprejetem mašnikovem posvečenji, 1824. je kaplanoval pri sv. Lovrencu na Bizelskem in pri Novi cerkvi blizo Celja. Bogata njegova pevska žila, kipeča ljubezni do Boga in slovenskega naroda, je tisti čas začela roditi, ter je obsadila slovenski Parnas z naj nježnišimi cvetlicami lepih pesnic, katere bodejo prosti narod vedno razveseljevale.

Leta 1829. mu je bila imenitna služba duhovnega vodi[lja] in spirituala v zjedinjenem kerškem in lavantinskem se[m]enišči v Celovcu izročena. Vestno je opravljal svoj posel ter m[la]de duhovnike navduševal v slovstveno delovanje. Semeniške va[je] one dobe so služile v gradivo za več knjižic, koje je pok[ojn]i knez one dni izdal, s pristavkom „Spisali mladi

duhovni". Te knjige so: „Kratkočasne pravlice otrokom v podučenje" 1835.; „Prijetne pripovedi za otroke", 1836.; „Dve lepe reči za pridne otroke", 1838.; „Troje ljubeznjivih otrok", 1838. Posebno pa dvojno delo: „Keršansko devištvo", leta 1834. pervikrat in leta 1858. sedmikrat natisneno in „Življenja srečen pot za mladenče", l. 1837. pervikrat in l. 1859. četertikrat natisneno. Mimo tega samostojno delo „Hrana evangeljskih naukov", 1837. pervikrat in leta 1845. v Celovcu drugikrat natisneno.

Kako da se je nekako slovensko društvo pod uplivom Slomšekovim in Ahaceljnovim osnovalo, smo uže povedali, ter tudi omenili, kako da se je „Ljubomir" v abecedno vojsko vrinil.

Leta 1838. postane Slomšek nadžupnik Vuzeniške fare in ob enem dekan in šolski ogleda onega okraja. Nekdanjim bogoslovcem v spomin in da bi bila vez ljubezni med učiteljem in učenci vekovita, je jel spisovati svoj „Mnemosynon slavicum", katerega je leta 1840. s posvetitvijo „Suis quondam auditoribus et amicis carissimis" na svitlo dal. Knjiga obsega nagovore, molitve, pesni. Ob enem je spisal v smislu povzdige dobrih ljudskih šol neprecenljivo knjigo „Blaže in Nežica", pravi biser pisateljskih del Slomšekovih. Knjiga se je večkrat ponatisnila, l. 1842., 1848., 1857.

Leta 1844. se imenuje korarjem stolne cerkve v št. Andreji in nadzornikom ljudskih šol cele škofije. Takrat je pričel misliti na ustanovo nekakega društva v izdajo poučnih knjig za prosto ljudstvo. Čeravno je uže jednako nemško društvo, imenom „Mechitaristen-Verein" obstalo, se je vendar Slomšeku odrekla ustanovitev slične slovenske družbe. V to si izmisli krasno osnovo letnika za Slovence, v katerem bi pisatelji plodove svojega uma priobčevali. Nastale so „Drobtinice", katerih pervi zvezek se je obelodanil leta 1846.

Po izverstnem poslovanji in trudu v izrejo in odgojo mladine in naroda našega, postal je Slomšek opat v Celji, leta 1846. a uže meseca maja istega leta je bil voljen škofom

lavantinskim a tudi kot škof in knez je z duhom in sercem sodeloval na vzbuji slovenske izomike. Ko je leta 1848. ideja narodnosti Evropo pretresla in so tudi nam ugodnejši dnovi prisijali, je izročil minister Thun našemu Slomšeku izdelanje najpotrebniših šolskih knjig. Slomšek sam je spisal „mali katekizem“; za druge bukve pa je načert osnoval in delo med sposobne duhovne in učitelje razdelil. Naj več, se vé da, je tudi za te knjige sam spisal in poslane spise prebiral, popravljal. Tako je prišlo na svitlo „Malo slovensko-nemško berilo“, 1853.; „Veliko slovensko berilo“, 1853.; „Ponovilo za nedeljske šole“, 1854.; „Šola, vesela lepega petja za pridno šolsko mladico“, 1853.

Z veseljem je pozdravil l. 1851. družbo sv. Mohora, ter jej je lepo glavnico vložil. S posebno ljubeznijo pa je bil svojim „Drobtinicam“ vdan in čeravno je, kakor škof, vredništvo drugim rokam izročil, je vendar do smerti njih duša in poglavitni pisatelj ostal. Naj več in naj izverstniših sestavkov je iz njegovih rok; posebno pa je bil mojster, kar tiče življenjepisja pokojnih rodoljubov in šole. V mnogo tisoč iztisih so se njegove knjige po vseh slovenskih pokrajinah razširile; ni ga pa bilo tudi pisatelja, da bi jo bil takrat bolj po domače v pisanji zadel, kot naš Slomšek. Njegova beseda je gladka, umljiva, lepa; njegov slog je izmed ljudstva povzet in je tedaj lehko v serce segal narodu našemu.

Toliko in šé veliko več se je trudil pokojni knez-vladika za slovensko izomiko, za narod, za duševni razvoj. Ni preteklo leto, da bi se ne bili Slovenci novih plodov njegovega rodoljubja razveselili. Bil je v resnici zvezda, na kojo so vsi Slovenci s počeščenjem gledali — a zvezda je ugasnila in ne-pr[illegible]prosljiva smert nam je blagega voditelja odvzela, l. 1862. Sp[illegible]min njegov živi in se vedno bolj oživlja! Slava očetu duše[illegible]nega prerojenja posebno prostega nam naroda; slava blagodu[illegible]nemu in marljivemu knezu in škofu, kojega ime se bode na vekov veke čestno imenovalo!

Mlajši od Slomšeka bil je sorojak njegov **Anton Janez Murko,** rojen leta 1809. 8. junija v Čermljenšeku pri sv. Rupertu, v slovenskih goricah na Štajerskem. Izšolal se je v Mariboru in Gradecu. Po doveršenej filozofiji je hotel na Dunaji studirati zdravoslovje a radi gmotnega pomanjkanja se verne zopet v Gradec, kjer vstopi v pravoslovni kolegij. Tudi tù se mu slabo godi in mladi mož postane nekaj časa franciskan; leta 1830. vnovič zapusti ovi stan ter ide v semenišče in leta 1835. je duhovnik posvečen. Kasneje postal je dohtar svetega pisma. Umel je mnogo evropskih jezikov in je bil jeden naj bolj odličnih mož na Štajerskem in to ne samo kar tiče učenosti, temuč tudi prostodušnega obnašanja.

Konec leta 1830. je uže bil spisal slovnico o slovenskem jeziku in v dveh letih je hotel tudi obelodaniti slovar v dveh delih. Vendar pride perva na dan v Gradecu leta 1832. naslovom: „Theoretisch-practische slovenische Sprachlehre für Deutsche“ s pristavkom, v katerem je poslovenil nekatere potrebne besede in nam pridjal slovenske pogovore, Ezopove basni in Prešernove pesni „Slovo od mladosti“ in „Povodni mož“. Zanimivo je za nas Slovence, kar pripoveduje pokojni France Kurelac, ki je tedaj v Gradecu živel o Murku in Gaju: „Gaj je uže takrat, kot navdušen priverženec svojemu rodu, kazal oni razplodni duh, kateri vsikdar isti v obilji ima, ki zares druge navdušuje. Lotil se je pokojnega Murka, ter ga ,s svojim žarom ogreval in tako nanj deloval, da je Murkov slovenski rečnik, katerega so si Slovenci uže tako milo želeli, vendar beli dan zagledal ter potlej večkrat svoj blagoslov po svetu trosil. Nagovarjal je tudi Murka, uže leta 1828., da spravi svoj slovar v svet v českem pravopisu; a neznano, na kakih konservativnih silah so se ta kola zlomila.“

Slovar se obelodani leta 1833. in sicer v pervo „Deutsch slovenischer Theil“ in potlej „Slovensko-nemšk ročni besednik, kakor se slovenščina govor na Štajerskim, Koroškim, Kranjskim in

zahodnih stranih na Vogerskim." Reči se mora, da slovnica in slovar, ki sta bila takrat prav dobra, sta dobra še sedaj, vzlasti „slovensko-nemški besednik". Ni se toraj čuditi, da je obeh teh del Slomšek bil tolikanj radosten.

Tudi Klodič, v sestavku: „Slovenisches Schulwesen", leta 1873. pohvali Murkovo slovnico, pisoč: „eine gründliche, theoretisch klare und practisch sehr gut brauchbare, systematische Arbeit, durch welche Murko die allslovenische Sprache begründete. Diese Sprachlehre diente nahezu bis zur Auflassung der slovenischen Lehrkanzel an der Universität in Graz als Vorlesebuch."

Dalje je Murko priobčil Volkmarjeve „basni ino fabule".

Leta 1849. zadobi župo Zaverče, blizo hervatske meje in leta 1861. dekanijo v Hočjem, kjer je umerl 31. decembra 1871. leta. Zadnja leta se ni pečal se slovstvom. —

V ovo dobo spada še mnogo hvalevrednih mož, ki so izdali v precej dobri slovenščini razne knjige poučnega ali pa pobožnega zerna; tako n. pr. **J. Šerf,** rojen 17. maja 1798. duhovnik v Svetinjah na Štajerskem, ki se je pri svojih spisih dolgo posluževal „danjčice", **Klančnik Šimen,** dr. profesor bogoslovja; rojen 1810.; umerl 1844., ki je priobčil „Premišljevanje za bolnike", „Bilje" i. t. d.

Skerbeti se je ob enem pričelo, po izgledu Slomšeka, za šolsko mladino, kar nam obilno število mladim ljudem v pouk in kratek čas namenjenih povestic in drugih spisov spričuje. Naj marljivejši na tem polji: uže imenovani **Jože Burger,** (1800.—1870.), **Janez Ziegler** (1792.—1869.) „Sreča v nesreči"; „Življenje sv. Heme" i. drg.; potem **L. Dolinar** (1794.—1863.) „Izidor, brumni kmet" in tudi **Felicijan Globočnik** (1810.—1873.) ki je v oglajeni slovenščini priobčil razne, večinom preložene povesti za mladino: „Hudobni Bric in blagi Fridolin", „Martin, mladi puščavnik" i. t. d.

Prostemu ljudu v pouk sta spisala **F. Pirc** svojega „Vertnarja“ in **Jonke** svojega „Čbelarčka“.

V občem zamoremo reči, da je od leta 1770. do leta 1843. slovensko slovstvo precej obogatelo, čeravno je razun več drugih ovir sem ter tja nekako pomanjkanje vzajemne delavnosti in pogosta sprememba čerkopisa književni napredek zaderževalo. Nekateri so pisali po starej „bohoričici“, drugi z novo izmišljeno „danjčico“, tretji z „metelčico“ in tako so prosto ljudstvo, ki se je komaj slovenskega branja poprijelo, motili in odvračali, ker se ni moglo toliko različnih čerkopisov v hitrosti navaditi. Neizmerno važen napredek pa je storilo slovensko slovstvo s 5. majem 1843., ko so jele izhajati naše občespoštovane, kmetu kot gospodu enako ljube „Novice“.

Osoda vlada tako nad pojedinimi ljudmi, kakor nad celimi narodi. Mnogokrat vstajajo narodu ravno o najresnobnejšem času možje, ki znajo oslabele sile navdihniti z novim živenjem in narod probuditi k novej slavi. Kakor je bila v starej dobi ideja deržavljanska, v srednjem veku pa ideja verska vsezmožna, tako je v novejšem času po Evropi zavladala v vsakterem razvoji evropskih ljudstev ideja narodnosti. Bili so sicer uže v drugej dobi novoslovenskega slovstva kali prihodnjega navdušenja; bili so to vestniki nove dobe, ki je silila duhove na domorodno delo ter nam vstvarila denašnjo književnost z mnogimi odličnimi pisatelji. Ti delavci so kot predboritelji za duševno zmago hoteli dremajoči narod probuditi, mu vliti ljubezen do mile materinščine in mu podati domačo knjigo v izomiko in napredek. Vse te prikazni niso ostale brez velikega upliva; ali veliki duševni pokret v narodu se še ni mogel oživotvoriti.

III. doba.

1843.—1880.

Z letom 1843. lehko zaznamenujemo novo veselo živenje na slovenskem slovstvenem polji. Došle so slovstveno delajoče sile do potrebitosti vzajemnega postopanja in kmalo se je na bolje obernilo. Tudi razmere so se nekako predrugačile; sploh je nastal prevelik prevratek. V. Fr. Klun pisal je o prevratu na Slovenskem v „Oesterreichische Revue“ leta 1864. pomenljive besede „Šolske dečke so nas v letih 1830.—1840. kaznovali, ako smo se derznili, govoriti svoj materini jezik; naši tovarši iz boljših hiš so nas dražili, se nas izogibali in se nam posmehovali. Uže dijaki smo tužnim sercem čuli zasramovanje našega nam dragega bisera, ljube nam slovenščine in to je prihajalo vedno ostreje in določnejše — ali od leta 1843., boljše 1848. ali oktobra 1850. se zboljša ovo turobno stanje.“

Ne le kmetsko ljudstvo in duhovenstvo, skoraj vsa inteligencija, duševni in materijalni zaklad slovenski se prične zbirati menj ali bolj zavestno in ponosno okoli narodnega zavetja. Silna povzdiga narodnega živenja po slovenskih pokrajinah pa ni ostala brez upliva na produkcijo. Ko so leta 1843. marljive in zelo uplivne „Novice“ izhajati jele, so zveste in krepke prijatelje slovenščine na novo oživele in mnogo, poprej še nekoliko mlačnih in nedelavnih, ali zelo zmožnih Slovencev za domači jezik in za slovensko slovstvo probudile.

V prejšnej dobi, kateri je bil večinom predmet in značaj učenjašk in doktrinaren, so posamezni pisatelji vsled neljubih okolnosti, kakor nekdaj v slavnem Dubrovniku, pisarili in spise priobčevali v dveh jezikih in to razun Vodnika, Prešerna, S mšeka in nekaj drugih, večinom višje v neslovenskem nego v lomačem, narodnem jeziku. Drugačen je bil duh tretje d je in sicer uže pričetkom. Slovenski jezik je postal stalno s dstvo razvitku za vse strani narodove.

Uže zdavnej so posamezni Slovenci spoznali, da nam je mimo tega, če hočemo na slovstvenem polji napredovati, silno potreba pravega zjedinjenja v pravopisu in čerkopisu. Vsak čerkopis in naj bi bil še tako izversten, zatira, če je pristransk, pravi razvoj slovstveni. Treba pa nam je bilo čerkopisa, ki nas vsaj nekoliko zjedini z ostalimi Slovani in do tega smo ravno prišli pričetkom tretje dobe. „Abecedna vojska“ se pomiri in utihne; brez ukaza, brez sile, brez potrebitih šol, brez hudega vgovora smo prišli do sedanjega organiškega pravopisa, do „gajice“, kojo uže v vseh slovenskih spisih vpotrebujemo. Po prizadetji Smole-ta so bile leta 1840. perve knjige, namreč „Vodnikove pesni“ in igri „Matiček se ženi“ in „Varh“ v „gajici“ ponatisnene. Občno veljavo je vendar še le po „Novicah“ dosegla, ki so jo mesti „bohoričice“ vpeljale.

Ovi prekoristni časopis, ki nam še vedno, uže 39. leto izhaja, je najti po bajticah preprostega kmeta kakor tudi v poslopji imenitne gospode, kjer se povsod veseljem in pridom prebira. Še bolj pa so bile „Novice“ pričetkom izhajanja kot jedini list važne in razširjene; sedaj nam je mnogo, mnogo listov a Novice vendar še niso veljave zgubile. V pervih letih pa so vsim brez razločka svoje bogate zaklade vsakoverstnega znanja delile. Spoznati moramo resnično, da so one največ pripomogle k omiki našega prostega ljudstva in vzgoji našega jezika. Katerega Slovenca bi ne veselilo, če vidi, kaj se je v tem kratkem času uže storilo, kako se je jezik olikal in slovstvo pomnožilo? Čast in hvala toraj vredniku ovega časopisa, po katerem je Slovencem boljša zarija veselejše prihodnosti prisijala. Lepo število vnetih Slovencev se je posebno ob času pervih dvajset tečajev zverstilo okoli priljubljenih „Novic“, ki so bile perva, terdna vez, ki je kranjske, štajerske, koroške in primorske Slovence duševno sklenila. „Novice“ so delavne moči budile in družile; „Novice“ so projavile besede, raztresene po Slovenskem, za obči blagor; „Novice“ so vpeljale obče slovenski pismeni jezik; „Novice“ so vvedle gajico brez hrupa in

šuma in so vzbudile narodno nam zavest. One so šola, v kateri se je na stotine domorodcev odgojilo, mnogo slovenskih mladeničev čiste materinščine se izučilo in si zmožnost prilastilo, pisati jo. „Novice“ so, kakor piše profesor Ladislav Hrovat l. 1878. „streha slovenskemu poslopju in to v tem smislu, če si mislimo slovenščino kot poslopje, ki sprejema vse Slovence. Sadež, nastavljen po možeh druge dobe in pa po posamezno delajočih silah naših, pognal in pokazal je svoj pravi plod v „Novicah“, ki so nastopile kot pokroviteljica občej slovenščini; kajti one so sprejele vse sinove pod svoje krilo ter jele delovati zjedinjenim močem.“ „Novice“ so v literarnem oziru več dosegle, slovenščino bolj pospešile, nego so one same skraja upale in nameravale in to „viribus unitis“.

Dopisovatelji, sodelavci pervih „Novic“ pa še žive v sercu naroda našega. Najimenitnejši med njimi je „Novicam“ oče, Slovencem buditelj in voditelj, mnogo slavljeni:

dr. Janez Bleiweis. Rodil se je 19. novembra 1808. v Kranji; oče mu je bil premožen tergovec, ki je svojih šestero otrok dobro preskerbel. Po doveršenej ljudski šoli doma, prišel je Bleiweis v ljubljansko gimnazijo, katero je doveršil l. 1824. modroslovje pa leta 1826. Po doveršenem modroslovji učil se je na Dunaji zdraviloslovja in doveršil te studije l. 1832. ter z latinsko disertacijo „de hirundine medicinali“ dosegel doktorstvo in čestno priznanje v medicinskih krogih.

Mladi Bleiweis začel je potem pečati se z živinozdravilstvom ter poslušal dotične predavanja na dunajskem živinozdravilnem zavodu. Leta 1838. stopil je med svet s knjigo „Practisches Heilverfahren bei den gewöhnlichen innerlichen Krankheiten des Pferdes, nach den Grundsätzen der practischen Thierarzneikunde“; s . 373.

Leta 1843. je prišel z Dunaja ter prevzel profesuro na t anjej medicinski in kirurgični šoli v Ljubljani in ob enem t ništvo pri kmetijskej družbi, katera je izdajati pričela „No- v “. Tu se pričenja njegovo neumorno delovanje na korist

slovenskega naroda. Kot tajnik bil je namreč tudi vrednik „Novic“. A poleg „Novic“ daril je naš rojak, priden kakor čebela, skoraj leto na leto znanosti in ljubljenemu svojemu narodu celo versto knjig, katere se odlikujejo praktičnim smerom. Tretjo svojo knjigo — pervo v slovenskem jeziku — je priobčil v Ljubljani, leta 1843., naslovom: „Bukve za kmeta, kako se ima per kupovanju, plemenenju, reji in opravljanju konj obnašati.“

Po razpustu medicinsko-kirurgične fakultete dobil je dr. Bleiweis naslov „c. k. profesorja“ ter si našel novo plodonosno delovanje v živinozdravnej šoli, kojej je bil oče, učitelj in voditelj. Leta 1856. pa se je imenoval deželnim živinskim zdravnikom, kar je ostal do leta 1873. Med tem časom smo vdobili mnogo njegovih knjig, tako n. pr.

„Miloserčnost do živali“, 1846., v kar mu podeli bavarski vojvoda Maks bronasto svetinjo.

„Letopis slovenskiga družtva na Kranjskem“ 1849.

„Nauk podkovstva“, 1850.

„Nauk murve in svilode rediti in svilo pridelavati“, 1851.

„Nauk, kako se pri porodih domače živine ravnati“, 1852.

„Koledarčik slovenski“ za l. 1852., 1853., 1854., 1855. in 1856. Zadnje štiri je izdal pozneje, naslovom „Zlati klasi“. Ta koledar obsega mnogo životopisov naših pervih mož, mnogo pesnic takrat mlajših pesnikov in nekatere znanstvene in leposlovne spise.

„Slovensko berilo“ za tretji in za četerti gimnazijalni razred ter tudi delom za pervi in drugi. 1850.—1855.

„Zgodovina kmetijske družbe“, 1855.

„Nauk živinoreje“ in „Nauk ogledovanja klavne živine in mesa“, 1855.

„Slovenski jezik pa kranjska špraha“, 1862.

„Županova Micika“ po Linhartovi, 1864.

„Nauk o umni živinoreji“, 1871. i. t. d.

Poleg teh knjig je v letopisu „Matice slovenske“, katerej je dr. Bleiweis pravi oče, več daljših zanimivih sestavkov iz njega spretne roke.

Delovanje Bleiweisovo je vsestransko plodovito. Slovenski narod uže dolgo spoznava z največjo hvaležnostjo njega neštevilne zasluge — a tudi svet to priznava! V dokaz velikanska slavnost sedemdesetletnice, dne 19. novembra l. 1878. (Glej slavnostino knjižico dr. Fr. Celestina in Anton Bezenšek-a „Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janeza Bleiweisa . . .“, l. 1879. v Zagrebu.) Okinčan je s Franc-Josipovim redom, z Vladimirovim redom i. t. d. Častno meščanstvo mu je podelila množica naših mest, tergov in občin; znanstvena in literarna ter gospodarska društva raznih pokrajin so ga imenovala častnim udom.

Sveta dolžnost nam je, da možu, ki je neprecenljivo mnogo storil v prospeh materinščine naše, v razvoj omike, zavednosti in razcvet domačega slovstva in našega šolstva — naše sočutenje, našo zahvalo izrekamo. Hvaležnost mu bode živela v sercih naših! —

Med perve dopisovatelje in sodelavce Bleiweisovih „Novic“ pa smemo vštevati sledeče može, koji so pripomogli v lepo sverho:

Jeran Luka; rojen v Javorjah leta 1818. Duhovnik, ki je bil nekaj časa misijonar v Afriki, sedaj v Ljubljani kot vrednik cerkvenega lista „Zgodnja Danica“. Mimo tega, da je marljivo dopisoval „Novicam“ je priobčil mnogo spisov pobožnega zerna, n. p. „Keršanski junak“, „Stezica v nebesa“, „Zgodbe sv. pisma“ i. t. d.

Vertovec Matija, bivši župnik v št. Vidu, v vipavskej dolini. Rodil se je leta 1784. in zamerl 2. septembra 1851. Jeden najznamenitejih slovenskih pisateljev in ni ga bilo kmalo slovenskega prozaika, ki bi bil znal združiti milino, popularnost in rythmus svojega jezika s precizijo, s kojo je Vertovec pisaril. Spisal je obširno poučno delo: „Vinoréja“, str. 300.

„perlogni list h kmetijskim in rokodelskim Novicam“, l. 1844. Druge njegove knjige so „Kmetijska kemija“; „Zvezdoslovje“; „Duhovni nagovori“ in „Občna zgodovina“, katere vendar ni mogel doveršiti, ker mu je hitra smert živenja nit prestrigla. O njegovih delih je le eden glas, da so povsem hvalevredni, naj se gleda na njih slog ali pa na predmet. Le redki so možje, ki bi znali o znanstvenih tvarinah tako domače pisati, kot je pisal Vertovec. Njegova nevezana beseda je bila dolgo časa izgled prozi naši. On je v pervo pokazal, da je materini naš jezik tudi v znanstveno porabo. Da pa ni nobeno pervo delo popolno, to je spoznal spisovatelj sam v predgovoru, kjer pravi: „Pot smo pa vendar le pokazali, po kateri naj drugi za nami napredujejo in modro popravijo, kar je primanjkljivega v naših knjigah ostalo.“ Njegovo zgodovino so kasneje drugi domorodci nadaljevali in to posebno:

Verne Miha, bivši prošt v Terstu, ki je zamerl 29. julija 1861. Svoje dni je v „Novicah“ mnogo lepih in poučljivih sestavkov priobčil. —

Jeden pervih in najmarljivejih dopisovalcev „Novic“ je naša starosta:

Majar Matija (Ziljski), mož stare, poštene korenine, o katerem piše dr. Rad. Razlag: „M. Majar, rojen v Goričah v zilski dolini na Koroškem 7. februarja leta 1809. Kaj hočem kazati o ovem možu? Da je vlastenec? Da ljubi rod svoj iskreno? Da je pripraven za blagor domovine vse žertvovati, srečo in blago? Vse ovo preslabo izrazuje Majarja! Znam za jedno samo slovo, po kojej hočeš njegovo sliko berž in dobro spoznati in ta slova je: vzajemnost. Za to misel, za to idejo perve in velike zasluge Majarju, koji več od davne dobe piše vedno v tem smislu po različnih knjigah in časopisih. On je mož bodočnosti.“

To je slika, ki nam ob kratkem našega Majarja povsem predočuje, ki mu je bilo in mu je še vedno geslo: „vse n korist in srečo milega naroda“. Bil je župnik v Gorjah,

zilski dolini na Koroškem in je sedaj v pokoji blizo Celovca na „križnej gori“ ter se še vedno bavi z znanstvom in pisemstvom. Razun mnogih znanstvenih in poučnih razprav v „Kolu“, „Novicah“, „Jordanovem letopisu“ in „Sloveniji“ je do sedaj priobčil te-le samostojne knjige, ki pričajo o njegovej marljivosti: „Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje“; „Pavle Hrastevski“; „Predpisi“; „Slovnica za Slovence“; „Spisovnik“; „Ciril in Metod“; „Cerkvene pesni“; „Pesni z napevi“; „Uzajemna slovnica slovenska“; „Ruska slovnica“; časopis vzajemni „Slavjan“ i. t. d. Ob enem zelo pridno nabira in doveršuje svojo zbirko narodnih pravljic, pesni, vraž, ugank i. t. d. Majar je pisal tako, kakor je učil: „vzajemno“. Blizo vsa njegova dela merijo tje, si posamezna slovanska narečja čedalje bolj približati. —

Zvezdam lepše verste pa se sme prištevati pervi pesnik „Novic“, slavni:

Vesel Jovan-Koseski. Leta 1848., ko so se sploh evropski narodi pričeli močno in močneje gibati, so se tudi Slovenci tega vdeleževali. Dolžnost onih mož, ki so narodu na čelu stali, je bila: skerbeti, da narod ne zaide na kriva pota. Tudi pevec „Novic“ je povzdignil svoj glas svarujoči in svetujoči in postal je zvest nam stražnik.

Ivan Vesel, rojen 12. septembra 1798. v Kosezih Moravških, na Kranjskem. Stopil je, doveršivši ljubljanske šole in dunajsko vseučilišče v deržavno službo, v kateri je dospel do finančnega svetovalca. V njegovo delovanje mu je bil Terst odločen. Tu se je za svoj narod marljivo trudil do l. 1852., v katerem je zapal v nevarno bolezen, vsled katere mu so telesne in duševne moči tako opešale, da se od istega leta do leta 1868. ni več začul lepi glas njegovih pesni. Leta 1868. in 1869. je razveselil slovenski narod še z nekaterimi umotvori; je zbral, pregledal in kronologično vravnal vse svoje pesni ter jih „Matici slovenski“ izročil, katera jih je l. 1870. nespremenjene priobčila. Leta 1880. je priobčila „Dodatek“.

Kakor je bil najimenitnejši sodelavec „Čbelice“ dr. France Prešeren, tako se smejo „Novice“ ponašati s Koseskim, ki je v njih od leta 1844. neprenehoma do leta 1852. in potem od leta 1868. zabaval, klical, navduševal. Odrekati mu ne moremo pesniškega duha, katerega mu je uže v mladosti letih gojil učitelj zgodovine Richter, ki je sam tudi pesnikoval. Koseski je zložil leta 1818. pervi slovenski sonet, naslovom „Potažba“.

Njegovi umotvori so ali izvirni ali prestavljeni. Omeniti hočemo v pervo originalne dela, ki se delijo v lirične in epične. Liričnim umotvorom je glavni značaj vzvišenost, veličastnost, resnost; način je retoričen; posebna njih prednost: jedinstvo v predmetu, živahna domišljija, lepe misli, krepko vbrane, čverste besede, katerih pridobivno miloglasje serce vsacega le nekoliko čutljivega človeka ganiti in povzdigniti mora. Pesnik se premiče bolj po občinstvu; poglaviten namen mu je, da zbudi in prospeši pri občinstvu enake čute, kakor njega samega navdajajo. Pesnika pa navdajata posebno dva glavna čuta: ljubezen do domovine in ljubezen do Boga. Iz večine liričnih pesni nam veje duh nasproti, ki je živa priča gorečega domoljubja. Ob enem navdušuje svoje sorojake v ovi čut in ovo ljubav.

„Svetu pokažite lik domače navade in misli,
Biti slovenske kervi, bodi Slovencu ponòs.
Spomnite se imenitnosti del pokojnih očetov,
Cenite vrednost s'cer roda sedajniga tud;
Jezik očistite peg, podajte gladko mu rujo,
Kar je najetiga v njem, dajte sosedu nazaj.
Kinčite ga iz lastne moči, iz lastniga vira,
Jasno ko struna bo pel, zvonu enako donil,
Pričal vašo modrost na desno, na levo narodam . . .“

Ni lehko mogoče, da bi te in enake besede vrednemu sinu namen svoj zgrešile! Oserčevaje slovenske sinove, dosegel je, da so oni, ki so nekoliko omahovali, zopet krepko se poprijeli naloge jim dane po domovini in naravi.

Čeravno ta čut skoraj da celo serce pesnikovo napolnuje, imamo vendar še mnogo pesni druge verste, izvirajočih iz nabožnosti.

Kar tiče drugih liričnih umotvorov, so ali pri kaki posebni priliki nastali, kakor krasna pesen „Slovenija caru Ferdinandu“ in „Viribus unitis“ ali pa so glose, katerih predmeti so zelo mnogoverstni, mikavni.

Epični umotvori se odlikujejo z mirnim, gladkim jezikom, posebno živahnostjo v pripovedovanji, z lepo vbrano mero in vjemo. Zlasti šesto- in petomeri so tako doveršeni, da so nam pravi izgled.

Prejšnji šestomerci slovenski so: 1. Marko Pohlin, ki govori v svoji slovnici o pesništvu in meri ter napravi kaj klasičen šestomer:

„Pišeta, pure, race, koštrune, kopune, teleta“.

Imel je dobro voljo, a ni razumil nič niti o jeziku, niti o pesništvu; 2. Valentin Vodnik v pesni „M. Pohlinu v slovo“; boljše od Markovih izgledov; 3. dr. Jak. Zupan, ki nam kaže polne šestomere; same daktile in spondeje, malo kje trohej; 4. dr. Fr. Prešeren, ki je bil pervi, kateri je terdil, da se v našem šestomeru ne sme staviti trohej mesti spondeja in na to: 5. Ivan Koseski, kojemu je naš šestomer največ hvale dolžan. —

Prevodi glede števila izvirne pesni dalječ presegajo. Priobčil je mnogo najboljših umotvorov raznih evropskih narodov. Tako je prevel iz angleškega „Mazepa Jovan“, lord Byron-a (1788.—1824.), iz greškega „posamezne speve Iliade“; iz italijanskega „Divina commedia“ Dante Alighieri-a (1265. do 1321.); „Maja peti dan“ Alessandro Manzoni-a (1784. do 1873.); iz nemškega: Bürger A. G. (1748.—1794.): „Pesen c verlega moža“ i. dr.; Chamisso Adal. (1781.—1838.): „ rjaška igrača“, „Sodba Semjakova“, „Jozua“, „Georgis“, „ tar pevec“, „Troje serce“ i. t. d.; Goethe: „Jelšni škrat“, „ ravljica od podkve“, „Učitelj“; Körner K. T. (1791. do 1 13.): „Lücov divji gon“; Schiller: „Grof Habsburški“, „Hoja

na plavž“, „Vodotop“, „Pesen o zvonu“, „Bor z drakonom“, „Rokovica“, „Planinski lovec“, „Zmage pir“, „Vrednost žen“, „Ibikovi žerjavi“ in igri „Devica Orleanska“ in „Mesinska nevesta“; Uhland (1787.—1862.): „Pevca urot“, „Kazen“, „Rožni venec“, „Nezgoda“ i. dr.; iz ruskega: Deržavin G. R. (1743.—1816.): „Oda Bog“; Lomonosov V. M. (1711. do 1765.): „Ne sodi“; Aleks. Puškin (1799.—1837.): „Ribič in zlata riba“, „Kavkaski jetnik“, „Mertva carevna in sedem vitezov“ i. t. d.

Vsakdo mora priterditi, da so prevodi izverstnih umotvorov tujih narodov v domači jezik iz dvojnih ozirov koristni. Pervič, ker se na ta način jezik izobražuje, njegov besedovni zaklad bogati; drugič pa tudi, ker se narod seznani s slovstvom drugih ljudstev, z njihovo mišljavo, njihovo omiko.

V prevodih nam kaže Koseski, da je naša slovenščina pripravna v izraz vsake, še tako vzvišene misli.

Z jezikoslovnega stališča bi se pesniku marsikaka pomanjkljivost očitati zamogla, kar pa nikakor ne more zavirati njegove slave in njegovega imena. Najglavitejše pege bi mu bile: 1. kriva raba deležnikov, 2. kriva družitev predloga z dotičnim sklonom, 3. večkratna zamemba dajavnika in mestnika, 4. pregosta raba golih rodivnikov, 5. raba števnika „en“ za nemški „ein“, 6. vpeljava nekojih nepotrebnih ptujizmov: lih, štiman, viža, truga i. t. d. Tudi Goethe-ju in Schiller-ju očitajo Nemci marsikaj s slovničnega stališča — a to ne manjša njune slave!

Opaziti imamo glede Koseskega še dvoje. Pervič, da je po načinu nemškega Frid. Got. Klopstock-a (1724.—1803.) pripisoval narodu slovenskemu neko preteklost, o koji zgodovina še ni odločilne besede govorila in drugič, da je, ko je po službenih okoliščinah le malo med narodom živel, neka[illegible] nenarodno pisal. Težko, da bodejo tedaj pesni Koseskega p[illegible] vsem imetje in posestvo narodovo postale!

Drugi delavni možje iz perve dobe „Novic“ so:

Peter Hitzinger (Znojemski, Podlipski), rojen v Terži[illegible]

29. junija 1812. Šolal se je v Novomestu in v Ljubljani ter bil leta 1835. v mašnika posvečen. Služboval je v Kamnigorici, Mokronogu, Podlipi in je postal leta 1859. v Postojni dekan, župnik ter šolski ogleda. Umerl je 30. avgusta 1867. Prezgodaj nam je nemila smert odvzela učenjaka, kateremu jih je malo kos v starinoslovji, v zgodovini, zlasti slovenskega naroda. Novicam je bil od leta 1843. marljiv dopisovalec. Pa ne samo v starinoslovji in zgodovini, skoraj v vseh raznoterih vedah in znanstvih se je vadil in poskušal. Uže v mladosti letih je, po Čopu za slovenščino vnet, speval male, mile pesnice; na slovstvenem polji pa se prikaže še le l. 1843. Priobčeval je po „Novicah“ ukovite, znanstvene in zgodovinske sestavke ter tudi pesni. Marsikatera njih je krasna, po notranji ceni ter vnanji obliki.

Povestnica pa je bila njegova veda. Zgodaj je vstopil v „zgodovinsko društvo“ pa tudi koj pisariti jel v njegov glasnik „Mittheilungen des historischen Vereines für Krain“. Navadno je iste stvari, koje je naznanjal in opisoval po slovenski, v njem priobčeval primerno po nemški. Jeden najboljših sodelavcev pa je bil tudi „Zgodnji Danici“. V njej je razglasil mimo mnogih temeljitih spisov v nevezani besedi tudi dokaj pesnic, delom prestavljenih iz latinščine, italijanščine, nemščine in delom izvirnih.

Leta 1850. je „slovensko društvo“ v Ljubljani sklenilo priobčiti zemljevid vesoljnega sveta v slovenskem jeziku in ponudi se mu v to Podlipski, ter vsled tega sestavi „Popis sveta s kratko povestnico vsih časov in narodov; berilo mladim in starim. Spisal Peter Hicinger, fajmošter“, v Ljubljani leta 1852. in „Obraz cele zemlje v dveh polkroglah. Izdelal P. Hicinger“. Jedno leto poprej pa doverši „Zgodbe katolške cerkve“, koje obelodani v Ljubljani leta 1849.

Ko je leta 1852. dr. V. Fr. Klun, tajnik „zgodovinskega društva“ na svitlo jel dajati „Archiv für die Landesgeschichte des Herzogthums Krain“ pridruži se mu z

veščo roko in temeljitim znanjem naš Hitzinger. Vsestransko je tedaj deloval neutrudljivi učenjak!

Sam dober pesnik, je čislal poezijo narodno in nabirati, poravnavati in likati ter priobčevati pričel l. 1857. „Pobožne narodne pesni".

Rad je zložil kako „kolednico", pisal o znakih, podobah v pratiki, podpiral Bleiweis-ov koledarček ter je za koledarjem slovenskim, ki ga je v 3. tečaji l. 1858. vredil bil A. Praprotnik, spravil na svitlobo: „Domač koledar slovenski za leto 1859. Spisal P. Hicinger." Nadaljeval je to delo leta 1860., 1861., 1862., 1863. in 1864. svojim imenom in ko je „slovenska matica" sklenila „koledar" priobčevati, opusti Hitzinger svojo izdajo a vendar še ostane leta 1865., 1866. in 1867. kot faktični vreditelj koledarskega dela. —

Tako se je Hitzinger z dokaj dobrim vspehom o vedah in umetnijah ponašal v vezani in nevezani besedi. V vezani mu je bila lehkota igrati se z merilom, z rimo, asonanco, aliteracijo, s pripevkom v trioletu, stancah, decimah, v distihu. Gojil je pesništvo narodno in umetno, cerkveno in posvetno, ter skladal pesni, ode, himne, sonete; elegije, glose, gazele, kancone, kantate; spuščal je pušice, seršene, koval napise, stikal pregovore, krožil dobrovoljke, popeval legende, romance, balade. Zložil je pesni nekaj do 170. Navdajal ga je čut ljubezni do Boga, do domovine in do človečanstva.

Dokaj znameniti so njegovi sestavki o slovanščini novi in stari, o pravopisji in blagoglasji, kovanji novink, o imenih, o spominkih nekdanje dobe i. t. d. —

Jednako marljivost nam kaže med učenjaki dobroznani preiskovalec slovenskega starinstva:

Davorin Terstenjak; rojen leta 1817. pri sv. Jurji na Ščavnici, blizo Radgone na Štajerskem. Sedaj župnik v Starem tergu blizo Slov. Gradeca; nekdaj učitelj na mariborskej gimnaziji. „Mož podvzeten in pogumen, velike postave, visocega čela in černih oči". Dončil je svoje studije delom v Mariboru, delom v Zagrebu in Gradecu. Pričetkom se je pečal s pes-

ništvom; kasneje je postal po temeljitih resnih studijah marljiv delavec na polji jezikoslovja, zgodovine in starinstva ter dopisoval v skoraj vse slovenske časopise. Uže v „Novicah“ je budil, spodbujal in poučeval in odkar obelodanuje „slovenska matica“ svoje knjige, ji je neprestano jeden naj bolj marljivih sodelavcev. Skoraj vsi letopisi imajo kake doneske njegove in tudi knjigi, ki je do sedaj nedoveršena: „Slovenski Štajer“ je obljubil za četerti oddelek „zgodovino vnanjo slovenskega Štajerja“. Leta 1872. je nekoliko časa izdajal znanstveno-literarni časopis: „Zora“ z „Vestnikom“ in sedaj marljivo sodeluje celovškemu „Kres-u“.

Leta 1874. je po „matici slovenski“ priobčil zgodovinsko-filologične članke v dopolnitev in vtemeljitev historičnih preiskav njegovega prerano umerlega, slavnega prijatelja Aleksand. Gilferding-a in to naslovom „Slovanski elementi v venetščini; spisal Davorin Terstenjak; poseben odtis iz letopisa matice slovenske za l. 1874.“, 8. str. 74. Mislil je Terstenjak ovo učeno gradivo v „Vestniku“ objaviti, a članki so začenjali pod peresom naraščati in presegati prostor, kateri jim je bil v omenjenem listu odločen. Mimo tega je vložil imenovani spis kot dopisujoč ud „moskovskega arhajologičnega občestva“ občnemu zboru, ki so ga imeli arhajologi meseca avgusta, leta 1874. v Kijevu. Ker se je Terstenjakova perva razprava o slovanskih elementih v venetščini pri učenjakih, ki so v jezikoslovji strokovnjaki, prijazno sprejela in ker ga je več učenih prijateljev spodbujalo, naj dalje zasleduje in preiskuje jezikovski zaklad venetščine, se je iz novega lotil tega težavnega dela in je podal potom „slovenske matice“ leta 1875. drugo razpravo svojim prijateljem jeziko- in starinoslovja: „Slovanski elementi v venetščini. II. Spisal Davorin Terstenjak, 1875.“ T imamo s posebnim jezikovskim zakladom opraviti, ki se lo i od vseh indoevropskih jezikov in le jedino v najbližji razn ri stoji k litvoslovanščini. V tej razpravi je učenjak prin nal vse sorodne besede v sanskritščini, zendščini, german-

ščini in grekoitalijanščini. Vmes je vteknil historične, arhajologične, mythologične in kultur-historične zaznamke. Tej filologični razpravi je pridjal članek o Antenoru, vodji jadranskih Venetov. Pri priravnavanji besed beneško-slovanskih se je po mogočosti ravnal po učenih razpravah Bopp-ovih, Fick-ovih in Curtius-ovih. Obe knjigi ste zelo znamenite za poznatelja priravnavajočega jezikoznanstva — nam pa pričajo o veliki učenosti in neprenehljivi marljivosti naše staroste. Zadnje delo je posvetil „Piis manibus amici dilectissimi Georgii Caf“.

Oroslav Caf, učen slovanski jezikoznanec in strokovnjak, rodil se je 13. travna 1814. pri sv. Trojici, v Rečici na Štajerskem ter zamerl kot župnik leta 1874. Poznal je vsa slovanska narečja in večinom podnarečja ter je mnogo let zbiral gradivo za večji „slovensko-nemški slovar“. Izdal je ob enem „Romarsko palico“, „Svetodenski red“ in „Robinzona mlajšega“, i. t. d.

Njegovo pravo polje pa je bilo strogo jezikoslovje, s kojim se je vedno pečal in nam marsikako znamenito razpravo v pojedinih listih priobčil. Lepo opisuje njegov stan dr. Razlag l. 1852.: „Kedar stopi človek v sobico malo našega ljubljenega Cafa, ne zapazi nič razun postelje in borne mize nego strašne pregrade vsakoverstnih knjig, izmed kojih videti zamore Cafovo malo, okroglo osobo z njenim prijaznim licem, bistrim okom, iz katerega zeva zadovoljnost, mir, rodoljubje...“

Caf je bil tedaj učen, slovanski jezikoznanec. Največje zasluge za slovansko jezikoznanstvo pa si je pridobil naš obče slavljeni in po vsem svetu znani rojak:

dr. France vitez Miklošič, dokt. modroslovja in pravoslovja, profesor na vseučilišči na Dunaji, dvorni svetovalec, ud akademije znanosti in umetnosti, ud jugoslovanske akademije, ud gosposke zbornice deržavnega zbora i. t. d.

Rodil se je prostih starišev sin 20. novembra 1813. v Radomeščaku poleg Ljutomera na spod. Štajerskem. Gimnazijo je študiral v Varaždinu in Mariboru; modroslovje je doveršil ter postal dr. filozofije v Gradecu. Leta 1838. popusti Miklo-

šič modroznansko stolico, ki mu ni pristajala ter se napoti na Dunaj, da bi se posvetil pravoznanstvu in postal odvetnik. Pravoznanske šole izveršil je bil uže v Gradecu. Nekoliko časa po prihodu v prestolno mesto izroči Kopitarju poljskega grofa Ostrovskega priporočilni list ter se seznani s slovenskim velikanom J. Kopitarjem, ki je uže slovel na dolgo in široko. Hitro se prepriča Kopitar o obilnih vednostih in o izverstni sposobnosti dr. Miklošiča za jezikoznanstvo ter si priljubi nadepolnega Slovenca, a ta njega tako, da sta odslej vedno skupaj delovala. Kakor je Kopitar svojega učitelja, slavnega Dobrovskega — tako je čislal in obožával ter obožava še denes Kopitarja dr. Miklošič, ki je bil srečen, da je imel tacega učitelja — srečen pa tudi Kopitar, da si je našel bistroglavega učenca in novega vérnega prijatelja. Ni tedaj čuda, da si je Kopitar želel, imeti tudi na svojem mestu v dvorni knjižnici takega naslednika. Na poziv Kopitarja prosi in zadobi Miklošič službo uradnika v pridvorni knjižnici ter popusti odvetništvo in se posveti vès slovanskemu jezikoznanstvu.

Še bolj se na to vterdi poprejšnje prijateljstvo — a na žalost nista dolgo skupaj delovala, kajti nemila smert pobere l. 1844. Kopitarja na preveliko tugo Miklošičevo. —

„Kopitarja več ni,
Al' Miklošič živi."

Ta neutrudni delavec na polji strogo znanstvene vede se je uže pred smertjo Kopitarjevo pripravljal na znanstveno delo. Uže leta 1844. izda: „S. Joannis Chrysostomi homilia in ramos Palmarum" in leta 1845: „Radices linguae slovenicae veteris dialecti", t. j. korenike staroslovenskega jezika. Leta 1847. priobči knjigo: „Vita s. Clementis, episcopi Bulgarorum" ter jo posveti v hvaležnosti svoji Kopitarju. Na to zadobi leta 1848. začasno profesuro slovanskega jezikoslovja. Grof Leo Thun ga poterdi pravim profesorjem. Bati se je bilo, da zapusti Avstrijo ter ide na Prusko. Zdaj Miklošič vsakim letom više

stopa. Postal je ud akademije, dekan filozofične fakultete, rektor dunajske univerze; zadobi zlato svetinjo za umetnosti in vednosti; vstopi v gospodsko zbornico, zadobi viteštvo in naslov dvornega svetovalca. Verh tega je vdobil od ptujih vlad mnogo čestnih pripoznavanj in čestnih spominkov.

On ume vse nove in stare jezike evropske, osobito slovanskega narečja stare in nove dobe; greški, latinski, iztočne jezike in sanskrit, kakor malo kedo. On je najimenitnejši obdelavec staroslovenskega slovstva in veda slovanska je našla verlega zastopnika v njem. Miklošič, čeravno se peča glavno s staroslovenščino, katere bogastvo in ustrojstvo je temeljito preiskal, je zbral tudi obilno tvarino k vsim ostalim jezikom slovanskim. Razun tega izdeluje druge vetve slovanskih studij, mitologijo, narodno poezijo, zgodovino z izdanjem imenitnega „diplomatarija serbskega“ i. t. d. in v zbirki „Slavische Bibliothek“ in si prizadeva seznaniti občinstvo in posebno učeni svet z razmerami pri slovanskih narodih nekdajnimi in sedajnimi.

Odveč bi bilo vse njegove učene knjige tu našteti; omeniti hočemo le nekatere, ki nam dovelj pričajo, da je naš Miklošič v resnici „slavist evropskega imena in slave“.

Mnogo, kar se je bil Kopitar namenil storiti ali je bil samo pričel, pa ni zamogel doveršiti, doveršil je neutrudni Miklošič. Tako je spisal in izdal l. 1850. na Dunaji pervi staroslovenski slovar: „Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti“, ki ga je bil obetal trideset let poprej Kopitar slovanskemu svetu. Leta 1847. je izšla Miklošičeva knjiga: „Vitae sanctorum“ in leta 1850.: „Lautlehre“ in „Formenlehre der altslovenischen Sprache“. Predzadnja knjiga bila je pozneje jako pomnožena in do sedaj uže tretjič; slednja pa, močno pomnožena leta 1854. drugič tiskana. Tudi imenitni staroslovenski rokopis Supraselski „codex Suprasliensis“, kojega je uže Kopitar delom v tisk pripravil, dal je natisniti Miklošič leta 1851. v knjigi: „Monumenta linguae palaeoslovenicae e codice Su-

praslienši". Leta 1857. je priobčil obilno zbirko Kopitarjevih manjih spisov, naslovom: „Barth. Kopitars kleinere Schriften", I. Theil. Za drugo zbirko teh spisov je do sedaj uže pripravil kacih 30 pol. Na dalje vé vsak jezikoznanec, da je dr. Miklošič spisal in od leta 1862. do 1865. na Dunaji izdal uže drugič in to sila pomnoženi staroslovenski slovar, z greško in latinsko besedo tolmačen, napisom: „Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, emendatum auctum" 8. strani 1171. Spisal je ob enem ovi slovenski učenjak primerjajočo slovnico slovanskega jezika „Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen", od l. 1852. do 1875. Pervi zvezek „Vergleichende Lautlehre" izšel je l. 1879. drugič; tako tudi tretji zvezek „Vergleichende Wortbildungslehre" uže leta 1876. Po tem svojem najimenitnejšem znanstvenem delu postal je Miklošič „slovanski Grimm" ter se poslavil na veke. Tako vse te jezike vedno premišljujoč in jezik jeziku, narečje narečju skerbno primerjajoč, zasledil je mnogo novih važnih reči, popravil mnogo zmot in podal temeljito podlogo. Na veliko korist je dr. Miklošiču pri tem tudi to, da se je priučil sanskritskega in litvanskega jezika.

Na dalje so mu znanstvena dela: „Apostolus e codice monasterii Šišatovac"; „Chrestomathia palaeoslovenica"; „Beiträge zur altslovenischen Grammatik", 1875.; „Lex Stephani Dušani"; „Evangelium Matthaei"; „Monumenta serbica"; „Altslovenische Formenlehre in Paradigmen mit Texten aus glagolitischen Quellen", 1874.; „Ueber die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner", 1880. i. t. d. in mnogo, premnogo manjših in večjih razprav v „Sitzungsb[er]ichte der phil.-hist. Classe der k. Academie der Wissens[ch]aften".

V novoslovenščini je sestavil po ukazu ministerstva za u[k] in bogočastje štiri slovenska berila za višjo gimnazi[je]; priobčene l. 1853., 1854., 1855. in 1865.

Po pravici smo tedaj ponosni na tako slavnega rojaka — po učenosti velikana! — —

V pervej dobi „Novic“ bi bili še omeniti: Malavašič in duhovniki: Robida, Muršec, Kocijančič.

Malavašič France se je rodil leta 1818. v Ljubljani; zamerl je kot zdravnik ljubljanski leta 1863. Uže leta 1840. je v „Illyrische Blätter“, imenom „Prostoslav Milko“ stan slovenskega slovstva od l. 1833.—1840. prav čmerno opeval a bolj prijetno je opisal imenovano dobo v „Carnioliji“ l. 1841. in še prijetniše v „Jordans Jahrbücher“ l. 1843. Leta 1849. je bil vrednik „Pravega Slovenca“. Zapustil nam je po raznih časopisih marsikako pesnico, a brez višje fantazije. Boljši so njegovi spisi v nevezanej besedi. Leta 1849. priobči v Ljubljani učno knjigo, naslovom: „Slovenska slovnica za perve slovenske šole v mestih in na deželi“, 8. str. 176., češ, da se vpelje v nižje šole. Malavašičevo slovnico vdobi, preden se poterdi v učno knjigo, slovničar Metelko v pretres. Ker je bila pomanjkljiva, nedosledna in nedoločna, jo je pretresovalec ostro razsodil in vsled te razsodbe se ni vpeljala v perve slovenske šole. Pomagali so si z okrajšano, po Vodnikovi v Terstu l. 1847. natisneno „krajnsko pismenostjo“, dokler je spisal A. Praprotnik svojo, v ta namen primerno „Slovnico za pervence“ l. 1869.

Malavašič nam je dalje podal mnogo mičnih povesti, delom izvirnih, delom prestavljenih, n. p. „Erazem iz jame“; „Genofeva“; „Zlata vas“; „Timotej in Filemon“; „Stric Tomova koča“ i. t. d. Njegov jezik je čist, lehko umljiv, domač in naraven.

Leta 1847. je pa v Gradecu tiskana bila: „Kratka slovenska slovnica za pervence“, 8. st. 87, ki jo je v slovenskem jeziku in v novem pravopisu spisal:

dr. Jože Muršec, dr. modroslovja in duhovnik sekovske škofije; bivši profesor na graškej realki; rojen leta 1807. na Štajerskem. Perva leta je marljivo pošiljal svoja duševna dela v „Novice“ v „Slovensko bčelo“ imenom „Živkov“ ali

čerko „Ž“ ter je samostojno izdal: „Bogočastje“ in drugo. Njega kinča posebna delavnost in vsestranska izobraženost.

oče Karol Robida, bivši profesor matematike in naravoslovja na celovškej gimnaziji in nekaj časa prednik tamkajšnega benediktinskega kolegija; rojen v Mali vasi na Kranjskem l. 1804.; umerl v Celovcu l. 1876. Bil je dopisovatelj „Novic“ ter je razun nekojih razprav v nemškem jeziku in nekaterih slovenskih knjig pobožnega zerna tudi priobčil koristno delo: „Zdravje, najboljše blago“, v katerem prav po domače razlaga, kako je treba ravnati, da si zdravje ohranimo in če smo ga zgubili, spet pridobimo. Drugo njegovo delo je: „Naravoslovje ali fizika“. Beseda mu je precej gladka in zastopna.

Kocijančič Štefan, rojen v Vipavi leta 1818.; sedaj čast. kanonik in profesor bogoslovja v Gorici, bil je pričetkom nove dobe skoraj jedino veljavni pisatelj na Goriškem in celo na Primorskem. Podal nam je lepe prestave, ki so prostemu ljudstvu zelo ugajale. Leta 1851. priobči: „Podučne povesti, spisal v laškim jeziku Francišek Soave, poslovenil Št. Kociančič“, 8. str. 325. — „26 povesti za mlade ljudi“ in „Zgodovina nove in stare zaveze“ po Fleury-u. V našej dobi je marljiv sodelavec „družbe sv. Mohora“, po katerej je priobčil obširno delo „Kristusovo življenje in smert“. —

Omeniti nam je še veselega pevca spodnje Štajerske, ki je one dni priobčeval svoje pesnice po „Novicah“ in kasneje po „Drobtinicah“. Bil je to:

Valentin Orožen, ki se je narodil na Sevnem pri št. Jurji pod Rifnikom, dne 31. januarja 1808. od priprostih staršev. Gimnazijske studije je doveršil v Celji in Gradecu, bogoslovske pa v Celovcu in št. Andražu na Koroškem. Leta 1835. je postal duhovnik ter je potem služboval v Pišecah, Ljubnem, v Poličanah, v Šmarji, v Podsredi in koncem v elah in od leta 1855.—1872. kot kurat pri sv. Martinu na reti poleg Gornjegrada. Od leta 1872. do leta 1875. je živel pokoji, v Okonini, kjer je 4. maja umerl.

Bil je vesel, živahen, odkritoserčen človek; družba poštena in veselo petje mu je šlo nad vse. Naj ljubše so mu bile njega lastne popevke, pred vsemi: „Rad bi tamkaj bil“. „Kje so moje rožice“, „Merzli veter tebe žene“, „Oj oblaki, kaj hitite“, i. drg. Pesni njegove so preproste, serčne, živahne. Visokih misli, izvanredne plodovitosti pri njem ne najdemo, tudi posebne izvirnosti ne. Slišal je kako pesen, ki se je njemu prilagala; zapomnil si je napev in vsebino in potem ono isto zakrožil po svoje. Vendar je znal pravo zadeti in narod si je precej njegovih pesni osvojil. Da nam je pa tako malo njegove zapuščine, imamo razlog v pesnikovi naravi. Bil je rojen pevec, pel je rad — a pesnikoval je nerad; samota mu je bila neljuba in černilo mu ni dišalo.

Kmalo po Orožnovi smerti izjavila se je od mnogih strani, posebno od rajnega pevca obilnih prijateljev in znancev po savinski dolini želja, naj bi se njegove pesnice zbrale in priobčile. Tega dela se je lotil kasneji zbiratelj in vreditelj „Anton Mart. Slomšekovih zbranih spisov“: Miha Lendovšek, duhovnik v Ptuji (rojen leta 1844. v Rogatcu na Štajerskem) in založništvom konzist. svetovalca in korarja stolne cerkve v Mariboru Ignacij Orožen-ovim (r. v Laškem l. 1819. na Štajerskem) se je leta 1879. priobčila lična knjiga, naslovom „Val. Orožnovi spisi“; v Celovcu. V tej knjigi imamo razun različnih in cerkvenih pesni Orožnovih tudi še njegovo prestavo Krist. Šmidove igre „die kleine Lautenspielerin“, naslovom „Mala pevka; igra v petih dejanjih“ in nekaj sestavkov v nevezani besedi.

To mala podoba o Orožnu, ki spada med perve prijatelje in podpornike naše slovenske književnosti; njegova pesen pa se bode še dolgo glasila med preprostim ljudom slovenske Štajerske. — — —

Veselo se je razvijalo naše slovstvo od leta 1843. do 1848. Še veselejše, še krepkejše kali pa je pognalo od leta 1848., ob času občnega navdušenja za narodno stvar. Kamor se je resni opazovalec ozerl, je bilo videti veselo gibanje v

povzdigo toliko let spijočega slovenskega naroda. Osnovala so se „**slovenska društva**“ v Ljubljani, Terstu, Gradecu, na Dunaji in Celovcu. Tu so se slovenski domorodci shajali, se posvetovali, se v materinščini urili in jej prava pota poskerbeti želeli. Vse je hrepenelo po izomiki, po napredku, po boljšej dobi. Posebno lepo in marljivo se je obnašalo ljubljansko in teržaško društvo. Pervo je izdalo zvezek svojega „letopisa“, štiri zvezke „slovenske gerlice“ z napevi, „opis sveta“, „duhovne nagovore“ i. drg. Ljubljansko društvo je vsestransko napredovalo; napravljalo je slovenske domače „besede“ ter posamezne ude urilo v slovenščini. Ob enem je skerbelo, da se slovenščine pouku večja veljava zadobi na naših šolah. Navratil je prevzel slovenščino na malih šolah in na srednjih jo je zdatno oskerboval Metelko. Za srednje šole je novo „slovnico“ obljubil B. Potočnik in iz Dunaja se je dovolila slovenska kmetijska šola in dve slovenski pravoslovni učilnici.

Teržaško slovensko društvo pa je izdajalo l. 1850. pod vredništvom učenega Rudmaša, mesečen časopis, hervatsko-slovenski list: „Jadranski Slavjan“. **Šimen Rudmaš**, rojen 21. oktobra 1795. v junskej dolini Koroške, umerl 30. junija 1858. v Celovcu, je bil šolski svetovalec in deželni šolski nadzornik v Primorji in kasneje na Koroškem. Priobčil je marsikak poučen spis ter samostojno izdal: „Številoslovje“ in „Potovanje v Krajclingo“.

V občem se je zazdevalo, da je nastopila doba splošnega prerojenja našemu narodu, da so prišli zlati časi v naše kraje, da se je slovensko obnebje na vekov veke zjasnilo. Če dalje bolj se je pričel slovenski duh gibati; ne le pri kmetovalcih, temuč tudi pri učenih in omikanih si je slovenščina spoštovanje, ljubezen in podporo pridobila . . . in kaj bi ne! Prišlo je za vso Evropo, za vse narode in tedaj tudi za nas važno leto 1848. Navdušenje tedaj po sebi razumljivo, naravno. Takrat se nam je naša narodnost rešila, ker jo je cesarjeva visoka beseda poterdila in jej podelila veljavo, kakoršno so

imele ostale avstrijske narodnosti. Slovenski duh je prevèval terge in mesta, kjer prej ni bilo skoro njegovega sledu; lepi materinščini so se odperle naše šole in celo pisarnice se je niso zamogle povsem vbraniti. Z domačih gledišč pričeli so se razlegati slovenski glasovi in število slovenskih časopisov in listov je naraščalo in je kmalo postalo večje, kot število onih nemških, ki so se pri nas, v slovenskih krajih tiskali.

Res je, da je pozneje ta živi duh zopet za nekaj časa nekoliko oterpnel; ali taka je povsod in odtok morja se versti z natokom in natok zopet z odtokom! Da je le podloga stavljena; vse drugo se dospe s časom, z združeno močjo, po žilavi vstrajnosti, „korak za korakom".

„Novice" same niso več zadostovale. Nastala je „Zgodnja Danica", katera še denes zastopa cerkveno stališče in cerkveno stran našega slovstva. Ustanovil je ovi slovenski, cerkveni list **dr. Janez Kriz. Pogačar** sredi leta 1848. in med pervimi in najboljšimi sodelavci je bil Peter Hitzinger. Vrednika sta ji bila **A. Zamejec** in kasneje **Luka Jeran.** — **Ivan Navratil** je vredoval zabavno-poučni list: „Vedež" in **France Malavašič** „Pravega Slovenca". Na dalje je jela izhajati „Slovenija", političen list, kojemu je bil glava učeni **Cigale.** V Celji je vredoval prof. Konšek „Slovenske novine" in v Terstu **Rudmaš** „Jadranskega Slavjana". Leta 1850. pa prične v Celovcu izhajati „Slovenska bčela" in „Šolski prijatelj". Kako mogočna pomnožitev na polji našega domačega časnikarstva!

V tem času se je tudi zbudila ideja, v književnem jeziku zjediniti se s Hervati in Serbi tako, da bi se posamezni jeziki v skupnega stopili. O tej ideji govorimo kasneje.

Doba, ki je sledila za letom 1850. je hitro poparila mnogo ranega cvetja; do „Novic" in „Danice" ter „Prijatelja" so vsi drugi časopisi propadli. Iz prahu „Slovenske bčele" ustane leta 1858. lepoznanski list „Slovenski glasnik", vredovan po **Anton Janežič**-u. Tu smo nahajali lepe pesni, novele, slovnične in naravoznanske razprave, i. t. d.

Treba je pa, da si imena onih mož zabilježimo, ki so časom veselega prevratka marljivo delali in se trudili, da nam boljšo in stalnejšo podlogo pripravijo. Tu v pervi versti dva učena sorojaka in še sedaj marljiva zastopnika našega slovstvenega razvitka: Cigale in Navratil.

Cigale Matija, rojen 2. septembra 1819. v Lomeh pri Idriji; sedaj c. k. minist. tajnik na Dunaji, je bil svoje dni vrednik slovenskemu, političnemu listu „Slovenija" in nam je po raznih časopisih in družbinih knjigah svoje jezikoslovne razprave podajal. On, učen pravoslovec in sedanji vrednik deržavnega in vladnega zakonika na Dunaji, je ob enem izurjen in temeljito obražen jezikoznanec, ki je posebno kot glavni vrednik nemško-slovenskega slovarja znamenit.

Povedali smo uže, da je rokopis Vodnikov bil last Metelkova in da ga je l. 1848. radovoljno prepustil „slovenskemu društvu". Tu se je pridno delovalo na vreditvi slovarjevi in glavno delo je bilo končano leta 1852. sodelovanjem Kasteleca in Kosmača. Rokopis so si potem natančno ogledali: Slomšek, Vertovec, Grabrijan, Burger, Potočnik, Zalokar, Ravnikar, Pintar, Jeran, Majar in Kobe. Med časom pa je zaspalo „slovensko društvo" in tako je po nemilih prigodbah zastala vsa ta reč. Sproži jo zopet dr. Janez Bleiweis, poklonivši leta 1854. svoj „koledarček" s podobo Vodnikovo ljubljanskemu škofu **Anton Al. Wolfu,** kateri na to nekako o svoji zlati maši sklene na svitlo dati dve zlati knjigi narodu slovenskemu v prid in radost, in sicer „Sveto pismo", katerega vredovanje je prevzel po škofovi volitvi **J. Volc** in „Slovenski slovar". Tega vredovanje prevzame po dr. Bleiweisovem nasvetu sloveči M. Cigale, ter ga na podlogi V. Vodnikovega rokopisa v pervem delu, v dveh obširnih zvezkih, z nekaterimi pomočniki spravi na svitlo leta 1860. Krasen venec je imenovani slovar našemu mecenu Anton A. Wolfu in marljivi delavnosti Cigaletovi.

Leta 1880. nas na novo razveseli učeni Cigale s knjigo „Znanstvena terminologija, s posebnim ozirom

na srednja učilišča", katero je obelodanila „matica slovenska". Uže leta 1867. je Cigale izrazil mnenje, da bi se izdala psihologija in logika v slovenskem jeziku, da se ustanové toliko potrebni naučni izrazi in s tim Slovencem sploh omogoči pogovarjanje o znanstvenih rečeh in vsled sklepa matičnega je tudi takoj pričel nabirati potrebnega gradiva, a delo se ni izveršilo. Preučivši se važne in v ono porabo potrebne knjige, sklenil je prepustiti spisovanje filozofijske propedevtike komu drugemu in se je lotil z razborno porabo znanstvenih knjig, izdanih po „matici" omenjene terminologije.

Slične delavnosti na slovenskem slovstvenem polji in to v jezikoznanski stroki je:

Navratil Ivan, pristav c. k. najvišje sodnije na Dunaji. Svoje dni vrednik ljubemu, lepoznanskemu listu: „Vedež". Izdelal je slovensko slovnico, namenjena posebno uradnikom. Od njega imamo razun mnogih, visokocenjenih jezikoznanskih razprav, izverstno slovniško delo: „Beitrag zum Studium des slavischen Zeitwortes aller Dialecte, insbesondere über den Gebrauch und die Bedeutung der Zeitformen in Vergleichung mit classischen und modernen Sprachen", Dunaj, 1856. Knjiga, posvečena dr. Fr. Miklošiču, je praktično in učeno vodilo pri jezikoslovnih studijah. Pripomogli so mu v temeljito sestavo: A. Šembera, M. Kawecki, B. Kovalski, C. Zaleski, J. Radvan, V. Barbarić in naš rojak M. Cigale. — V novejšem času mnogo ukovitega gradiva v knjigah „matice slovenske", n. p. životopis J. Kopitarja, 1880. i. drg.

V tem času veselega prevratka se je pokazalo tudi veliko število novih, slovenskih pesnikov. Tu naj imenujemo imena: Toman, Vilhar, Ant. Žakelj, Varl Jurij.

dr. Lovro Toman, prava svitla zvezda med slovenskimi rodoljubi, se je rodil 10. avgusta 1827. v Kamnigorici na Gorenskem. Po doveršenih gimnazijskih in modroslovskih studijah izbral si je pravoslovje ter se podal na vseučilišče dunajsko. Leta 1852. je zadobil doktorstvo prava in je vstopil

v državno službo pri finančni prokuraturi v Ljubljani. Kasneje zadobi odvetništvo v Radovljici in za letom 1861. se preseli kot odvetnik v Ljubljano. Zadnja leta je imel mnogo posla kot deželni in deržavni poslanec. Leta 1870. na Dunaji hudo zboli ter umre 14. avgusta v Rodaun-u, dve uri od stolnega mesta. Slovensko ljudstvo je v občem žalovalo, ker mu je umerl krepki zagovornik, ki je z ognjem mladeniške ljubezni oklenil se milega doma in tudi djansko pokazal, kako zeló so mu pri sercu domače naprave v izoliko naroda in napredek domačega jezika. Volil je „matici slovenski" 10.000 gld., dramatičnemu društvu 1.000 gold. i. t. d.

V mladeniški svoji dobi pa je bil mimo pisatelja tudi pesnik. Močno je v to vplivalo valovito leto 1848. in uže leta 1849. je dr. Toman svoje pesni priobčil, naslovom primernim: „Glasi domorodni". Vsaka njegova pesen kaže njegovo preživo fantazijo in vsega navdušenega mladenča, kateri se po orlovo leté vzdiguje nad nebesne oblake. In če se človek na enej strani čudi njegovemu nenavadnemu pesniškemu duhu, vnema mu na drugej strani ljubeznjivost njegove besede sladka čutila. Vsaka struna njegove lire diha gorečo ljubezen do domovine in do vsega blagega in plemenitega. Pesni nam kažejo živi ogenj, plamtečo domišljijo in pravo živahnost. Jezik mu je lep, čist in gladek. „Slovenska matica", katere ustanovitelj je bil pokojni, je obelodanila leta 1876. primerno knjigo: „Dr. Lovro Toman". V tej lični knjigi imamo pervič životopis verlega Tomana, sestavljen po And. Praprotniku, in potem njegove pesni, ki se morejo prištevati boljšim slovstvenim izdelkom slovenskega naroda. Omeniti nam je pri tej priliki njegove soproge, verle slovenske pisateljice:

Josipine Turnogradske, rojene Urbančičeve. Rodila se je blaga Josipina 9. julija 1833. v Turnskej grajščini blizo Kranja ter umerla, še le 21 let stara, 1. junija 1854. v Gradecu. Kot mlada, bistroumna hčerka naroda našega in goreča domorodkinja, stopila je tudi v kolo slovenskih pisateljev. Vsa njena duševna dela se delé: 1. v povesti, 2. v razne

spise, pesni in prevode in 3. v glasbenke in napeve. Povesti je nekaj v „slovenski bčeli“ in nekaj v dveh zvezkih „Zore“ natisnenih. Razun teh je pokojna spisala še blizo dvajset drugih, ki še niso zagledale belega dneva.

Ona je bila vsestransko izobražena, navdušena prorokinja slovenska, ki nam je marsikatero mično cvetlico bistrega jej uma in plemenitega jej serca zapustila.

Mimo nje bi lehko imenovali: **Lavoslavo Kersnikovo**, potem **Vekoslavo Oblakovo** in **Ljudmilo G.**, ki so kot verle hčerke naše domovine, svoje duševne izdelke priobčevale po „Slov. bčeli“.

Drugi pesnik one valovite dobe bi bil:

Miroslav Vilhar, bivši grajščak na Notranjskem; rojen 1818. na Kalcu; umerl 6. avgusta 1871. Jeden naj plodnejših slovenskih pisateljev in pesnikov, ki je po nekaterih zelo mičnih cvetlicah lirične mu muze postal povsem naroden. Komu niso znane pesnice: „Po jezeru“, „Kaj maram, da nimam“, „Mila lunica“, „Zagorski zvonovi“, „Bom šel na planince“ i. t. d.? Pripomogel je zdatno, duševno in gmotno, v povzdigo slovenskega slovstva in izomiko naroda našega. Priobčil je: „Pesni“, „Žabjanke“ in drg. Izdaval je „slovenski koledarček“ in se skušal na polji domače dramatike. Uže leta 1848. je spisal iz domače zgodovine povzeto igro s petjem: „Jamska Ivanka“; burko „Slep ni lep“ je priobčil v „Slogi“. Leta 1865. je jel izdajati zbirko lastnih mu glediških iger. Izšlo je šest zvezkov, v katerih so razun drugih tudi izvirne: „Detelja“, „Župan“ in „Poštena deklica“. Njegovo pisavo kinča gladkost in domač duh. Svojim pesnicam, ki se odlikujejo po svojej prijetni in dobroserčni obliki, je pridjal večinom prav lepe napeve.

Med rojaki, ki so se vneli po „Krajnski čbelici“, slovi posebno **Žakelj Anton**, s pesniškim imenom Rodoljub Ledinski, rojen 14. oktobra 1816. v Ledinah nad Idrijo. Šolal se je v Karlovcu, Novomestu in kasneje kot bogoslovec v Ljubljani. V mašnika posvečen, leta 1842. služil je v Gradecu

pri Podzemlji, potem v Ribnici, na Blokah, v Mirni peči, v Poljanah nad Loko, v Sostrem in v Ternu nad Leskovcem, kjer je umerl 26. aprila 1868. Pervikrat se nam pesnika pokaže l. 1841. v „Carnioliji“ in leta 1844. po „Novicah“. Odslej imamo mnogo pesnic zrelega mu uma po raznih časopisih in knjigah; tako donaša peti zvezek „Krajnske čbelice“ nekaj narodnih pesni, koje je priredil Ledinski; posebno pa je bilo leto 1855., da se je po iskrenih prijateljih Ledinski zopet otajal in jel z nova orati ledine slovenskega pesništva, in to posebno po „Novicah“.

Skromni Ledinski ni nikdar ljubil družeb šumnih in slovečih, marveč se jih je ogibal in — ker ga mnogi celó niso poznali, ga tudi niso čislali; temveč ga prezirali, opravljali in celo obrekovali. Sploh se pesni njegove še vedno premalo cenijo. Narod naš ima uže mnogo mož, kateri so častno pa vspešno delovali na slovstvenem polji slovenskem in se dostojno proslavljajo v povestnici njegovi; ima jih vendar še dokaj, kateri so mu ono polje obdelovali verno in koristno, a jih sedanja doba le redkokedaj imenuje. Mimo Ledinskega nam je tu na misli **Jurij Varl.** Rodil se je tiho delajoči pisatelj 23. aprila 1812. v Kropi. Šolal se je v Celovcu in Ljubljani ter postal leta 1837. duhovnik. Službоval je v Cerkljah na Gorenskem, v Vipavi, Idriji, Kranjski gori in kot župnik v Krašnji ter od leta 1869. v Velesovem, kjer je umerl 5. marca 1874. Zgodaj je uže jel pesnikariti a baš l. 1848., 1849. se je temeljito probudil ter pričel priobčevati svoje pesni v pervo po „Danici“. Kmalo potem se je oglasil v Slomšekovih „Drobtinicah“ in v „Slovenski bčeli“. Ustanovivši se v Velesovem, je priobčil knjižico: „V e l é s o v o, b o ž j a p o t n a K r a n j s k e m“, 1872. V zapuščini njegovi se nam hrani mnogo pesnic in sicer delom starih, uže natisnenih, delom novih, nenatisnenih, koje lehko delimo v izvirne in prestavljene. Geslo mu je bilo: „pravica, resnica in ljubezen“.

Pri tej priliki nam ni zabiti mnogo let delajočega prijatelja učečej se mladini ljudskej, kojega pesnice in pesniški

izdelki in pripovesti so bile v pervej versti odmerjene nježni mladini. Omeniti nam je marljivega pisatelja slovenskega naroda: **Andrej Praprotnik**-a, vodje mestne šole v Ljubljani. Iz perva je mnogo pesmaril in marsikako mično pesnico nam podal. Osnoval je „knjižico za slovensko mladino“, izdano po „družbi sv. Mohora“ ter mimo tega izdelal in priobčil mnogo knjig v šolsko porabo, tako „Spisje“, „Slovensko slovnico“, „Berila“ i. t. d. V novejšem času je nekaj let vredoval pedagogični list: „Učiteljski tovariš“, koji sedaj vredništvom M. Močnika izhaja. Leta 1879. je priobčil po „družbi sv. Mohora“ izdano knjigo: „Slovenski spisovnik, svetovalec v vseh pisarskih opravilih“, 8. strani 372. Precej njegovega dela je ob enem v knjigah „matice slovenske“.

Uže pričetkom te dobe se je vsaj za slovenske šole, v katerih se je večinom še pred letom 1848. pogrešal domači duh, nekako skerbeti jelo in tudi na izobražbo in napredovanje učiteljskih moči se je gledalo. Tako je bilo vse hvale vredno prizadetje in neutrudno delovanje „Šolskega prijatelja“, ki je istih dob izhajal v Celovcu pod varno roko naše sedanje staroste: **Andrej Einspieler**-ja. Rodil se je ovi delavec na našem slovstvenem polji, dne 13. novembra 1813. v Svečah, v rožni dolini na Koroškem. Einspieler, profesor veroznanstva in slovenščine na višej realki v Celovcu, marljiv odbornik „družbe sv. Mohora“ in sedanji vrednik duhovn. lista „Slovenskega prijatelja“, ki uže 30. leto izhaja, bil je od nekedaj zelo priden sodelavec posameznim lepoznanskim, poučnim in političnim časopisom in to čestokrat pod čerko „S“ ali pa imenom „Svečan“.

Imenovali bi lehko še ime marsikaterega moža, ki sicer ni dospel do pisateljskega delokroga obširnejše pomene a se je vendar po moči svoji trudil, da pospeši razvoj materinščine naše; tako: **Jože Drobnič,** ki je nekaj časa vredoval „Slovensko čbelico“ v Celji, katerej je potem sledila „Slovenska bčela“ v Celovcu, izhajajoča od leta 1850. do l. 1853.

Drobnič je spisal „ilirski rečnik“ in je dekan **Jurij Aličevo** bogato zbirko slovenskih besedi in pogovorov zdatno pomnožil. Njegovo delo ste tudi dve veseli igri: „Dvoboj“ in „Raztresenci“.

Francelj Jernej, rojen na Poličanah, med Celjem in Mariborom, leta 1823., profesor v Varaždinu; nekdaj marljiv pisatelj, ki nam je podal: „Nazorništvo“.

Košar Jakob, duhovnik sekovske škofije; roj. l. 1814. pri sv. Jurji na Ščavnici, zamerl l. 1846. in mnogo, mnogo druzih. —

Razvideli smo iz dosedanjih čertic, da se je znanstvo jelo razcvitati, da je omika napredovala, da se je proza zboljšala, jezik ogladil, opilil, očistil in da se je tudi poezija, posebno ozirom na liriko in deloma epiko razvila, obogatela — a malo smo še slišali o tretji versti pesništva, o **dramatiki.** Nehote nam je v mislih vprašanje: kako da je bilo z njo; kako v prošlosti, kako okoli leta 1848. in kasneje?

Slovenci do sedaj sicer še vedno nimamo stalnega gledišča in goji se dramatična umetnost le po diletantih a naskok je uže tù in upati nam je boljše bodočnosti. Preden si ogledamo sedanje stanje, treba malega ozira na preteklost.

Uže rimska Emona je imela „amfitheater“, kakor so kazale izkopane razvaline na Mirji pri Ljubljani, leta 1714. Od stare dobe naprej pa ni pravih sporočil do šestnajstega stoletja, v katerem so se pokazale tudi pri nas duhovne igre, latinske in nemške, ki so je napravljali v protiprotestantskej dobi jezuiti v ljubljanskem konviktu. Poseben podpornik dramatične umetnosti je bil grof Volf Eng. Auersperg in se je v tem stoletji igralo v Ljubljani v štirih jezikih, namreč latinski, nemški, italijanski in slovenski; tako se je l. 1670. predstavljala igra „Paradiž“. To bi bilo nekako pervo poročilo o slovenskej predstavi, potem pa nimamo več kot sto let nobenega sledu.

Da se v nekdaj žalostni dobi tudi dramatična muza ni zamogla razviti in da dramatika slovenska ni imela podpornikov in zagovornikov, se ne smemo in ne moremo čuditi.

Ako je zagledala sem ter tja kaka slovenska igra beli svet in se je potem celo predstavljala, bile so to redke prikazni v splošnej oterpnosti. Tudi „doktrinarna“ doba ni bila ugodna razvitku na polji dramatičnem.

Še le koncem osemnajstega stoletja slišimo zopet, da so se včasih predstavljali slovenski igrokazi. Nepozabljivi mecen Žiga baron Zois spodbudil je Linharta, da se je poskusil z dvema igrama in malo prej smo vdobili Zupan-Damascenovo opereto „Belin“. Kmalo za ono dobo so se trudili V. Vodnik, Andrej Smole, učitelj Bernard Tomšič, Jovan Koseski, Fr. Malavašič, da nam nekake pervence, delom izvirne, delom prestavljene, na polji dramatike podajo. Ko so leta 1848. po prizadevi ‚slovenskega društva“ slovensko gledišče — a žalibog brez pravega vspeha napravljati jeli, se je več marljivih mož oglasilo in se lotilo spisovanja potrebnih igrokazov. Večkrat se je igralo slovenski od leta 1848. do 1850., ko se je gledišče zopet zaperlo slovenski muzi. Malokje se je sedaj igralo v domačem jeziku a ostali so nam plodovi onih mož, katerim je bil razvitek pri sercu. Tu na tem polji lehko imenujemo v pervi versti hrabrega nam pesnika in pisatelja:

France Cegnar-ja. Rodil se je 8. decembra 1826. pri sv. Duhu blizo Škofje loke in biva sedaj kot višji telegrafist v Terstu. Bil je nekaj časa kot mlad pesnik v Ljubljani vrednik: „Ljubljanskega časnika“ in kasneje hvalevrednega časopisa: „Slovenija“. Prištevati je naj marljivejšim pesnikom ki ga kinča lepa nadarjenost, milo-domači jezik, uglajena beseda, lehko umljiv slog in doveljna živahnost domišljije. Priobčil je svoje „Pesmi“ leta 1860. v Celovcu in med lepo zbirko je marsikatera, ki je povsem narodna postala ali se vsaj do temeljitega pri nas vkoreninila. Tu spominjamo na pesen: „Hej rojaki opasujmo uma svitle meče“ i. drg., ki se odlikuje po krepkej navdušenosti in lepej vredbi.

Mimo lirike in deloma epike mu je bila ljuba dramatika. Prestavil je Mosenthal-ovo „Deboro“ in nam umetno-

poetično prestavo podal nekojih Fr. Schillerjevih dram: „Marija Stuart“, „Viljem Tell“ in trilogijo „Valenštajn“, 1866. Od njega tudi prestava „Babice“, pripovedke Božene Nemcove.

Leta 1860. se je jelo novo narodno živenje in napredovala je od istega leta tudi domača dramatika, čeravno le počasi, kajti v „naravi nima skokov“. Napravljala so se v raznih čitalnicah mala diletantiška gledišča in predstavila se je marsikatera lepa, domača igra. Sploh se je z letom 1860, ko se je obudilo društveno živenje po naših krajih, nekoliko obernilo na bolje. Pervi korak smo storili, akoravno ne v velikanski meri, vendar tako, da se smemo nadejati zdatnega napredka. Spoznavši preveliko važnost dramatike, osnovali so nekateri rodoljubi društvo v Ljubljani, katero ima gojiti ono polje. Leta 1867. se namreč ustanovi „dramatično društvo“, kateremu je namen podpirati in vsestransko pospešiti slovensko dramatiko. V ta namen je društvo jelo izdajati slovenske gledališke igre, je ustanovilo v Ljubljani posebno dramatično učilnico, da bi se v njej moči izobraževale za gledišPko igranje in je vsako leto po večkrat na mesec predstavljalo igrokaze.

Mnogo imamo mož, ki so se odsihmal poprijeli delovanja na dramatičnem polji. Izdajala sta zbirke slovenskih iger: Miroslav Vilhar in dr. Jan. Bleiweis. Izvirno veselo igro „Kteri bo“, je spisal **Bogoslav Rogački,** izvirno igro „Samo“ **Fr. Remec,** igro „Strast in krepost“ **A. Kos,** veseloigro „Lahkoumna Emica“ **Ljudevit Tomšič,** dramatični prizor „Slovenija“ **J. Bilc,** (r. 1839. v Ternovem) in veseloigro „Novi svet“ ter leta 1878. v lepej, doveršenej obliki: „Materin blagoslov“, igro s petjem v treh dejanjih **Anton Klodič,** (c. k. deželn. šol. nadzornik na Primorskem Anton Klodič vitez Sabladoski; rojen leta 1836. v Hlo-[illegible]ih, videm. okraja). Izmed pisateljev izvirnih iger so še imevati **Jakob Alešovec,** vrednik v Ljubljani; rojen 1842. l. Skaručini na Gorenskem: „Kdo je tat“, „Naselniki“, [illegible]evem“ i. drg.; **dr. France Celestin,** profesor vseučilišča

v Zagrebu; rojen l. 1843. v Vačah na Kranjskem; kasneje izdatelj znanstveno- poučnega dela „o Rusiji“; spisal „V Ljubljano jo dajmo“; **Jaroslav Franjo,** Štrukelj, duhovnik, rojen 1841. na Kranjskem; spisal „Slovenski Jurček“ i. drg.; **Janez Globočnik,** (1824—1877.) „Lakomnik“; **Viljem Ogrinec** „Roza“ i. drg. in mnogo drugih, kojih dela so uže natisnena ali pa so v natis pripravljena. Izmed prestavljavcev bi se lehko omenili sledeči možje: **Matija Valjavec,** profesor v Zagrebu; r. v Beli na Kranjskem, leta 1831. „Ajant“, „Ifigenija v Tavrij“, „Sin divjine“; **dr. Maks Samec,** zdravnik v Kamniku „Belizar“, „Krivnja“, „Pijanec“; **Valentin Mandelc,** profesor v Karlovcu; umerl 1872. Prestavil: „Bog vas sprimi“, „Faust“, „Išče se odgojevalec“, „Moja zvezda“, „Na kosilu“, „Pesek v oči“ i. drg.; **J. Lipež,** „Car Lazarjeva smert“; **J. Makarovič** „Česki godec“; **dr. Matija Prelog,** zdravnik v Mariboru; rojen 1813. v Hrastji pri Ljutomeru, umerl leta 1872. „Černi Peter“, „Zakonska sol“; **J. Žepič** „Čudodelni klobuk“, „Pozabljenec“; **J. Zabukovec** „Domači prepir“, „Gostilnica na pošti“, „Popotnika“, „Snubač“; **K. Severjev** „Frančiska z Rimini“; **J. Babnik** „Goljufani Starec“; **Jos. Stare** „Gospod Čapek“, „Narprej mati“, „Stara mesto mlade“; **Josip Nolli** „Graščak in oskerbnik“, „Po polnoči“; **Drag. Šavperl** „Hamlet“; **Fr. Rebec** „Jurčkove prikazni“, „Na mostu“; **J. Navratil** „Kljukec“; **Fr. Zakrajšek, Fr. Marn, Dav. Bolé, Ivan Rak, L. Leskovec, Luiza Pesjakova** „Strup“, „Zajček“ in mnogo drugih.

Zdatnega napredka se smemo nadejati in v to nas uže primora marljivo delovanje „dramatičnega društva“, katero izdaja leto za letom lepe zbirke dramatičnih iger, naslovom „Slovenska Talija“.

Okoli leta 1860., ko se je društveno živenje oživelo, p- sijala nam je še druga vesela družba, kojej imajo Slove i mnogo lepih knjig zahvaliti. Uže leta 1851. se je v Celo

ustanovilo društvo sv. Mohora, ki se pa ni zamoglo prav razviti a leta 1859. se prestroji po največji zaslugi Anton Janežičevi to društvo v **„družbo sv. Mohora“** in se prične kot taka mogočno razširjati. Njej je bilo in je še zmirom skerb, da slovenskemu narodu varuje lepi značaj, budi ljubezen do domovine, po dobrih knjigah širi pouk in po lepej omiki kaže Slovencem pot do višega duševnega in časnega živenja. Tu se resnično kaže, koliko da je mogoče prospešiti z zjedinjeno močjo in kako da „iz malega raste veliko in slavno“. Pričetkom je bilo le malo na stotine sešteto število udov, ki je pa od leta do leta naraščalo tako, da je štela družba leta 1869. uže 13.666 in imade za leto 1880. po vseh pokrajinah slovenskih 25.430 udov. V resnici ogromno, krasno število, ki se pa še da po skrajnej delavnosti in žilavej vstrajnosti pomnožiti. Želja, po pravej omiki osrečiti ljubljeni nam narod, naj zjedini in navduši vse stanove, da vsi zložno in pogumno delajo za družbeni razvitek. Ova družba, ki je do sedaj v premnogih iztisih uže blizo sto knjig raznega zerna med ljudstvo slovensko razširila, je najlepše poroštvo bolje in sijajnejše prihodnosti. Razun marljivega odbora, v katerem sta se trudila Anton Janežič, Karl Robida, in se še dan danes trudita: Andrej in Lambert Einspieler, nam je tu mnogo marljivih pisateljev. Važnejših imena naj slede: **France Erjavec** „Živali v podobah“; **Lambert Ferčnik,** župnik na Koroškem; r. 1827. v Svečah „Slovenski Goffine“; **Štefan Kocijančič** „Kristusovo življenje in smert“; **Dr. Rogač,** duhovnik; umerl 1874. in **M. Torkar** „Življenje svetnikov“; in **Josip Stare,** profesor v Zagrebu „Občna zgodovina“. Mimo njih: Gomilšak, Jančar, Jurčič, pl. Kleinmayr, Kosar, Lesar, Levec, Ogrinec, Parapat, Povše, Praprotnik, dr. Sernec, Slemenik, Rup, Volčič, dr. Vošnjak, Pesjakova Luiza, Tomšič in drugi. —

Leta 1862. izide v Celovcu pod naslovom: „Cvetje iz domačih in ptujih logov“ v malih, mičnih zvezkih jako priljubljeni lepoznanski list, v katerem nahajamo izvirne dela

in prevode iz greškega, latinskega, nemškega ter iz slovanskih narečij, tako n. p. „Kriton in Apologija“, „Ajant“, „Memorabilija“, „Georgikon“; romana „Kirdžali“ in krasni roman „Deseti brat“ itd. Slovenska inteligencija se je množila in naraščala od dne do dne ter zahtevala dušne hrane v svojem materinem jeziku. Mladini je bilo potrebno pripravnega berila, ki jo naj uči spoznavati proizvode slovenskega kakor slovanskih in drugih narodov. Slovenski pisatelji pa so potrebovali krepkega glasila, v kterem bi objavljali svoja duševna dela in tako ob časom podajali svoje izdelke našemu omike in pouka željnemu svetu slovenskemu. Združilo se je v to delo lepo število slovenskih mož a duša ovemu povzetju in duša splošnemu delovanju na lepoznanskem polji ter pravi steber slovenske omike, duševnega narodovega živenja pa je bil naš nepozabljivi:

Anton Janežič. Rodil se je ta blagi mož 19. dec. 1828. v Lešah, v št. Jakobskej fari rožne doline na Koroškem. Sin kmetiških starišev, ki se je v Celovcu šolal in je bil po doveršenih višjih studijah na celovškej realki in gimnaziji profesor slovenščine. Zamerl je v občo žalost 18. septembra 1869. Družba sv. Mohora je svojemu pervemu tajniku stavila krasen spominek na preranej mu gomili ter osnovala „Janežičevo ustanovo“. Janežič je bil mož silne delavnosti, občeznane marljivosti in velike plodnosti. Dobili smo iz njegovih rok lepo versto dičnih knjig in leto za letom nas je razveselil s kako novo stvarjo slovenskega uma. Ob kratkem hočemo omeniti glavne točke njegovega delovanja. Leta 1848. izda pervo knjigo „Leichtfasslicher Unterricht in der slovenischen Sprache für Deutsche“ ter se s tim delom v pervo poda na jezikoslovno polje, ki mu je bilo odsihmal najbolj pri sercu. Leta 1849. prične sestavljati slovar slovenskega in ne škega jezika ter ustanovi „bralno društvo“. Od le 1850—1853. je vredoval lepoznanski časnik „Slovensl bčela“ in je ob enem opravljal prestavo deželnega zakonil Leta 1851. priobči: „Ročni slovar slovenskega

nemškega jezika". Znamenita bremena manj znanih besed so mu podali: Drobnič, Fresl, dr. Muršec, Navratil, Sumper, Škerjanec in Vrečko. Drugi natis tega slovarja je priobčila „družba sv. Mohora" leta 1874. Ozirom na mogočni jezikovni napredek od leta 1850. do 1872. se je moralo pervo izdajanje povsem prečistiti, pri katerej priliki se je ob enem, kolikor mogoče, skerbelo za večjo preglednost in razvidnost. Popravil, zdatno pomnožil in vredoval ga je pisatelj teh verstic Julij plem. Kleinmayr, takrat učitelj na celovškej gimnaziji.

Leta 1852. izda Janežič „Cvetje slovenskega naroda". Prihodnje leto mu je bilo posebno bogato in tako priobči leta 1854. pervi zvezek „Glasnika", posloveni „Šmidovi zgodovinski katekizem", obelodani „Slovenische Sprachlehre für Deutsche" in izdela: „Slovensko slovnico s kratkim berilom cirilskim in glagoliškim ter pregledom slovenskega slovstva". Od leta 1858. do leta 1868. je vredoval lepoznanski list „Glasnik za literaturo in umetnost"; leta 1860. izda zabavnik „Zarnico", leta 1861. priobči „Cvet slovenske poezije" in leta 1862. prične izdajati „Cvetje iz domačih in ptujih logov" za učečo se mladino. Istega leta ob enem pripravlja „Slovensko slovnico" v drugo izdavo, katero obelodani leta 1863. Svoje hvalevredne knjige „Slovenisches Sprach- und Uebungsbuch" izda leta 1864. uže šesti popravljeni natis. Prihodnje leto nam je podal „Cvetnika" pervi, drugi in tretji del ter drugi natis slovarja „Deutsch-slovenisches Wörterbuch" 1867. Marljivo je tedaj delal naš Anton, kojemu je le delo nakopalo prerano gomilo!

Glavno mu delo bi pa imenovali njegovo slovensko slovnico. Smelo terdi prof. J. Marn leta 1864.: „Reči moram, da je to slovnica, kakoršne, razun Čehov, kar jaz vem, še nimajo drugi Slovani. Po tej se hočemo ravnati". Več nego resnične so te besede, kajti, kakor imamo slovnico sedaj, to je plod pol stoletja in glava njej so pervi nam možje. Enakemu delu

je treba mnogih delavcev — in bilo jih je tudi. Ob enem smo napravili korak naprej; Janežič se je operl na staroslovenščino. O zgodovini njega slovnice pa nam najlepše pričajo posamezni letniki „Glasnika“ in to od leta 1858. do 1864. Mi lahko posnamemo, da je naša slovnica Janežičeva na podlogi 1) Metelkove, pripoznano izverstne slovnice in ta zopet a) na podlogi jezikoznanstveno izobraženega Dobrovskega in b) temeljito izvedenega Kopitarja ter c) dotedanjih slovenskih slovnic; 2) da se opira na staroslovenščino slavnih preiskav Miklošičevih in 3) da je sestavljena na podlogi mnogoštevilnih manjših in večjih, znanstveno-jezikoslovnih spisov naših boljših pisateljev in strokovnjakov. Tu naj zadostujejo sledeča imena: Navratil, Cigale, Svetec, Macun, Šolar, Žepič, Valjavec, Hrovat itd. in 4) na podlogi takrat najboljših slovnic ostalih slovanskih jezikov, n. p. Veber „Skladnja ilirskoga jezika“, Čelakovsky „Čtení o srovnavaci mluvnici slovanské“, Zikmund „Skladba jazyka českého“ itd.

Odkar nam je naš slavni Kopitar pravo pot pokazal, smo na tem polji velik korak naredili. Prepričevalnim ponosom se v tej stroki družimo drugim slovanskim slovstvom in tudi Neslovanu lehko zakličemo, da smo, ozirom na naše okoliščine, več storili, nego nam je sploh mogoče bilo. Podlogo precej terdno smo si stavili in treba je le dalje zidati in dopolnovati.

Razun imenovanih del Janežičevih nam je še precejšno število manjših spisov njegovih, katere popolnoma ceniti, se nam ne zazdeva potrebno, kajti slovenski svet doveljno uže pozna in v vernej hvaležnosti čisla neumorno delovanje ovega izverstnega in zelo marljivega slovenskega jezikoznanca, domačega pisatelja, buditelja slovenske beletristike in neutrudljivega tajnika „družbe sv. Mohora“, v kar nam je bila svedok izvanredno sijajna svečanost „v spomin zaslugepolnemu A. Janežiču“ v njegovej rojstni fari, dne 13. avgusta 1876. (Glej „S v e č a n o s t v s p o m i n A. J a n e ž i č u“, Celovec, 1876. spisal J. pl. K.)

.Jeden verlih zastopnikov občega prevrata je bil v mladosti navdušeni pesnik in pisatelj:

Radoslav Razlag, dr. pravoslovja in odvetnik v Brežicah in kasneje v Ljubljani. Rodil se je v Radoslavcih poleg Ljutomera, dne 12. julija 1826; umerl 5. junija 1880. v Brežicah. Po izgledu Matija Majarja, kojemu so se nekateri mlajši možje ozirom na nazore njegove o pisavi in jeziku udali, je pisaril in priobčeval v nekako jugoslovanskem, obče-ilirskem jeziku ter nam podal leta 1852. in 1853. „Zoro“ in „Zvezdice“. V tem „jugoslovanskem zabavniku“ je mnogo sestavkov v nevezani besedi in mnogo mladostinih pesnic, priobčenih od takrat k misli „ilirizma“ prisegajočih slovenskih moči, v jeziku „ilirskem“ in v čerkopisu „gajice“ in „cirilice“. Razun pesni in poučnih sestavkov Radoslav Razlagovih so v „Zori“ pesnice in spisi: Josipine Turnogradske, dr. Lovro Tomana in Božidar Raiča. Razlag je časom popustil to idejo ter se zopet v letih zrelega moža poprijel slovenščine čiste, ki mu je kaj lepó in gladko tekla. Priobčil nam je zbirko pesni različnih pesnikov v „Pesmarici“, katere drugi pomnoženi natis smo leta 1872. vdobili. Zadnje leta bivanja v Ljubljani je tudi nekaj časa vredoval juridični list „Slovenski pravdnik“ ter nam podal „praktičen napotek za juridično-politično službena pisma“.

Raič Božidar, župnik na Štajerskem; rojen leta 1827. pri sv. Barbari, v dekaniji Zaverče, je v`našej dobi, po živahneji probuditvi slovenskega družtvenega živenja in delovanja v prospeh in izdajo duševnega nam blaga, marljivo sodeloval na znanstvenem in lepoznanskem polji in še dan denes nam v izomiko naroda našega verlo služi njegovo spretno pero.

Večkrat smo uže omenili, da je v tej dobi jeden ali drugi naših slovstvenih delavcev pripadal ideji „ilirizma“, da je piril „ilirsko“; treba nam je nekoliko spomina na „**ilirizem**“.

Ko je došel leta 1809. Napoleon I. v naše kraje in je družil Dalmacijo, del Koroške, Kranjsko, Istro in del Hervatske imenom „Ilirija“ v jedno celoto, proslavili so moža

nekoji Slovani velikim navdušenjem. Tudi naš Vodnik je vzvišenim glasom opeval osnutek Ilirije a kmalo se je po britkej skušnji ohladil. Mnogo pripadencev pa je našlo to hvalisovanje pri mlajših izobražencih za letom 1830. Napoleon je v svitlosti propadel ali nasledki činov njegovih so delom še ostali. Narodi evropski so jeli delati na vzbuditvi domače zavednosti. Tudi med Hervati je pričelo to gibanje. Tam so bili takrat možje: Drašković, Oršić, Bakač, Pejačević, Kulmar in drugi. Glava vsej reči pa je bil mladeniško navdušeni dr. Ljudevit Gaj, rojen leta 1809. v Krapini, malem mestu v Zagorji. Ideje, koje je uže prej Matić gojil, razcvele so se med mladino na univerzah v Gradecu, Lipsiji, Dunaji in Pešti. Gaj je ustanovil leta 1835. v Zagrebu hervatski list: „Hervatske novine“, koje je uže prihodnje leto prekerstil v „Ilirske narodne novine“. Z imenom spremenil je ob enem jezik; vsi „Iliri“ naj bi pisali le jeden jezik in vse pojedine literature naj bi se združile v jedno literaturo. Tega posla se je lotil mladi Gaj in njegov poziv ni ostal brez nasledkov. Gaj se je, ozirom na skupno ime „ilirsko“ pozival na to, da so starodavni Iliri, stanovniki nekdanjega „Illyrika“, pod kterim imenom so se za rimskega cesarja Konstantina, početkom četertega stoletja, razumevale vsekolike pokrajine med Donavo, jadranskim in černim morjem, neki bili Slovani in da so denašnji prebivalci teh krajev pravi njihovi potomci, kakor se je pozneje trudil to v „Danici ilirski“ obširnejše dokazati. Z večjim pravom se je mogel na dalje tudi na to opirati, da se je tedaj vsaj jeden del južnih Slovanov službeno imenoval „Iliri“, namreč Serbi na Ogerskem in večina bivših Napoleonovih Slovencev v nekdanjih „Provinces illyriennes“; a posebno še na to, da so v srednjem veku inostrani kakor domači pisatelji imenovali dele južnih Slovanov „Ilire“ in njihov jezik „ilirski“. Tako je probudil z novim imenom novo življenje in iz vseh „ilirskih pokrajin“ so se d[illegible]žile v delu mlade ali izvedene in navdušene moči. V per[illegible] versti med Slovenci: Stanko Vraz, Gjuro Kobe, Božid[illegible] Raič, Davorin Terstenjak, dr. Lovro Toman, [illegible]

Radoslav Razlag, Matija Majar in nekaj časa dr. Jakob Zupan. Sicer ni postalo ovo delovanje splošno pri slovenskih pisateljih in obče pripoznano od strani slovenskega občinstva, a vendar se ga je precejšne število poprijelo. Probudil se je župnik Matija Majar s slovnico: „Pravila, kako izobraževati ilirsko narečje“, ki nam hrani mnogo lepega in tudi mnogo zagrešenega in smelo terdi Macun: „neima jošte primiera, niti će ga dobiti kada, da bi slovničari umietnim putem stvorili jezik“. Vsled napotka Majarjevega se oglasijo tudi drugi in R. Razlag priobči uže omenjene knjige v novej ilirščini.

Nasprotnik ilirizmu je bil naš dr. France Prešeren. Za letom 1849. se ta entuziazem nekoliko ohladi; Serb postane Serb, Hervat Hervat in Slovenec Slovenec; jedini Slovenec — razun Matija Majarja, kateri še dan denes v nekako obče-vzajemnem jeziku pisari — ki je z dušo in telom bil navdušen „Ilir“, Stanko Vraz je l. 1851. kot pravi „Ilir“ umerl.

„Ilirščina“ se je pogubila — a ostali so proizviri njeni, ostala je „ilirska literatura“, to je del jugoslovanske slovesnosti od leta 1835. do blizo 1852.

Jeden glavnih in navdušenih Ilirov je bil: **Jurij Kobe,** Sodevski, čverst slovenski domoljub, ki se je rodil 8. junija 1807. v Poljanah poleg Kolpe. Doveršil je perve in latinske šole v Karlovcu, licejo in bogoslovje pa v Ljubljani ter leta 1837. za mašnika posvečen, služil duhovnik v Semiču, Kostelu, Mokronogi, na Trebelnem, v Černomlji, v Leskovcu in od leta 1851. samostojno na Planini, od leta 1856. v Čatežu, kjer je 29. junija leta 1858. umerl.

Uže kot mladič se je oziral po bližnjej Hervatskej in se tudi v pervo učil v hervaško-serbskem narečji; napredoval pa je po Vodniku in Gaju, leta 1836. v slovenščini učenec Metelkov, ter vnemal se v ilirščini, v kateri je tudi jel pisariti. Pervi spisi njegovi so prišli na svitlo v Gajevih časopisih l. 1840. in 1841. Navdušeno pozivlje svoje sorojake v kolo ilirsko, pisoč: „Došlo je jurve doba, gdje takodjer i gornji

Iliri počimlju spoznavati slavjansko-ilirsko nariečje, kao najljepše medju svimi slavjanskimi nariečji, i kažu odperto, da mu ne zavide niti pervenstva, koje mu se daje od inostranih ljubitelja slavjanskoga jezika, niti dražesti, kojimi dira su serdce svakoga, koji mu se ozbiljski približuje, jerbo je najljubkije, najglasnije i najkriepčije, i da upravo radi tako zaslužuje, da se verhu svih južnih podnariečja uzdigne, ne da ih porazi, nego zagerli, sdruži i uzvisi". — Kasneje je pristopil marljivim sodelavcem ljubljanske „Danice" in domačih „Novic" ter nam mnogo poučnega gradiva podal a še vedno zagovarjal „ilirizem". V čislih mu je bil ob enem veliki slovar slovenski, kajti tudi njemu je rokopis dohajal v popravo; v čislih so mu bile Slomšekove „Drobtinice", kojim je podajal svoje razprave. Kobe je bil jeden najiskrenejših podpornikov našega slovstva.

Ideja „ilirizma" je prospala in zopet so se domače moči poprijele domačega, slovenskega jezika, v prijavo raznih njim umotvorov. Omeniti nam je tu v pervi versti ozirom na lepo, čisto materinščino pisatelja in pesnika, ki po mislih nekojih rodoljubov pripada najženijalnejšim delavcem nove dobe; omeniti nam je:

France Levstik-a. Rodil se je 28. aprila 1831. v Retijah, malej vasici pri Vel. Laščah. Izšolal se je v Ljubljani in deloma na Dunaji; bival nekaj časa v Bernu, na Dunaji, pri Čatežu na Dolenskem, v Senožečah na Notranjskem in v Terstu. Mladosti leta so mu marsikaj britkega donesla. Kasneje je bil sodelavec „Triglava" v Ljubljani in nekaj časa tajnik „slovenske matice" in ob enem vrednik velikega slovensko-nemškega slovarja. Preselil se je zopet na Dunaj, kjer je sodeloval „Zvonu" in na lastne stroške izdajal humoristični list: „Pavliha". Sedaj službuje kot skriptor v licejalni knjižnici v Ljubljani.

V mladosti je spel in priobčil marsikako lepo in zdravo pesnico ter nam obelodanil leta 1854. lep zvezek lastnih mu pesnic, ki se razun notranje veljave še posebno odlikujejo po lepej in čistej slovenščini. Prestavil nam je ob enem v

gladko materinščino iz staro-češkega „Rokopis kraljedvorski“ l. 1856. in podal slovnico slovenskega jezika, naslovom: „Die slovenische Sprache nach ihren Redetheilen“, v Ljubljani 1866. Obširna kritika o njej v Jož. Marnovem „Jezičniku“ od leta 1866. O njej piše Klodič: „Levstik betrachtet die Sprache als Object wissenschaftlicher Erörterungen und sucht demnach die sprachlichen Erscheinungen wissenschaftlich zu begründen und in feste Gesetze zu bringen“.

Leta 1880. je poslovenil knjigo: „Nauk slovenskim županom, kako jim delati, kedar opravljajo domačega in izročenega področja dolžnosti“, spisal v nemškem jeziku A. Globočnik. Knjiga nas je razveselila, ker je ž njo zopet stopil Levstik v javnost in nam pokazal, kako mu je naše dni pisava. Posebno hvaležni pa smo mu za pridejani „slovniček“, v katerem se tolmačijo nenavadnejše ali ne povsod med Slovenci govorjene ter tudi nove besede. Tu imamo pravo zakladnico zlasti tehničnih izrazov. — Po raznih časopisih je mimo tega mnogo njegovega umotvornega gradiva, ki nam kaže Levstikovo izvanredno izobraženost na polji jezikoznanskem. On slovi kot pesnik, kot prozaik, kot kritik in slovanski jezikoslovec.

Med verle in krepke podpornike našega slovstva, ki so od nekdaj z vso marljivostjo naše književno polje obdelovali in našemu narodu veselejšo in lepšo bodočnost vgladili, smemo vštevati Valjavca, Žepiča in dr. Gregor Kreka.

Valjavec Matija, gimnazijalni profesor in ud „jugoslovanske akademije“ v Zagrebu; rojen leta 1831. v Beli na Kranjskem, se je uže zgodaj oglasil imenom „Matija Kračmanov“ na pesniškem polji ter nam priobčil samostojno knjigo svojih pesnic, ki so se sem ter tja močno prikupile. Po temeljitih studijah je podal svoje učene jezikoslovne in znanstvene spise v domačej pisavi slovenskemu obraženstvu v pouk in omiko po raznih časopisih, listih in družbinih knji-

gah. Leta 1858. priobči: „Narodne pripovjedke, skupio u i oko Varaždina“, str. 315. Leta 1863.: „Sofoklejev Ajant“.

Zadnjih pet let so nas iznenadili sestavki njegovi: „Izgledi slovenskega jezika na Ogerskem“, 1874.; „O slovensk. komparativu“, 1876. in „Prinos k slovenskomu naglasu“ v 43. „radu jugoslovanske akademije“, 1878.

Žepič Boštjan, gimnazijalni profesor v Zagrebu in ud tamkajšne akademije znanosti; rojen v Gojzdu na Kranjskem leta 1829. Marljiv delavec na polji jezikoznanstva in domače zgodovine. Razun mnogih sestavkov nam je spisal leta 1875. „Latinsko-slovenske vaje“ in istega leta „Slovar k latinskim vajam“.

dr. Gregor Krek, profesor na vseučilišči v Gradecu; rojen leta 1840. 8. marca nad Poljanami na Gorenskem. Šolal se je v Ljubljani ter na dunajskej univerzi. Iz mladostinih let je znan kot lirik in pozneje kot marljiv in neutrudljiv delavec na strogo znanstvenem polji slovanskega jezikoslovja. Kot pesnik nam je tudi spel: „Na sveti večer o polnoči“, epično pesen v treh spevih, leta 1863. —

Podal nam je izverstna, učena dela, ki so pravi kinč ne samo slovenskemu, temveč slovanskemu slovstvu in slovanski vedi; tako n. p. „Ueber die nominale Flexion des Adjectivs im Alt- und Neuslovenischen“, 1866. in koncem glavno mu dosedanje delo, ki je občo pozornost na našega čestitega učenjaka probudilo: „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte“.

Leta 1881. je pričel sodelovati v znanstvenem oddelku, v Celovcu izhajajočem „Kresu“. Več učenih razprav dr. Gregor Krekovih je v preimenitnem glasilu za primerjajoče slovansko jezikoznanstvo, ki štirikrat na leto v Berolinu izhaja, naslovom: „Archiv für slavische Philologie“, in kojemu so sodelavci pervi slovanski filologi in učenjaki: dr. Fr. Miklošič, V. Jagić, A. Leskien, V. Nehring in drugi. Omeniti nam je tudi dr. Kreka temeljiti spis „Nekoliko opazek o izdaji

slovenskih narodnih pesni", 1873. Mnogo nam je še pričakovati od ovega verlega in spretnega pisatelja in slovenskega učenjaka. —

Kakor se je časom razcvitalo znanstveno polje, tako je tudi zazelenela lepoznanska stran našega slovstva. Verli, za vse kar je lepega in vzvišenega vneti možje so se oklenili leposlovja in obudili Janežičevega „Slovenskega glasnika" perve letnike. V versti teh čestivrednih moči je bil naš lirik:

Simon Jenko, ki spada po vsej pravici v oddelek pervih slovenskih pesnikov. Jenko se je rodil 27. oktobra 1835. na Podrečem blizo Mavčič na Gorenskem. Po doveršeni ljudski šoli v Kranji ga sprejme k sebi njegov stric in franciskanski oče Nikolaj Jenko (r. 1809.; u. 1868.) v Novo mesto, kjer je doveršil šest latinskih šol. Uže takrat se je mladi dijak vadil v pesništvu. Leta 1853. in 1854. je bil v sedmi in osmi šoli v Ljubljani. Tam je imel celo družbo odličnih sodijakov; tako so mu bili verstniki: France Erjavec, Valentin Kermavnar, Valentin Mandelc, Josip Stritar, Ivan Tušek, Valentin Zarnik in drugi. To so možje, kateri so nam mimo Cegnarja, Valjavca, Levstika pred dvajsetimi leti osnovali našo leposlovno literaturo in kateri so v živenje obudili Janežičevega „Slovenskega glasnika". Tudi po maturi l. 1855. ostali so ti mladi literati združeni: Erjavec, Mandelc, Stritar, Tušek in Zarnik odšli so na Dunaj a Jenko ni mogel tja, ker mu ni bilo podpore. On ide v bogoslovnico celovško, kjer pa samo jedno leto ostane. Jeseni leta 1856. pride za svojimi prijatelji na Dunaj, se vpiše v modroslovje ali uže l. 1857. spremeni ovo fakulto s pravoslovsko, katero je obiskoval do leta 1861. Potem ostane še dve leti na Dunaji kot domači učitelj in vstopi na to po doveršeni skušnji v pisarno notarja Stergarja v Kranji. Ko odpre leta 1866. odvetnik dr. Valentin Prevec svojo pisarno v Kamniku, prišel je Jenko k njemu za pričetnika in se je s Prevcem l. 1869. v Kranj preselil — uže močno bolan. Dolgo mu ni bilo živenje; kajti uže 18. oktobra 1869. ga je nepre-

prosljiva smert odvzela na občo žalost vseh njega in njegovo delovanje spoznavajočih Slovencev. Umerl je po desetdnevni bolezni izvoljeni pesnik slovanskega „Naprej-a“ in narod slovenski je doživel hudo zgubo.

Jenko je svoje pesniške in prozaiske spise priobčeval po „Glasniku“ Anton Janežiča; zbrane svoje „Pesni“ pa je založništvom J. Giontinija priobčil v Gradecu leta 1865., z veliko skerbjo in pomnjivostjo vglajene in olepšane. Nekaj njegove ostaline hrani „slovenska matica“.

Jenkove pesni in povesti: „Spomini“ in „Jeperški učitelj“ so uže različni možje ocenjevali: Luka Svetec v „Novicah“, J. Pajk v „Izbranih spisih“, Stritar v „Zvonu“ in Fr. Levec l. 1879. — Jenko spada kot pesnik k naslednikom Prešernovim. Lastnosti teh pesnikov, katerih glavni predstavljatelj je nedvombeno čislani pesnik Boris Miran, so: čistost in jasnost besede in oblike, umetnost, združena s prirodnostjo, jedinjenje narodne in umetne poezije, jemanje predmetov iz kolikor mogoče domačega živenja, zaglobljenost v filozofijo narodovo, nekakov občečloveški kozmopolitizem, združen z gorečim slovenskim rodoljubjem.

Vse te lastnosti dobimo obilno v Jenkovih pesnih. Posebno pa se trije predmeti v njih odlikujejo: ljubezen k prirodi, ljubezen k človeškemu sercu in ljubezen k slovenskej domovini. Pesnik in narava sta si kakor brat in sestra, poznavajoča in razumevajoča se z mladega; vsak dih v prirodi je pesniku znan in pomenljiv. Kar pesnik v prirodi vidi in sliši, to mu sega v serce, to opazuje s sercem; on piše in poje, kar mu serce narekuje. In tretji predmet, ljubav k narodu, k domovini, kako nježno, skerbno, kako proroško in tolažilno poje o njej! On sicer ni znašel domoljubja, ali on je učil ceniti in slaviti je, podelivši mu najkrasnejši izraz. Duh časa, visoke ideje po pesnikih izražene so dih pesnikovega naro[illegible] in ravno njemu je slovenska Vila v izvanredni meri podel[illegible] dar vilinski, dar pesništva. Jenko nam naj bode vsim čisl[illegible] in v čutih posneman! Dve pesnici „Pobratimija“ in „Napr[illegible]

ste razširile njegovo pesniško slavo tudi med druge narode. Pripomogla je v to izverstna skladba brata njegovega Davorin Jenka.

Simon Jenka v marsikakem oziru na polji pesništva gotovo dosega, če ne prekosi, občeznani slovenski lirik, izborni pisatelj in temeljiti kritik:

Josip Stritar, s pesniškim imenom „Boris Miran“. Rodil se je leta 1836. v Velikih Laščah na Kranjskem in službuje sedaj kot profesor na Dunaji. Uže zgodaj je po temeljiti izobražbi deloval na polji pesništva in nam priobčil razne proizvode svojega serca in uma v „Glasniku“ in „Mladiki“. Leta 1869. nam je na veliko radost obelodanil neprecenljivo zbirko svojih pesniških umotvorov pod naslovom: „Pesmi, zložil Boris Miran; na Dunaji“, 16. str. 155.; potem „Dunajske sonete“ l. 1872. „Preširnova pisma iz Elizija“, 1872. in „Dunajske elegije“, 1876. i. t. d. ter nam v milo-donečej in v serce segajočej lepej pisavi vredoval lepoznanski list „Zvon“, katerega prosvitljenje je do leta 1881. na veselje, zadovoljstvo in zahvalo slovenskega občinstva ponavljal. Nam ne pristaja, da bi se v bolj natančno razsodbo spuščali, ker je omenjeni pesnik po delavnosti svoji uže tako v dobrem spominu; želeli bi mu le mnogo let v prospeh in razvoj našega slovstva, v korist naroda, kateremu Stritar kliče: „Bistrimo si um, blažimo si serce; blago serce je vir rodoljubja in ljudoljubja. Bister um in blago serce v lepem soglasji, to je prava bistvenost človeška, ki ga povzdiguje nad vse zemelske stvari! Vsi ljudje smo si enaki na svetu, vsi smo si bratje, enega očeta sinovi, ena sama družina! Ljubimo, gojimo, izobražujmo svoj mili materini govor; hranimo ga, kakor svoj najdražji zaklad!“ A ne samo poezija, temuč tudi proza mu je izborna. O prozi njegovi se sme v občem reči, da naše slovstvo do sedaj tako lepe ni kmalo videlo. Stritarjevi spisi — glej „Mladiko“, „Živenje in delovanje Preširnovo“ in vse letnike „Zvona“ — so našej prozi pot novo pokazali. Oni so elegantni, višim kro-

gom namenjeni, gosposki in vendar naravni in lehko umljivi; oni so edino sredstvo, našej literaturi dveri v više kroge odpreti. Njegova beseda je povsem pravilna, lepa in posnemanju zelo dostojna.

Pri vsakem omikanem narodu ima lepoznanstvo prevažno in preimenitno nalogo, da za krasne ideale navdušuje odrastlo mladino, da vzgaja in uči srednji stan in da istim članom višjih stanov, ki se niso povsem vtopnili, dela prijetno zabavo ter jim blaži po krepkej hrani hrepenečo dušo. Beletristika je pripomoček, s katerim si utemeljujemo ali nadaljujemo v šoli pridobljeno izobraženost in je ravno radi tega važen oddelek narodne literature. Ozirom na to vidimo, da vsi narodi delajo velike napore, da bi ta del narodnega slovstva povzdignili in razširili, in da je posebnega pomena in posebne imenitnosti beletristika za nas Slovence, je baš Jos. Stritar, po izgledu Ant. Janežiča, preživo spoznal. Zvabil je v probuditev te naše cvetlice izborno kolo verlih in navdušenih pisateljev in pesnikov, ki so nas leto za letom v „Zvonu“ budili, razveseljevali, učili in zabavali.

Omeniti nam je še, da je leta 1877. priobčil „Boris Miran's Gedichte; Auswahl aus dem Slovenischen; übersetzt von J. S.“ Dunaj, strani 80. —

Naš narod se je začel od leta 1860. krepko razvijati; napredoval je v svojem duševnem živenji ter je vedno bolj in bolj poskušal, da si pridobi častno mu odločeno mesto. Razvijala se je domača književnost in uže smo imeli za leto 1863. šest samostalnih listov, ki so skerbeli za razne razmere in zadeve. Tako so izhajale „Novice“, najstarše prijateljice naroda našega, „Zgodnja danica“, ki je uže imela 16. tečaj, „Slovenski prijatelj“ v 13. letniku, „Slovenski glasnik“, „Učiteljski tovarš“ v 3. tečaji in novi list „Triglav“ vredništvom M. Vilharja in Fr. Levstika.

V občem pa se je slišala želja po ustanovitvi krepkega zavoda, ki bi služil v povzdigo slovenske književnosti. Prekrasna misel te naprave je čedalje bolj ogrevala serca mero-

dajnih mož in uže se je 8. marca leta 1863. po prizadetji domorodcev: dr. Janez Bleiweisa, dr. Lovro Tomana in dr. Etbin Henrik Coste v Ljubljani ustanovila „**Slovenska matica**“, katerej je namen slovenskemu ljudu pripomoči do prave omike. Matica imade pri svojem izobraževalnem delu više, to je učenejše kroge v smislu; ona ima gojiti in pospeševati više znanje, višo slovesnost. Kar je „družba sv. Mohora“ za razširjenje omike med prostim ljudstvom, to bi nam bila v učenih rečeh „matica slovenska“. Dan denes šteje blizo 2000 udov iź vseh slovenskih krajev in v versti njeni vidimo mnogo, uže od pričetka, v resnici delajočih moči.

Do sedaj je priobčila blizo te-le dela: „Zgodovina slovenskega naroda“, „Zgodovina avstr.-ogerske monarhije“, „Vojvodstvo Kranjsko“, „Vojvodstvo Koroško“, „Slovenski Štajer“, „Prirodoznanski zemljepis“, „Germanstvo in Slovanstvo“, „Slovanstvo“ in „Atlant“ — „Slovnica českega jezika“, „Hervatska slovnica za Slovence“, „Znanstvena terminologija“ — „Dr. Etb. Henrik Costa“, „Dr. Lovro Toman“, „Valentin Vodnik“, „Jovan Vesel-Koseski“, „Kopitarjeva spomenica“ — „Štirje letni časi“, „Rudninoslovje“, „Schödlerjeve knjige prirode“, „Rastlinstvo“, „Oko in vid“ — „Olikani Slovenec“, „Nauk o telovadbi“, „Potovanje okoli sveta“ in vsakoletne „Letopise“ s poučnim in zabavnim gradivom. Glavnejšim delom pisatelji, ozirom preložitelji ali pa vredniki so: dr. Jan. Bleiweis, prof. Erjavec, Jesenko, Kersnik, Fr. Levstik, Majciger, Fr. Marn, M. Pleteršnik, A. Praprotnik, Raič, Terdina, Terstenjak, Tušek, dr. Šubic, prof. Urbas in drugi.

Prihodnje leta hočemo dobiti „Logiko“ in „Dušoslovje“ spisal dr. Jos. Križan — „Slovensko slovnico“ po dr. Fr. Miklošičevi primerjavni, spisal prof. J. Šuman — „Floro slovenskih dežel“, spisuje prof. J. Glovacky i. t. d. Ob enem

se nabira, pregleduje in v natis pripravlja „Slovensko narodno blago“ in vreduje sestava „slovenskih geografskih imen“. Želeti je, naj bi „matica“ bolj in bolj postajala središče slovstvenega delovanja vseh rodoljubov, kojim je mar za blagor in čast slovenskega naroda!

Mimo ustanoviteljev: dr. Tomana, dr. Bleiweisa, nam je še posebno omeniti „slovenske matice“ pervega tajnika Anton Lesarja in potem njenega mnogoletnega predsednika dr. Etbin Henr. Coste.

Anton Lesar se je rodil 14. januarja 1824. v prijazni vasi Sušje, v fari ribniški na Dolenskem. Po doveršeni gimnaziji in bogoslovskih studijah v Ljubljani zadobi leta 1849. službo duhovnika v Idriji. Leta 1850. je bil imenovan škofov dvorni kaplan in leta 1852. učitelj veroznanstva v realki ljubljanski, kjer je ob enem po preskušnji iz slovenskega jezika, slovenščino poučeval. Slovel je kot previden učitelj in spreten ljudski in šolski pisatelj. Leta 1861. spisal je razpravo „O glasoslovji slovenskega jezika“, kar je večinom posnel po dr. Fr. Miklošičevi „Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen, 1852.“ To mu je bil pervi jezikoslovni spis; leta 1863. spiše „Slovensko slovnico v spregledih“ po katerej je učil ne samo v šoli, temuč tudi mnogo odraščenih. Sicer staro blago — a v novej obleki.

Leta 1864. je opisal „Ribniško dolino“ prav zanimivo in zabavno. Pridjal je opisu lep zemljevid ribniške doline. Mimo teh spisov je Lesar še na svitlo dal mnogo drugih koristnih, učnih in molitvenih knjig in knjižic. Spisal je: „Kerščanski nauk“, „Liturgiko“, 1863., „Zgodbe sv. pisma za ljudske šole“ in drugo. Leta 1865. je prevzel tajništvo pri „matici“, katero službo je do smerti opravljal. Koliko in kako je Lesar deloval kot „matice“ tajnik, znano je udom tega društva. Zamerl je 31. avgusta 1873. „Novice“, kojim je bil pokojni ves čas zvest prijatelj in delaven podpornik, so mu na gomilo njegovo nevenljivo cvetlico hva-

ležnega spomina položile, rekoč: „Naj v miru počiva Slovencem nepozabljivi, mnogozaslužni rodoljub.“ —

Etbin Henrik Costa se je rodil 18. oktobra 1832. v Novomestu na Dolenskem. Gimnazijo je doveršil v Ljubljani ter se mimo učnih predmetov učil še italijanskega, francoskega, hebrejskega jezika, odgojništva in kmetijstva in nekaterih umetnosti. Leta 1850. je prišel na univerzo v Gradec, ter zraven pravoslovja z nekako gorečnostjo poprijel se modroslovja. Postal je doktor modroslovja in kasneje pravoslovja ter se nekaj časa pripravljal na dunajski univerzi za profesuro v zgodovini nemškega prava in v privatnem pravu Nemcev. Ker mu daljši pot ni dopadal, se je zopet vernil v Ljubljano in tam vstopil v pisarno dr. Napretovo. Med časom je priobčil mnogo znamenitih razprav „O Valvazorji“, „O vražah na Kranjskem“ i. t. d. Po odhodu dr. V. Kluna iz Ljubljane je zadobil tajništvo „zgodovinskega društva“ in je tam uže leta 1857. sprožil misel, da se postavi Vodniku „spominek“ iz spisov slovenskih pisateljev. Po ustanovitvi „matice“ voljen je bil odbornikom in leta 1868. za predsednika. Kot odvetnik, deželni in deržavni poslanec je varoval pravice naše in kot predsednik „matice“, katerej je zabavni in poučni del letopisov vredoval, je marljivo zasledoval delovanje slovstveno slovensko. Od njega nam je tudi nekaj samostojnih spisov v slovenskem jeziku. Costo je našej domovini v veliko kvar in nezgodo nemila smert zelo, zelo hitro in prezgodaj pokosila. Zamerl je dr. Et. Hen. Costa, katerega ime je in bode po vseh slovenskih pokrajinah slavnoznano in v dobrem čislu, 28. januarja, leta 1875. v Ljubljani. Spomin naš možu, ki je pisal: „z veseljem sem delal in delam za svoj narod!“ —

Izmed nekdanjih sošolcev Simon Jenkovih smo v pervih letih probuditve slovenske beletristike po Ant. Janežiča „Glasniku“, zadobili izverstno moč za pripovesti in naravoznanske sestavke v osobi čestitega:

France Erjavec-a. Rodil se je leta 1834. v Ljubljani

in službuje sedaj kot profesor na višej realki v Gorici. Delovanje njegovo je razvidno iz „Glasnika“, „Zvona“, iz knjig „slovenske matice“ in „družbe sv. Mohora“. Razun pripovedovavnih sestavkov, n. p.: „Husarji na Polici“, 1863. „Ena noč na Kumu“ nam je podal delom izvirne proizvode svojih studiji na naravoznanskem polji in delom dobre prestave, n. p.: „Domače in ptuje živali“, „O postanku in razvitku trakaricah“, 1862., „Škodljive živali“, „Prirodopis živalstva“, 1872., „Zoologija“, 1875., „Iz potne torbe“, „Kemija“ i. t. d.

Na tem polji je bilo ob enem zdatno delovanje bivšega profesorja na ljubljanskej gimnaziji:

Ivan Tušek-a, nekdanjega tajnika „matice slovenske“, ki je umerl v Ljubljani leta 1876. Bil je delaven mož, koji ima mnogo zaslug, prevajajoč posebno knjige znanstvene v slovenščino. Podal nam je razun mnogih manjših spisov, sledeče: „O čarovnih zeliščah“, 1863., „Prirodopis rastlinstva“ 1872., „Niže merstvo“, 1872., „Schödlerjevo knjigo prirode“, in sicer: „Botaniko“, 1875. in drg.

Za novele smo imeli lepo moč v osobi profesorja na Karlovškej gimnaziji: **Valentin Mandelca,** ki je zamerl leta 1872. V njegovi zapuščini je bila Goethejevega „Fausta“ dična prestava, kojo bode „dramatično društvo“ po pregledu našega pesnika Jože Cimpermana obelodanilo. Sploh je Mandelc zadnje leta marljivo delal na slovenskem dramatičnem polji; tako n. p. igre „Ženski jok“, „Moja zvezda“, „Gospod Zamuda“ i. t. d.

dr. Valentin Zarnik, odvetnik v Ljubljani, rojen leta 1837. v Repnjah na Gorenskem, je svoje dni spisal mnogo novelic in humoristično-satiričnih sestavkov, n. p. „Ura bije“, „Maščevanje osode“ 1862. in drugo. V tej stroki tudi **dr. Ivan Mencinger**, odvetnik v Kranji, n. p. „Bore mladost“ i. t. d.

Za pripovedovavno prozo in naše dni znanstveno-poučne sestavke: **dr. Maks Samec,** zdravnik v Kamniku, ki nam je priobčil: „Dim“, roman, spisal Ivan Turgeněv (r. 1818.) „Pomladanski valovi“, roman, spisal v ruskem Ivan Turgeněv, 1876.; „Spektralna analiza“, „Kanibalizem“, 1876., „Možgani“, 1876., „Upliv pijač“, 1880. i. drg.

dr. Franjo Celestin, bivši profesor v Rusiji in sedaj profesor na vseučilišči v Zagrebu; rojen v Vačah na Kranjskem, leta 1843., ki je v novejšem času priobčil temeljito pisano knjigo v nemškem jeziku: „O Rusiji“. Svoje dni liričen pesnik. Leta 1865. je izdala verla trojica: Celestin, Jurčič, France Marn v Ljubljani: „Slovensko Vilo“, v katerej so izvirne slovenske pesni, romance, balade in novele. V tej mični zbirki Celestinova povest: „Oskerbnik Lebeškega gradu“. Leta 1879. je priobčil v družbi z Anton Bezenšekom, v Zagrebu: „Svečanost o priliki sedemdesetletnice dr. Janez Bleiweisa“. Mnogo njegovih ukovitih spisov v raznih časopisih in listih.

Rodoljub pa, ki je do sedaj od perve dobe njemu odločenega delovanja preživo spoznal moč in potrebitost domače beletristike, ki ima sezati s svojimi spisi globoko v maso narodovo in katere knjige, pisane mladim in starim ljudem brez razločka njih stanu in mišljenja, bi imele po svojej vsebini zanimati različne sloje človeške družbe, je in ostane naš v probuditev domačega lepoznanskega polja, iz katerega cvetlic bi se narod učil svoj jezik ljubiti, govoriti in pisati, marljivo in neutrudljivo delajoči:

Josip Jurčič, pisatelj in vrednik „Slovenskega naroda“ v Ljubljani; rojen 4. marca, leta 1844. v Muljavi pri Zatičini na Dolenskem. Šolal se je na ljubljanskej gimnaziji in na vseučilišči na Dunaji. Pričel je uže zgodaj pisariti ter nam je v pervih spisih pokazal izvanreden talent. Spisal je povest: „Jurij Kozjak“, izdala „družba sv. Mohora“, leta 1864. Istega leta je marljivo sodeloval „Glasniku“. Leta

1865. je izdal s pripomočjo Celestina in Fr. Marna uže omenjeno „Slovensko Vilo“, v katerej se nam ob enem kaže kot epičen pesnik. Lepe in popolne so mu balade in romance: „Slovenski junak iz turškega boja“, „Slovenski kres“, „Rakita“, „Predica“ — a še bolj so se nam prikupili romani in novele. Pravo navdušenost je obudil s „Jurij Kobilo“. To je sestavek pripovedovalne proze, ki se posebno odlikuje po mičnosti in pravilnosti besede. Jezik mu je plemenit in prost; podobe so mu izvirne in z narodnim humorom združene; osobe so naravne, žive, iz ljuda povzete; kompozicija je originalna.

V zvezi s Stritarjem je priobčil „Mladiko“ in leta 1866. v „Klasji z domačega polja“, kojim je nameraval nalogo zbirke najboljših del slovenskih pisateljev z dodanimi kritičnimi vvodi, življenjepisnimi čerticami in kamnotisnimi podobami: „Pesmi Franceta Preširna“. —

Leta 1872. je v Mariboru pričel vredovati in izdajati „Listke“, hvalevredno delo, koje je kasneje leta v Ljubljani nadaljeval. Doneske v to so mu podajali: dr. Ribič, Fr. Levstik, dr. Krek, dr. Celestin, dr. Vošnjak, J. Ogrinec, J. Skalec, Fr. Levec in drugi, in zopet smo vdobili lepe cvetlice domače beletristike. Kasneje je jel priobčevati „Slovensko knjižnico“, to je zbirko romanov, novel in povesti, izvirno slovenskih in iz druzih literatur na slovenski jezik preloženih. Do leta 1881. smo vdobili tim potem osem krasnih zvezkov. Pravi cvet pa so Jurčičevi lastni romani in novele. On ima pri izdelovanji teh cvetlic lepoznanskih neprecenljivo sposobnost objektivno opazovati domače slovensko živenje. Prizori so mu vsigdar zanimivi in resnični. Kakor on naše ljudstvo opisuje, tako res diha, živi, dela, misli in občuje. Vse je naravno, resnično; nikjer nič surovega, neotesanega, nesnažnega. Pri vseh teh lepotah in opisih jako gladek jezik in priroden tek dejanja. Boljše se domače živenje ne da popisati, kot ga je popisal Josip Jurčič. Glavnejši proizvodi njegovi so: roman „Deseti brat“, hi-

storični roman „I v a n E r a z e m T a t e n b a h“, roman „D o k t o r Z o b e r“, roman „M e d d v e m a s t o l o m a“, „S o s e d o v s i n“, „J u r i j K o b i l a“, „D v a p r i j a t e l j a“, „L e p a V i d a“, roman „C v e t i n s a d“ in drg. V romanu, kojega nam je on sam ustavil, je mojster. Jurčič je zgodaj spoznal svoje darí, svoj poklic, v onej srečni dobi, ko se spretnemu sercu in izvirnemu duhu v pervič začno gibati stvarilne moči. Poprijel se je kmalo poštene proze in sicer pripovedne, katere nam je bilo silno potrebno in vsako njegovo novo delo je vzbudilo pravo veselje med slovenskim narodom.

Tudi drama njegova: „T u g o m e r“ je krepek plod rodovitne muze Jurčičeve. Tu imamo dramo, tragedijo zgodovinsko, s katero se zamore ponašati vsak narod. Drama je povsem dodelana, doveršena; misli, dejanje, beseda — vse izborno. Vse je jasno, razvidno.

Leta 1881. je pričel izdajati sodelovanjem Fr. Leveca, Iv. Kersnika, dr. Tavčarja „L j u b l j a n s k i Z v o n“, leposloven in znanstven časopis. — —

Iz perve dobe „Glasnikove“ nam je še omeniti: **Luko Svetec**-a, sedanjega notarja v Litiji, ki je svoje dni pod imenom „P o d g o r s k i“ mnogo precej lepih pesnic in kasneje znanstveno-poučnih razprav projavil.

V versti pesnikov pa zagledamo imena: A n t o n U m e k, C i m p e r m a n F r a n c e, C i m p e r m a n J o ž e in P e s j a k o v a L u j i z a.

Anton Umek se je rodil 12. junija 1838. na Okiču — od tod „Okiški“ — v duhovniji Boštanjski na Dolenskem. Šolal se je kot jeden pervih v gimnaziji ljubljanski in kasneje na univerzi dunajski. Poprime se jezikoslovja in pride leta 1866. na gimnazijo celovško, kjer je poučeval poleg greščine in latinščine vzlasti slovenščino. Uže v pervih letih se je skušal v pesništvu; tako ga zasledujemo uže leta 1856. v „Novicah“. Preserčno je opeval dve leti kasneje zgubo velikega misijonarja dr. Ignacij Knobleharja, Abuna Solimana, koji je na svoji poti iz srednje Afrike 13. malega travna l. 1858. v Neapolu

umerl. Pomenljiva je ta navdušenost gledé na njegovo poznejše delovanje. Pošiljal je svoje pesnice „Novicam", „Danici" in od leta 1858. „Slovenskemu glasniku". Lepo je napredoval v pesništvu in popeval od leta do leta in prihajale so na dan vedno lepše in številniše pesnice njegove. Bil je plodoviten.

Po Knobleharjevi smerti se odloči spodobno darilo za najboljši slavospev in pozivali so se mladi pesniki, da naj se lotijo slavnega dela. Poslal je ovi slavospev iz Dunaja mladi Umek-Okiški in priobčila se je hvalevredna knjiga: „A b u n a S o l i m a n".

Leta 1864. se dogovori Umek z Janežičem, kateri priobči potem leta 1865. v „Cvetji iz domačih in ptujih logov" izbrane in oglajene: „Pesmi, zložil Anton Umek Okiški". Predmet Umekovej poeziji je: Bog in domovina; značaj jim je didaktičen. Sem ter tja jih moti prevelika enoterost. A tudi v prozi se je skušal in nam marsikaj poučnega, zabavnega ali pa pripovedovavnega podal.

Janežič je ustanovil za „Glasnikom" kratkočasen in poučen list za slovensko ljudstvo: „B e s e d n i k", čegar vredovanje je prevzel leta 1869. Anton Umek.

Prehitre smerti je umerl 15. julija 1871. v Trušnjah pri Velikovcu; truplo ranjkega se je preneslo v Celovec, kjer so mu stavili prijatelji njegovi leta 1873. lep nagrobni kamen.

Med rokopisi se je našel marsikak dober sad njegove marljivosti, tako n. p. „P a v e l i n V i r g i n i j a".

Kolikanj je Okiškega še učenca čislala zmožna mladina slovenska, bere se n. pr. v „T o r b i c i", katera se je bila pričela leta 1861. v Ljubljani, prosto nadaljevala leta 1862. in potem l. 1863.—1864. v Zagrebu. Ondi se omenja v tretjem letniku slavospev „Abuna Soliman" in mlado peró piše na to: „Občespoštovani pesnik naš Anton Umek Okiški se je v poslednjih letih s svojimi verlimi pesniškimi deli tako zelo prikupil vsem Slovencem, da po pravici spada med jako dobre pesnike novejše dobe". —

France Cimperman, rojen 3. septembra 1852. v Ljubljani in prerano umerl 30. maja 1873.; dičen pesnik lepih misli in čiste oblike, ki nam je po raznih potih priobčeval svoje umotvore. Zbral in priobčil je njega cvetlice leta 1874. v Ljubljani njegov brat: **Jože Cimperman,** rojen 19. februarja 1847. v Ljubljani, ki v novejšem času po plodoviti svoji pesniški muzi razveseljuje in ogreva serca slovenska, naslovom: „Pesni, zložil Franjo Ser. Cimperman; vredil in izdal Jož. Cimperman“.

Pesjakova Lujiza, rojena dr. Chrovatova, pesnica in pisateljica v Ljubljani, ki se marljivo soudeležuje delovanja slovenskega na leposlovnem polji. Njenega uma in blagega serca cvetlice so v „Zvonu“, „Besedniku“, „Kresu“ in po raznih knjigah „družbe sv. Mohora“ in „matice slovenske“. Tudi v prozi se je skušala, tako n. p. „Dva slavca“, „V Draždanih“, „V gozdu“ ter obogatila domačo dramatiko, n. p.: „Na Koprivniku“, dramat. prizor, 1872, „Gorenski slavček“, opereta 1871. „Svitoslav Zajček“, 1865. itd.

Na polji **poučno-zabavnem** bi imenovali sledeče može:

dr. Ivan Geršak, bilježnik na spodn. Štajerskem; svoje dni zelo marljiv pospešitelj ljudske omike in domače književnosti. Vešč pravdoznanstva, se posebno peča s juridičnimi predmeti, koje hoče ljudstvu pojasniti. Leta 1865. je v Gradecu izdajal: „Čitalnico“, poučen list za slovenski narod. Imenovali bi tu izmed njega sestavkov: „Obresti in obrestne postave“, „Pravice in postave za vsacega“, „Dragina“, „Kratka povestnica avstrijska“.

Godina-Verdeljski Jože, finančni komisar v Terstu; rojen 18. februarja 1805. v Verdelji pri Terstu; delaven prospešitelj ljudske izomike. Priobčil je samostojne spise: „Opis in zgodovina Tersta“, 1872., „Kratek pregled vesoljnega sveta“, 1872., „Pravo blagostanje“, „Izvirek premožnosti“, 1873., „Razgovor o strojih, iznajdbah...“, 1876. itd.

dr. Jože Vošnjak, deželni in deržavni poslanec, ter zdravnik v Ljubljani; rojen 4. januarja 1834. v Šoštanji na Štajerskem; marljiv in vsestransko delajoč domoljub. Spisal in priobčil je uže marsikako, narodu poučno in zanimivo knjigo ter se poteza za duševni nam razvoj. Tu naj le imenujemo lepo njegovo delo: „U m n o k l e t a r s t v o“ leta 1873. i. drg.

Pintar Lovro, bivši župnik na Gorenskem; rojen l. 1814. Velik prijatelj naroda prostega, kojemu je hotel po delovanji in spisih v gmotno blagostanje pripomoči. Razun tega mu je mnogo knjig pobožnega zerna. —

Na polji slovenskega **jezikoslovja** in slovenske književnosti zgodovine:

oče Ladislav Hrovat, frančiskan in gimnazijalni profesor v Novomestu; rojen 1825. v Gorn. Tuhinah na Kranjskem. V jezikoslovni vedi vsled temeljite marljivosti veščak, ki nam je mnogo zrelega in znamenitega uže priobčil. Naj omenimo nekatera njegova dela: „S l o v e n s k i l o k a l“, 1862. „K s e n o f o n t o v a M e m o r a b i l i a“, 1862. „D e l e ž n i k s e d a n j e g a č a s a“, 1862., „S l o v e n s k i g e n i t i v“, 1862., „S l o v e n s k i d a t i v“, 1863., „Č a s o s l o v j e l a t i n s k e g a j e z i k a“, 1863.; „S l o v e n s k i d o m“, 1878., „L a t i n s k a s l o v n i c a z a s l o v e n s k o m l a d e ž“ itd. Sodeloval pri „K o p i t a r j e v i s p o m e n i c i“, 1880.

Jože Marn, gimnazijalni profesor in duhovnik v Ljubljani; rojen 1832, v Štangi na Kranjskem; posebno marljivo in neumorno obdeluje zgodovino slovenskega slovstva. Sad njegovih bogatih studij nam podaja leto za letom v „J e z i č n i k u“. Mimo tega je priobčil: l. 1861. „S l o v e n s k e s l o v n i c e“; leta 1860. „Slovanskega cerkvenega jezika pravo ime, domovina, razmera“, „S t a r o s l o v e n s k o s l o v n i c o“ in mnogo samostojnih spisov n. p. „O č a s n i k a r s t v u“ itd. Leta 1880. je vredil: „K o p i t a r j e v o s p o m e n i c o“. Posebno nas je razveselil učeni Jože Marn s staroslovensko slovnico. Brez natančnega znanja starega slovenskega jezika se novoslovenščina ne da spešno izobraževati. Manjkalo nam je do leta 1863.

pripravne slovenske knjige za ta nauk; sedaj jo pa imamo prav spregledno sestavljeno. Lična knjiga šteje s staroslovenskim berilom vred 60 strani in je posebno višjim razredom srednjih šol namenjena.

Ponosno pa smemo imenovati našega Marna, ozirom na „Jezičnik“, kojega smo do sedaj dobili 18 letnikov. V tretjem tečaji „Uč. tov.“ je leta 1863. pričel Marn svoje „Pomenke o slovenskem pisanju“ in jih nadaljeval v vseh sledečih številkah. Te „pomenke“ nadaljuje marljivi jezikoslovec v imenovanem časopisu do sedaj ter jih izdaja še vsako leto pod imenom „Jezičnik“. Do l. 1871. je razpravljal slovnično tvarino in od l. 1871. pričenši govori o zgodovini slovenskega slovstva. Pojasnil in opisal nam je do sedaj delovanje in živenje sledečih mož: Metelko, Hitzinger, Umek, Nečasek, Pohlin, Vodnik, Zupan, Prešeren, Čop, Ravnikar, Vertovec, Verne, Kobe, Varl, Žakelj, Oliban, Jeriša, Vončina in Jern. Kopitar. Krasne in zanimive ter neprecenljive doneske k zgodovini slovenskega slovstva!

France Marn, gimnaz. profesor v Zagrebu; rojen v Štangi leta 1846, se je v mladosti letih skušal v lirični poeziji in noveli; kasneje se je podal na jezikoslovno polje ter nam spisal leta 1867. „Slovnico českega jezika z berilom“, in leta 1879. „Hervatsko slovnico za Slovence“. Obe knjigi je založila „matica slovenska“.

Macun Ivan, gimn. profesor v Gradecu; rojen l. 1821. blizo Ptuja. Priobčil do sedaj nekoja poučna dela, tako n. p. „Cvetje jugoslovanskega slovstva“, „Kratek pregled zgodovine slovenske literature“ i. drg. V „Slov. Štajerji“, kojega izdaja „slov. matica“ mu je odmenjena v četertem oddelku „notranja zgodovina“, katero marljivo spisuje.

Janko Pajk, gimnazijalni profesor v Bernu; svoje dni izdatelj in vrednik mariborskej „Zori“ in „Vestniku“. Priobčil leta 1872. svoje: „Izbrane spise“, ki obsegajo politične, narodno-gospodarske in naučne razprave. Pisateljevati je pričel leta 1862. s sestavkom: „Nekteri fonetični

zakoni našega jezika". Kasneje je obelodanil spise: „O slovenski narodni pesni", 1863., „Izbrane narodne serbske pesni" 1865., „Kratka serbska gramatika". V novejšem času se je trudil z izdelanjem „latinsko-slovenskega slovarja", kojega bi učeča se mladina naših gimnazij silno potrebovala.

Pleteršnik Maks, gimn. profesor v Ljubljani; rojen leta 1840. v vasi Pišece na Štajerskem. Nekaj časa je bil tajnik „slovenske matice", za kojo je sodelovanjem Majcigerja in Raiča vredil leta 1873.: „Slovanstvo". Razun tega mnogo njegovih spisov po razni poti priobčenih, tako n. p. „Gledališče v starih Atenah", 1873., „Vodnik kot učitelj" itd.

Wiestaler France, gimn. profesor v Ljubljani; rojen 1849. v Celji; spisal: „Jovan Vesel-Koseski" 1874., „O propadu nravnosti za rimskih cesarjev", 1877. i. drg.

Majciger Janez, gimn. profesor v Mariboru; rojen v Kranjski gori, leta 1829. Priobčil leta 1863. „Zgodovino sv. apostolov slovanskih Cirila in Metoda", koje delo je po najboljših virih spisal dr. Jan. Ev. Bily, župnik na Moravskem. Marljivo je sodeloval pri knjigah: „Slovanstvo" in „Slovenski Štajer".

Urbas Viljem, real. profesor v Terstu; rojen v Ljubljani 1831. Priobčil mnogo zanimivih sestavkov, tako: „O pregovorih in prilikah slovenskih", „Slovenci", etnografična studija, in leta 1877. „Dr. Etb. Henr. Costa".

Levec France, real. profesor v Ljubljani; rojen l. 1846. v Ježici na Kranjskem. Od perve „Torbice", kjer ga vidimo pesnika velike navdušenosti do denašnjega „Ljubljanskega Zvona" marljiv sodelavec vsim lepoznanskim listom, kojim je podajal večinom sestavke iz slovstvene nam zgodovine, tako n. p. v „Zvonu" l. 1879. znamenite životopise odličnih pesnikov in pisateljev slovenskih itd. Mimo tega samostojni spisi: „Trubarjev jezik", „Valentin Stanič", „Pravda o slov. šestomeru".

Julij plem. Kleinmayr, profesor v Kopru; rojen 9. maja, 1847. v Višnjigori na Dolenskem. Spise jezikoslovstvene in zgodovinske v raznih listih slovenskih. Razun tega popravil in pomnožil drugo izdajo „slovensko-nemškega slovarja“ in priobčil „Spisek slovenskih delavcev“ 1874., „Pripomoček zgodovini slovenskega slovstva“, 1879., „Pregled avstrijske zgodovine“ 1880. —

Na polji **naravoslovja** mimo uže imenovanih strokovnjakov: **dr. Šimen Šubic,** profesor vseučilišča v Gradecu; rojen leta 1836. v Brodéh-Poljani na Gorenskem. Obelodanil obširno delo „fizike“ v nemškem jeziku in posvetil svoje pero tudi materinščini; n. p. „Pota človeške omike“, 1865., „Telegrafija“ 1875. in drugo.

dr. Josip Stefan, profesor vseučilišča na Dunaji; rodom iz slovensko Koroške, ki je svoje dni tudi v materinščini mnogo lepih cvetlic na polji naravoslovja našemu narodu podal.

V **zgodovinsko-zemljepisni** stroki:

Janez Jesenko, gimnaz. profesor v Terstu; rojen 1. 1838. v Poljanah na Gorenskem. Njega učena, spregledna in lepo vredjena dela so uže občno hvalo in čast zadobila. Posebno vešč nam je na polji zemljepisja in zgodovine, v kar pričajo knjige: „Zemljepisna začetnica“, „Občni zemljepis“ leta 1873., „Prirodoznanski zemljepis“ 1874. in „Občna zgodovina za srednje šole“ itd. A tudi lepoznansko polje mu je pri sercu, kar svedoči: „Prižigalec“, roman, 1877. in „Župnik Wakefieldski“, roman iz angleščine poslovenjen in drg.

Josip Stare, real. profesor v Zagrebu; svoje dni marljiv pisatelj in preložitelj slovenskih igrokazov, sedaj delaven na polji zgodovinskem. On spisuje: „Občno zgodovino za slovensko ljudstvo“, katero izdaja „družba sv. Mohora“ po zvezkih, pričenši od leta 1874.

Terdina Janez, sedaj vpokoj. gimn. profesor v Beršlinu pri Novomestu. Spisal: „Zgodovino slovenskega naroda“, izdala in založila „slov. matica“ leta 1866. in drg.

Kozler Peter, bivši velikoposestnik v Ljubljani, ki je po doveršenih študijah pravoslovnih, kot deržavnega pravdnika namestnik v Tolminu, priobčil plod svojih studij na zemlje- in narodopisnem polji slovenskem. Na svitlo je prišel pervi „Zemljevid slovenske dežele“ in leta 1853. „Kratek slovenski zemljepis in pregled politične in pravosodne razdelitve ilirskega kraljestva in štajerskega vojvodstva“. Pridjan je obširen slovensko-nemški imenik mest, tergov, krajev itd. Dogodki pervega zemljevida „slovenske dežele“ so britki; opisal jih nam je izdatelj Peter Kozler sam, leta 1863. v Sežani; ovi opis je po Kozlerjevi smerti, leta 1879. vrednik „matičnega letopisa“ dr. Janez Bleiweis priobčil kot spominek „aere perennius“.

Šuklje Franjo, gimnaz. profesor v Dun. Novomestu; rojen leta 1849. v Ljubljani. Marljiv pisatelj zgodovinskih razprav. Do sedaj, n. p.: „Francoska revolucija“, „Zgodovinske žene“, 1876., „Dvori in plemstvo“, „Tridesetletna vojska“, 1874., „Fran Palacky“, 1877. in mnogo drugega. — —

Molitvene knjige, dela **pobožnega** poučnega zerna so nam podali zadnje leta: **Jože Buh,** misijonar v Minesoti, severne Amerike; **Janez Božič,** duhovnik na Koroškem; rojen 1829. v Lescah; **Matija Robič**, dr. bogoslovja, profesor v Gradecu; rojen 1802. v Mariboru; **Jože Rozman**, bivši konjiški nadžupnik, rojen 1812., umerl leta 1874.; **Andrej Marušič,** gimn. profesor v Gorici; rojen 1828. v št. Andreži pri Gorici; **France Simonič,** župnik na sp. Štajerji; **Lovro Vogrin,** dr. bogoslovja, prošt v Mariboru, r. 1809., u. 1869.; oče **Herman Venedig,** profesor v št. Pavlu na Koroškem; rojen leta 1807. v Teržiču; **Janez Volčič,** duhovnik ljubljanske škofije; **France Kosec,** župnik pri Kopru, **Matija Vodušek**, opat v Celji, rojen 1802. v Dramljah, umerl 1872.; **Andrej Zamejec,** profesor bogoslovja v Ljubljani, r. leta 1824. v Horjulah na Kranjskem; **Jože Zupan,** stolni prošt v Ljubljani,

rojen v Kropi leta 1811.; **Janez Zupančič**, župnik v Ihanu in mnogò, mnogo drugih. — —

Razun vseh teh marljivih prospešiteljev književnosti naše, koje smo do sedaj v malih, skromnih čerticah omenili, pa imamo še precejšno število drugih verlih podpirateljev in delavcev na polji slovenskega slovstva. Tu nam je marsikaka izverstna moč, ki je sodelovala ali še sodeluje v prospeh in napredek naroda našega. Naj nam bode dovoljeno, da imena njih podamo in sicer v pervo delavce na **zabavno-poučnem** in potem delavce na znanstveno-ukovitem polji: **Andrejčkov Jože**, Podmilšak, teleg. uradnik, umerl 24. decembra 1874.; večinom povesti, n. p. „Mačeha in pastorka“, „Nekaj iz ruske zgodovine“, „Umetnost in narava“. — **Gorenec Lavoslav**, Podgoričan, župnik v Adlešicah; rojen v št. Rupertu na Dolenskem, leta 1840.; povesti, delom izvirne, delom prestavljene, n. p. „Mihael Čarnišenko“, 1876., „Taraš Bulba“, „Družinski život v Jugoslovanskej“, 1877., „Ivan Ivanovič“, 1875., „Ciganje na Angleškem“, „Adamante“, „Obrazi iz Tatre“, 1878. — **Gomilšak Jakob**, duhovnik v Terstu, rojen 1843. v št. Volfgangu na Štajerskem: „Potovanje v Rim“. — **Janko Kersnik**, bilježnik na Berdih; romane in novele, n. p. „Na Žerinjah“. — **Ferdo Kočevar**, uradnik v Zagrebu, rojen v Žavcu l. 1834.; umerl v Gradecu, 1878. „Kupčija in obertnija“ i. t. d. — **A. Koder**, uradnik; „Marjetica“, izviren roman, 1877. — **A. Kos-Cestnikov**, v Zagrebu; zabavne in humoristične spise. — **Jernej Križaj**-Severjev, duhovnik v Žminji, v Istriji; rojen 1838. v Orehku na Kranjskem. — **J. Ogrinec**, gimn. učitelj v Vinkovcih; umerl leta 1879. — **Vilj. Ogrinec**, uradnik pravosl. v Metliki. — **Pavlina Pajkova**, roj. Doljakova; pesnica in pisateljica. — **Radivoj Poznik**, inžener na Dunaji; izdajatelj „Slovanskega almanaha“, 1879., 1880. — **Ferdo Ripšl**, župnik v Vidmu na Štajerskem; rojen 1820. v št. Jurji; mnogo zabavno-poučnega, n. p. „Knjižnica za kmeta“

i. t. d. — **dr. Janko Sernec**, odvetnik v Mariboru; n. p. „Pravne drobtinice“, 1877. — **France Svetličič**, župnik; r. 1814. v Idriji, umerl 1881. v Ljubljani; pesnik. — **Janko Steklasa**, gimn. profesor v Karlovcu; zgodovinske sestavke, delom izvirne, delom prestavljene, n. p. „Jan Sobieski“, 1873., „Karamzin“, 1877. — **dr. Karol Slanec**, odvetnik na Kerškem. — **dr. Ivan Tavčar**, odvet. pričetnik v Ljubljani: „Zimski večeri“, 1880., novele. — **Bogdan Ternovec**, Lukavecki, okrajni sodnik na Primorskem; umetne in narodne pesni. — **Anton Tomšič**, pravdnik, vrednik in publicist; umerl v Mariboru 26. maja 1871. — **Ludevik Tomšič**, vrednik „Pučkih novin“ v Zagrebu. — **Ivan Verban**, Zadravski, rojen leta 1841., umerl v Mariboru 1864.; „Lada“, almanah leta 1864. — **Volčič Jakob**, duhovnik v Zarečji, v Istriji; rojen 1815. v Loki na Kranjskem; narodno blago. — **dr. Leo Vončina**, bivši profesor bogoslovja v Ljubljani; umerl 1874. — **France Zakrajšek**, učitelj na Goriškem; pesni in razne poučne sestavke. — **Tomaž Zupan**, gimnaz. profesor v Ljubljani; rojen 1839. v Smokučah na Gorenskem; n. p. „Čertice iz živenja dveh kranjskih rojakov“ i. t. d. — **Ivan Zupan**, gimn. profesor na Reki. — **Žakelj Friderik**, gimn. profesor v Ljubljani; rojen 1835. v Krašnjah. — **Žnidarčič Andrej**, duhovnik na Goriškem; rojen leta 1835. v Gradiškuti, in drugi.

Na **znanstveno-ukovitem** polji:

Anton Bezenšek, ravnatelj birou bolgarskega narodnega zbranja v Sofiji: „Nauk o stenografiji“, „Stenografske pisanke“, „Jugoslovanski stenograf“ i. t. d.; rojen leta 1854. v Bukovji na Štajerskem. — **Franjo Bradaška**, gimn. vodja v Zagrebu; rojen v Kranji leta 1829., n. p. „O najstareji slovenski zgodovini“. — **Karol Glaser**, gimn. profesor v Terstu; r. 1845., Hojčje na Štajerskem; „Odlomek franc.-slovenske slovnice“, „O indoevropskih jezikih“. — **dr. Lavoslav Gregorec**, prof. bogoslovja v Mariboru; r. 1839.

v št. Verbanu; n. p. „Mala apologetika“, 1873., „Stara in nova šola“, 1871. — **Hubad France,** profesor v Ptuji. — **Valentin Kermavner,** gimn. profesor; rojen 1835. v Brezovici. — **Anton vitez Klodič**, dež. šolski nadzornik; r. v Hlodičih, videmski okraj, leta 1836.: „O narečji beneških Slovencev“, st. Peterburg 1878., „Učni načerti za ljudske šole na Primorskem“, 1879. i. drg. — **Andrej Komelj** vitez Sočebran, stotnik; rodom iz Solkana na Goriškem; spisatelj vojaških knjig: „Bojna služba“, „Kratek poduk o zemljišči“, „Službovnik“, „Garnizonska in stražna služba“, „Vojaška slovnica“ i. t. d. — **L. Lavtar**, profesor v Mariboru: „Občna aritmetika za učiteljišča“, 1879. — **Janez Parapat,** bivši župnik ljubljanske škofije; umerl 1879. Razne zgodovinske doneske in regeste domači zgodovini. Potem: „Turški boji XV. in XVI. veka“, „Robinzon“ in drugo. — **dr. Jože Pajek**, duhovnik in gimnaz. profesor v Mariboru; spisal životopis: „dr. Murko“ i. drg. — **Peter plem. Radics,** pisatelj v Ljubljani; zgodovinske sestavke, n. p. studijo: „Valvazor, z ozirom na Slovanstvo“, 1877., kulturno-zgodovinske studije „Tomaž Chrön“, 1878. in „Slovenščina v besedi in pismu“, 1879., izverstno razpravo: „Umeteljnost in umeteljna obertnost Slovencev“, 1880. — „Marija Terezija in Kranjska“. — **Šimen Rutar**, profesor v Kotoru; zgodovinsko-jezikoslovne sestavke. — **dr. Jakob Sket,** profesor v Celovcu in vrednik: „Kresa“; spisal „Slovenisches Sprach- und Uebungsbuch“. — **Ivan Šolar,** dež. šolski nadzornik za Dalmacijo; r. 1827. v Kropi na Gorenskem. Jezikoslovne razprave, n. p.: „O slovnični terminologiji“ i. t. d. — **Josip Šuman,** gimn. profesor na Dunaji; rojen 1836. v Slovenskih goricah. Strogo jezikoslovne razprave; zadnje leta spisal „slovensko slovnico“. — **Martin Valenčak**, gimn. profesor v Mariboru; jezikoslovec. — **Anton Turkuš,** profesor više realke v Ljub-

nem; rojen v Novi štifti na Štajerskem, leta 1849., priobčuje jezikoznanske razprave. — **Miha Žolgar**, gimn. profesor v Celji; rojen 1833. v sv. Petru: „Slovensko narodno pesništvo“, 1873., „Različnosti v slov. ljudskem jeziku“, 1872. in drugo. — Mimo tega mnogo mlajših moči. — —

Potrebno se nam zazdeva, da si še nekoliko ogledamo **slovensko šolstvo.**

Na polji slovenskega šolstva se ima v naših desetletjih velik in česten napredek zaznamovati. Mnogo nam je slovenskih ljudskih šol in mnogo se je tudi v izboljšanje slovenskega pouka na srednjih šolah uže storilo. Da je stanje naše boljše nego je bilo poprej, bodemo razvideli iz malih čertic o našej preteklosti.

Knjižnica benediktinskega samostana v Admontu hrani iz štirnajstega stoletja kodeks, v katerem je ob enem „slovenski abecednik“, ki je uže takrat služil poučevanju. Da se je po samostanih na Kranjskem uže takrat pouk o slovenščini razširjal, nam ni dvoma in gotovo je, da je bila v petnajstem stoletji po javnih šolah na Slovenskem „slovenščina“ predmet. To nam priča naš učeni deželan Sigmund baron Herberstein (rojen 1486. v Vipavi) in istinost, da se je bogato nadarjeni potomec habsburgske hiše, Maksimilijan I., v drugi polovici petnajstega stoletja učil tudi slovenskega jezika, v katerem mu je bil učitelj kasneji škof Berlogar.

Časom protestantizma in v protiprotestantskej dobi se je ravno tako kaj malega storilo. Na jednej strani so nam porok stanovi in protestantski pisatelji — na drugej škof Kren in sodelavci.

Dalječ segajoče reforme pri šolstvu v osemnajstem stoletji se tudi naših krajev niso ognile. Pred vlado slavne Marije Terezije se po naših krajih o vredjenem šolstvu govoriti ne more. O deželskih šolah se n. p. po Primorskem ni nič znalo. Kake da so bile razmere po Kranjskej nam dovelj priča, da se je leta 1773. uradno poročalo, da se iznad lec zabranjuje branje

slovensko, kot reč, ki dopelje v pogubo. Kjer so bile po mestih šole, bile so brez izjembe neslovenske. Večina učiteljev ni uživala redne plače. Životarili so le po blagovoljnih darovih, katere so jim donašali otroci ali pa dotični starši. Vse je bilo milovanja vredno. Marija Terezija je nameravala vrediti šolstvo. Blaž Kumerdej jej uloži predlog natančen, kako bi se to v slovenskem in nemškem po slovenskih krajih doveršiti dalo. Imenovali so ga v to kot vodjo na novo vredjenej „normalni šoli" v Ljubljani, leta 1773. Enake šole so ustanovili, po istem načertu, v Gorici, v Terstu. Na to so vredili „glavne šole", 1776.—1777. v Kranji, Kamniku, Loki, Idriji, Radovljici, Mariboru, Celji, Ptuji in v večjih tergih in krajih, n. p. v Bovcu „trivialne šole". Tudi za žensko mladino so se ustanovile šole in se izročile nunam. Šolstvo pa je bilo še vedno neslovensko, jezik mu je bil nedomač, knjige in pripomočki so mu bili neslovenski.

Ko so Francozi gospodovali po slovenskih oddelkih mogočne Avstrije, vpeljali so mesto nemškega jezika slovenski jezik kot poučni jezik. V višjih razredih pa se je mesto v slovenskem, v francoskem jeziku poučevalo. Sprememba ta je razplodila nekaj dobrih knjig, pisanih za šolsko mladino v slovenščini. Vodja Valentin Vodnik je priobčil štiri slovenske šolske knjige. V dobi francoske začasne vlade (1809.—1813.) se je sploh domačemu jeziku po šolah skazovala precej pravična pozornost. Normalke so se na narodni podlogi preosnovale in tudi srednje šole so se namnožile. Razun gimnazije v Ljubljani, so bile še tri take srednje šole: v Postojni, v Kranji in Novomestu.

Leta 1813. odrinejo Francozi in ž njim vred slovenščina iz šol. Vse je bilo zopet nedomače. Še le leta 1817. je cesar France I. vsled prošnje naših veljakov: Kopitarja, Ravnikarja in baron Zoisa dovolil jedno stolico za slovenščino na srednji šoli v Ljubljani. Narodna zavest pa je bila uže po Vodniku probujena; ona se okrepi in leta 1847. ima uže 64 slovenskih šol in leta 1848. nekako novo oživi slovensko

šolstvo. Deržavni tajnik Feuchtersleben, ki je prevzel vodstvo ministerstva za uk, predloži nasvet, ki kot postava obvelja 2. septembra 1848. in se glasi: „v ljudski šoli mora biti poučni jezik materini jezik učencev, za koje se je šola ustanovila“.

To podloga razvitku slov. ljudskega šolstva. Silna povzdiga narodnega živenja od leta 1860. na dalje nikakor ni ostala brez upliva na produkcijo narodnih del slovenskih in šolskih knjig posebej. Na tem polji smo uže mnogo izverstnih mož omenili, ki so za učne knjige ljudske in srednje šole skerbeli. Razun uže imenovanih, še sledeče pisatelje, ki so v omiko in napredek učeče se mladine šolske delali in delom še delajo: France Govekar, France Gerkman, vitez Klodič, Anton Lesar, Ivan Lapajne, dr. vitez France Močnik, Matija Močnik, Andrej Praprotnik, Gregor Somer, Feliks Stegnar, Ivan Šolar, Ivan Tomšič, F. Vodopivec, France Žnidarčič in veliko število drugih delavnih moči. In naši domači pisatelji: dr. Janez Bleiweis, dr. vitez Miklošič in profesorji: Fr. Erjavec, Lad. Hrovat, Ant. Janežič, M. Valjavec, J. Jesenko, Jož. Marn, dr. Sket, Šuman, Tušek, Žepič i. dr. so uže izdali učnih knjig za višje učne zavode. Sredstva za pouk je preskerbelo založništvo šolskih knjig na Dunaji; delom so na to delali posamezniki, delom naša društva in to posebno naša „slovenska matica“, ki si je pridobila o šolstvu naših dni lepih zaslug, ker je izdala prirodoslovnih učnih knjig in sploh etnografijskih del ter zemljevidov. Razmere so se tedaj v poslednjih desetletjih videzno spremenile in to posebno, odkar je želja po napredku več nego li gola beseda.

Predmeti ljudskej šoli so bili pred ukazom 14. maja 1869.: veronauk, branje in jezikovni pouk, drugi dež. jezik, računstvo in pisanje. Zaloga šolskih knjig je tedaj v pervo za te razmere skerbela. Obelodanilo se je blizo sledeče: „Mali katekizem za pervošolce“ — „Mali katekizem v vprašanjih in odgovorih“ — „Veliki katekizem za katoliške ljudske

šole“ — „Kerščanski katoliški nauk“ — „Berilo ali sveti evangelji“ — „Zgodbe svetega pisma za šolsko mladost“ — „Razlaganje kerščansko-katoliškega nauka v podobah za šole, cerkve in dom“. Potem pred letom 1850.: „Abecedna tablica“ — „Abecednik za šole na kmetih“ — „Male povesti“ — „Berilo za drugi klas malih šol na kmetih“ — „Tablica slogovanja“. — „Abecednik za slovenske šole“ — „Malo berilo za pervošolce“ — „Veliko berilo in pogovorilo za vajo učencev drugega odreda“ — „Abecednik za slovensko-nemške šole“. Zadnje štiri knjige je sestavil knezoškof Slomšek s pripomočjo kanonika Jož. Rozmana in učitelja Janez Kranjca (Krainz) v letih 1850.—1854. — „Praktična slovensko-nemška gramatika“, sestavljena po izgledu poljske: „Praktyczne gramatyke jezyka nimieckiego“ l. 1856. po Bl. Potočniku. — „Practisches slovenisch-deutsches Sprachbuch“, prosto predelal l. 1857. dr. Močnik. — „Abecednik za slovenske šole“ — „Pervo berilo za slovenske šole“ — „Drugo berilo za slovenske šole“ in „Slovensko-nemški abecednik“. Vse štiri knjige je sestavil 1858. do 1860. dr. Močnik s pripomočjo And. Praprotnika. Za letom 1870. se je obelodanilo: „Tablica slogovanja“ — „Abecednik za pervi razred ljudskih šol“ — „Pervo berilo in slovnica za slovenske šole“ — „Slovenska slovnica z naukom, kako se pišejo pisma in opravilni sestavki“ in perva, druga ter tretja „nemška slovnica za slovenske ljudske šole“. V računstva pouk: „Vaje v poštevanji za učence 3. in 4. razreda“ — „Računica za slovenske šole na deželi“ in dr. Močnikova dela: perva, druga, tretja in četerta „Računica za slovenske ljudske šole“, koje je poslovenil Ivan Tomšič. — V pripomočne knjige od leta 1853. do 1870.: „Navod iz glave poštevati z mnogimi vajami in nalogami“, 1853. — „Navod k pervi računici“ — „Ponovilo potrebnih naukov za nedeljske šole“, pervi, drugi in tretji del. — „Kratek popis cesarstva avstrijskega“ i. t. d. Od leta 1873. do leta 1880. je v c. k. založbi šolski še mnogo knjig v pouk za ljudske šole izšlo a veliko je tudi število onih knjig,

koje so posamezniki na lastne stroške izdali ali pa domače družbe obelodanile. Tu bi razun uže imenovanih knjig omenili sledeče: „Nazorni nauk za slovensko mladost"; slovenski razjasnil Ivan Tomšič, v Ljubljani, 1872. — „Abce v podobah in besedi"; sestavil Iv. Tomšič, 1869. — „Slovenska slovnica za pervence", spisal Andrej Praprotnik, 1870. — „Spisje za slovensko mladost", spisal A. Praprotnik. — „Abecednica s podobami", risal in spisal A. F. Žnidaršič; v Celovcu, 1873. — „Abecednik", Žumer in Razinger, 1880. — „Metrična mera", Stegnar. — „Geometrija ali merstvo za ljudske šole", spisal J. Lapajne, v Ljubljani 1872. — „Prirodoslovje s podobami", v Ljubljani 1869. — „Prirodopisje za ljudske šole", Govekar, 1871. — „Fizika in kemija za višje razrede ljudskih šol in za meščanske šole"; poslovenil poleg Avgust Decker-a J. L.; Dunaj, 1876. — „Mali računar", zložil G. Somer, Celovec, 1874. — „Mali prirodopis s podobami za narodne ali ljudske šole", poslovenil poleg Evgen Netolička J. Lapajne; Berno, 1875. — „Mala fizika za narodne ali ljudske šole", 1875. Iv. Lapajne. — „Zemeljske krogle s slovenskim tekstom"; prestavljeni po J. Tomšiču. — „Vojvodina Kranjska", risal in založil F. Stegnar. — „Zemljevid pokne̋žene grofije goriške in gradiščanske", risal Vodopivec. — „Zemljepisje za ljudske šole", spisal A. Praprotnik. — „Početni nauk v zemljepisji po Šubertu", poslovenil M. Cigale. — „Pripovesti iz zgodovine štajerske", spisal Fr. Krones, poslove[...] pajne. — „Občna zgodovina za višje razrede [...] meščanskih šol", poleg Netolička poslovenil J[...] 1876. — „Kratek opis Štajerske, Koroške, [...] morja", spisal J. Lapajne, 1876. — „K[...] narodne šole", posl. J. Lapajne, 18[...] o gospodinjstvu", spisal dr. Serne[...] bil omeniti: „Nauk o ženskih roč[...] teljske pripravnice in gospodinje[...] nadučiteljica v Terstu; 1877. i[...]

Ivana vitez Hermanna poslovenila J. N. in J. L. V Terstu, 1880. — Za telovadbo: „Telovadba v ljudski šoli“, v Ljubljani, 1872. — in „Nauk o telovadbi“, v Ljubljani, 1869. — V pouk o kmetijstvu imamo dokaj dobrega gradiva. Razun Vertovčevih knjig: „Vinoreja“ in „Kmetijska kemija“ je od leta 1850. do 1873. v ta namen izdala kmetijska družba v Ljubljani: „Umno kmetovanje“, spisal J. Zalokar, 1850. — „Sadjereja“, spisal Pirc, 1863. — „Planšarstvo“ — „Zboljšanje gospodarstva na planinah“ — „Pouk živo mejo nasaditi“ — „Pouk o pogozdovanji Krasa“, 1869. — „Pouk, kako ravnati z gozdom“, 1869. — „Sviloreja“ in drugo. — Družba sv. Mohora pa: „Vinoreja“, Jančar, 1867. — „Umni gospodar“, Jančar, 1869. — „Poljedelstvo“, J. Tomšič. — „Poboljšani sosedje“, 1867. — „Umni živinorejec“, Govekar, 1872. — „Bučelarček“, Sumper — „Umni kmetovalec“. Povše — „Kletarstvo“, dr. Vošnjak i. drg. —

Razmerno bogata je tudi muzikalna literatura. Izklj[illegible]ljivo za šole namenjene zbirke so n. p.: „Napevi za cerkev, šolo in kratek čas“, Cvek, Celovec, 18[illegible] — „Š[illegible] pesmi“, Fleišman, 1860. — „Slovenske pesmi“ [illegible] 1862. — „Pesmi z napevi za cerkev in šolo“ [illegible] — „Šolske pesni“, Nedved, 1867. — [illegible] za poduk v petji“, Förster, 1867. — [illegible] za šolo in dom“, Fel. Stegna[illegible] — [illegible] praktična pe[illegible]la“, Förster. [illegible] šolskih pes[illegible]bil Anton [illegible] V [illegible]no-[illegible]ilo za [illegible] [illegible]rbela. [illegible]

[illegible]i, [illegible]ti [illegible]će- [illegible]na- [illegible]hno [illegible] opise

„Učiteljskega tovarša“ zastopa to polje „Popotnik“, „Šola“ in „Vertec“. V novejšem času smo dobili mimo uže imenovanih „učnih načertov“ še marsikako pedagogično delo, tako n. p. „O načertu za prirodoslovje na srednjej stopinji ljudske šole“; spisal prof. Luka Lavtar, 1880. in „Dvajset pedagogičnih pogovorov“, spisal učitelj na Dunaji, Josip Ciperle, 1880.

Na mestjanskih šolah, spodnjih realkah, na učiteljiščih, realkah in gimnazijah se pred letom 1869. slovenski jezik kot poučni jezik ni pripustil in radi tega tudi pred letom 1860. o šolskem slovstvu v tem smislu govoriti ne moremo. Zadeva se je nekako spremenila. Doslej nam je uže najpotrebnejših knjig in drugo se bode časom vdobilo. Posamezno smo pri jednej ali drugej priliki uže omenili. Tudi na tem polji nekako zaupljivo gledamo v bližnjo bodočnost.

Govoriti nam je dalje o našej **narodni poeziji**. Malokateri tako majhen narod ima toliko in po večini tako mičnih in jedernatih narodnih pesen, kot ravno Slovenci. Ker je pa domače narodno blago velike veljave in se je veljava ta v Slovencih uže spoznala, so uže nekaj časa sem posamezni, v imetje narodovo navdušeni možje nabirali in priobčevali narodne pesni, delom posvetne, delom pobožne.

Pater Digmas Zakotnik, Valentin Vodnik, A. Rudež, dr. France Prešeren, M. Ravnikar, Andrej Smole, Mih. Kastelec, Stanko Vraz, Emil Koritko, Matija Majar, Anton Janežič, Jakob Volčič, Bogdan Ternovec, Matija Valjavec in nekateri drugi, so v večjem ali manjšem oziru delali na tem polji. Emil Koritkove „Slovenske pesmi krajnskega naroda“, v petih zvezkih, so se nekoliko oglajene in opiljene v Ljubljani natiskovale leta 1839.—1844. Njemu so bili rokopise svoje izročili: Ravnikar, Rudež, Smole, Kastelec in Prešeren. Iz Vodnikove in Smoletove zbirke se jih je zraven Kastelčevih in Prešernovih nekoliko natisnilo v „Krajnski čbelici“. Stanko Vraz je svoje „Narodne pesmi ilirske, koje se pevajo po Štajerskoj, Kranjskoj, Koroškoj in zapadnoj Ugarske“ v Zagrebu leta 1839. na svitlo dal. Odlikujejo se posebno po

zvestobi, po kateri jim je ljudsko obliko nespremenjeno pustil. M a t i j a M a j a r je svojo cerkveno pesmarico izdal v Celovcu leta 1846. A n t o n J a n e ž i č je priobčil leta 1852. v Celovcu: „Slovenske narodne pesme, prislovice in zastavice“. Pripomogli so mu v nabiro: M. Valjavec, dr. Valentin Janežič, Kobe, Majciger, Hobel, M. Majar, O. Caf, Drobnič in Žurga.

Razun imenovanih izdaj se še dobijo posamezne slovenske narodne pesni v raznih časopisih in knjigah, ki so izšle od leta 1843. do denašnjih dni in v bogatej zapuščini Stanko Vrazovej, ki je last „matice slovenske“, katera hoče narodno blago sploh obelodaniti. Omeniti nam je lehko tudi lične prestave precejšnega števila naših narodnih cvetlic po A n a s t. G r ü n - u v knjigi: „V o l k s l i e d e r a u s K r a i n“, Leipzig, 1850.

Začudenje in vesel up nas mora prevzeti, ko pogledamo na napredek, ki ga je naše slovstvo od leta 1843. sèm do leta 1881. storilo. Taka stopinja narodove povzdige, doveršena v tako kratkem času kot v Slovencih, le pri malo drugih narodih zapazimo. Zanemarjati pa nam vendar nikoli ni dela, ki nam je silno, da vedno silneje potrebno. „Opasujmo uma svitle meče“ in delajmo v čast in spoštovanje pri sorojakih, v hvaležnost in spomin pri unukih in blagor deržave, katera je močna, krepka, če so jej udje močni! Spomnimo se besed pesnikovih:

„Za unuke in za narod, za deržavo skerb
Imeti, sveta, menim, je dolžnost moža!“

in nadaljujmo po mogočnosti lepo pričeto delo; saj vidimo uže vesel napredek, lepo nado lepše bodočnosti!

Tudi **časnikarstvo** se je pretekla leta mogočno razcvetelo. Borni Slovenci, ki smo leta 1843. samo jeden list imeli, ki je imel nalogo nas in naše vsestranske razmere zastopati in osvedočiti ter naše ljudstvo po vsej raznoverstnosti poučevati — imamo sedaj, skoraj bi smelo terdili, v primeri z našim številom ogromno množico listov in časopisov. Živahno je postalo na polji slovenskega časopistva!

Naj se nam dovoli, da kratko omenimo naše časopise in liste slovenske, koncem leta 1880.:

1. humoristični list „Brencelj“, v lažnjivi obleki; v Ljubljani; letnik deseti. — 2. „Cerkveni glasbenik“, organ Cecilijinega društva v Ljubljani; letnik tretji. Z muzikalnimi prilogami. Izhaja po jedenkrat na mesec. — 3. „Cvetje z vertov sv. Frančiska“, mesečni list za verno slovensko ljudstvo; v Gorici, letnik pervi. Izhaja po jedenkrat na mesec v zvezkih po dve poli. — 4. „Edinost“, glasilo slovenskega političnega društva za Primorsko; v Terstu, peti tečaj. Izhaja po jedenkrat na teden. — 5. „Jugoslovanski stenograf“, izhaja vsak drug mesec v Zagrebu in donaša v novejšem času slovnico bolgarskega jezika s poukom v slovenskem jeziku. — 6. „Novice“, gospodarske, obertniške in narodne; v Ljubljani, vsak teden jedenkrat; osem in trideseti tečaj. — 7. „Popotnik“, list za šolo in dom; pervo leto. Izhaja dvakrat na mesec v Celji. — 8. politično-poučen list „Prijatel“ v Buda-Pesti. — 9. „Slovenec“, političen list za slovenski narod; letnik osmi, v Ljubljani, trikrat na teden. — 10. „Slovenska čebela“, družbeni list za prijatelje čebelarstva po Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Izhaja vsak mesec v Ljubljani; osmi tečaj. — 11. „Slovenski gospodar“, list ljudstvu v pouk; izdaja kat. tiskovno društvo v Mariboru vsak teden jedenkrat. Tečaj štirinajsti. Ovi list ima dve prilogi in sicer gospodarstveno po štajerskej kmetijskej družbi in cerkveno. — 12. „Slovenski narod“, izhaja vsak dan v Ljubljani; letnik trinajsti. — 13. „Slovenski prijatelj“, duhovn. list, ki izhaja po jedenkrat na mesec v Celovcu; tečaj devet in dvajseti. — 14. političen list „Soča“ v Gorici; tečaj deseti; izhaja vsak teden po jedenkrat. — 15. „Šola“, glasilo goriških učiteljev; leto pervo. Izhaja v zvezkih vsako četertletje. — 16. „Učiteljski tovarš“, list za šolo in dom. Dvajseti tečaj. Izhaja po dvakrat na mesec v Ljubljani. — 17. „Vertec“, časopis s podobami za slovensko mladino; deseti tečaj. Izhaja po jedenkrat na mesec v Ljubljani. — 18. „Zgodnja danica“, katološk, cerkven list v Ljubljani. Vsak teden jedenkrat v tri in tridesetem tečaji. — Potem

„Zvon“ na Dunaji, mesto katerega sta nastopila z letom 1881. leposlovno - znanstvena lista: 19. „Kres“, v Celovcu in 20. „Ljubljanski zvon“ v Ljubljani. Vsak mesec jeden zvezek. Mimo tega 21. „Slovenski pravnik“ v Ljubljani. — Ogromno število dvajset in jeden! Velik korak tedaj od dne 31. avgusta 1843., ko je odbor družbe kmetijske Kopitarju na Dunaj poslal perve številke takrat jedinega lista „Novic“. — —

Tudi **umetnosti** polje se je v novejšem času razcvetelo, posebno pa smo po izverstnih skladbah za petje in godbo, po mnogobrojnih vzglednih muzikalijah in vsakoverstnih, hvalevrednih napevih v stroki petja in godbe velik korak napravili. V to je v pervi versti pripomogla „združena moč“. Mimo „družbe sv. Mohora“, „slovenske matice“ in „dramatičnega društva“ se je v naših dneh in to leta 1872. ustanovila „Glasbena matica“ in leta 1877. „Cecilijino društvo“ v Ljubljani. „Glasbena matica“ dela na to, da vzraste slovenska glasbena literatura in priobčuje v to sverho kompozicije za društvene in domače zabave, za cerkev in šolo. Ona je izdala do leta 1881. veliko glasbenega gradiva, ugajajočega posameznemu pevcu in pevki, pevskim zborom ter igralcem na glasovir in orglje. Od nje imamo do sedaj 72 glasbenih proizvodov. Veliko in važno nalogo je prevzela, kajti ravno glasba, vredjeno petje pospešuje ljudstveno izobraženje glede jezika, duševnega razvoja in moralne kreposti. Blizo slično je „Cecilijino društvo“, ki si je izbralo v svoj delokrog gojitev strogo cerkvenega petja in cerkvene glasbe ter tudi izdaja svoje muzikalije in oskerbljuje posebno šolo za orglavce.

Sploh pa bi na polji umetnosti domače, ki je še precej mlada in šibka, uže lehko imenovali nekatere hvalevredne može in to v stroki petja in glasbe, kiparstva in slikarstva. Naj slede domačih nam mož znana imena: Belar Lavoslav, nadučitelj v Ljubljani; Förster Anton, učitelj godbe in petja; Fleišman J., pevovodja; Anton Hajdrih, učitelj, umerl leta 1878.; oče Angelik Hribar, redovnik franciskan v Ljub-

ljani; Anton Hribar, učitelj v Gorici; dr. Benjamin Ipavec, zdravnik v Gradecu in dr. Gustav Ipavec, zdravnik pri sv. Jurji na spod. Štajerskem; Davorin Jenko, kapelnik v Beligradu; Kocijančič Josip, pravdnik, umerl 1878.; Leban Avgust, učitelj v Gorici, umerl 1879.; Levičnik Jože, učitelj na Gorenskem; Mašek Gašper, umerl 1873. in Mašek Kamilo; Nedved Anton; Petelin Gallus (Jakob Hänel) Slovenec, umerl leta 1591. v Pragi; Rihar Gregor, rojen v Polhov. Gradecu 1796., umerl 1863. v Ljubljani; Vavken Andrej, učitelj v Cirkljah in Vilhar Miroslav. Vsi imenovani so skladatelji, kojih skladbe so se nam Slovencem večinom priljubile.

Kakor nam pl. Radics, leta 1880. piše, ne gré premalo ceniti umotvorov, katere so proizvajali Slovenci od nekdaj na polji domače umetnosti. Sledu nam je uže iskati v predkerščanski dobi in uže v starodavnih časih je doveršil narod naš marsikaj znamenitega na polji umetnosti. Iz njega srede izšel je mnogokateri umetniški učenec v najboljšem smislu besede. Kako se je umetnost razvijala, kako cveteti pričela, kake kali v preteklih stoletjih pognala, nam priča znamenita, kulturno-zgodovinska studija Peter pl. Radics-a, priobčena v „letopisu“ slovenske matice, pod naslovom: „Umételjnost in umételjna obertnost Slovencev“, 1880. — a to gibanje v naših deželah tudi začetkom devetnajstega stoletja ni bilo neznamenito. Pomisliti nam je samo, da je bila tedaj doba našega nepozabljivega baron Žiga Zoisa, kateri je tudi na polji umetnosti vzbujal in podpiral vse, kar bi moglo duševno koristiti narodu slovenskemu. Leta 1808. je samo v Ljubljani bilo sedem slikarjev in učitelja na javni risarski šoli so imeli pridnega Dorfmeister-a. Znamenita sta bila tudi brata Lavoslav in Valentin Lajer, rojena v Kranji (1752. do 1818. in 1763. do 1810.), koja sta ustanovila svojo „šolo“ v rojstnem jima mestu. Poleg Egartnerja so tekom časa izšli iz te šole: Tavčar, rojen Idrijčan, Vizjak, Götzl, slikar in kipar. Tudi nastopijo v tej dobi slikarji: Kavka,

Batič, Bartl, Brodnik, Kogovšek, Dolinar, Miškovič, slikar in kipar Mikše, slikarica Alojzija Mar. Petrič a nad vse se je povzdignil umetnik Matevž Langus, rojen v Kamnigorici na Gorenskem leta 1792.; umerl 20. oktobra 1855. Izuril se je na Dunaji in v Rimu ter zaslul na dalječ in dosegel veljavnost. Blažilni upliv, katerega je imel slikar Langus na domačo umetnost in okus, je bil izvanreden in se je opazoval še dolgo po njega smerti. Ustanovil je svojo šolo v Ljubljani in je zlasti nježni spol vzbujal v gojitev umetnosti. Sloveče ime so si pridobile njegove učenke: Josipina Strusova, Amalija Oblakova, Terezija Lipičeva in drg. Kasneje je jednako „šolo" ustanovil naš zgodovinski slikar, ki se je izuril na Dunaji in Benetkah, Janez Volf. Pri njem so se naobraževali: Jurij Šubic, zgodovinski slikar, ki je sprejel za svoje duhovite kompozicije „Fügerjevo darilo", Ivan Šubic, ki je uže bival v Benetkah in Rimu, Šimen Ogrin, naobražen v Benetkah in Ludovik Grilec, kojemu se obeta lepa prihodnost. Več ali menj talenta in poziva za slikarstvo so v novejši dobi pokazali tudi: Čeferin, Kozélj, Hudovernik, Gosár, Medved, Tomec, Barovsky, a v poslednjem času sta vse prekosila Ivan Franke, slikar in profesor v Kranji in Fr. Globočnik, prof. v Ljubljani.

Izmed kiparjev naših dni, kakor so n. p. Čamernik, Tomec, Toman, Ozbič, Štefan Šubic, Murnik, Vurnik se je povzdignil na visoko stopinjo umetnosti France Zajec, rojen 4. decembra 1821. v Sovodnji, naobražen na Dunaji in v monakovskej akademiji.

Uže leta 1866. se je sprožila misel, da se ustanovi v Ljubljani nekaka „narodna galerija" in želeti bi bilo, da se vnovič poprimemo te lepe ideje ter jo djansko izpeljemo. Hitro bi se povzdignil takov hram, v katerem bi se na čast naroda našega gojilo čuvstvo za umetnost in umetnost sama. — —

V razmeri z našim številom pa smo posebno bogati na polji muzikalij in vglasbenih pesni. Po pravici se lehko terdi, da je narod slovenski — narod, ki ljubi, čisla,

goji in pozna lepo petje in uže leta 1873. pri razložbi svetovni na Dunaji smo se v tem smislu odlikovali. Poročevalec A. Klodič piše v „Bericht über oest. Unterrichtswesen aus Anlass der Weltausstellung 1873“ str. 560: „Die Ausstellung von Compositionen von Förster, Nedved, Fleišman, Dolinar, Gerbic, Levičnik, Mašek, Miklošič, Cvek, Rihar, Vavken hatte die musikalische Productivitaet der Slovenen bei den Musikkennern in nachdrücklicher Weise zur Geltung gebracht“.

Naj nam bode dovoljeno tu ob kratkem nekatere dela omeniti:

Leta 1844. je pridjal Ahacelj svoji uže imenovani zbirki štajerskih in koroških pesni dotične napeve. Od leta 1848. do leta 1865. se je priobčevala „Slovenska gerlica“, koje posedamo sedem zvezkov s kompozicijami Mašeka, Fleišmana, Gerbica i. drg. Dalje smo uže pri „slov. šolstvu“ omenili marsikatero lepo zbirko, namenjeno posebno učečej se mladini. V razširbo muzikaličnih znanosti in umetnega petja je skerbel Mašek, ter je priobčeval muzikalične mesečne zvezke „Caecilia“ leta 1857. in 1858. v Ljubljani. Tu nam podaja zanimive glasbene čertice, životopise znamenitih umetnikov, pouke o igranji in petji in razne vglasbe in napeve. — Dalje bi omenili zbirko: „Slovenske pesmi za četiri glase“, Triebnik. — „Slovenske pesmi za en glas in glasovir“, Ipavec. — „Jadranski glasovi“ I. snopič, Ant. Hajdrih, 1876. — „Slovenske narodne pesni“, nabral in za možki zbor vredil Josip Kocijančič, 1., 2. snopič, 1877. — „Slovenske pesni“, pervi zvezek, dr. Benj. Ipavec, 1877. — „Slavjanka“, dr. Ipavec, 1878. — „Kako si krasno“, dr. Ipavec, 1878. — „Pozdrav majniku“, oče A. Hribar, 1878. — „Jadranski glasovi“ II., izdal V. Kosovel, 1879. — „Glasi s Primorja“, Avg. Leban, 1881. — „Po jezeru bliz' Triglava“, koncertna ilustracija slov. narodne pesni za glasovir, A. Förster. — „Kranjska dežela“, vglasbil s spremljevanjem glasovira Ant. Nedved. —

‚Glasbena matica", osem zvezkov. — „Oče pojdite domu", oče Ang. Hribar. — „V spomin Ant. Janežiču", besede Cimpermanove, vglasbil Anton Stöckl, 1876. — „Milotinke", 1., 2. in 3. zvezek, 1877. — „V spomin Anici", Ant. Stöckl, 1877. — „Slovenske pesmi" za en glas in glasovir, vglasbil dr. Benj. Ipavec, 1877. — „Lavorika", čveterospeve in zbore; priobčene po matici, 1880. — in mnogo, mnogo drugih skladeb, delom uže natisnenih, delom v natis pripravljenih.

Za cerkveno petje in glasbo bi omenili: pervo zbirko cerkvenih pesni, koje je priobčil leta 1843. Gregor Rihar: „Viže svetih pesem". Istega leta obelodani L. Dolinar „Pesme v nedelje celega leta". Do leta 1872. so izšli: „Napevi k pesmam za cerkev", Cvek, 1855. — „Z nebes poglej", maša, Vučvik. — „Maša za štiri glase", Triebnik. — „Maša za četiri moške glase, orglje in violon", J. Miklošič. Na dalje smo vdobili te dela: „Velika noč", napev Fr. S. Adamičev, v Ljubljani, 1872. — „Štiri Tantum ergo", postavil L. Belar. — „Dvanajst cerkvenih pesem", v napeve stavil Leopold Cvek, 1872. — „Dve veliki slovenski maši", besede A. Praprotnikove in Cimpermanove; za sopran, alt, tenor, bas in orglje zložil A. Förster, v Ljubljani, 1873. — „Slava Bogu", Jož. Levičnik. — „Ofertorij", Fr. Adamič. — „Velika sv. maša", za čveterospev postavil L. Belar. — „Dvajset cerkvenih pesni" za čveterospev zložil A. Förster. — „Sveta maša", besede J. Marnove, vglasbil L. Belar, 1876. — „Božične pesni", L. Cvek. — „Cerkvene pesni", vglasbil oče H. Satner, 1879. — „Napevi pri sv. maši", oče Angelik Hribar, 1879. — „Sveta maša", Dan. Fajgelj, 1874. — „Zdihljeji", oče Ang. Hribar. — „Marijine pesni", Anton Förster, 1879. — „Postni in velikonočni napevi", oče Ang. Hribar, 1879. — „Slovenski orglavec", sto mediger za orglje; zložil Daniel Fajgelj, 1879. — in veliko število manjših in večjih kompozicij. Omeniti nam je še „Cecilije", t. j. cerkvene pesmarice, katero pri-

reduje odbor „društva sv. Cecilije“ v Ljubljani in jo hoče izdati „družba sv. Mohora“. Obsegala bode „Cecilija“ pouk o sekiricah in zbirko najboljših cerkvenih pesni, kakor jih poje priprosti narod pri božji službi in druge, ki so jih složili razni skladatelji, s sekiricami za jeden in dva glasova. Tako idemo tudi na tem polji korak za korakom in časom hočemo dospeti ono veselo stališče, koje bode svetu prejasno kazalo, da smo Slovenci od nekedaj prijatelji in poznavatelji petja in glasbe. Umetnost se je probudila, narodova zavednost jo pospešuje in treba le žilovite, neprestane delavnosti!

Sklenivši male čertice o zgodovini slovenskega slovstva, smemo veselega očesa gledati v bodočnost, ki bode gotovo čedalje jasneja za naš narod, ako le mi križem rok ne deržimo in ne zanemarjamo imenitnega dela, katero delo so pridni domoljubi uže tako dalječ doveli.

Vsak se naj trudi po svoji moči v korist, omiko in napredek naroda našega. Narod pa hoče doseči toliko, da bode ponosno stopiti zamogel poleg drugih, večjih in mnogoštevnih ljudstev. Njegov duševni in telesni blagor se bo v obilni meri razodeval, kot še nikdar poprej!

Prava možka, krepka in terdna samozavest in značajnost, neumorljiva vstrajnost v stremljenji za velike ideale in sverhe, neomagljiva delavnost, večna marljivost in neobupen duh: to so lastnosti, po katerih narod čestit in srečen postaja in teh lastnosti nam je treba.

Koncem zakličem s pesnikom:

„Z umom orožite se, ne bojte se znoja na čelu!“

Opomba.

Ko se je imela izdati: „Zgodovina slovenskega naroda“, spisana po Janez Terdini, je blizo tako-le govoril naš starosta dr. Jan. Bleiweis matičnemu odboru: „Vem sicer, da ta in oni bode ugovarjal, da se ne da še pisati zgodovina „omnibus numeris absoluta“, ker mnogo še ni dognanega in jasnega. A če čakamo vsega tega in odlašamo, da se nam odpro vsi viri, čakati hočemo do sodnjega dneva. Ko bi bili tako mislili Valvazor, Linhart, Vodnik, Krempelj, ne bi imeli vrednih njihovih knjig“.

Tudi spisatelj je ovega mnenja in to posebno, ker je mladini naši tako potreba „zgodovine slovenskega slovstva“, kakor „ribi vode“. Da pa knjiga ni v hipu nastala, temveč časom in časom naraščala, bode vesten in nepristransk opazovalec takoj spreviděl. Koja dela in kateri pripomočki so se v zveršitev te zgodovine, razun originalnih del dotičnih pisateljev in pesnikov, vporabili, se delom razvidi iz vvoda k: „Pripomočku zgodovini slovenskega slovstva“, Celovec, 1879. str. 3. in 4.

Viri se pri posameznih oddelkih niso navajali, ker se ni hotelo motiti pripovedovanja. Kdor se peča s slovenskim pisemstvom in ozirom z zgodovino našega slovstva, bode takoj opazil, kako in kaj se je porabilo.

Če se ovo skromno delo od strani našega občinstva blagovoljno sprejme, hoče spisatelj v prihodnje, kot dodatek k svoji

zgodovini slovenskega slovstva, sestaviti primerno „berilo“ iz spisov in umotvorov znamenitejih naših pisateljev in veleumov, ki so uplivali na razvoj, prevratek in razcvit. Iz kronologično sestavljenega berila bi se djansko razvidelo, kako se je jezik razvijal, kako je napredovala naša književnost, ozirom na vnanjo in notranjo veljavo.

Pričujoča knjiga pa je namenjena šoli in domu ter v pervej versti naši dragi mladini, kojej jo v iskreni ljubezni in s serčnim pozdravom podaja:

J. pl. Kleinmayr.

V Kopru, dne 5. januarja 1881.

Obseg.